Nenad Polimac

LEKSIKON YU FILMA

LJEVAK

Biblioteka POP
Nenad Polimac
LEKSIKON YU FILMA

Izdavač: Naklada LJEVAK d.o.o. Kopačevski put 1c, Zagreb
www.ljevak.hr
Za izdavača: Ivana Ljevak Lebeda
Urednik: Kristijan Vujičić
Lektura i korektura; Jakov Lovrić
Izrada kazala: Đurđa Polimac i Tajana Dobek
Dizajn naslovnice: Mirna Radić
Oblikovanje i priprema: RAM

© Naklada Ljevak i Nenad Polimac 2016.

Voditelj digitalnih izdanja: Ivona Dobek
Urednik digitalnih izdanja: Tajana Dobek
Izrada digitalnog izdanja: Marin Banić

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske.
Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ureda za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba.
Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Hrvatskog audiovizualnog centra.
Korištene su fotografije Jadran filma, Jugoslovenske kinoteke, Hrvatskog filmskog saveza i zbirke autora.

ISBN 978-953-355-021-3

Nenad Polimac

Leksikon YU filma

Zagreb, 2017.

Uvod

U razdoblju od 1947. pa do 1990. snimljeno je nešto manje od 900 jugoslavenskih cjelovečernjih igranih filmova: iznimno popularni u sredinama u kojima su ponikli, neki od njih postigli su velik međunarodni uspjeh, a izvjestan broj njihovih autora i svjetski renome.

„Leksikon YU filma" kritičarski je pregled najzanimljivijih ostvarenja, osoba i fenomena koji su obilježili tu kinematografiju. Za razliku od Poljske, Čehoslovačke ili Mađarske, Jugoslavija je imala skromnu filmsku tradiciju prije Drugoga svjetskog rata. Kako je došlo do toga da filmovi te kinematografije autsajdera počnu nizati nominacije za Oscara i dobivati pozivnice za velike strane festivale?

Poseban je naglasak na hrvatskom filmu koji je potkraj 50-ih godina prošloga stoljeća prvi stasao u relevantno filmsko središte, ali je njegov uspjeh nemoguće tumačiti bez jugoslavenskog konteksta.

Kakav je domet vrhunskih ostvarenja hrvatske kinematografije u odnosu na srpske, bosanske i slovenske? Koja su najkreativnija razdoblja tih filmskih sredina, kako su se nosile s političkim pritiscima i tko su bili vodeći autori? Kakve su opreke između žanrovskog i autorskog filma, i koji su najvažniji trendovi?

„Leksikon YU filma" nudi odgovore na sva postavljena pitanja. Unatoč bogatoj produkciji dokumentaraca, animiranih, kratkih igranih i eksperimentalnih filmova, u fokusu knjige prvenstveno su ličnosti ključne za jugoslavenski dugi igrani film. Obuhvaćeno je razdoblje od 1947., kada je snimljena **Slavica**, pa do 1990., kada je održan zadnji festival jugoslavenskog igranog filma u Puli, a i jugoslavensko filmsko tržište definitivno se počinje raspadati.

NAJBOLJE OD YU FILMA

TUMAČ KRATICA

P = produkcija
R = režija
S = scenarij
K = kamera
G = glazba
U = uloge

Vesna (1953.)

P: Triglav film / **R:** František Čáp / **S:** Matej Bor, F. Čap / **K:** Pavel Grupp, Metod Badjura, Viki Pogačar i Žarko Tušar / **G:** Bojan Adamič / **U:** Metka Gabrijelčič, Franek Trefalt, Janez Čuk, Jure Furlan, Metka Bučar, Stane Sever, Olga Bedjanič

Trojica studenata (Trefalt, Čuk i Furlan) dosjetila su se kako položiti ispit kod strogog i nepopularnog profesora (Sever): jedan od njih zavest će njegovu kćer Vesnu (Gabrijelčič), a ona će im dostaviti pitanja na testu. Dakako, komedija zabuna je neminovna. To je otprilike fabula filma, u koji je František Čáp, Čeh s vrlo dobrom međunarodnom reputacijom, utkao elemente u Njemačkoj tada vrlo omiljenog Heimat-filma te predratnih čeških i austrijskih melodrama. Ni traga socijalističkim parolama (štoviše, čak ih se i ironiziralo), Ljubljana je predstavljena poput Praga, ambijenti su se nizali u rasponu od građanskih stanova do dražesnih plebejskih kućica, a redatelj je otkrio cijelu novu galeriju glumaca koji su se krajnje prirodno ponašali pred kamerom. Jugoslavija je bila fascinirana: nikada prije, a ni poslije nije publika iz Hrvatske ili Srbije tako hrlila na neki slovenski film. Čak je i maršal Tito ukazao počast tom fenomenu i primio filmsku ekipu **Vesne**: tako je možda i počela njegova kasnija strasna naklonost prema kinematografiji. Na prvom pulskom festivalu 1954., koji je zapravo bio revija četiri domaća filma, **Vesna** je dobila nagradu publike za najbolji film, režiju i glavnu žensku ulogu.
Tri godine kasnije s istom glumačkom postavom Čáp je režirao nastavak **Ne čakaj na maj**, još razigraniji i dinamičniji od prethodnika, koji je također postigao velik uspjeh, ali serijal nije nastavljen jer je filmska Vesna – Metka Gabrijelčič – odustala od glumačke karijere.

Jure Furlan, Franek Trefalt, Metka Gabrijelčič i Janez Čuk u filmu **Vesna** *(gore) i Metka Gabrijelčič kao Vesna (dolje)*

Koncert (1954.)

P: Jadran film / **R:** Branko Belan / **S:** Vladan Desnica / **K:** Oktavijan Miletić / **G:** Silvio Bombardelli / **U:** Nada Škrinjar, Miroslav Petrović, Sonja Šagovac, Mirna Stopić, Neda Pataki, Rudolf Kukić, Branko Špoljar, Marija Piro

Napokon smo napravili dobar film – bili su uvjereni u zagrebačkom Jadran filmu kad su pogledali kopiju prvog cjelovečernjeg filma Branka Belana. Ne bez razloga, jer u pitanju je bila iznimno ambiciozna epska kronika, koja započinje u Zagrebu nakon Drugoga svjetskog rata, usred socijalističkog poleta, da bi se vratila u razdoblje uoči Sarajevskog atentata, u dućan za prodaju glazbala, u kojem je mala Ema (Stopić), kći čistačice, opčinjena glasovirom, sve dok razmažena Greta (Pataki) ne nagovori roditelje da joj ga kupe, u inat sirotici. Prijevoz glasovira završi tragično, Ema ga pokuša spriječiti, ali ozlijedi nogu i ostane doživotno hroma. Dvadesetih godina ona studira glazbu (ulogu preuzima Nada Škrinjar), ali Greta (Piro) joj se ponovno uplete u život i zavede njezinu simpatiju Berislava (Petrović). Tridesetih je Ema skromna glazbenica koja svira po svadbama, pa tako svjedoči i Gretinoj udaji za bogata skorojevića, a za NDH ponovno sreće Berislava, koji je sad ilegalac i umire na njezinim rukama, smrtno ranjen od ustaške policije. Kad joj nakon rata skojevci ponude da poučava glazbu, ona se opet susreće sa onim istim glasovirom za kojim je kao djevojčica čeznula, međutim, sada je za nju sve prekasno. Film je, na žalost, imao osrednji odjek, kao da nikoga nije zanimala virtuozna režija, prva takve vrste ne samo u Hrvatskoj nego i u jugoslavenskoj kinematografiji, s razigranim drugim planom i slojevitim odnosom među likovima (scenarij je djelo poznatog književnika Desnice, ali je još tijekom pretprodukcije između njega i redatelja došlo do razlaza), a provokativnom se činila i teza da euforija kolektiva ne može nadomjestiti intimnu nesreću pojedinca. Možda je presudila izvjesna melodramatičnost, koja se Belanu činila primjerenom za takvu vrstu priče, međutim, tada su se već tražili moderniji sižeji. Srećom, sredinom 70-ih **Koncert** je izvučen iz zaborava, najprije se o njemu naveliko pisalo u kratkotrajnom zagrebačkom časopisu Film, prikazivao se i na televiziji, a u anketi dnevnika Vjesnik iz 1989., vođenoj među filmskim kritičarima mlađe i srednje generacije, zauzeo je visoko drugo mjesto na listi najboljih hrvatskih filmova svih vremena.

Miroslav Petrović i Nada Škrinjar u **Koncertu**

Ne okreći se sine (1956.)

P: Jadran Film / **R:** Branko Bauer / **S:** B. Bauer i Arsen Diklić / **K:** Branko Blažina / **G:** Bojan Adamič / **U:** Bert Sotlar, Zlatko Lukman, Radojko Ježić, Lila Andres, Nikša Štefanini, Mladen Hanzlovsky, Stjepan Jurčević

Prvi veliki uspjeh Jadran filma na jugoslavenskoj razini (nagrada za režiju i Zlatna medalja „Arena" na pulskom festivalu izborena je u vrlo jakoj konkurenciji, u kojoj je bio i kanski laureat, slovenski film **Dolina miru**) isprva je kao tek završeni film izazvao zebnju kod šefova zagrebačkog poduzeća. Redatelj koji se dotad specijalizirao za filmove za djecu i mladež napravio je film o Zagrebu u razdoblju NDH bez karikiranja negativaca: njegov junak inženjer Novak (Sotlar) pobjegao je iz njemačkog zarobljeništva i nakon dugog izbivanja došao je po sina koji je u ustaškom internatu, gdje dječaka uče da su svi protivnici režima najgori zločinci. Stoga mu se ne usuđuje ni predstaviti, nego ga postupno pokušava pridobiti na svoju stranu. Znakovito je da ga bivša ljubavnica (Andres), čiji je partner sada njemački časnik, ne potkazuje, nego upozorava na nova životna pravila. Na njegovoj strani su i roditelji njegova najboljeg prijatelja (Hanzlovsky), koji je sada s ustašama u Bosni. Kao i u većini dobrih američkih akcijskih filmova, nitko nije demoniziran, ni ustaški isljednici, a ni svećenici u internatu, pa gledatelj sam zaključuje tko je negativac, a tko nije. Povremeno – osobito u drugom dijelu filma – fabula je tako zapetljana da se ne zna tko je ustaški doušnik, a tko ilegalac. Zahvaljujući tom konceptu distance, Bauer je napravio vrlo slojevit ratni triler, u čijoj je jezgri čista melodrama hoće li sin napokon prepoznati oca i shvatiti da su ga pogrešno odgajali. S jako puno likova i lokacija, to je impresivno režiran film, čija je završna scena – motorkotač koji se okreće oko svoje osi – intrigantna metafora za prethodna zbivanja. Međunarodna distribucija bila mu je vrlo dobra, a otkupljen je između ostalih i za američko tržište.

Zlatko Lukman i Bert Sotlar u **Ne okreći se sine**

H-8 (1958.)

P: Jadran film / **R:** Nikola Tanhofer / **S:** Zvonimir Berković i Tomislav Butorac / **K:** Slavko Zalar / **G:** Dragutin Savin / **U:** Antun Vrdoljak, Boris Buzančić, Đurđa Ivezić, Vanja Drach, Mira Nikolić, Marijan Lovrić, Mia Oremović, Stane Sever, Pero Kvrgić, Marija Kohn

U posljednja dva navrata ankete o najboljim hrvatskim filmovima svih vremena završile su suverenom pobjedom komedije Kreše Golika **Tko pjeva zlo ne misli**. Da se glasovanje obavlja danas, tko zna kakav bi bio ishod. Rekao bih da bi ovaj crno-bijeli film opasno ugrozio primat Golikova evergrina. Štošta je proteklih godina radilo u korist tog djelca zasnovanog na autentičnom slučaju, prometnom udesu koji se zbio na „autoputu" Zagreb – Beograd (u pitanju je bila najobičnija dvotračna cesta), kada su se frontalno sudarili kamion i putnički autobus. Udes je skrivio osobni automobil koji je poslije netragom nestao, a upamtili su mu samo početne znakove registracijske tablice, što je ujedno i naslov filma. Fascinantna je galerija likova koje dočaravaju naši tada ponajbolji glumci, vrlo je moderan koncept depatetiziranja socijalističke svakodnevice, junaci su mali, obični ljudi koje posebnim čini jedino sudjelovanje u strašnoj nesreći, a genijalna je dosjetka scenarista Berkovića da se do samog finala ne zna tko će poginuti. Na tadašnjem pulskom festivalu film je mimo očekivanja pobijedio favoriziranu neorealističku epopeju **Cesta duga godinu dana** u režiji Giuseppea De Santisa, a nitko se tada nije sjetio povući prilično zanimljivu usporedbu. De Santis je, naime, 1952. režirao film slične teme, **Rim u 11 sati**, u kojem je također evocirao autentičan udes: stube u rimskoj poslovnoj zgradi na koje su se natiskale kandidatkinje za mjesto daktilografkinje popustile su i nekoliko je žena poginulo. Kod De Santisa nema strepnje koja će od junakinja stradati, a Tanhofer i Berković neusporedivo vještije održavaju napetost do završnice. Rijedak je to primjer da možemo ustvrditi da je hrvatski film superiorniji nekom zapadnoeuropskom ostvarenju.
Suvremeni hrvatski filmaši mogu danas samo sanjati o tome da u studiju rekonstruiraju nešto tako komplicirano kao što je unutrašnjost autobusa. Dvije strane vozila dočarane su tako da se snimalo putnike najprije s jedne, a potom s druge strane, no pritom je sve to bila iluzija, koja je na ekranu – usprkos povremenim maketama – objedinjena u nešto krajnje realistično. Nije to bio jeftin proces, međutim, vrlina kinematografije 50-ih bila je u tome da su filmovi izgledali puno bogatije od onih kasnijih razdoblja. Tko je bio najzaslužniji za ukupni dojam? O tome se i danas vode raspre. Tanhoferu je to nesumnjivo bio najimpresivniji film, sjajno je radio s glumcima, vješto se igrao s njemu tako dragim tehničkim finesama, koscenarist Butorac dao je

sporednim likovima krajnje realističnu glazuru, ali Berković je autor cjelokupne dramske piramide. Takvo se što odigralo i u kultnoj **Casablanci**: niste bili sigurni je li redatelj pravi autor ili su to scenaristi, ali jasno vam je jedino to da je riječ o sjajnom ostvarenju.

Ljubica Jović, Vanja Drach i Stane Sever (u prvom planu) u **H-8**

Vlak bez voznog reda (1959.)

P: Jadran film / **R:** Veljko Bulajić / **S:** V. Bulajić, Ivo Braut, Stjepan Petrović i Elio Petri / **K :** Krešo Grčević / **G :** Vladimir Kraus-Rajterić / **U:** Olivera Marković, Ivica Pajer, Inge Ilin, Ljiljana Vajler, Milan Milošević, Bata Živojinović, Lia Rho-Barbieri, Stole Aranđelović

Trzavice su započele još u razdoblju produkcije. Sa seta nove velike produkcije Jadran filma (radni naslov tada je bio „Zemlja") stizale su glasine da se debitant Bulajić, student rimskog Centro Sperimentale, ne snalazi najbolje u tako kompliciranom projektu, a potpirivao ih je redateljev mentor Fedor Hanžeković. Bulajić se, međutim, već dobro snalazio u ovakvoj vrsti intriga i riješio se Hanžekovića. Scenarij je pripremio po talijanskom modelu, s nekoliko suradnika, i angažirao pozamašnu glumačku ekipu s provjerenim i neprovjerenim imenima. Film je po konceptu epske kronike podsjećao na **Cestu dugu godinu dana**, snimljenu godinu ranije, ali dok je talijanski uzor trpio od nedefiniranja prostora i vremena, Bulajićev se spektakl doimao itekako stvarnim, kao da je ponikao iz ovog podneblja. Njegovi su protagonisti seljaci s „najljućeg hrvatskog krša" (valjda Like ili Zagore) kojima je vlast dodijelila plodnu zemlju u Vojvodini (nigdje se u filmu ne spominje da su to posjedi raseljenih i pobijenih Folksdojčera) i sada „vlakovima bez voznog reda" hitaju prema novim domovima. Raznoliko profilirani, sočni likovi i ambiciozna režija s bogatim drugim planom lako su impresionirali gledatelja, pa je film primljen u službeni program Cannesa i poslije pobijedio u Puli: 60-ih godina vodio je na listama najboljih jugoslavenskih filmova, sve dok ga potkraj tog desetljeća nisu deklasirali **Skupljači perja**.
Godine 1986. Bulajić je režirao film **Obećana zemlja**, po scenariju Ive Brešana, koji je svojevrstan nastavak **Vlaka bez voznog reda**, odigrava se među doseljenicima koji su našli nove domove u Slavoniji i Baranji, samo što se teme iz prethodnog filma razrađuju na puno oporiji i realističniji način.

Vlak bez voznog reda*: Inge Ilin i Milan Milošević (lijevo); došljaci u novoj*

sredini (desno)

Tri Ane (1959.)

P : Vardar film / **R :** Branko Bauer / **S :** B. Bauer, Arsen Diklić i Slobodan Glumac / **K :** Branko Blažina / **G :** Bojan Adamič / **U:** Dušan Stefanović, Svetlana Mišković, Marija Kohn, Dubravka Gall, Branko Tatić, Tito Strozzi, Josip Marotti

U Jugoslaviji su redatelji često gostovali po studijima drugih republika, pa je tako Bauer 1959. prihvatio ponudu skopskog Vardar filma da realizira film po scenariju Slobodana Glumca (doradio ga je sa svojim stalnim suradnikom Arsenom Diklićem). Snimalo se na puno lokacija, kako u Zagrebu tako i u Beogradu, s velikim brojem glumaca, ali iako je film dobio treću nagradu u Puli 1960. i dva manja glumačka priznanja (Tatić, Mišković), naša sredina kao da nije shvatila da je Bauer napravio svoj najambiciozniji i po mnogočemu najutjecajniji film. Priča o umirovljenom tramvajcu (Stefanović) koji je u ratu izgubio kćer Anu i sada je traži preko novinskih oglasa nije se doimala kao nešto posebno, ali Bauer ju je nabio takvim realizmom kakav u nas još nije bio uobičajen: tek je „crni val" u drugoj polovici šezdesetih pokazao kako „mali ljudi" zapravo žive, ružnoću periferije i skučene stanove (nimalo slučajno, Dušan Makavejev je u svom prvijencu **Čovek nije tica** citirao jednu od scena iz **Tri Ane**), a Bauer je to napravio puno, puno ranije.
Redatelj je poslije imao uspona i padova, a **Tri Ane** utonule su u zaborav. Kritičarska generacija 70-ih – kojoj sam i sam pripadao – posvetila je Baueru monografiju koja je vrlo dobro primljena, **Tri Ane** čak su 1982. ponovno emitirane na televiziji, i to za praznik 1. svibnja, ali kopija filma nije bila impresivna. Tek je prije nešto više od dvije godine zajedničkim trudom Hrvatskog filmskog arhiva i Makedonske kinoteke film restauriran i sad izgleda zbilja impresivno.
Bizaran je podatak da je film u vrijeme premijere bio na nekoliko dana skinut s programa sarajevskih kina, jer se smatralo da jedan dijalog između Stefanovića i Josipa Marottija ismijava profesorsku profesiju. Srećom, to nije dugo trajalo, ali je svjedočilo kako je tih godina svatko imao pravo smatrati se cenzorom.

Tri Ane*: Umirovljeni tramvajac (Stefanović) nije siguran je li Vera Blažek (Kohn) njegova kći*

Deveti krug (1960.)

P: Jadran film / **R:** France Štiglic / **S:** Zora Dirnbach / **K:** Ivan Marinček / **G:** Branimir Sakač / **U:** Dušica Žegarac, Boris Dvornik, Beba Lončar, Dragan Milivojević, Ervina Dragman, Branko Tatić

Kao što je Branko Bauer gostovao kao redatelj u filmskim poduzećima iz Skoplja i Beograda, tako je i Jadran film ponudio vrlo dobar scenarij Zore Dirnbach, prvi o holokaustu u jugoslavenskoj kinematografiji, uglednom gostu iz Ljubljane, koji ga je doradio sa svojim čestim suradnikom Vladimirom Kochom. Šteta što tekst nije ponuđen Baueru, koji je imao i osobnih iskustava s takvom temom, jer je kao mladić bio zaljubljen u Židovku koju je skrivao u svom stanu, ali i Štiglic je napravio izvrstan film, klasično strukturiran i režiran, sa zaokruženim scenama. Njegovoj svježini pridonijelo je dvoje debitanata: beogradska gimnazijalka Dušica Žegarac u ulozi Židovke Ruth Alkalaj i student glume na zagrebačkoj akademiji Boris Dvornik kao Ivo Vojnović, mladić kojeg roditelji prisile da je oženi kako bi joj spasio život. On na to nevoljko pristaje, ima djevojku (također debitantica Beba Lončar), Ruth mu se doima nezrelo i na cio taj plan reagira pobunom, da bi kasnije reterirao. Film je primljen u službeni program Cannesa, dobio je izniman publicitet i dobre kritike, poslije je pobijedio u Puli, usto je dobio Zlatne arene za scenarij, glavnu žensku ulogu, kameru i glazbu, a naredne je godine nominiran i za Oscara. Paradoksalno je da je početkom devedesetih skinut s programa HRT-a iz političkih razloga, zbog završnice koja se odigrava u ustaškom logoru, što se tada smatralo nezgodnim, a dopuštenje za emitiranje dobio je tek u novom mileniju.

Boris Dvornik i Dušica Žegarac u **Devetom krugu**

Kapetan Leši (1960.)

P: Slavija film / **R** i **S:** Žika Mitrović / **K:** Branko Ivatović / **G:** Redžo Mulić / **U:** Aleksandar Gavrić, Selma Karlovac, Petre Prličko, Dimitar Kostarov, Reiner Penkert, Abdurrahman Shala

U Puli je te godine trijumfirao **Deveti krug**, ali film Žike Mitrovića bio je rekorder po broju gledatelja u svim republikama tadašnje Jugoslavije. Neosporni vrhunac „jugoslavenskog vesterna", film se kao i Mitrovićev prvijenac **Ešalon doktora M.** odigrava na Kosovu, ovaj put u razdoblju neposredno nakon Drugog svjetskog rata, kada se pripadnici KNOJ-a obračunavaju s ostacima balista, a glavni adut imao je u karizmatičnom junaku Ramizu Lešu, „poštenom" albanskom časniku, koji pokušava spasiti svog zabludjelog brata Ahmeta iz balističkog „brloga". Leš, pritom, nije nikakav čistunac, nego kurviš koji voli popiti i po svjetonazoru je tipičan „mačo" (što je odudaralo od socrealističkih standarda). Da bi se zadovoljilo sve dramske klišeje, za njim pate jedna čedna plavuša (Marija Tocinoski – Mitrovićevo otkriće iz makedonskog povijesnog spektakla **Mis Ston**) i jedna raspusna brineta (Zagrepčanka Selma Karlovac bila je u to doba već etablirana njemačka zvjezdica, ali se tamo zvala Elma Karlowa). Koja će ga od njih dvije osvojiti, a koja će se za njega žrtvovati – nije teško pogoditi. Ramiza je glumio, dakako, Srbin (Aleksandar Gavrić postao je najpopularniji glumac tadašnje Jugoslavije zahvaljujući toj ulozi), svim albanskim glumcima imena na špici napisana su fonetski, međutim, teško je Mitroviću spočitavati nacionalnu neosjetljivost, kad mu se film ionako odigravao u nestvarnom svijetu „jugoslavenskog vesterna" (osobito je efektan obračun na Prokletijama u završnici, u kojem grubi pejzaž igra dramsku ulogu kao i slični prostori u filmovima Anthonyja Manna). Za vrlo finu fotografiju Branka Ivatovića zaslužan je i savjetnik za eastmancolor Edmond Richard, pjesma kapetanu Lešiju, koju pjeva Selma Karlovac, bila je hit na radijskim postajama, a zagrebački majstor Jules Radilović objavljivao je u Plavom vjesniku u nastavcima strip koji je doslovno slijedio radnju filma. Fenomen **Kapetana Lešija** bio je tako velik, da je 1962. snimljen **Obračun**, ponovno s Lešijem kao protagonistom (njegovu novu ljubav Aziru utjelovila je dostojanstvena Jelena Žigon), koji je opet bio najveći hit godine, nadmašivši po ukupnom broju gledatelja čak i puno razvikaniju **Kozaru** Veljka Bulajića. Za razliku od mnogih nastavaka, ovo nije bio puki štanceraj, nego iznimno profesionalan uradak, što su tadašnji kritičari odbili priznati, zgražajući se što publika hrli na taj film, a kina u kojima igraju „društveni događaji" poput hvaljenog **Licem u lice** Branka Bauera, obračuna s nesavršenostima samoupravne prakse, posvuda su poluprazna.

Kapetan Leši*: Aleksandar Gavrić u naslovnoj ulozi i* **Obračun***: Azira (Žigon) skriva progonjenog Lešija*

Martin u oblacima (1961.)

P: Jadran film / **R:** Branko Bauer / **S:** Fedor Vidas / **K:** Branko Blažina / **G:** Aleksandar Bubanović / **U:** Boris Dvornik, Ljubica Jović, Jože Šeb, Braco Reiss, Antun Nalis, Ljerka Prekratić

Početkom šezdesetih jugoslavensku je kinematografiju potresao trend komercijalnog filma. Veliki hit bila je glazbena komedija Ljubomira Radičevića **Ljubav i moda** s Bebom Lončar i Dušanom Bulajićem, dok je niskobudžetni vodvilj Marijana Vajde **Zajednički stan**, snimljen u rekordno kratkom roku po istoimenom kazališnom komadu Dragutina Dobričanina, proslavio Miodraga Petrovića Čkalju i također napunio kina. Mora li film za publiku istodobno biti i slabo režiran? Suprotno je dokazivala prva komedija u opusu Branka Bauera. U njoj je – kao i u **Zajedničkom stanu** – u središtu stambena nestašica, pa student Martin (Dvornik) iskoristi odlazak svojih gazda na more i iznajmi njihov stan talijanskom biznismenu koji je došao na Zagrebački velesajam, uvjeren da će tim novcem moći kupiti garsonijeru i prestati se nalaziti po parkovima s djevojkom Zoricom (Jović). Plan mu je klimav, jer bi mu se stanodavci mogli prijevremeno vratiti zbog lošeg vremena, a ima još neočekivanih nedaća. Bauer je izvrsno orkestrirao film, bila je to prva uistinu dinamična komedija jugoslavenske kinematografije, s dobrim gegovima i vješto napisanim dijalozima (na scenariju su surađivali Bauer i njegov pomoćnik režije Krešo Golik), koja je istodobno bila portret zemlje usred procvata potrošačkog društva. U glumačkoj ekipi osobito su dobri komičari Jože Šeb kao Martinov ujak opsjednut nemogućim patentima i Braco Reiss u ulozi stambenog prevaranta, nikad tako nadahnuto iskorišteni pred kamerama.

Martin u oblacima*: Martinov ujak (Šeb) pokušava prodati Talijanu (Nalis) svoj patent*

Ples v dežju (1961.)

P: Triglav film / **R** i **S:** Boštjan Hladnik / **K:** Janez Kališnik / **G:** Bojan Adamič / **U:** Duša Počkaj, Miha Baloh, Ali Raner, Rado Nakrst, Jože Zupan

U svijetu je francuski novi val već bio etablirani fenomen, modernizam je bio zamjetljiv i u mnogim drugim kinematografijama, a u Jugoslaviju je stigao tek 1961. Na pulskom festivalu uglavnom je ignoriran samostalni prvijenac Aleksandra Petrovića **Dvoje** s Bebom Lončar i Mihom Balohom, priča o početku i raskidu jedne ljubavne veze, da bi naredne godine bio primljen u službeni program Cannesa, ali zato je s puno više entuzijazma dočekan debitantski film Boštjana Hladnika: dobio je Zlatnu arenu za glavnu žensku ulogu i specijalnu diplomu za režiju iako je mogao i puno više, jer je za mnoge to bilo najbolje ostvarenje festivala. Kao i u filmu **Dvoje**, i ovdje je društveni kontekst potpuno ignoriran, protagonisti se brinu samo o vlastitim emocijama, što je već bio dostatan pomak u odnosu na ranija ostvarenja (predložak je kraći roman Dominika Smolea „Črni dnevi in beli dan" iz 1956.), a njihove dvojbe i razočaranja izražena su modernim filmskim jezikom. Već je otpočetka jasno da se dvoje protagonista, kazališna glumica na kraju karijere (Počkaj) i profesor likovnog u osnovnoj školi (Baloh) više ne vole, što ona teško prihvaća, a on se bez zadrške ljubaka uokolo, ne nalazeći ni u tome zadovoljenje. Kod nekadašnjeg asistenta Claudea Chabrola nema previše tragova francuskoga novog vala (više ih ima u filmu **Dvoje**), to je vizualno uglačani prosede tipičan za europski autorski film, sa slobodnim poigravanjem vremenskim razinama. Film drži i izvrsna glumačka izvedba Duše Počkaj, koja je dotad nastupala uglavnom u kazalištu. U nekoliko anketa među slovenskim kritičarima **Ples v dežju** proglašen je najboljim ostvarenjem u povijesti te kinematografije.

Ples v dežju: Duša Počkaj u ulozi Maruše za koju je nagrađena Zlatnom arenom

Uzavreli grad (1961.)

P: Avala film / **R:** Veljko Bulajić / **S:** Bruno Baratti, V. Bulajić, Dragoslav Ilić i Radenko Ostojić / **K:** Krešo Grčević / **G:** Vladimir Kraus-Rajterić / **U:** Ilija Džuvalekovski, Lia Rho-Barbieri, Bata Živojinović, Olivera Marković, Dragomir Felba, Milena Dravić, Lela Šimecki, Zaim Muzaferija

Po stilu, film Veljka Bulajića ne razlikuje se puno od njegova prvijenca **Vlak bez voznog reda**, u pitanju je epska kronika s bar deset važnih protagonista, solidno razigranim drugim planom s puno statista i ravnomjernim balansom drame, napetosti i humora. Za razliku od **Zenice** Miloša Stefanovića i Jovana Živanovića, s kojim dijeli mjesto radnje i temu izgradnje željezare, ovo je pravi spektakl, vizualno vrlo impresivan, pa ne čudi što je nagrađen Zlatnom arenom u Puli (nagradu je podijelio s agresivno stiliziranom ratnom dramom Franceta Štiglica **Balada o trobenti in oblaku**). Novine su, međutim, na sadržajnom planu. Dok **Vlak** gotovo ničim nije nagrizao društveni poredak i predstavljao svojevrsnu apoteozu socijalizma koji zbrinjava najsiromašnije, ovo je puno tjeskobnije ostvarenje. Šiba (Džuvalekovski), voditelj radova u Zenici, puno toga riskira, upušta se u pothvate za koje nije kompetentan i osjeća se pomalo izdanim od države za koju se borio. Socijalni profil protagonista također je puno kompleksniji nego u prethodnom filmu, vrlo kvalificirani monter (Živojinović) neobuzdani je ženskar, unatoč tome što ima obitelj, među radnicama su i riječke prostitutke kojima je ovo neka vrsta preodgoja, a njihova predvodnica Riba (Marković) u jednom trenutku čak uspije zavesti Šibu. Među njima su i kriminalci, kojima je jedini cilj domoći se radničkih plaća, ukratko to je šarolik društveni profil koji je predstavljao popriličan odskok u ovakvoj vrsti ostvarenja. Upravo ga zbog toga mnogi drže najboljim Bulajićevim filmom. U glumačkoj postavi je i kostimografkinja Latica Ivanišević, koja se posljednjih godina istaknula knjigama autobiografske proze.

Uzavreli grad*: Bata Živojinović (gore); Dragomir Felba, Ilija Džuvalekovski, Nikola Privora i Miloš Kandić (dolje)*

Dr (1962.)

P: Avala film / **R:** Soja Jovanović / **S:** Vuk Babić i Dejan Đurković / **K:** Nenad Jovičić / **G :** Vojislav Simić / **U:** Milivoje Živanović, Mija Aleksić, Bata Živojinović, Beba Lončar, Petar Slovenski, Marisa Mell

Kako napraviti uspješnu komediju? Najlakše je posegnuti za nekim klasikom, kao što je već napravila Soja Jovanović u filmu **Pop Ćira i pop Spira**, a na osobitoj cijeni bili su komadi Branislava Nušića, dotad ekranizirani u nekoliko navrata za film i televiziju. Novina je ovog filma što je iskoristio mogućnosti medija, kakve bi bile nezamislive na skučenoj pozornici. Fabula je manje-više poznata, beogradski industrijalac Života (Živanović) sledi se kad dozna da mu u posjet dolazi profesor iz Heidelberga (Hans Nielsen) kod kojeg je njegov sin Milorad (Živojinović) navodno diplomirao filozofiju, ali problem je što je umjesto njega studirao siromašni Velimir (Slovenski), dakako, uz izdašnu industrijalčevu pomoć. Vrlo dobar scenarij redateljica je efektno razigrala koristeći sve tekovine razdoblja čarlstona, od tada modernih automobila, frizura i kratkih suknji do glazbe i sveukupnog dizajna. Angažirani su i njemački glumci (čak i poznata starleta Marisa Mell), kako bi se sve doimalo autentičnije. Usprkos retro štihu film se doimao iznimno moderno, s puno glazbe i dinamičnih situacija, tako da ne čudi što je bio veliki hit u cijeloj Jugoslaviji. Mija Aleksić dobio je Zlatnu arenu za ulogu ujaka Blagoja koji sređuje sve probleme (i njegov sin Borko nastupa u filmu): rijedak slučaj da se nagrađuje upravo komičara, ali ovoga je puta to bilo opravdano. Koscenarist Vuk Babić 1966. debitirao je kao redatelj komedijom **Pre rata**, također po Nušiću, koristeći mnoga rješenja iz ovog filma, ali **Dr** je ostao neponovljiv.

Kozara (1962.)

P: Bosna film / **R:** Veljko Bulajić / **S:** Stevan Bulajić, V. Bulajić i Ratko Đurović / **K:** Aleksandar Sekulović /
G: Vladimir Kraus-Rajterić / **U:** Olivera Marković, Milena Dravić, Bert Sotlar, Dragomir Felba, Ljubiša Samardžić, Mihajlo Kostić, Milan Milošević, Tamara Miletić, Davor Antolić, Bata Živojinović

Film koji je postao ogledni model po kojem su se kasnije snimali ratni spektakli bio je ujedno i najskuplja produkcija toga razdoblja: obilno su se koristile usluge Jugoslavenske narodne armije, što zasigurno nije iskazano u budžetu. Efektna i razigrana mizanscena impresionirala je i međunarodnu javnost, film ne samo da je trijumfirao u Puli (prva pobjeda neke bosanske produkcije) nego je dobio i Zlatnu medalju na vrlo prestižnom festivalu u Moskvi te je distribuiran u nizu zemalja diljem svijeta (u Francuskoj pod naslovom „Crveni đavoli protiv SS-a"). Tzv. treća ofanziva, pokušaj njemačko-ustaških snaga da 1942. likvidiraju partizane koji su se skrivali po kozaračkim brdima, dočarana je vrlo spektakularno ne samo na ratnom planu nego i uz pomoć vrlo dojmljivih epizoda poput one u kojoj seljak Šorga (Živojinović) dlanom zaustavlja njemački šiljak kako ne bi otkrio svoj položaj u zemunici ili one u kojoj njemački vojnik siluje u žitu mladu seljanku (Dravić). Ipak, ima u filmu i dosta patetike (seljaci iz prkosa pjevaju „Vječnaju pamjat" prije nego što će ih pobiti), pa je razumljiv vapaj dijela filmske kritike koji je tvrdio da kinematografiji ne trebaju ovakve superprodukcije, nego ambiciozan autorski film. Najpopularniji lik do danas je ostao mitraljezac Joja (odlični Antolić), preteča sličnih junaka u kasnijim ratnim filmovima, dok Nijemca koji oslijepi u bitki igra vođa snimanja Branko Lustig.

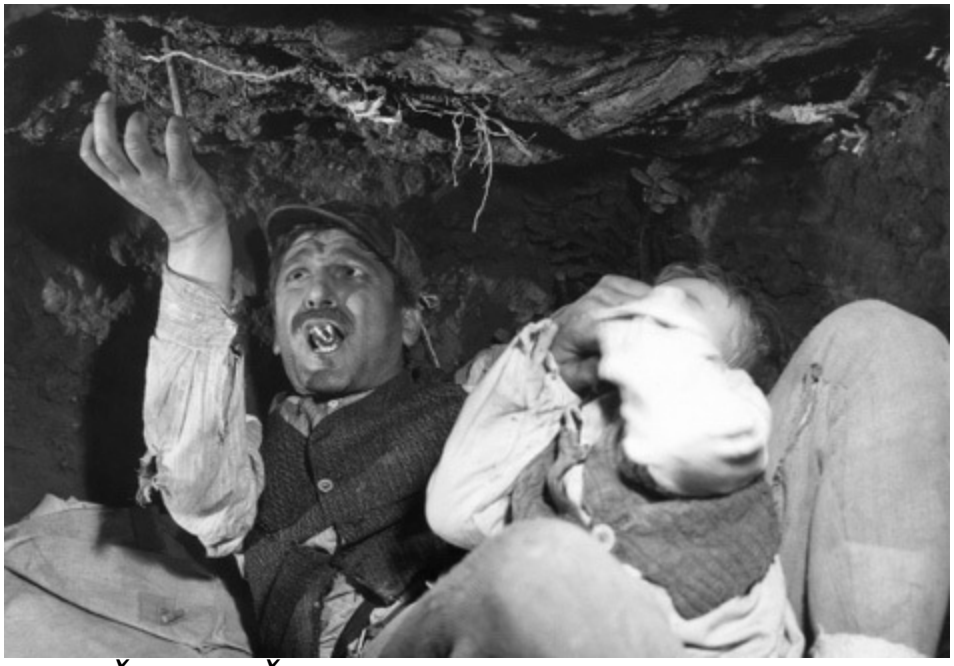

Kozara*: Seljak Šorga (Živojinović) dlanom zaustavlja njemački šiljak*

Licem u lice (1963.)

P: Jadran film / **R:** Branko Bauer / **S:** Bogdan Jovanović / **K:** Branko Blažina / **G:** Branimir Sakač / **U:** Ilija Džuvalekovski, Husein Čokić, Vladimir Popović, Tomanija Đuričko, Nevenka Benković, Drago Mitrović, Božidarka Frait

Slično kao i film **Ne okreći se sine**, i **Licem u lice** doimao se – za razdoblje u kojem je nastao – kao vrlo provokativan projekt koji je balansirao rubom dopuštenoga. Iako je u osnovi priča afirmirala samoupravni socijalizam i zagovarala pravo odlučivanja kolektiva na račun samovolje direktora, ipak je štošta u njoj predstavljalo prekretnicu. „Niti si me ti postavio na ovo mjesto niti ćeš me ti smjenjivati", omakne se direktoru Voji Čumiću (glumca Džuvalekovskog sinkronizirao je Rade Marković) na partijskom sastanku na kojem se odlučuje o isključivanju buntovnog radnika Miluna Koprivice (Čokić) iz Saveza komunista. Sa samo dva-tri *flashbacka* i nekoliko dramskih odvojaka na drugim lokacijama, cijeli se film poput kazališne predstave drži jedinstva vremena i mjesta, u kojoj se isprva čini da Čumić drži sve adute, a Koprivica je unaprijed osuđen, ali ispostavlja se da je ključni lik sekretar partijske organizacije Radovan (Popović) čiji unutarnji monolozi predstavljaju poziciju gledatelja, isprva nesigurnog tko je tu u pravu, da bi naposljetku presudio u korist Koprivice i kolektiva. Svaki je lik pažljivo profiliran, čak i epizodisti, radnja zgusnuta, pa ne čudi što mnogi s iznenađenjem otkriju da film traje samo 80-ak minuta. Strahovanja da je u pitanju suviše radikalno ostvarenje bila su neosnovana, film je u Puli dobio Zlatnu arenu, nagrađen je i redatelj Bauer, a društveni odjek bio je iznimno velik. Ipak, bilo je i zanimljivih interpretacija, poput one Živojina Pavlovića, filmskog kritičara i tada još ne toliko afirmiranog filmaša, koji je ustvrdio da se film zapravo bavi time kako kolektiv slama jakog pojedinca. Ponekom je promaknuo i podatak da je Čumić bio u pravu kad se zalagao protiv integracije s drugim poduzećem, zbog čega ga sada ruše. Scenarij je postavljen kao kazališni komad u ljubljanskom Mestnom gledališču u režiji uglednog Igora Pretnara te kasnije u Šapcu. U svibnju 1964. cjelokupni umjetnički ansambl filma dobio je diplomu prilikom dodjele Nagrade grada Zagreba.

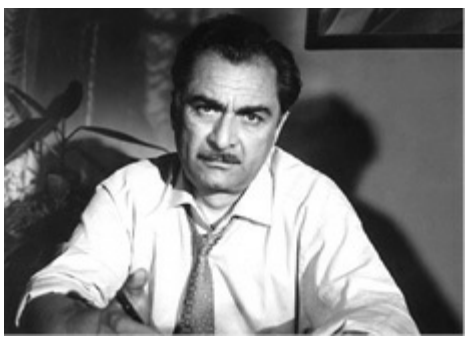

Licem u lice*: Ilija Džuvalekovski kao direktor Čumić (lijevo); Vladimir Popović igra Radovana (desno)*

Prometej s otoka Viševice (1964.)

P : Jadran film / **R :** Vatroslav Mimica / **S :** Slavko Goldstein, V. Mimica i Krunoslav Quien /
K : Tomislav Pinter / **G :** Miljenko Prohaska / **U:** Janez Vrhovec, Slobodan Dimitrijević, Mira Sardoč, Dina Rutić, Pavle Vuisić, Fabijan Šovagović, Ivica Vidović

Nastupni film hrvatskog modernizma. Vatroslav Mimica s reputacijom jednog od najvažnijih redatelja Zagrebačke škole crtanog filma (unatoč tome što nije bio ni crtač ni animator) režirao je ostvarenje u kojem su se neprestano sudarala dva vremenska okvira, a vizualno je bio poseban po tome što je snimatelj Pinter povremeno koristio suviše eksponiranu filmsku vrpcu i tako dobio iznimno neobičnu, stiliziranu fotografiju, korištenu samo u *flashbackovima*. Protagonist u suvremenom vremenskom okviru je Mate Bakula (Vrhovec), sredovječni zagrebački direktor načeta zdravlja, koji se vraća na rodni otok Viševicu na proslavu obljetnice oslobođenja otoka. Ondje se prisjeća mladosti, kada je kao beskompromisni aktivist (u tim ga dijelovima igra Dimitrijević) zagovarao uvođenje struje i posvuda izazivao podsmijeh, a zbog toga mu se raspao i brak. Treći važan lik je mladi Stipica (Vidović), predsjednik turističkog odbora, koji od sada uglednog Mate nastoji dobiti podršku i sredstva za razvoj mjesta, ali direktor u prvi mah ne reagira, jer ne shvaća da je on njegov alter ego, ali onaj iz nekadašnjih dana. Iako u osnovi film nije suviše kontroverzan, ipak se bavio ne baš čestom temom zamorenosti vladajuće klase, iznevjeravanja ideala i neugodnim pritiskom sredine koja ne vjeruje u promjene. Film je 1965. u Puli podijelio Zlatnu arenu s omnibusom **Tri** Aleksandra Petrovića, što se smatralo pravednim ishodom, u Moskvi je dobio prvu nagradu za snimateljski rad i diplomu za režiju, dok je Mimica modernističku poetiku još radikalnije razvio u drami **Ponedjeljak ili utorak** (1966.), spojem crno-bijelog i kolor filma, ponovno nagrađenoj Zlatnom arenom, ali tematski manje dojmljivom.

Prometej s otoka Viševice*: Slobodan Dimitrijević (okrenut leđima) i Fabijan Šovagović*

Čovek nije tica (1965.)

P: Avala film / **R:** Dušan Makavejev / **S:** D. Makavejev i Raša Popov / **K:** Aleksandar Petković / **G:** Petar Bergamo / **U:** Janez Vrhovec, Milena Dravić, Boris Dvornik, Stole Aranđelović, Eva Ras

Poklonicima narativnog filma cjelovečernji igrani prvijenac Dušana Makavejeva njegovo je najzanimljivije ostvarenje, jer su ludističke intervencije – kasniji redateljev zaštitni znak – svedene na minimum. Tema je najočitije izložena u završnici u kojoj glavni junak (Vrhovec), sredovječni inženjer u rudarskom kompleksu u istočnoj Srbiji, na svečanosti koju uveličava izvedba Beethovenove „Ode radosti", prima odlikovanje za svoj rad, dok istodobno, u kamionu parkiranom ispred tvorničke hale, njegova ljubljena (Dravić), frizerka kod koje stanuje, grca od zanosa u zagrljaju puno mlađeg šofera (Dvornik). Na vrhuncu u inženjerovoj karijeri odigrava se trenutak njegova najdubljeg intimnog poraza. Sav u dojmljivim kontrastima, kako sadržajnim tako i formalnim, film oslikava raskorak između socijalističke ideologije i ljudske nagonske prirode: država je jednostavno zamislila idealnog čovjeka i ne želi slušati o njegovim nesavršenostima. Posljednji kadar jedini je mogući ishod tog nesklada: snimljen iz ptičje perspektive, protagonist besciljno hoda ispucanom pustarom – poletjeti nikad nije uspio, a sada ga svatko može zgaziti poput mrava. Film je u Puli dobio Srebrnu arenu za mušku ulogu (Vrhovec) i specijalnu diplomu za režiju, ali kako je kasnije redateljeva reputacija sve više rasla, tako je i njegov prvijenac dobivao pohvale s međunarodne scene, pa ga je 1974. kritičar The New York Timesa Vincent Canby nazvao „najkompleksnijim i najsofisticiranijim ostvarenjem iz jedne komunističke zemlje koje je ikad pogledao". Ugledna izdavačka kuća Criterion objavila je 2009. u sklopu svoje serije Eclipse DVD box set „Dusan Makavejev – Free Radical", u kojem se nalazio i ovaj film – uz **Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT** i **Nevinost bez zaštite**.

Milena Dravić i Janez Vrhovec u filmu **Čovek nije tica**

Tri (1965.)

P: Avala film / **R:** Aleksandar Petrović / **S:** Antonije Isaković i A. Petrović / **K:** Tomislav Pinter / **U:** Bata Živojinović, Slobodan Perović, Ali Raner, Senka Veletanlić (Petrović), Mića Tomić, Voja Mirić

U prva dva filma **Dvoje** i **Dani** (1963.) Aleksandar Petrović se predstavio kao modernist s uzorima u rasponu od autora francuskog novog vala do Michelangela Antonionija, ali njegovo naredno ostvarenje potpuno je samosvojno, što je prepoznala i međunarodna javnost: dobio je prvu nagradu na uglednom festivalu u Karlovym Varyma, a nominiran je i za Oscara. Nadahnut zbirkom pripovjedaka Antonija Isakovića „Paprat i vatra", Petrović se odlučio za formu triptiha, a dojmljivosti cjeline pripomogla je redateljeva odluka da svakoj od tri priče da drukčiji vizualni i dramski prosede. Prva se, sva u kratkim kadrovima, odigrava uoči izbijanja rata, na željezničkoj postaji gdje masa naroda nestrpljivo i uznemireno iščekuje vlak i gdje se olako donose presude: tako student Miloš (Živojinović) postane svjedokom kako neznanca s neobičnim akcentom (Perović) osude kao neprijateljskog agenta jer se na trenutak odvojio od obitelji. U drugoj, Miloš je partizan u bijegu, koji u nepreglednim prostorima doline Neretve susreće još jednog zalutalog borca (Raner) i zajedno se nadaju umaći njemačkim patrolama: ova je priča najefektnija zbog neprestane promjene perspektiva, katkada dominira pilot njemačkog zrakoplova, koji se s visine poigrava bjeguncima, a katkada dva partizana koji nikako da nađu sklonište na terenu sačinjenom od vode i niskog šiblja. U trećoj priči s najmanje dijaloga i odsustvom naglašene radnje, Miloš je partizanski veteran očito zamoren ratom, koji u nekom dvorištu sa svoga prozora pogledima koketira s naočitom elegantnom ženom (Veletanlić), osuđenom na smrt zbog veze s okupatorskim časnikom. U sve tri priče Miloš ništa ne poduzima, nikoga nije uspio spasiti, on je samo u blizini smrti, i to cjelinu čini još dramatičnijom i slojevitijom.

Mića Tomić i Bata Živojinović u prvoj priči filma **Tri**

Rondo (1966.)

P: Jadran film / **R** i **S:** Zvonimir Berković / **K:** Tomislav Pinter / **G:** Miljenko Prohaska / **U:** Relja Bašić, Milena Dravić, Stevo Žigon

Kao što se u scenariju za **H-8** nadahnuo fugom, tako je u svom cjelovečernjem redateljskom prvijencu Zvonimir Berković posegnuo za jednom drugom glazbenom vrstom – rondom – koji se temelji na ponavljanju jednog te istog motiva. Smetalo mu je jedino što je rondo u pravilu živahan, uglavnom je u duru, ali kad mu je dobar znanac, pijanist Jurica Murai otkrio Mozartov „Rondo", skladan u molu, koji sugerira ozbiljniji ugođaj, Berković je riješio dramsku strukturu svog filma koji se također sastoji u ponavljanju: dizajner Feđa (Bašić) upoznaje suca Mladena (Žigon), obojica su strastveni šahisti, pa ga poziva da nedjeljom kod njega odigraju koju partiju. Uz njih je uvijek i Feđina supruga, studentica Neda (Dravić), koja se pomalo dosađuje dok njih dvojica igraju šah. Uobičajeni ritual neosjetno se mijenja kad Mladen i Neda kriomice započnu ljubavnu vezu, međutim, kad se to prekine, nedjeljne seanse opet su kakve su nekad i bile. U osnovi vrlo komoran film Berković je razigrao rafinirano napisanim dijalozima, a uz troje odličnih glumaca najvažniji su mu suradnici bili direktor fotografije Tomislav Pinter, čija je crno-bijela fotografija podsjećala na platna Miljenka Stančića, i scenograf Željko Senečić, koji je nakrcao Feđin i Nedin stan modernističkim dizajnom. **Rondo** je postao sinonim urbane elegancije, kakve još nije bilo u jugoslavenskoj kinematografiji: po mišljenju mnogih, to je bilo najbolje ostvarenje pulskog festivala 1966., pa iako nije osvojio ni jednu od prve tri nagrade, podijelio je Zlatnu arenu za scenarij te za mušku i žensku ulogu (Bašić i Dravić). Naredne godine prikazan je u Cannesu u pratećem programu i distribuiran u mnogim svjetskim kinomrežama, kako u Velikoj Britaniji, tako i u Njemačkoj i Americi. U anketama o najboljim hrvatskim filmovima uvijek je među prvih deset.

Stevo Žigon, Relja Bašić i Milena Dravić u filmu **Rondo**

Breza (1967.)

P: Jadran film / **R:** Ante Babaja / **S:** Slavko Kolar, A. Babaja i Božidar Violić / **K:** Tomislav Pinter / **G:** Anđelko Klobučar / **U:** Bata Živojinović, Manca Košir, Fabijan Šovagović, Nela Eržišnik, Stane Sever

Kad su mu onemogućili da režira film **Svoga tela gospodar**, Ante Babaja ipak je po jednom drugom predlošku Slavka Kolara snimio svoje najpoznatije ostvarenje, modernističke naracije, koje započinje usred radnje, potom se vraća, da bi se nakon toga zbivanja nastavila gdje su i prekinuta. Poput **Ronda**, i ovo je bilo iznimno rafinirano ostvarenje, čiji je vizualni prosede nadahnut radovima tada vrlo eksponiranog naivnog slikarstva. U domaćoj distribuciji već se nalazio poznati film Armenca Sergeija Parajanova **Sjenke zaboravljenih predaka,** realiziran u Ukrajini, vrlo slična stila, međutim, nikad nije utvrđeno jesu li ga Babaja i njegov direktor fotografije Tomislav Pinter vidjeli prije nego što su počeli pripremati film. Protagonist **Breze** je lugar Marko Labudan (Živojinović je svladao kajkavski, jer nije htio da ga sinkroniziraju), koga njegov nadređeni (Sever) upozori na nesvakodnevnu ljepotu mlade seljanke Janice (debitantska uloga slovenske manekenke i kasnije novinarke Mance Košir). Marko je ženi, Janica zatrudni, ali je odmah nakon poroda otjeraju da čuva krave po nevremenu. Ona se razboli i umre, međutim, Marko ne želi tugovati za ženom, nego prihvaća angažman barjaktara na nekoj svadbi: tek po povratku kući, u mraku ga jedna breza podsjeti na Janicu i shvati što je izgubio. U odnosu na pripovijetku, u filmu je puno više naglašen lik seoskog kipara Jože Svetog (Šovagović), zaljubljenog u Janicu, simbol umjetnika kojeg društvo ne razumije i ismijava. U jakoj konkurenciji u Puli, koju se smatralo najboljom u povijesti tog festivala, Babajin film podijelio je treću nagradu sa slovenskim filmom **Na papirnatih avionih**, Zlatne arene dobili su Živojinović i Pinter (ali i za još nekoliko svojih radova), međunarodna distribucija bila je vrlo zapažena, dok je u anketama o najboljim hrvatskim filmovima **Breza** uvijek bila vrlo visoko rangirana.

Breza*: Naricanje nad mrtvom Janicom (Manca Košir)*

Buđenje pacova (1967.)

P: Centar film / **R:** Živojin Pavlović / **S:** Ljubiša Kozomara i Gordan Mihić / **K:** Milorad Jakšić-Fanđo / **U:** Slobodan Perović, Dušica Žegarac, Severin Bijelić, Mirjana Blašković, Mića Tomić, Nikola Milić, Milan Jelić, Snežana Lukić

Mudra je bila odluka producenta da film prvo pošalje na berlinski festival gdje je Živojin Pavlović dobio Srebrnog medvjeda za najbolju režiju i da ga tek potom pokaže domaćoj javnosti. Vrlo kontroverzno ostvarenje predstavilo je jugoslavensku metropolu Beograd s njezine najneuglednije strane, jer umjesto glavnih ulica i paradnih pročelja ovdje dominiraju oronula dvorišta i drvene mansarde. Uostalom, već u prvoj sceni ubijaju štakore. Glavni junak Velimir Bamberg (Perović) robijao je na Golom otoku kao informbiroovac, njegovo društvo su prostitutke i pijanci, ucjenjuje ga bivši agent koji se sada predstavlja kao fotograf (Bijelić), sestra (Lukić) mu je prikovana za krevet i treba joj liječenje, među sporednim likovima ima i homoerotike, ukratko, to je slika društva kakva bi bila nezamisliva godinu-dvije ranije, ali liberalizacija kinematografije, pojava malih nezavisnih poduzeća, gotovo je dokinula ideološke pritiske. Bamberg je vrlo slojevit lik, on je doslovno na dnu, međutim, povremeno mu se čini da se može uzdignuti, zgodna susjeda (Žegarac) unosi promjenu u njegov život, ali ispostavi se da je to varka. Pavloviću je ovo bio treći dugi film, međutim, u njemu se prvi put uistinu razigrao kao redatelj, scene se neosjetno pretapaju jedna u drugu, kadrovi su kompliciran, ali vrhunski dorađeni, to je estetika ružnog, o čemu je redatelj često pisao u svojim esejima. Također, snimalo se tonski, bez naknadne sinkronizacije, što je pojačalo realizam prizora. Iako film traje samo 79 minuta, čini vam se da ste satima uronjeni u taj svijet. Pulska premijera prošla je bez skandala, Pavlović je dobio Srebrnu arenu za režiju, dok je znakovito da nijedna zemlja Istočnog bloka nije otkupila film za distribuciju.

Dušica Žegarac u filmu **Buđenje pacova**

Jutro (1967.)

P: Dunav film / **R** i **S:** Puriša Đorđević / **K:** Mihajlo Popović / **G:** Miodrag Ilić Beli / **U:** Ljubiša Samardžić, Milena Dravić, Neda Arnerić, Mija Aleksić, Ljuba Tadić, Neda Spasojević, Faruk Begolli

Nekoć redatelj konvencionalnih narativnih filmova, Puriša Đorđević filmom **Devojka** (1965.) okrenuo se poetskom modernizmu, koji je kritika dobro primila iako je bio zadojen manirizmom, nešto je zanimljiviji bio **San** (1966.), ali i poprilično neujednačen, dok mu je **Jutro** najbolje i najzrelije ostvarenje. Falš-poetika se tu i tamo nasluti, ali priča – koja se odigrava u Srbiji netom poslije pobjede partizana i Crvene armije – doima se autentično, a i s razlogom, jer je redatelj i scenarist kao mladić i sam sudjelovao u tim zbivanjima (u jednom članku u beogradskom magazinu Duga opisivao je kako je likvidirao zarobljenog njemačkog vojnika). Protagonist je mladi partizan Mali (Samardžić) kojega na povratku u rodni gradić očekuje neugodno iznenađenje: njegova bivša djevojka Slobodanka (Dravić) uhićena je i osuđena na smrt, jer je Nijemcima odavala imena ilegalaca. Njezina je verzija nešto drukčija, ali Mali joj ne može pomoći. Osim toga zauzet je udvaranjem mladoj partizanki Nedi, koja dvoji između njega i zgodnoga ruskog časnika Miške (Begolli), a usto je i maloljetna. To je realističan i povremeno lascivan prikaz razdoblja partizanske pobjede, a najbolja je scena u završnici, kad Slobodanku odvode na strijeljanje, po livadi koju je prekrila magla. Film je u Puli u vrlo jakoj konkurenciji dobio Veliku srebrnu arenu, drugu nagradu festivala, Đorđeviću je pripala i Zlatna arena za režiju (zajedno s Aleksandrom Petrovićem) i scenarij, a najveće mu je priznanje bilo uvrštavanje u službeni program venecijanskog festivala, gdje je Samardžić dobio kup Volpi kao najbolji glumac.
Godinu kasnije snimljen je nastavak naslovljen **Podne**, odigrava se 1948., uoči donošenja rezolucije Informbiroa, što poremeti živote protagonista jer se nekadašnja mlada partizanka Neda upravo udaje za Mišku, a Mali (Samardžića je sinkronizirao Rade Marković) se zaljubljuje u Tanju (Dušica Žegarac), službenicu Sovjetskog doma kulture. U prvom redateljevu ostvarenju u boji, obilno su citirani dijelovi njegove ratne trilogije (**Devojka**, **San**, **Jutro**), ima i metafilmskih poigravanja i blagih ideoloških provokacija, međutim, cjelina se doima pomalo plošno: unatoč tome u Puli je nagrađena Velikom srebrnom arenom.

Jutro*: Mali (Samardžić) udvara se partizanki Nedi (Neda Arnerić)*

Kaja, ubit ću te! (1967.)

P: Jadran film i FRZ / **R:** Vatroslav Mimica / **S:** V. Mimica i Krunoslav Quien / **K:** Frano Vodopivec / **U:** Zaim Muzaferija, Uglješa Kojadinović, Antun Nalis, Izet Hajdarhodžić, Husein Čokić

Poznata je anegdota da su Vatroslava Mimicu, kada se došao nakloniti u pulskoj areni nakon premijere svoga filma, nezadovoljni gledatelji gađali kamenjem. Ni na projekcijama u zagrebačkom kinu Jadran nije bilo baš mirno, gledatelji bi znali napuštati dvoranu nezadovoljni dugačkom ekspozicijom u kojoj se ništa osobito nije događalo, međutim, u svijetu je bilo drukčije: **Kaja, ubit ću te!** pozvan je na prestižni New York Film Festival, gdje su redatelja dočekali ovacijama, a kritičarka New York Timesa Renata Adler napisala je poduži esej o filmu, objavljen u njezinoj knjizi „Godina u mraku". Mimičino dotad najradikalnije ostvarenje očito nije bilo za svačiji ukus, ali je to ujedno bio i najslojevitiji film o ratu dotadašnje jugoslavenske kinematografije. Naslovni junak Kaja (Muzaferija) dobrodušni je vlasnik dućana u gradu pod talijanskom okupacijom, koji surađuje s pokretom otpora, a prijeteću rečenicu o ubojstvu izgovara njegov donedavno dobri znanac, hromi Piero (Kojadinović), koji se doslovno preko noći prometnuo u crnokošuljaša. U radnji se izbjegavaju jaki dramski naglasci, ali se nasilje ne propušta: umjesto izravnog fizičkog šikaniranja, gradskog uglednika (Nalis) tjeraju da pije ulje, što se doima strašnijim od sakaćenja. Atmosfera u gradiću (snimalo se u Trogiru) je morbidna, kao da je zlo stiglo među drevne kamene zidine niotkuda, a ni novopečeni fašisti ne znaju što bi sa sobom, pa kamama zarezuju po spomenicima. Vrlo neugodan i vrlo dojmljiv film, koji se demonskim u ljudima bavio puno slojevitije nego kasnija **Okupacija u 26 slika** Lordana Zafranovića.

Kaja, ubit ću te!*: Kaja (Zaim Muzaferija, lijevo) i Piero (Uglješa Kojadinović, desno) na suprotnim su stranama*

Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT (1967.)

P: Avala film / **R:** Dušan Makavejev / **S:** D. Makavejev i Branko Vučićević / **K:** Aleksandar Petković / **U:** Eva Ras, Slobodan Aligrudić, Ružica Sokić, Miodrag Andrić

U drugoj polovici šezdesetih, kada su vodeći europski modernisti postajali sve introvertniji (Godard, Bergman) ili ih se optuživalo za komercijaliziranje (Antonioni), kao spas se pojavila „svježa krv" iz Istočne Europe, koja je osvojila ugledne kritičare i međunarodne festivale. Većina njih nije se, međutim, uspjela izvući iz geta art kina, a kako i bi?! Bili su zadubljeni u vlastitu povijest, istjerivali demone društvenih sustava iz kojih su ponikli, a kada bi se i prihvatili tema iz svakodnevice, ružan socijalistički imidž odbijao je zapadnjake. Makavejev je shvatio u čemu je štos: treba dokazati da si građanin svijeta. Poput Miloša Formana, koji je češku provinciju, začinivši je lascivnim pustolovinama, odjednom učinio uzbudljivom (**Ljubavi jedne plavuše**), i Makavejev je procijenio da je seks pravi ključ. Bez obzira na to što se odigravala u Beogradu raskopanom bagerima, njegova tragikomična kolažna igrarija osvojila je europska kina ne toliko nekonvencionalnošću koliko dotad neviđenom eksplozijom erotike. Makavejevljevski „ludistički" prosede prvi je put dosljedno izložen u ovom filmu. Središnja priča o zlosretnoj romansi poštanske službenice i deratizatora samo je okosnica na koju su nadodani različiti slojevi – od ubacivanja predavanja stručnjaka (seksologa i kriminologa) i stihova pjesama do erotskih crteža i naizgled proizvoljnih dokumentarnih snimaka (rušenje crkava u komunističkoj Rusiji), a redateljeva nesklonost klasičnom izlaganju pojačana je činjenicom što se zbivanja s kraja fabule neprestano izmjenjuju s onima s početka. Po profiliranju glavne junakinje, film se nastavlja na **Čovek nije tica**, samo što je službenica Izabela neusporedivo samosvjesnija od frizerke Rajke. Razlog zbog kojeg se Izabela plaši trudnoće i odlučuje se na preljub redatelj prikazuje eluzivno i prepušten je gledatelju na naknadnu analizu: mudra odluka, jer bi pretjerano dramsko psihologiziranje opteretilo zaigranost cjeline, koja – koliko god pokušavala distancirati – zapravo magično uvlači gledatelja u svoj svijet. U Puli je film dobio posebno priznanje za „smjelu istraživačku režiju", ali uspjeh u svijetu bio mu je puno važniji. Danas je dostupan u Criterionovu *box-setu* „Dusan Makavejev – Free Radical".

Eva Ras i Slobodan Aligrudić u filmu **Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT**

Skupljači perja (1967.)

P: Avala film / **R** i **S:** Aleksandar Petrović / **K:** Tomislav Pinter / **U:** Bekim Fehmiu, Bata Živojinović, Olivera Vučo, Gordana Jovanović, Mija Aleksić, Rahela Ferari

U filmu **Tri** Romi s medvjedom svojevrstan su lajtmotiv, lutajući trubaduri, koji čine zabavnijim inače tjeskobne scene. Nimalo slučajno da ih je Petrović uzeo za protagoniste svoga najpoznatijeg i najuspjelijeg ostvarenja, prvog iz Jugoslavije koje je u Cannesu uspjelo izboriti značajno priznanje, veliku nagradu žirija (zajedno s filmom Josepha Loseyja **Nesreća**). Producent je za promociju na festivalu uložio pravo bogatstvo po tadašnjim standardima i nije požalio, jer ga je prodao posvuda (prikazivao se pod naslovom „Sreo sam i sretne Cigane"), a pomogle su i nominacije za Oscara i Zlatni globus. Poput seksa kod Makavejeva, ovdje komunikaciju sa stranim gledateljem ostvaruju upravo Romi, koji su građani svijeta: iako žive u socijalizmu, to se po maločemu može zaključiti. Imaju vlastita naselja s vlastitim životnim pravilima, opijaju se u krčmama i rado će iz obijesti dlanovima pritisnuti razbijene čaše, glazba im je fascinantna, a i sami izgledaju nevjerojatno živopisno, impulzivni su i potući će se bez oklijevanja. Petrović je smislio iznimno atraktivnu fabulu u čijem je središtu rat među „perjarima", Romima koji se pogađaju sa seoskim gazdama pa i igumanijama za čerupanje gusaka i potom svoj plijen preprodaju. Kao u kakvome gangsterskom filmu, i ovdje postoji podjela teritorija, koje se protagonisti baš i ne drže, pa tako Beli Bora (fascinantni Bekim Fehmiu) izaziva na dvoboj Mirtu (Živojinović), što dovodi do najuzbudljivije scene u tom ostvarenju, obračuna u gusjem perju. To je narativno najzaokruženiji redateljev film, s nizom efektnih prizora i vizualnim prosedeom s kojim se u nas mogla mjeriti jedino Babajina **Breza** (isti direktor fotografije Tomislav Pinter) te vrlo dobrom međuigrom profesionalnih i neprofesionalnih glumaca.

Bekim Fehmiu i Olivera Vučo u **Skupljačima perja**

Kad budem mrtav i beo (1967.)

P: Centar film / **R:** Živojin Pavlović / **S:** Ljubiša Kozomara i Gordan Mihić / **K:** Milorad Jakšić Fanđo / **U:** Dragan Nikolić, Ružica Sokić, Dara Čalenić, Neda Spasojević, Severin Bijelić, Slobodan Aligrudić

Živojin Pavlović gotovo je barokno režirao svoje filmove **Povratak** (1964./1966.) i **Buđenje pacova**, ali njegovo prvo ostvarenje koje je izborilo Zlatnu arenu u Puli (u žiriju su bili i Ante Peterlić i Vladimir Vuković) puno je jednostavnije postavljeno: kadrovi su i dalje dugi, ali kamera bez pretjeranih pomaka samo prati zbivanja u čijem je središtu neka vrsta antijunaka. To je Džimi Barka (probojna uloga Dragana Nikolića), sezonski radnik koji je upravo dobio otkaz jer mu je djevojka (Spasojević) zatrudnjela s omrznutim predradnikom (Aligrudić). Mladić nije bez šarma i lako se snalazi u ženskom društvu, lutajući bez emocija od jedne do druge prilike, dok ga kavanska pjevačica Duška (Sokić) ne uvjeri da se okuša u tom fahu: prvi nastup u nekoj vojarni prolazi dobro, jer je to amaterska priredba, ali kad se nađe u Beogradu na natjecanju mladih pjevača, shvati da nema nikakve šanse u takvoj konkurenciji. Za razliku od Michela Poiccarda (Belmondo) iz filma **Do posljednjeg daha**, on nije nikakav karizmatični gangster, jednostavno je fakin bez ikakva određenog cilja, koji pritom nije bešćutan prema bližnjima. Na izvjestan način on je idealni protagonist socijalizma bez ideala, ravnodušan prema uspjehu, ali i neuspjehu. Čuvena je završnica u kojoj on gine u poljskom zahodu, ustrijeljen iz puške – sličnu scenu snimio je Arthur Penn u **Dvoboju na Missouriju**, ali puno kasnije, 1976., a nešto slično ponovio je i Quentin Tarantino u **Mrskoj osmorci**. Film i danas izgleda iznimno moderno i nalazi se na mnogim listama najboljih filmova svih vremena bivše Jugoslavije.

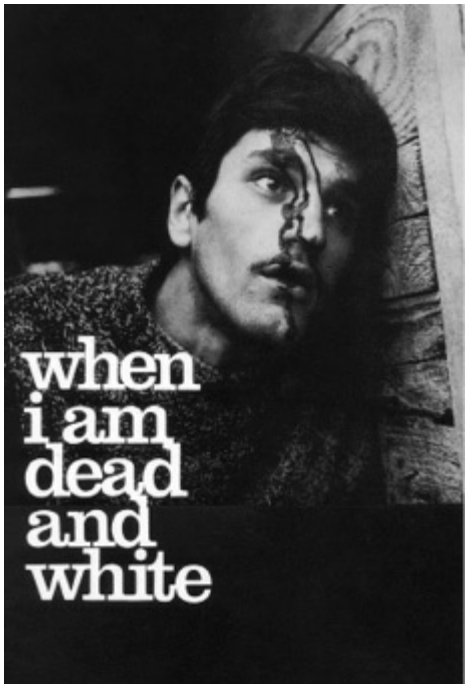

Strani i domaći reklamni plakat za film **Kad budem mrtav i beo**

Imam dvije mame i dva tate (1968.)

P: Jadran film / **R:** Krešo Golik / **S:** K. Golik i Mirjam Tušek / **K:** Ivica Rajković / **G:** Tomislav Simović / **U:** Mia Oremović, Relja Bašić, Vera Čukić, Fabijan Šovagović, Igor Galo, Davor Radolfi, Tomislav Žganec

Krešo Golik više od deset godina nije mogao raditi duge igrane filmove, od sredine pedesetih bio je na crnoj listi zbog naknadno otkrivenih političkih „grijeha" iz mladosti (u tjedniku „Ustaša" 1943. dobio je drugu nagradu za pripovijetku „Ustaša se živ ne predaje"), u tom razdoblju jedino je u Sloveniji zajedno s poznatim dramatičarom Andrejem Hiengom potpisao ratnu dramu **Kala** (1958.), ali tko zna kako bi izgledala njegova karijera da mu je dopušteno nastaviti je? **Djevojka i hrast** iz 1955. svojom je stiliziranošću i izvjesnom ukočenošću bila korak unatrag u odnosu na **Plavi 9**, a tijekom prisilne stanke redatelj se zbližio s Brankom Bauerom i radio kao pomoćnik režije na nekima od njegovih ponajboljih filmova. Kada je dobio „zeleno svjetlo" za povratak na redateljsku scenu, odabrao je kao predložak roman Mirjam Tušek koji ga je zaintrigirao zanimljivom obiteljskom situacijom u dramskom središtu u kojoj rastavljena žena (Oremović) i dalje komunicira sa svojim suprugom (Bašić), ali dok je on uspješan biznismen, ona se udala za skromnoga flautista (Šovagović). U drugom braku ima dvoje djece (Radolfi, Žganec), a njezin sin iz prvog braka (Galo) više se zanima za svoju atraktivnu maćehu (Čukić) nego za bilo što drugo. Film bi se mogao smatrati i komedijom da nije povremeno neugodnih scena koje kao da su posuđene iz života. Golik se trijumfalno vratio u kinematografiju – osvježavajući realizam s puno humora i ironije imao je odjeka i u kinima, a na pulskom festivalu dobio je treću nagradu, Srebrnu arenu, Mia Oremović dobila je Zlatnu arenu, a Ivica Rajković također „zlato" za snimateljski rad.

Vera Čukić u neugodnoj situaciji u filmu **Imam dvije mame i dva tate**

Nevinost bez zaštite (1968.)

P: Avala film / **R:** Dušan Makavejev / **S:** D. Makavejev i Branko Vučićević / **K:** Branko Perak / **G:** Vojislav Kostić / **U:** Dragoljub Aleksić, Ivan Živković, Stevan Mišković

Ovaj reprezentativni primjer filmskoga *ready-made* postupka može se tumačiti i ovako: Makavejev se zasitio realističnoga igranog filma, pa je odsad odlučio koristiti samo tuđe radove. Prava **Nevinost bez zaštite** snimljena je 1942., za njemačke okupacije Srbije, a redatelja je provociralo to što je u Jugoslaviji iza 2. svjetskog rata taj film – uostalom, kao i **Lisinski** u Hrvatskoj – izbrisan iz svih službenih filmografija. Provociralo ga je i to što je bravar i akrobat Dragoljub Aleksić, autor **Nevinosti**, karizmatična filmska pojava, kako u svom (vlastitim novcem financiranom) prvijencu, tako i u dokumentarnim – ponekad potpuno popartističkim – dijelovima koje je režirao Makavejev. Za neupućene, obilje filmskih žurnala, kojima je Mak načičkao novu cjelinu, za razdoblje socijalizma imali su vrlo subverzivnu poruku, jer su pokazivali da se narod u Nedićevoj Srbiji ponašao kao i u svim režimima: volio se zabavljati, odlaziti na sprovode uglednika, a otpor „okupatoru" pružao je jedino tako što je Aleksićeve majstorije preferirao **Zlatnom gradu** Veita Harlana. Makavejev i njegov koscenarist Vučićević ovdje su još dosljednije promovirali tzv. srpski rez (*serbian cutting*), spajali dokumentarno i igrano, a crno-bijele materijale povremeno bi ručno bojili. Film je u Puli dobio Srebrnu arenu za režiju, u Berlinu Srebrnog medvjeda i nagradu kritičara FIPRESCI, a na prestižnom festivalu u Chicagu Zlatnog Huga. Dostupan je u Criterionovu *box-setu* „Dusan Makavejev – Free Radical".

Nevinost bez zaštite*: Dragoljub Aleksić dokazuje vitalnost i u zreloj dobi*

Bitka na Neretvi (1969.)

P : Udruženi jugoslavenski producenti, Igor film (Rim) i Eichberg Film (München) / **R :** Veljko Bulajić / **S :** Ratko Đurović, Stevan i V. Bulajić, Ugo Pirro / **K:** Tomislav Pinter / **U:** Yul Brynner, Sergej Bondarčuk, Sylva Koscina, Milena Dravić, Hardy Krüger, Franco Nero, Curd Jürgens, Anthony Dawson, Lojze Rozman, Ljubiša Samardžić, Oleg Vidov, Bata Živojinović, Boris Dvornik, Orson Welles, Fabijan Šovagović

K**ozara** je bila jugoslavenski ratni spektakl napravljen prvenstveno za domaće tržište koji je imao uspjeha i u svijetu, ali novi Bulajićev megaprojekt realiziran je kao međunarodna produkcija sa zamjernim brojem poznatih stranih glumaca. Financiran je iz najrazličitijih izvora, uz pozamašnu pomoć Jugoslavenske narodne armije, a cijena mu je navodno iznosila 12 milijuna dolara (današnjih 60 do 100 milijuna). U tematskom središtu bila je tzv. Četvrta ofenziva, kojom su Nijemci i njihovi saveznici pokušali uništiti partizane koncentrirane u dolini Neretve, čije je kretanje otežavao velik broj ranjenika. Upravo zbog usmjerenosti na strano tržište izostala su uobičajena karikiranja njemačkih i talijanskih vojnika, pa je Krüger odigrao prilično slojevit lik njemačkog časnika koji zna cijeniti hrabrost i moral protivnika, dok Dawson tumači talijanskog zapovjednika, čija je smrt jedna od najboljih scena filma. Dio filma usmjeren na partizane znatno je manje zanimljiv, u pitanju je rutinska ratna kronika s poprilično patosa (osobito kada protagonisti postanu tifusari), međutim, računalo se da će pučki štih priče zadovoljiti publiku. Produkcijski je impresivan, kao vrlo uvjerljiva i raskošna ratna freska, s vrlo dobrom kamerom Tomislava Pintera. Film je u Jugoslaviji probio sve rekorde gledanosti (donekle i stoga što je bilo puno predstava organiziranih za škole, vojsku i radne kolektive), međutim, bio je i te kako gledan i u Zapadnoj Europi, jer su se za dobru distribuciju pobrinuli njegovi strani koproducenti. Dužine filma variraju, njemačka verzija je 20-ak minuta kraća, dok ona za englesko tržište – za koju je posebnu glazbu skladao legendarni Bernard Herrmann – iznosi samo 106 minuta. Film je nominiran za Oscara, a 2010. je na moskovskom filmskom festivalu proglašen jednim od deset najboljih ratnih filmova svih vremena. Na pulskom festivalu 1970. prikazan je izvan konkurencije, jer se smatralo da se ne može natjecati s „običnim" jugoslavenskim filmovima, a dio kritike sklon autorskom filmu ionako ga je ocijenio izrazito negativno. Postoje dvojbe je li najspektakularnija scena – rušenje mosta na Neretvi – stvarna ili simulirana? Navodno je prava eksplozija izazvala previše prašine i dima, što je smetalo kameri, pa je taj događaj kasnije dočaran uz pomoć makete.

Oleg Vidov, Milena Dravić i Lojze Rozman (okrenut leđima) u filmu **Bitka na Neretvi**

Događaj (1969.)

P: Jadran film / **R:** Vatroslav Mimica / **S:** Željko Senečić, V. Mimica, Krunoslav Quien / **K:** Frano Vodopivec / **U:** Pavle Vuisić, Sergio Mimica, Boris Dvornik, Fabijan Šovagović, Fahro Konjhodžić, Marina Nemet, Neda Spasojević

Nadahnuta istoimenom pripovijetkom A. P. Čehova, triler-drama Vatroslava Mimice označila je redateljev povratak klasičnom narativnom filmu. Fabula je gotovo minimalistička, djed (Vuisić) i unuk (S. Mimica) zaputili su se na sajam kako bi prodali konja, a kad im to uspije nalete na razbojnike predvođene lugarom (Dvornik) koji ih pokušaju orobiti. Djed strada, ali dječak pobjegne s novcem i sakrije se u obližnjoj kući, i ne sluteći da pripada lugaru. Film je impresivno režiran, već je početno putovanje ispunjeno prijetnjom, posebno u sceni prelaska rijeke skelom, sam sajam dočaran je s puno detalja, a vrhunac je scena djedova ubojstva u pustoj šumi, dugačka i krajnje realistička. Kolorit je prigušen i samo pridonosi neugodnu ugođaju. Završnica s nekoliko ubojstava donekle odudara od prethodnog dijela filma, ali mnogima to nije predstavljalo problem. Na pulskom festivalu 1969., na kojem se odigravao obračun s crnim valom, **Događaj**, koji nije imao nikakav politički naboj, prošao je odlično možda upravo zbog toga, dobio je drugu nagradu, Veliku srebrnu arenu, Mimica je nagrađen „srebrom" za režiju, a Vodopivec zasluženo „zlatom" za svoju izvanrednu kameru. Zbog žanrovske utemeljenosti i narativne jezgrovitosti otkupljen je, između ostalih, za englesko i američko tržište, a reputacija mu je i danas iznimno visoka. Mimičinu sinu Sergiju (debitirao u filmu **Ponedjeljak ili utorak**) to je bio dotad najveći glumački zadatak, odlično odrađen, a sa svojom malom partnericom Marinom Nemet kasnije će dobiti glavne uloge u očevu povijesnom spektaklu **Seljačka buna 1573.**

Pavle Vuisić u dramatičnoj sceni filma **Događaj**

Kad čuješ zvona (1969.)

P: FRZ Zagreb i Centar film / **R** i **S:** Antun Vrdoljak / **K:** Frano Vodopivec / **G:** Anđelko Klobučar / **U:** Boris Buzančić, Pavle Vuisić, Boris Dvornik, Fabijan Šovagović, Ivica Vidović, Branka Vrdoljak

Samostalni redateljski prvijenac bivše glumačke zvijezde Antuna Vrdoljaka zasnovan je na „Ratnom dnevniku" Ivana Šibla, objavljenom 1960., tada utjecajnog političkog funkcionara, koji je očito bio i model za glavni lik komesara Vjeke (Buzančić), šokiranog da se na Baniji ne vodi pravi partizanski rat, nego svaki seljak prvenstveno čuva svoju kuću. Borba je to susjeda protiv susjeda, u kojoj presudnu ulogu ima vjeroispovijest: Srbi pravoslavci teško će surađivati s Hrvatima katolicima, a još manje s Muslimanima. Sredinu u kojoj se Vjeko zatekao određuju zvonici, katolički i pravoslavni, odnosno minareti. Pucnjava s utvrđenih položaja nije baš pravi rovovski rat, nego prije natjecanje u psovkama i izazivanje neprijatelja samoubilačkim i drskim trčanjem ispred njegovih pušaka. Potrebno je puno strpljenja da jedinica koju predvodi autoritativni Gara (Vuisić) preraste u odred koji je u stanju djelovati i na tuđem terenu. Vrdoljak je scenarij isprva ponudio Jadran filmu, ali tamo su bili podozrivi prema partizanskom filmu, koji izmiče svim dotadašnjim klišejima. Nije pomoglo ni to što je projekt dobio inicijalna sredstva za realizaciju od filmskog fonda pri hrvatskom Ministarstvu kulture. Stoga je film nastao u koprodukciji Radne zajednice iz Zagreba (tada česta praksa u hrvatskim filmskim krugovima) i beogradskog poduzeća Centar film, koje je tih godina produciralo najžešće filmove srpskoga crnog vala. Odlično primljen na prigodnoj projekciji za Savez boraca, film je bio i te kako gledan: čak je i u Srbiji – gdje takva tema nije bila osobit komercijalni mamac – skupio gotovo 50 tisuća gledatelja. Na pulskom festivalu bio je jedan od favorita, ali se naposljetku morao zadovoljiti Zlatnom arenom za glavnu mušku ulogu Borisu Dvorniku i Zlatnom arenom za kameru Frani Vodopivcu. Vrdoljakov je film zato dobio zadovoljštinu na filmskom festivalu u Moskvi, gdje je u vrlo jakoj međunarodnoj konkurenciji podijelio srebrnu medalju s filmom Jacquesa Tatija **Playtime**. **Kad čuješ zvona** otvorio je novo poglavlje ne samo u povijesti hrvatskoga filma nego i europskoga ratnog filma. Borbe partizana i njihovih protivnika nisu prikazane uz pomoć koreografije pokreta trupa i pirotehnike, nego onakve kakve su vjerojatno bile i u stvarnosti: kaotične, raštrkane, s mecima koji fijuču dok nekoga i ne pogode. Nije stoga bilo osobito iznenađenje kada je 2009. žiri Jutarnjeg lista proglasio **Kad čuješ zvona** najboljim partizanskim filmom u povijesti jugoslavenske kinematografije.

Kad čuješ zvona*: Gara (Vuisić) i Vjeko (Buzančić) isprva teško surađuju*

Partizan Kubura (Dvornik) jedan je od najefektnijih likova u filmu **Kad čuješ zvona**

Rani radovi (1969.)

P : Neoplanta film i Avala film / **R :** Želimir Žilnik / **S :** Ž. Žilnik i Branko Vučićević / **K :** Karpo Godina / **U:** Milja Vujanović, Bogdan Tirnanić, Marko Nikolić, Čedomir Radović, Slobodan Aligrudić

Želimir Žilnik, diplomirani pravnik, najprije je bio zapažen po subverzivnim kratkim dokumentarnim filmovima („Žurnal o omladini na selu zimi", „Pioniri maleni…", „Nezaposleni ljudi"), nagrađivanim i na međunarodnim festivalima, da bi 1969. dovršio svoj dugi igrani prvijenac **Rani radovi**: naslov ne treba čuditi, jer je Žilnik još kao srednjoškolac za svoj maturalni rad odabrao temu „Pojava alijenacije u *Ranim radovima* Karla Marxa". Film nadahnut lipanjskim gibanjima 1968., o kojima je redatelj snimio i dokumentarac, bavio se skupinom četvero studenata i njihovim pokušajem „osvještavanja" naroda: za dlaku je izbjegao zabranu, na sudu ga je branio sam Žilnik, demonstrirajući svoju pravničku vještinu. Prijavljen je za Berlin i tamo je dobio Zlatnog medvjeda, što je predstavljalo prvu pobjedu jugoslavenske kinematografije na nekom od najprestižnijih svjetskih festivala. U nas su ga državni mediji uglavnom blatili, u Puli je dobio utješnu posebnu diplomu „za osobitu režiju", ali u svijetu je uživao iznimnu reputaciju: po mnogim kritičarima imao je svježinu i polemičnost koju tadašnji politički filmovi Jean-Luca Godarda nisu posjedovali. Film je predstavljao ozbiljan modernistički odskok u odnosu na sve što je domaći film dotad nudio, nije imao klasičnu fabulu, nego se zasnivao na anegdotalnosti, a junakinja Jugoslava (Vujanović) i njezini radikali svakako su bili najneobičniji protagonisti tadašnje kinematografije: kad bi pokušali „s riječi prijeći na djela", uglavnom bi dobivali batine, jer teorija nikoga nije zanimala, a praksa je bila krajnje surova i neprijateljska prema komunističkim idealima. Film je čak imao i uspjeha u kinima – pomogla je dugačka scena seksa Milje Vujanović i Čedomira Radovića – i predstavljao je izravan uzor kasnijem filmu Mladena Đorđevića **Život i smrt porno bande** (2009.).

Zaseda (1969.)

P: Centar film / **R** i **S:** Živojin Pavlović / **K:** Milorad Jakšić-Fanđo / **U:** Ivica Vidović, Milena Dravić, Severin Bijelić, Slobodan Aligrudić, Pavle Vuisić, Mirjana Blašković

Za razdoblje u kojem je nastala, **Zaseda** je bila iznimno subverzivno ostvarenje, u njemu je elaborirano kako partizani karijeristi poput beskrupuloznog Jotića (Aligrudić) preuzimaju tuđe zasluge, kako pravi heroji – oficir OZNA-e Zeka (Bijelić) – ginu, a stradaju i mladi idealisti poput Ive Vrane (Vidović) koji su se žrtvovali za revoluciju. Film završava velikim Staljinovim portretom na koji se kamera usredotočuje, potpuno mimoilazeći Titov portret pokraj njega. **Zaseda** je trebala otvoriti pulski festival 1969., jer je Pavlović dobio Zlatnu arenu prethodne godine, a film lanjskog pobjednika imao je pravo na tu počast, ali kad ga je festivalski žiri pogledao, zaključeno je da je bolje prikazati ga u kinodvorani nego u Areni. Bila je to čudna festivalska godina, u dvorani su završila neka od ključnih ostvarenja tog razdoblja, poput **Ranih radova** Želimira Žilnika, nagrađenih Zlatnim medvjedom u Berlinu, **Vrane**, redateljski prvijenac poznatoga scenarističkog dvojca Ljubiša Kozomara-Gordan Mihić, **Slučajni život** poznatoga filmskog teoretičara Ante Peterlića, njegov prvi i jedini film, te modernistička **Nedjelja** debitanta Lordana Zafranovića. Nije pretjerano ustvrditi da su u dvorani festivalskog centra prikazana važnija ostvarenja nego u Areni, ali bio je to početak agresivne hajke protiv crnog filma, čijim su reprezentantima proglašeni **Zaseda**, **Rani radovi** i **Vrane**, pa takav ishod ne začuđuje. Protumačilo se kao ironija kada je festivalski žiri Pavloviću dodijelio posebnu diplomu za „smjelu režiju". Iako je **Zaseda** poslije primljena u službeni program venecijanskog festivala (gdje je dobila nagradu CIDALC), u našim je kinima prikazana samo u Knjaževcu, gdje je film i snimljen, i potom povučena iz distribucije, međutim, igrom slučaja uvrštena je u fundus ratnih filmova koje otkupljuje JNA, pa su je mnogi vidjeli za odsluženja vojnog roka. U Hrvatskoj je u optjecaju bila kopija na 16-milimetarskoj vrpci, koju je Filmoteka 16 po dogovoru prikazivala na internim projekcijama. Film je prvi put u Zagrebu imao javnu premijeru tek 1989., u Kinoteci u Kordunskoj 1, uz prisutnost autora, ali društveni sustav tada je već bio ozbiljno narušen, pa nitko iz toga nije pravio osobit problem.

Milena Dravić i Ivica Vidović u **Zasedi**

Lisice (1969.)

P : Jadran film / **R :** Krsto Papić / **S :** Mirko Kovač, K. Papić / **K :** Vjenceslav Orešković / **G :** Miljenko Prohaska, Silvije Glojnarić i Boško Petrović / **U:** Fabijan Šovagović, Adem Čejvan, Jagoda Kaloper, Ilija Ivezić, Fahro Konjhodžić, Edo Peročević, Ivica Vidović

Velika je razlika između prvoga samostalnog dugog filma Krste Papića **Iluzija** (1967.) i njegova narednog ostvarenja. Prvi je klasično koncipirana drama između dvojice braće različitih svjetonazora koja se odigrava u velikom gradu, dok su **Lisice** očito profitirale od prosedea Papićeva poznatog dokumentarca „Kad te moja čakija ubode" (1968.): sirove su i surove, kao krš u selu podno Dinare i ljudi koji tu žive. Radnja se odigrava 1948., mještanin Ante (Šovagović) upravo se ženi za puno mlađu Višnju (Kaloper), a na svadbu je pozvao političkog moćnika Andriju (Čejvan), koji je također iz tog kraja. Zebnju unosi prisutnost dvojice udbaša (Ivezić, Konjhodžić), oni se pojavljuju samo kada nekog treba uhapsiti, ali nikad se ne zna tko će to biti. Andrijin karakter pokaže se već u prvoj važnoj sceni, kada poželi ustrijeliti vranu koju na uzici drži seoski čudak Musa (Vidović), Ante se mrgodi jer ne želi krv na svojoj svadbi, ali njegov se gost srećom saplete i udari glavom o kamen. Dok ga Antina nevjesta njeguje u obližnjoj kući, on opet reagira impulzivno i siluje ju: poželio je djevojku i mora je imati. Udbaši napokon obznanjuju po koga su došli i u selu izbija pravi kaos koji završava tragedijom. Papić je odličan scenarij režirao vizualno vrlo dojmljivo, a crno-bijela fotografija još je više naglasila ekspresivnost pejzaža. Neobična je scena djevojačkog milovanja, valjda pred svadbeni ritual među seoskim curama, koja je kasnije okrutno poentirana silovanjem snimljenim u jednom kadru. Film je dobio dozvolu za prikazivanje potkraj 1969., u svibnju je pozvan u Cannes u prestižni prateći program „15 dana autora", a u Puli je izazvao žestoke polemike među članovima žirija, jer su neki smatrali da je u pitanju inačica već proskribiranoga crnog vala u kojoj je narod prikazan kao povodljiv i prevrtljiv, nesvjestan socijalističkih ideala. U kasnijim anketama o najboljim hrvatskim filmovima, **Lisice** su redovito bile među prvih deset.

Lisice*: Ante (Šovagović) i njegova nevjesta Višnja (Kaloper)*

Tko pjeva zlo ne misli (1970.)

P: Croatia film / **R** i **S:** Krešo Golik / **K:** Ivica Rajković / **G:** Živan Cvitković / **U:** Franjo Majetić, Mirjana Bohanec, Relja Bašić, Mia Oremović, Tomislav Žganec, Vida Jerman

Krajem 1970. novi film Kreše Golika postao je najveći fenomen u zagrebačkim kinima, u nekoliko mjeseci prikazivanja skupio je 220 tisuća gledatelja, bio je to rekord koji nijedan hit dotad nije uspio postići, a posjet je bio solidan i u naknadnoj distribuciji desetljeće kasnije. Publika je bila oduševljena evociranjem starog Zagreba na velikom ekranu i njegovim ritualima, nedjeljnim odlascima na izlet „Samoborčekom", vožnji kočijom po Maksimiru i zadržavanjem na tamošnjem Vidikovcu, uživanjem u štrudlama i vinu koje bi se donosilo iz obližnje gostionice te u još koječemu. Bio je to svojevrsni praznik nostalgije, bar ga je široka publika tako doživljavala. Krešo Golik povukao je hrabar potez kada je za glavne uloge odabrao glumce koji nisu imali iskustva pred kamerama, Franjo Majetić kalio se u varaždinskom kazalištu, a sopranistica Mirjana Bohanec imala je tek manju ulogu u filmu Fadila Hadžića **Tri sata za ljubav**. Zvijezde poput Relje Bašića i Mie Oremović igrale su potpuno izvan svoga faha, on uglađenog zavodnika, a ona zamornu usidjelicu, no u cjelini je to očito bila kombinacija koja je upalila. Pripovijetku „Iz dnevnika malog Perice" Vjekoslava Majera, napisanu 1942., već je ekranizirala Televizija Zagreb pod naslovom „Gospodin Fulir" (1964.) s Ivom Ficijem, Helenom Buljan i Špirom Guberinom u glavnim ulogama, pa iako je ta TV drama dobro ocijenjena, film ju je potpuno zasjenio. Golikov klasik samo je na površini retro fantazija: to je priča o ljudima koji nikad neće postići ono što žele, gospodin Šafranek (Majetić), sitni činovnik, vječno će se u gostionici svađati s društvom o političkim zbivanjima, njegova supruga (Bohanec) nastavit će maštati o provodima i šetnjama Zrinjevcem, dok će njezin voljeni Fulir (Bašić) završiti u neželjenom braku s usidjelicom Minom (Oremović). Priča je izložena iz perspektive malog Perice (Žganec), ali dječakova vedrina neće baš svakog zavarati, ima tu puno tjeskobe i neugode. Golikov prosede često su nazivali „renoirovskim", s razlogom, jer je to sličan spoj humora, sjete i oporosti, a prozračna fluidna kamera (majstorski posao Ivice Rajkovića) također podsjeća na francuskog majstora. Uzgred, rekordna gledanost ograničila se samo na sjevernu Hrvatsku, u Splitu je film skupio jedva 30 tisuća gledatelja, njima taj kajkavski fenomen nije bio blizak, a u cijeloj Srbiji bilo ih je jedva četrdesetak tisuća. U anketama o najboljim hrvatskim filmovima posljednjih desetljeća film je redovito zauzimao prvo mjesto.

Tko pjeva zlo ne misli*: Gospodin Fulir (Bašić) zavodi gospođu Šafranek (Bohanec)*

Tko pjeva zlo ne misli*: Mia Oremović kao usidjelica Mina*

Rdeče klasje (1970.)

P: Viba film i Centar film / **R** i **S:** Živojin Pavlović / **K:** Milorad Jakšić-Fanđo / **U:** Rade Šerbedžija, Majda Potokar, Irena Glonar, Majda Grbac, Jože Zupan, Arnold Tovornik

Zadovoljni odjekom filma **Sovražnik**, u ljubljanskom Viba filmu Živojinu Pavloviću ponudili su novi projekt, a on se odlučio za ekranizaciju romana „Na kmetih" Ivana Potrča. Originalni predložak pretrpio je dosta izmjena, umjesto sluge koji se upušta u ljubavnu vezu s gazdaricom, junak je postao mladi komunistički aktivist Južek (Šerbedžija) sa zadatkom da u prvim poslijeratnim godinama natjera štajerske seljake u zadrugu: on se smješta na seoskom gazdinstvu koje vodi sredovječna Zefa (Potokar), njezin muž (Zupan) teško je bolestan, a dvije kćeri, hroma Hana (Grbac) i lijepa Tunika (Glonar) još se nisu udale. Južek se zaljubljuje u Tuniku, ali ona je za njega nedostupna, pa počinje erotsku vezu sa Zefom, koja će njezina muža koštati života. Da udovolji Južeku, Zefa se učlanjuje u zadrugu, međutim, mladića zamara njezina posesivnost. Kad počini bezrazložno ubojstvo, završi u zatvoru kao i „kulaci" koje je uzaludno tjerao u zadrugu. Bio je to prvi Pavlovićev film u boji, prijedlog naslova, „Krvavo žito" dao je pjesnik Danijel Dragojević, koji je kasnije promijenjen u **Rdeče klasje**. Film je u Sloveniji isprva izazvao političku buru, nikad dotad razdoblje kolektivizacije nije tako brutalno prikazano u jugoslavenskoj kinematografiji, ali je Potrč čvrsto bio uz redatelja: sve se stišalo kada se kontroverzno ostvarenje vratilo s berlinskog festivala s dvjema nagradama, Srebrnim medvjedom za najbolji adaptirani scenarij i plaketom CIDALC, a kasnije i pobijedilo na pulskom festivalu, gdje je Majda Potokar dobila Srebrnu arenu za žensku ulogu, a Milorad Jakšić-Fanđo Zlatnu arenu za kameru. Pavloviću je poslije pripala i Oktobarska nagrada Beograda. Bila je to prva redateljeva suradnja s Radom Šerbedžijom, koja će se nastaviti sve do njegova zadnjeg filma **Dezerter** (1992.).

Rdeče klasje*: Južek (Šerbedžija) uživa u lovu (lijevo) i pati za lijepom Tunikom (Glonar, desno)*

U gori raste zelen bor (1971.)

P: Jadran film / **R** i **S:** Antun Vrdoljak / **K:** Frano Vodopivec / **G :** Anđelko Klobučar / **U:** Boris Dvornik, Ivica Vidović, Mato Ergović, Inge Appelt, Zvonko Lepetić, Rade Šerbedžija, Charles Millot

Autor **Kad čuješ zvona** procijenio je da u „Ratnom dnevniku" Ivana Šibla ima još filmskog štofa, pa je po njemu napravio i svoj naredni film tog žanra. U osnovi, dramska situacija bila je vrlo slična onoj iz prethodnog ostvarenja, partizanski politički komesar Ivan (Vidović – sinkronizirao ga je Zvonimir Črnko) iz Zagreba stiže na Baniju u sredinu u kojoj se najbolje ne snalazi, ali dok su seljaci iz **Kad čuješ zvona** nerado napuštali domove i borili se samo u neposrednoj blizini svojih ognjišta, ovdje su u već organiziranim partizanskim odredima koji zauzimaju ustaška uporišta daleko od njihovih kuća. Scene u kojima se Ivan prisjeća supruge koja je na rubu živčanog sloma zbog njegove ilegalne djelatnosti puno su bliže stvarnoj Šiblovoj biografiji negoli one u **Kad čuješ zvona**, gdje Gara zahvaljujući razmjeni uspije izbaviti komesarovu ženu i dijete iz ustaškog zatvora. Ivan je u neprestanom sukobu s komandantom Dikanom (Dvornik), ali taj je odnos čisti „déjà vu" u odnosu na prethodni film, a mora se priznati i da su Buzančić i Vuisić bili puno dojmljiviji u vrlo sličnim ulogama. Ipak, Vrdoljaka je ovaj put zanimalo nešto drugo, u vrlo liberalnoj atmosferi Hrvatskog proljeća usudio se prikazati ustaše i domobrane kao obične ljude koji su se našli u ratnom kovitlacu te krajnje netipično profilirati lik domobranskog satnika (Charles Millot odnosno Veljko Milojević), vojnika srpske nacionalnosti u službi NDH. Tipičan je odgovor lika koga igra Zvonko Lepetić na pitanje zašto stalno svira i pjeva pjesmu „U gori raste zelen bor": „Zato što se sviđa i jednoj i drugoj strani." Efektna je Šerbedžijina epizoda kao domobranskog satnika koji iz inata odbije predati utvrđeno mjesto i zato završi pred streljačkim vodom. Film je u Puli dobio Veliku srebrnu arenu, Boris Dvornik nagrađen je Srebrnom arenom za mušku ulogu (i za film **Opklada**), a u jugoslavenskim kinima bio je veliki hit, skupivši više od pola milijuna gledatelja.

U gori raste zelen bor*: Dikan (Dvornik) prisiljava domobranskog satnika (Millot) da kopa vlastiti grob*

Maškarada (1971.)

P: Viba film i Kinematografi Zagreb / **R:** Boštjan Hladnik / **S:** Vitomil Zupan / **K:** Jure Pervanje / **G:** Bojan Adamič / **U:** Vida Jerman, Igor Galo, Miha Baloh, Blanka Jenko, Bojan Šestina

Na prijelazu šezdesetih u sedamdesete jugoslavenske medije zapljusnuo je val erotike koji nije mimoišao ni kinematografiju. O njemu je još 1969. Rudolf Sremec napravio ironični kratki kompilacijski dokumentarac „Anatomija ljubavi", međutim, Hladnikov je film bio neosporni vrhunac tog trenda. Po žanru, to je bila erotska melodrama u kojoj se Dina (Jerman), supruga uglednog direktora Gantara (Baloh), zaljubi u mladog studenta i sportaša Luku (Galo), a da bi ga imala što više uz sebe, angažira ga kao instruktora svoga sina. Gantar sluti što se događa, pa poziva na zabavu Luku, njegovu djevojku Petru (Jenko) i njihovo društvo, koji u njihovoj prostranoj kući priređuju prave orgije. Produkcija je bila vrlo solidna, ali se scenarij doimao tanjušno, unatoč tome što ga je napisao poznati književnik Vitomil Zupan, a za dijaloge se pobrinuo podjednako ugledni dramatičar Dušan Jovanović. Malo se tko, međutim, zanimao za fabulu, kad su glavna atrakcija bile brojne scene seksa, dok je za spomenute orgije – u kojima je bilo i nešto malo homoerotike – angažirano dvadesetak statista. Film je pritom i cenzuriran, izbačena je scena u kojoj Dinin i Gantarov sin onanira na svoga zgodnog instruktora, ali vraćena je 1982. Slovensko-hrvatska koprodukcija bila je veliki hit u cijeloj Jugoslaviji, međutim nakon sputavanja liberalizma poslije Karađorđeva privremeno je skinuta s repertoara.

Provokativni poster filma **Maškarada** (*lijevo); Blanka Jenko i Igor Galo (desno)*

Mlad i zdrav kao ruža (1971.)

P: Dunav film / **R** i **S:** Jovan Jovanović / **K:** Petar Aranđelović i Petar Lalović / **G:** Dragan Cenerić / **U:** Dragan Nikolić, Aleksandar Gavrić, Marija Baksa

U samom početku filma mladi Stevan (Nikolić) vozi se Beogradom i okolicom, dok na tonskoj pisti odjekuje govor predsjednika Josipa Broza Tita u povodu tradicionalne Štafete mladosti za njegov 77. rođendan. Nimalo se ne skriva što Stevan misli o tom govoru, zijeva i dosadno mu je, što je dotad bio najsubverzivniji uvod u neko ostvarenje jugoslavenske kinematografije. U odnosu na Džimija Barku iz **Kad budem mrtav i beo** (koga je također glumio Nikolić), Stevan je čisti nihilist, bez krzmanja će odraditi naručeno ubojstvo, a likvidirat će i partnera s kojim se upustio u sumnjivi posao. On krade, vara i ubija, ništa od toga ne predstavlja mu problem. Redatelj se neposredno prije proslavio crnim dokumentarcem „Kolt 15 GAP" (1971.), ovdje je zadržao podjednako žestok naboj slike i zvuka, iako je utjecaj Jean-Luca Godarda puno izrazitiji. Posebno je efektno finale u hotelu Jugoslavija u kojem Stevan i njegovo društvo naoružani strojnicama i revolverima pucaju po svima, pa i po policiji, kada junak izgovara rečenicu: „Ja sam vaša budućnost", koja se pokazala proročanskom. Također, to je bilo prvo domaće ostvarenje u kojem je eksplicitno pokazano drogiranje injekcijom heroina. Film je poprilično fragmentaran, djelomično i stoga što je redatelj tijekom snimanja prekinuo vezu s glavnom glumicom Marijom Baksom (kasnije Maria Baxa) i isjekao većinu njezinih scena, ali u ovako modernističkom ostvarenju teško je reći što je namjera, a što slučajnost. Film je u Puli prikazan izvan konkurencije, u informativnoj sekciji u dvorani Doma JNA (danas Dom hrvatskih branitelja), no do redovnog kino repertoara nikad nije ni stigao. Poslije je prvi put javno prikazan na FEST-u 2005., a od 2006. dostupan je na DVD-u u vrlo dobro restauriranoj verziji.

Mlad i zdrav kao ruža*: Scene s glavnom glumicom Marijom Baksom navodno su znatno skraćene*

Plastični Isus (1971.)

P: Fakultet dramskih umetnosti i Centar film / **R** i **S:** Lazar Stojanović / **K:** Branko Perak / **U:** Tomislav Gotovac, Vukica Đilas, Svetlana Gligorijević

Lazar Stojanović najprije je studirao psihologiju, potom upisao filmsku režiju na beogradskoj akademiji, gdje je napravio dva filma, **Zdrav podmladak** i **Plastični Isus** (u oba je surađivao njegov kolega sa studija, Zagrepčanin Tomislav Gotovac). Bio je zapažen u studenskom pokretu šezdesetosmaškog razdoblja, pa se kao glavni urednik Vidika našao na sudu zbog tematskog broja posvećenog Trećem Reichu. Broj je zabranjen, ali je postupak protiv njega obustavljen. U studenom 1971. Stojanović je otišao u vojsku u Požarevac, u tzv. Titovu gardu. Potkraj odsluženja vojnog roka, koji smatra najmučnijim razdobljem svoga života, uhićen je i osumnjičen da podriva titoistički sistem. Pod lupom se iznenada našao i njegov diplomski film **Plastični Isus**, koji je dotad malotko vidio jer nije ni imao službenu dozvolu za prikazivanje. U razdoblju nakon Karađorđeva, kada je filmu **W.R. Misterije organizma** Dušana Makavejeva naprasno uskraćeno pravo distribucije u jugoslavenskim kinima, Stojanovićev studentski film kolaž doimao se kao snažna provokacija (ipak ne tako velika kao **Mlad i zdrav kao ruža**), ironično seciranje svjetskog totalitarizma, s neušminkanim kadrovima Josipa Broza Tita, koji se sprema održati jedan od najvažnijih govora u karijeri. Gotovac je u njemu prvi put izveo jedan od svojih čuvenih performansa i gol protrčao središtem Beograda, tijekom filma obrijao je dugu kosu i bradu, glavnu žensku ulogu igrala je Vukica Đilas, kći poznatog disidenta Milovana Đilasa, a zabilježena je i svadba kasnije kazališne redateljske zvijezde Ljubiše Ristića. Nakon naprasne osude filma, na Fakultetu dramskih umetnosti počela je čistka, degradirani su profesori Aleksandar Petrović, koji je film ocijenio „peticom", i Živojin Pavlović, Stojanovića su strpali u zatvor, a ukupno s razdobljem u kojem se protiv njega vodila istraga u njemu je proveo tri godine. Film je 1990. uzeo u distribuciju Centar film i prikazao ga diljem Jugoslavije.

W.R. Misterije organizma (1971.)

P: Neoplanta film i Telepool (München) / **R** i **S:** Dušan Makavejev / **K:** Predrag Popović i Aleksandar Petković / **U:** Milena Dravić, Ivica Vidović, Jagoda Kaloper, Zoran Radmilović, Miodrag Andrić

U prijelomnom šezdesetosmaškom razdoblju Makavejev je bio potpuno *up-to-date*: pratio je politička zbivanja, znao sve o studentskim demonstracijama, a što je najvažnije – bio je upućen u najmodernije filmske tokove. Poticaj svom najslavnijem ostvarenju otkrio je još za studija psihologije, kada se zainteresirao za radove Wilhelma Reicha, njemačkog znanstvenika židovskog podrijetla, koji je poput Freuda završio u Americi, ali ondje – za razliku od potonjeg – nije uspio unovčiti svoj genij. U autorovu opusu dotad najradikalnija destrukcija klasične filmske cjeline, **W.R.** je samo jednom trećinom igrani film – stilizirana komedija o slobodnoj i potisnutoj ljubavi čiji su protagonisti dvije cimerice (Dravić i Kaloper) potpuno različitih nazora na seks i sovjetski klizač na ledu (Vidović) – dok ostatak čine reportažne zabilješke – snimao je u New Yorku anarhista Tulija Kupferberga i transvestita Jackie Curtis – te arhivski dokumentarni i igrani materijali. Tezom da seksualno oslobađanje ne treba izvršiti samo u vlastitom krevetu nego i ideološki, na razini države u kojoj živiš, Makavejev je izazvao oduševljenje na Zapadu, ali i nelagodu na Istoku, pogotovo u Sovjetskom Savezu i bivšoj Jugoslaviji. Redatelj je – slobodno pozajmljujući djeliće opusa Andyja Warhola, Alexandera Klugea, brojnih autora eksperimentalnih filmova i ruskih nijemih klasika – suočio uzavrelu postšezdesetosmašku scenu s pitanjima na koja je, čini se, jedino on bio kompetentan dati odgovore. Iako je **W.R.** prikazan samo u pratećim programima Berlina i Cannesa (zahvaljujući tome što je imao njemačkog koproducenta, novosadska Neoplata nije ga podupirala u njegovu pohodu u svijet), bio je to najutjecajniji film prve polovice sedamdesetih, a nekadašnji beogradski filmski amater i diplomirani psiholog postao je kultni filmaš čije ime pariški i njujorški filmoljupci izgovaraju sa strahopoštovanjem. Cijena za to bila je dosta visoka, u Jugoslaviji nije smio raditi sve do filma **Manifesto** (1988.), a i taj je bio za stranog producenta. **W.R.** je dobio dozvolu za prikazivanje u svibnju 1971., međutim, u domaća je kina mogao tek krajem osamdesetih, kada mu je odjek kod publike bio vrlo skroman: uostalom, već 1990. prikazan je na televiziji.

Lov na jelene (1972.)

P: FAS / **R** i **S:** Fadil Hadžić / **K:** Milorad Jakšić- -Fanđo / **G:** Nikica Kalogjera / **U:** Sandi Krošl, Boris Dvornik, Silvana Armenulić, Miha Baloh, Mato Ergović, Fabijan Šovagović, Adem Čejvan

Kada mu je početkom sedamdesetih na filmskom fondu pri Ministarstvu kulture odobren scenarij za film **Lov na jelene**, redatelj ga nije ni pokušao realizirati pri etabliranim poduzećima kao što su Jadran film ili Croatia film: znao je da tamo postoje upravni odbori i filmski savjeti koji bi mogli osporiti štošta u njegovu projektu. Opredijelio se za Filmski autorski studio, poznatiji kao FAS, malo poduzeće koje je realiziralo filmove mahom alternativnog štiha. U odnosu na njih, ovo je bila velika profesionalna produkcija: snimalo se na lokacijama u Varaždinu i oko njega, sudjelovao je velik broj glumaca, a neke od scena bile su spektakularne čak i u odnosu na filmove koji su se proizvodili u Jadran filmu. Zašto se Hadžić odlučio za FAS? Zato što je odabrao temu koja je bila vruć kesten čak i za vrlo liberalno razdoblje Hrvatskog proljeća. Junak filma je povratnik iz Australije, on se po dolasku u provincijski gradić u kojem je odrastao i iz kojeg je pobjegao dva dana prije dolaska partizana odlučio riješiti žiga ustaštva i zatražiti natrag roditeljsku kuću. Po zakonu o amnestiji imao je sva građanska prava ako se ne ustanovi da je ratni zločinac, a po zakonu o povratu imovine ta je kuća opet trebala biti njegova. Nevolja je što se u nju uselio bivši partizan, kasnije milicajac, demobiliziran zbog nedostatka stručne spreme, koji je prepoznavši nove društvene trendove postao privatnik, tj. gostioničar, i zarađivao puno više od predsjednika općine. Scenarij je provokativan (Hadžić spominje da je na filmski fond predao ublaženu verziju, koju je poslije zaoštrio tijekom snimanja) ne samo zbog ovakve slike društva nego i zbog središnjega dramskog motiva: kako je moguće da se nekome otme kuća samo zbog sumnje da je bio pripadnik ustaškog pokreta? Takvih je slučajeva bilo bezbroj nakon Drugoga svjetskog rata, ali postaviti jedan od njih u žižu filmske priče, i to u tada suvremeno doba, bio je prvi takav slučaj. Hadžićevo iskustvo u političkim mijenama pokazalo se bitnim kada je film dovršen, u siječnju 1972., odmah nakon Karađorđeva. Znajući da ideološkom zamašnjaku treba vremena da se obruši na nepoćudne filmove, **Lov na jelene** odmah je gurnut u kina, gdje je postigao zamjeran uspjeh: samo u Zagrebu vidjelo ga je 100 tisuća gledatelja, a jednako toliko i u Srbiji. Dakako, publika ga nije gledala samo zbog provokativne teme, nego i stoga što je u njemu kao glumica debitirala vrlo popularna folk pjevačica Silvana Armenulić (poginula 1976. u prometnoj nesreći). Hadžić je bio dovoljno oprezan da ne dopusti prikazivanje na pulskom festivalu, znajući da bi ga ideološki mogli načeti oni koji to još nisu stigli (ionako je već zaradio osudu Saveza boraca, ali krajnje

načelnu). Uz **Abecedu straha**, **Drugu stranu medalje** i **Novinara** zasigurno najbolje redateljevo ostvarenje, žanrovski na razmeđu trilera i vesterna, **Lov na jelene** kasnije se ipak našao na neformalnoj crnoj listi: distributer Kinematografi prestao ga je iznajmljivati za prikazivanje, pogotovo u Hrvatskoj.

Sandi Krošl i Adem Čejvan u filmu **Lov na jelene**

Slike iz života udarnika (1972.)

P: Studio film / **R:** Bato Čengić / **S:** B. Čengić i Branko Vučićević / **K:** Karpo Godina / **G :** Bojan Adamič / **U:** Adem Čejvan, Stole Aranđelović, Zaim Muzaferija, Dragomir Bojanić Gidra, Helena Buljan, Štefka Drolc

Godine 1968. izbio je veliki skandal kada je Televizija Zagreb u udarnom terminu emitirala dokumentarni film Vojdraga Berčića „Devalvacija jednog osmijeha" u kojem je bivši radnik zeničke željezare Arif Heralić, lice s „hiljadarke", prikazan kao rastrojena ličnost nagrižena alkoholom. Možda je to bilo nadahnuće za cjelovečernji film Bate Čengića, koji je uslijedio nakon međunarodnog uspjeha njegove **Uloge moje porodice u svjetskoj revoluciji** (što tom ostvarenju nije pomoglo da stigne do jugoslavenskih kina). Postprodukcija je obavljena u razdoblju nakon Karađorđeva, kada je već bilo jasno da jugoslavenska kinematografija ne može računati na prijašnje slobode, pa je i ovo puno suzdržanije ostvarenje, u kojem su ideološki žalci skriveni u drugom planu, ali su još i te kako prisutni. Junak je fiktivni lik, rudar Adem (Čejvan), koji u poratnim godinama odluči odgovoriti na izazov Rusa Alekseja Stahanova i potući njegov rekord u iskapanju rudače. To mu i uspije, on i njegova ekipa postaju senzacija koja uživa državnu potporu, poklanjaju mu bijelog konja i prave brončani odljev biste. Privatni život mu je u rasulu, prva supruga je umrla, a nova (Buljan), predana muslimanka, jedva se stigne brinuti za njegovu brojnu djecu iz prethodnog braka. Napokon je odvode rođaci, Adem ostaje sam s mališanima, sve dok se na natjecanju u Sloveniji ne zaljubi u kolegicu (Drolc), koja kao i on dobro zna što je rudarska jama, ali ni ta veza ne potraje dugo. Adem je, naime, junak za državu, ali ne i za sredinu koja ga okružuje. Poput **Uloge moje porodice**, i ovaj je film režiran po konceptu tabloa, s puno stilizacija i obraćanja junaka u kameru, ali se dramski doima puno čvršće, manje plošno. Razmjerno nenametljivo pokazano je proturječje društvene predodžbe o radnicima i njihove stvarne situacije (u samom početku za njih organiziraju izvedbu Gounodova „Fausta", koju potom prekida državni aktivist, jer rudari imaju prečeg posla nego gledati i slušati tako nešto), slike Staljina i Tita iskrsavaju posvuda, pa i u šumi blizu rudarskog okna, a vrhunac Ademove karijere je odlazak u Moskvu, gdje upoznaje svoga idola Stahanova (to je inscenirano uz pomoć žurnala). Pred kamerama se pojavljuje i sam Alija Sirotanović, udarnik po čijem je liku profiliran Adem. Ispalo je da je i ovo suviše provokativan film, u Puli nije primljen u službeni program, što je izazvalo žestoke polemike, pa je Čengić odsjekao završnicu koja se odigrava u današnje doba, a u kojoj Adem prepričava svoj susret s Titom, dok pripadnici njegove ekipe zdvajaju što im je činiti kako bi popravili svoj životni standard. Ni to nije pomoglo jer film nije

distribuiran u kinima. Zahvaljujući direktoru fotografije Karpu Godini, Slovenska televizija restaurirala je original sredinom devedesetih, a na odjavnoj špici napomenuto je da nikad nije snimljen završni dijalog: „Što da radimo? Da idemo u Njemačku?“

Slike iz života udarnika*: Rudar Adem (Čejvan) s tek rođenim djetetom*

Valter brani Sarajevo (1972.)

P: Bosna film / **R:** Hajrudin Krvavac / **S:** Đorđe Lebović / **K:** Miroljub Dikosavljević / **G:** Bojan Adamič / **U:** Bata Živojinović, Ljubiša Samardžić, Rade Marković, Hanjo Hasse, Slobodan Dimitrijević, Dragomir Bojanić Gidra, Neda Spasojević

Kad god su na programu, partizanski filmovi, najpopularniji žanr kinematografije bivše Jugoslavije, postižu visoku gledanost. Bilo bi zanimljivo napraviti anketu koji od njih danas ima najviše poklonika, ali na pobjedničkom postolju našao bi se po svoj prilici megahit Hajrudina „Šibe" Krvavca. Nostalgični napisi o njemu nikako ne jenjavaju, premijera u sarajevskoj Skenderiji u proljeće 1972. bila je trijumfalna, a Bata Živojinović u bezbroj je navrata upozorio da je taj film u Kini i danas veliki fenomen, bez premca najgledaniji ratni akcić, po kojem su se nazivala djeca, ulice, ali i marka piva s glumčevim likom. Dakako, pomoglo mu je to što se u Kini tada nisu uvozili američki filmovi, a jugoslavenska kopija holivudskih atrakcija pokazala se pravom stvari. Posebna je poslastica verzija na kineskom koju već duže vrijeme možete pogledati na YouTubeu. Zgodan je i podatak da je u tom filmu kao 16-godišnjak debitirao kasniji kanski laureat Emir Kusturica u sićušnoj epizodi mladog ilegalca. Uostalom, debitantski album Zabranjenog pušenja, grupe u kojoj je poslije i on svirao, zvao se „Das ist Walter". Nastao između dva partizanska *blockbustera*, **Bitke na Neretvi** i **Sutjeske**, film se za razliku od njih i ne trudi oko bilo kakve povijesne relevantnosti. Bitni su samo napetost i akcija, a sve drugo je u drugom planu. Je li ilegalac po imenu Valter stvarno postojao? Navodno jest, zvao se Vladimir Perić, a ratni nadimak bio mu je Valter. Operacija Laufer, koja je označavala povlačenje njemačkih jedinica s juga Europe preko Sarajeva i sudeći po filmu završila potpunim slomom, svakako je čista izmišljotina, a znakovito je i to što se ni u jednom trenutku ne spominje da je taj grad bio sastavnim dijelom NDH. Nema u njemu pripadnika Handžar divizije ni ustaša, međusobno se bore samo Nijemci i partizani, što je dostatan dokaz da su zbivanja dignuta na mitološku razinu. Film ima dva jako različita dijela. Prvi je vrlo sličan prethodnim Krvavčevim ostvarenjima, dinamika se postiže neprestanim mijenjanjem identiteta, nikad ne znate tko je ilegalac, a tko njemački agent, ima i jedna scena u bolnici sa zamjenom ranjenika koje se ne bi postidio ni neki njemački ili francuski triler toga razdoblja, dosta je efektna potjera motocikla i automobila, a žestoko se puca i u Gazi Husrev-begovoj džamiji, što bi se danas smatralo krajnje neprilično. Ima tu i dosta patetike, stereotipa iz tadašnjih partizanskih filmova, a ni glazba Bojana Adamiča, najproduktivnijeg jugoslavenskog filmskog skladatelja i stalnog Krvavčeva suradnika, baš ne oduševljava. Ipak,

kad počne famozna operacija Laufer, **Valter** kao da se prebacuje u „petu brzinu“, a i Adamičev *soundtrack* odjednom počinje zvučati holivudski. Scenografija njemačkog skladišta benzina izravno je prepisana iz serijala o Jamesu Bondu, lakoća kojom Bata Živojinović, Ljubiša Samardžić i Slobodan Dimitrijević mijenjaju uniforme i napokon završe kao strojovođe u njemačkoj lokomotivi bliža je stripu negoli filmu, dok borba s Nijemcima na krovovima jurećeg vlaka nadilazi sve što je dotad viđeno u jugoslavenskoj kinematografiji. Nimalo slučajno, Krvavac je prije toga pažljivo pogledao u montaži američki ratni film **Ekspres pukovnika Ryana** s Frankom Sinatrom i neke scene preuzeo od kadra do kadra. Zbog te uzbudljive završnice **Valter brani Sarajevo** postigao je takav uspjeh i zbilja zaslužuje titulu najvažnijeg partizanskog filma u povijesti jugoslavenske kinematografije.

Valter brani Sarajevo*: Valter (Živojinović) u akciji (lijevo); preoblačenje u njemačke uniforme formula je uspjeha (desno)*

Vuk samotnjak (1972.)

P: Jadran film / **R:** Obrad Gluščević / **S:** Stjepan Perović i O. Gluščević / **K:** Nenad Jovičić / **G:** Bojan Adamič / **U:** Slavko Štimac, Željko Mataija, Ivan Štimac, Boro Ivanišević, Edo Peročević, Finka Pavičić-Budak

Na burnom pulskom festivalu 1972., gdje se samo raspravljalo o autorskim slobodama u novoj, puno strožoj političkoj klimi, radikalno je odudarao film Obrada Gluščevića, koji je razdragao publiku u pulskoj areni. Film je dobio drugu nagradu, Veliku srebrnu arenu, a kasniji odjek u kinima bio je fantastičan. Samo u Zagrebu **Vuka samotnjaka** vidjelo je više od sto tisuća gledatelja i po svemu je to bio pravi laureat te filmske sezone, okićen i još nizom međunarodnih priznanja, između ostalog i glavnom nagradom na tada vrlo prestižnom festivalu dječjeg filma u Teheranu. No je li to bio baš tako benigan film? Radnja se odigrava neposredno nakon Drugoga svjetskog rata u nekom od sela u „Krajini", kako taj kraj naziva jedan od protagonista. Junak priče je mali Ranko (fenomenalno Gluščevićevo otkriće, tada 11-godišnji Ličanin Slavko Štimac), koji ustanovi da se u šumi, u zamku za vukove, uhvatio neki pas. Ispostavi se da je to legendarni „Hund", dresirani pas ovčar njemačke vojske, obučavan za lov na partizane, za kojeg se pričalo da je potpuno podivljao, ali ovaj je umiljat, iako dvostruko veći od onih koje imaju Ranko i njegovi drugovi. Kad u jednoj prigodi Hund spasi Ranku život, prijateljstvo dječaka i psa postaje neraskidivo, međutim, njihovo igralište može biti samo šuma podalje od sela. Za Rankova oca i njegove susjede Hund je krvolok kojeg su za rata Nijemci koristili za ubijanje ljudi, a sada je još i prijetnja njihovim ovcama. Iako se Hund sve više približava selu, očito je da se – unatoč Rankovim uvjeravanjima – ne usudi ući u njegov dom. Zbog čega se takva priča čak i početkom sedamdesetih godina morala doimati provokativno. U prvim desetljećima komunističke kinematografije sve što je bilo u vezi s njemačkom okupacijom sustavno se demoniziralo. Redatelji poput Branka Bauera (**Ne okreći se sine**) hodali su po tankoj žici iznad ideološkog ponora kada su toj temi nastojali pristupiti realistično. Od sredine šezdesetih godina, zahvaljujući sve većoj liberalizaciji društva i kulture, ni njemački zloduh više nije bio onako mračan. U **Bitki na Neretvi**, svjestan da s tako skupim spektaklom izlazi na međunarodno tržište, Veljko Bulajić je osmislio dotad najintrigantnije likove okupatora u domaćoj kinematografiji, od kojih su neki mogli proći kao čisti „pozitivci" (njemački pukovnik u interpretaciji Hardyja Krügera). Hund je metafora upravo tog osjetljivog problema. U pitanju nije samo pas koji je prošao obuku da ubija (Hund je svoju primarnu zadaću vjerojatno zaboravio mjesecima lutajući po brdima Krajine, nakon što je ostao bez gospodara), nego i svaki čovjek koji je možda i protiv volje stavljen u

funkciju okupatora. Samim time nije postao demon, nego vijak u ratnom stroju. **Vuk samotnjak** je u potpunosti uspio u namjeri da u neprimjereno vrijeme apelira na oprost za ratne zločine. Tko zna koliko je partizana Hund pobio ili je skrivio njihovu smrt?! Nije važno, jer su ga drugi tako trenirali. Kada je zaboravio ono na što su ga natjerali, postao je samo običan pas. Scenarij redatelja Gluščevića i književnika Stjepana Perovića (potonji je surađivao i na predlošku za Bulajićev **Vlak bez voznog reda**) spretno je pozicioniran kao melodrama. Malo kome ne zasuze oči u završnici kada se Hund privije uz Rankov krevet, a seljaci postanu svjesni predrasuda koje su dosad imale prema toj prekrasnoj životinji. Bi li isto tako reagirali da je riječ o romansi seljanke i njemačkog vojnika koji se iza rata skrivao po brdima? Sumnjam. Ali film za djecu sjajna je formula za provokativne sižeje, a primjera za to bezbroj je u literaturi i na filmu.

Vuk samotnjak: Mali Ranko (Slavko Štimac) i njegov vjerni Hund

Živa istina (1972.)

P: RTV Zagreb i FAS / **R** i **S:** Tomislav Radić / **K:** Drago Novak / **G:** Arsen Dedić / **U:** Božidarka Frait, Zlatica Dubravčić, Branko Supek, Vjeran Zuppa

Jedno od najčuvenijih ostvarenja u povijesti hrvatskog filma nastalo je gotovo gerilski. Na prijelazu šezdesetih u sedamdesete već afirmirani kazališni redatelj radio je u dokumentarnom programu Televizije Zagreb polusatne filmske eseje o ljudima neobičnih sudbina i zanimanja: od toga pa do ideje da s nekim glumcem rekreira situaciju koja bi njemu bila bliska bio je samo korak. Idealnog tumača svoje zamisli pronašao je u Božidarki Frait, koja je 1970. imala 30 godina, a unatoč završenoj glumačkoj akademiji nije imala nikakvih stalnih angažmana. Igrala je epizode u filmovima, ispomagala se manekenstvom, pripadala zagrebačkom mondenom društvu, ali je zapravo bila „netko tko je nitko". Radić nije htio snimiti dokumentarac o njoj, nego film u kojem bi ona dočarala sudbinu žene koja je vrlo slična njoj, i već ta polazna postavka bila je tako različita od svega što se u svjetskoj kinematografiji u to doba snimalo, da je traženje uzora za takvu vrstu filma besmisleno, a ponajmanje je to bio već zamrli pokret *cinéma vérité*. Druga radikalna pretpostavka **Žive istine** odnosila se na produkciju. Redatelj je predložio Angelu Miladinovu, svom šefu na Televiziji Zagreb, da mu na jedan dan u mjesecu prepusti 16mm kameru i ekipu s kojom je inače snimao svoje dokumentarce, a kada bi se nakupilo dovoljno materijala, iz njega bi montirao cjelovečernji film. Strategija snimanja jednom mjesečno odmah je onemogućila bilo kakvu kontinuiranu radnju. Umjesto nje, Radić se odlučio za kraće cjeline koje je mogao realizirati tijekom jednog dana (i noći), a u narednim terminima moglo se samo nešto malo popravljati. Odluka pak da snima film s televizijskom ekipom potpuno ga je izdvojila od tadašnjih standarda hrvatske pa i jugoslavenske kinematografije. Kada su vodeći modernisti toga vremena, Vatroslav Mimica i Ante Peterlić, snimali neke od kadrova u filmovima **Ponedjeljak ili utorak** i **Slučajni život**, pokret kamere bio je unaprijed određen, a kretanje glumaca zacrtano. Ali što će televizijski snimatelj Drago Novak napraviti u pojedinom trenutku (a njegov ga je posao naučio da treba reagirati instinktivno), hoće li kameru približiti glavnoj glumici ili nekom od njezinih sugovornika, to se određivalo na licu mjesta u dogovoru s redateljem. Upravo je stoga **Živa istina** ponudila drukčiju vrstu realizma od one koju je tadašnja jugoslavenska kinematografija poznavala, grube crno-bijele fakture, pa je zato film i imao takav odjek. Cjelina je bila tim zanimljivija jer ju je Radić oblikovao kao kolaž u kojem je bilo i animacije, a našlo se mjesta i za dva songa Arsena Dedića. Pulski selektori napravili su veliku pogrešku kad su **Živu istinu** strpali u informativnu sekciju, izbio je

skandal, a žiri kojim je predsjedao Stipe Šuvar odgovorio je tako što je Fraitici dodijelio Zlatnu arenu za glavnu žensku ulogu, što po propisima ne bi smio (nagrade dobivaju samo filmovi iz službenog programa). Zahvaljujući tom neobičnom ostvarenju glumica se prometnula među najveće zvijezde 70-ih i 80-ih.

Zlatica Dubravčić i Božidarka Frait u filmu **Živa istina**

Let mrtve ptice (1973.)

P: Viba film / **R:** Živojin Pavlović / **S:** Branko Šömen / **K:** Milorad Jakšić-Fanđo / **U:** Arnold Tovornik, Majda Grbac, Polde Bibič, Rudi Kosmač, Jože Zupan, Jožica Avbelj

U „olovnim godinama" koje su uslijedile nakon Karađorđeva, prvak crnog vala Živojin Pavlović vjerojatno bi bio prisiljen na dugogodišnju stanku (na beogradskom Fakultetu dramskih umetnosti degradirali su ga sa statusa profesora režije na referenta za učila), ali, srećom, u svim jugoslavenskim republikama nisu vrijedila ista pravila, za nepoćudne u Srbiji bilo je posla u Sloveniji, pogotovo što je njegovo **Rdeče klasje** donijelo Zlatnu arenu toj kinematografiji. Asistent režije u tom filmu bio je publicist Branko Šömen, koji je Pavloviću ponudio svoj novi scenarij, koji je
uistinu bio izvrstan. Njegov je protagonist sredovječni Tjaš (Tovornik) iz slovenskog Prekomurja, koji se ponovno ženi za pristalu Aniku (Grbac), ali poput većine muškaraca iz tog kraja, mora u inozemstvo na rad, jer kod kuće mu nema opstanka. Odande se upravo vratio njegov mlađi brat Ferenc (Bibič), koji stari mlin preuredi u gostionicu, ne drži puno do tradicije, a pokušava iskoristiti i Tjaševo odsustvo te obnoviti nekadašnju vezu s Anikom. Najmlađi Tunč (Kosmač) postao je veterinar djelomično stoga što životinje razumije bolje od ljudi, i on ima poseban odnos s Tjaševom ženom, ali je uvjeren da se svi problemi rješavaju kroz fizičku patnju. Kada se Tjaš vrati, dolazi do tragedije. Pavlović je impresivno režirao film, koji je slojevitiji i od **Rdečeg klasja**, fascinantno je dočarao ugođaj Prekomurja, a njegov redateljski prosede najsličniji je češkom poetskom realizmu s kraja šezdesetih. Film je izbjegao bilo kakvu ideološku polemičnost, ali unatoč tome je u Puli 1974. dobio samo Zlatnu
arenu za scenarij i glavnu žensku ulogu (Grbac). To što je najbolje ostvarenje festivala u podjeli glavnih nagrada zaobiđeno u korist puno slabijih, postala je praksa karakteristična za to razdoblje.

Let mrtve ptice*: Majda Grbac i Polde Bibič*

Zimovanje u Jakobsfeldu (1975.)

P: Avala film, Neoplanta film i RTV Beograd / **R:** Branko Bauer / **S:** Arsen Diklić i B. Bauer / **K:** Branko Blažina / **G:** Vojislav Simić / **U:** Slavko Štimac, Slobodan Perović, Milan Srdoč, Svetislav Goncić, Ljubica Ković

Gurnut na marginu nakon slabog odjeka **Četvrtog suputnika** (1967.), jedan od najvećih redatelja u povijesti jugoslavenskog filma neko je vrijeme radio feljtone na Televiziji Zagreb, potom je ponudio projekt za dječju igranu seriju po knjizi „Salaš u Malom Ritu" svog stalnog suradnika Arsena Diklića, objavljenoj još 1959., ali kako nije dobio odgovor, sve je završilo u Televiziji Beograd, koja je prihvatila Bauera i kao redatelja. Serija u 13 nastavaka poprilično se razlikovala od knjige, radnja je puno razigranija, snimalo se u Vojvodini, s velikom glumačkom postavom, a tek u zadnji čas odlučeno je da se iz posljednjih šest epizoda napravi cjelovečernji film, kao neka vrsta najave za seriju. Tako je nastalo **Zimovanje u Jakobsfeldu**, u kojem mali junak Milan Maljević (Štimac) mora iz partizanskog odreda kako bi u susjednim selima sigurnije proveo zimu, pa završi na posjedu folksdojčera Jakoba Jericha (Perović). Njegova dva sina poginula su u službi Wehrmachta, ali on nije nikakav nacist, poduzetni dječak mu se svidi, pa ga odluči posiniti, ali samo ako Milan prekine bilo kakve kontakte sa svojom obitelji. To je uvjet na koji mali junak ne može pristati, a osim toga, kod Jericha je došao samo na „zimovanje". Film je izvrstan i uopće se ne stječe dojam da je nastao kraćenjem serije, odnosi među likovima su slojeviti, a posebno između dvaju glavnih protagonista, koji se očito uzajamno poštuju. Kao i u **Ne okreći se sine**, ni ovdje nema karikiranja potencijalnih negativaca, prevladava sočni realizam, pa ne čudi što je film u Puli postigao takav uspjeh: osvojio je Veliku srebrnu arenu i Zlatnu arenu za scenarij, a dobio je i nagradu Jelen glasovima publike u Areni. Nakon što je film prikazan u kinima, počelo je emitiranje serije koja bila veliki kulturni događaj, ostvarivši iznimnu gledanost, dok je Bauer ponovno ustoličen među najvažnije jugoslavenske redatelje. Poslije je iz prvog dijela serije napravljen film **Salaš u Malom Ritu** (1976.), koji nije ponovio odjek **Zimovanja**, jer publiku nije zanimalo ono što su netom vidjeli na malom ekranu. Također, prebacivanje prvog filma sa 16 na 35mm vrpcu vrhunski je obavljeno u Londonu, dok je drugi pomalo traljavo realiziran u Beogradu.

Zimovanje u Jakobsfeldu: Milan Maljevič (Slavko Štimac) zna nadmudriti i odrasle

Seljačka buna 1573. (1975.)

P: Jadran film, Croatia film i Centar film / **R** i **S:** Vatroslav Mimica / **K:** Branko Blažina /
G: Alfi Kabiljo / **U:** Fabijan Šovagović, Pavle Vuisić, Sergio Mimica, Marina Nemet, Bata Živojinović, Franjo Majetić, Zvonimir Črnko

Kada je redatelj 1972. najavio da želi snimiti film o Seljačkoj buni, tragičnom događaju iz 1573., u kojem su se seljaci iz susedgradsko-stubičkog kraja digli protiv velikaša Franje Tahyja i plemićke vojske, ali su poraženi, a njihov je vođa Matija Gubec pogubljen užarenom krunom, zavladala je nevjerica. Zar se vodeći hrvatski modernist želi baviti temom koju su popularizirali nacionalno zadojeni roman Augusta Šenoe i slika Otona Iveković o pogubljenju Gupca? Ispalo je da želi. Kao uvjereni marksist htio je evocirati razdoblje iz vizure poraženih, kloniti se nacionalnih mitova i napraviti što oporiji, autentičniji film. Historiografija je tada već štošta otkrila o toj buni, ustanovilo se da to nije bio nikakav narodni otpor protiv opakog vlastelina, koji je pritom bio i Mađar, nego je u pitanju bila borba za slobodno tržište. Krajevi oko Stubice bili su na raskrižju trgovačkih putova, a puntari su – između ostalog – zahtijevali ukidanje carina: plaćali bi ih, naime, svakih nekoliko desetaka kilometara kada bi se kretali prema moru. Mimica je htio razbiti famu o zatucanom zagorskom seljaku: u njegovu filmu Zagorje je dinamičan kraj napučen svakojakim prolaznicima, od Turaka do Talijana, koje je živjelo u duhu renesanse. Umjesto da napravi patetični povijesni film, Mimica se odlučio za slojeviti ep koji bi se koristio postupkom tzv. dedramatizacije, tako bliskim njegovom uzoru Bertoltu Brechtu. Gupca ne bi profilirao onako majestetično kao Iveković na svojoj slici: nadahnut romanom „Moby Dick" Hermana Melvillea, u kojem je mornar Ishmael glavni fokus čitatelja, a ne kapetan Ahab, čija je opsesija lov na velikog bijelog kita, uveo je lik mladog seljaka Petreka (S. Mimica), koji figurira u najvećem broju scena, dok je Gubec (Šovagović) neka vrsta dramskog središta, ali iz pozadine. Slično kao i Ahab. Bio je to dotad najveći projekt hrvatske kinematografije. Dakako, **Bitka na Neretvi** iz 1969. bila je veći, ali u njezinoj realizaciji sudjelovali su gotovo svi republički filmski centri, a neizmjernu pomoć pružila je i Jugoslavenska narodna armija. Ovaj je film trebalo realizirati isključivo sredstvima hrvatske kinematografije, pa se rješenje našlo u tome da projekt dobije sredstva dvaju cjelovečernjih igranih filmova. U tadašnjem novcu to je iznosilo tri i pol milijarde jugoslavenskih dinara, a naposljetku je uskočila i televizija s 200 milijuna dinara, jer je dogovoreno da će redatelj uz film napraviti i četiri epizode televizijske serije (koja je nazvana „Anno Domini 1573."). Film se ukupno pripremao tri godine, snimanje je započelo 1974., a sve su scene realizirane u 72 radna dana, što je

popriličan fenomen, pogotovo kad odgledate i seriju i vidite koliko je u njoj snimljenog materijala. Film je imao premijeru 19. studenog 1975. u dvorani „Vatroslav Lisinski", a potom krenuo u kina. Ukupni jugoslavenski zbroj bio bi – egzaktnih podataka nema, ali to se može deducirati – između 400 i 500 tisuća gledatelja, što je jako dobro, jer je film ipak bio namijenjen nešto zahtjevnijoj publici. Na pulskom festivalu dobio je Veliku brončanu arenu, Zlatnim arenama nagrađeni su izvrsna kamera Branka Blažine i glazba Alfija Kabilja, ali važnije je što je primljen u prestižni kanski program „15 dana autora" i tamo dobio odlične recenzije. Vrlo se zapaženo prikazivao u Italiji, gdje je glasoviti filmski kritičar Gian Luigi Rondi napravio s Mimicom intervju i uvrstio ga u knjigu razgovora „58 velikih redatelja".

Seljačka buna 1573.*: Iako slabije naoružani, seljaci odolijevaju napadu plemićke vojske*

Vdovstvo Karoline Žašler (1976.)

P: Viba film / **R:** Matjaž Klopčič / **S:** Tone Patrljič / **K:** Tomislav Pinter / **U:** Milena Zupančič, Radko Polič, Polde Bibič, Boris Cavazza, Zlatko Šugman, Dare Ulaga

Na pulskom festivalu 1977. godine nagrade za režiju neuobičajeno su pravedno raspodijeljene. Zlatnu arenu dobio je Živojin Pavlović za **Hajku**, a Srebrnu arenu Matjaž Klopčič za ovaj film. Bila su to ujedno i dva najbolja ostvarenja festivala, koja međutim nisu dobila i glavna pulska odličja, jer se nad njih nadvila sjena još uvijek nepodobnog „crnog talasa". Pavlović je bio jedan od njegovih prvaka, a Klopčič je napravio ostvarenje koje bi se potkraj šezdesetih skladno uklopilo u taj trend. Izdvojite samo scenu u kojoj naslovna junakinja (Zupančič) prima u svom stanu novog udvarača, a na televiziji se prikazuje neki partizanski film (**Ne joči, Peter** Franceta Štiglica). Kada situacija između njih postane dovoljno intimna, ona gasi televizor: kod ideoloških kontrolora vrlo nepopularna teza o razlici društvenog i osobnog ovime je i više nego jasno podvučena. U drugoj prigodi Karolina daje svoje tumačenje riječi „revolucija": revolucija je to kako se ona mukotrpno probija kroz život. Film daje zastrašujuću sliku slovenskoga gradića u kojem žitelji znaju sve jedni o drugima, a jedino im alkohol omogućava da ugodnije prikrate vrijeme. Socijalistički i tradicionalni rituali samo su isprazne forme, koje ne mogu prikriti nagonsko u pojedincu. Primjer toga je Karolina, najzgodnija žena u mjestu, kojoj muškarci ne daju mira, a sudbina je gura prema neumitnom tragičnom kraju. Ovakav „crni film" bio je značajan iskorak za Klopčiča, poznatog po rafiniranom redateljskom prosedeu. Netko drugi bi po ovakvom predlošku možda napravio još tjeskobnije ostvarenje, ali gotovo je utješno što se filmaš odlučio za izvjesnu distancu. Događaji su pokazani, ali slika beznađa koja iz njih proizlazi nije prenaglašena, nego je prepušteno gledatelju da je sam dopuni. Redatelj je čak odustao od korištenja glazbe kao dramskog akcenta: obilno koristi jedino šlagere s tranzistora i iz džuboksa. Film je prije Pule, gdje je Zupančička dobila drugu Zlatnu arenu zaredom (godinu prije nagrađena je za **Idealista** Igora Pretnara), bio prikazan u službenom programu berlinskog festivala i dobio posebnu preporuku. Manje je poznato da je predsjednik žirija Rainer Werner Fassbinder bio impresioniran glumicom i tražio poseban razgovor s njom, jer je upravo pripremao **Brak Marije Braun,** ali od dogovora nije bilo ništa (ulogu je poslije igrala Hanna Schygulla), jer je ona morala natrag u Sloveniju zbog kazališnog angažmana.

Okupacija u 26 slika (1978.)

P: Jadran film i Croatia film / **R:** Lordan Zafranović / **S:** Mirko Kovač i L. Zafranović / **K:** Karpo Godina / **G:** Alfi Kabiljo / **U:** Frano Lasić, Milan Štrljić, Tanja Poberžnik, Boris Kralj, Ivan Klemenc, Stevo Žigon, Milan Erak, Zvonko Lepetić

Činilo se nevjerojatnim da film redatelja koji je nekoć pripadao splitskom krugu autora eksperimentalnog filma pogleda u jugoslavenskim kinima gotovo milijun gledatelja, ali tako je ispalo. Lordan Zafranović predstavio je novi model partizanskog filma koji je zaintrigirao kako državni establišment tako i široku publiku. Nije to bilo nešto poput **Bitke na Neretvi** ili **Sutjeske**, umjesto po bosanskim ili crnogorskim brdima odigravao se na prekrasnim dubrovačkim lokacijama, sve je u njemu bilo otmjeno i rafinirano, dakako, i poprilično dekadentno, pogotovo kad je talijanski okupator došao na vlast, a kad se publika već uljuljkala u taj koktel vizualnih ljepota i seksa, uslijedio je šok – prilično dugačka scena ustaškog divljanja u autobusu nad nemoćnim žrtvama. Model je bio poznat, razrađivali su ga talijanski redatelji 70-ih, poput Bernarda Bertoluccija (**Dvadeseto stoljeće**) i Piera Paola Pasolinija (**Salò ili 120 dana Sodome**), ali u jugoslavenskoj kinematografiji bio je novina i zato je imao takav odjek. Protagonist je mladi dubrovački gospar Niko (Lasić), čija se sestra Ane (Poberžnik) upravo treba udati za njegova najboljeg prijatelja Tonija (Štrljić), sklonog fašistima, a posljednji član dotad nerazdvojnog trolista Miho (Klemenc), odjednom je nepoželjan jer je Židov. Sve se odigrava prema predviđanjima, Niko prilazi ilegalcima, Toni ne shvaća u što srlja, a Miho se jedva nekako uspije spasiti. Fabula je bila krajnje ideološki prihvatljiva i podobna, jedino je bilo zanimljivo što se Zafranović povremeno diskretno poigrao subverzivnim motivima homoerotike i incesta. Na vizualni prosede znatno je utjecao direktor fotografije Godina, samo što je on koncept tabloa puno intrigantnije elaborirao u filmovima **Slike iz života udarnika** i **Žena s krajolikom**, jer je surađivao s talentiranijim filmašima. Zafranovićev je redateljski postupak, naime, karakterizirao manirizam, ali to je malo komu tada smetalo. Film je u Puli osvojio Veliku zlatnu arenu i Srebrnu arenu za režiju i kameru, naredne godine primljen je u Cannes u službeni program, ali je projekcija završila neslavno zbog sveopćeg fućkanja na scenu ustaškog klanja u autobusu.

Okupacija u 26 slika*: Odvođenje uhapšenih podsjeća na Jancsóve* **Ljude bez nade** *(gore); Milja Vujanović jedva se pojavljuje u filmu (dolje)*

Novinar (1979.)

P: Jadran film i Croatia film / **R** i **S:** Fadil Hadžić / **K:** Tomislav Pinter / **G:** Alfi Kabiljo / **U:** Rade Šerbedžija, Fabijan Šovagović, Milena Zupančič, Vera Zima, Mladen Budiščak, Tonko Lonza, Stevo Žigon, Kruno Šarić, Božidar Smiljanić

Nakon Karađorđeva politička podobnost u hrvatskoj kinematografiji doimala se zastrašujuće. Društveno kritički filmovi – ako ih se takvima uopće smjelo nazivati – obrušili su se na posrnule direktore (**Kuća** Bogdana Žižića), upozoravali su da odlazak na rad u Njemačku nije rješenje (**Ne naginji se van** – još jedan Žižićev film) ili pak razobličavali netalentirane tipove koji se uspinju u kulturnoj hijerarhiji (**Bravo maestro** Rajka Grlića). Stoga se film Fadila Hadžića o sjaju i bijedi novinarskog poziva (uglavnom ovom drugom) doimao poput ubojitog pamfleta. Redatelj je zbilja znao čime se bavi, jer je još od kraja 40-ih bio i te kako prisutan na novinarskoj sceni, a sudeći po ovom ostvarenju njegov je zaključak da u tom pozivu možete završiti ili u sanatoriju za alkoholičare ili u teškim moralnim krizama. Njegov je junak perspektivni Vlado Kovač (Šerbedžija), koji ima nezgodnu naviku da ne sluša šefove ili se pak petlja u zabranjene teme. Sa suprugom (Zupančič) jedva komunicira, a ponajviše ga pogađa što se njegov nekadašnji uzor Stanko Kos (Šovagović) više i ne trijezni. Atmosfera u redakciji ga guši, napreduju samo oni skloni korupciji, ukratko, u socijalizmu je bolje što više šutjeti i što manje vidjeti. Hadžić je napravio opor, razmjerno provokativan film, ipak, ne tako subverzivan kakav je bio **Lov na jelene**, jer nije bilo nikakvog poziva na zabrane. Štoviše, dobio je u Puli Zlatnu arenu za režiju, iako je mogao i Veliku zlatnu arenu za najbolje ostvarenje festivala (to je priznanje pripalo minornom vojvođanskom filmu **Trofej**). Ipak, nije baš sve prošlo glatko. U originalnoj verziji filma, Kovač rezigniran dolazi kući nakon što mu je neslavno propao nekrolog upravo preminulom Kosu, a na radiju, kao i svake večeri, program završava himnom „Lijepa naša domovina“. U Jadran filmu valjda su procijenili da je to suviše drsko, hrvatska himna davala je prejak naglasak prethodnim zbivanjima, pa su je – prije nego što se film počeo prikazivati u kinima – zamijenili nekakvom bezveznom glazbenom temom odsviranom na sintesajzeru. Šteta, jer je ta verzija i danas u optjecaju.

Novinar*: Vlado Kovač (Šerbedžija) brine se za veterana Stanka Kosa (Šovagović, gore), a sa suprugom (Zupančič) je u sve lošijim odnosima (dolje)*

Izgubljeni zavičaj (1980.)

P: Jadran film / **R:** Ante Babaja / **S:** Slobodan Novak i A. Babaja / **K:** Goran Trbuljak / **G :** Claudio Monteverdi u obradi Anđelka Klobučara / **U:** Nereo Scaglia, Zvonimir Črnko, Miljenko Mužić, Neda Spasojević, Ines Fančović, Ivo Gregurević

Odluka filmske komisije pri hrvatskom ministarstvu kulture da novom ostvarenju Ante Babaje dodijeli predikat „C", što znači i manja financijska sredstva, odmah je proglašena skandaloznom, iako mnogi još nisu ni vidjeli film. Ipak je u pitanju bio redatelj previsoke reputacije da bi se tako s njim poigravali. Kasnije se ispostavilo da je za to bilo više razloga, a glavni je bio taj da Babaja nije napravio film po ukusu tadašnjeg režima i onih koji odlučuju o kinematografiji. Nadahnut motivima istoimene proze Slobodana Novaka (korišteni su i dijelovi piščeva „Izvanbrodskog dnevnika", oko kojeg je i inače bilo dosta polemika), film je kao središnju ličnost postulirao bivšeg partizana (Črnko), nezadovoljnog čovjeka promašena života, koji se vraća u rodni kraj da bi sredio probleme oko obiteljske grobnice. U tri dramske vinjete on se prisjeća prošlosti, a u svima je središnja ličnost njegov otac (Scaglia), vlastelin prijeke ćudi, kojemu nije nikakav problem neprestano zanovijetati ili zavesti neku od žena svojih nadničara. Babaja se odlučio za impresivan spoj estetiziranosti i realizma, kamera Gorana Trbuljaka prekrasno dočarava junakovo odrastanje, međutim, poetičnost slike prizemljuju gorke spoznaje o ocu, kojeg iznimno dojmljivo igra riječki Talijan Nereo Scaglia, neprestano brbljajući mješavinom hrvatskoga i talijanskoga jezika: redatelj nije htio poznato glumačko lice, nego nekoga tko će se doimati kao stvarna osoba. Film je zapravo kritika nostalgije, nema ničeg lijepog u sjećanjima koja prikrivaju istinu, a pravi je paradoks da je ostvarenje koje tako razorno portretira buržoaziju dočekano s podozrenjem, dok je film **Okupacija u 26 slika**, njezina neskrivena apologija, proglašeno remek-djelom. **Izgubljeni zavičaj** zapravo je Babajino najslojevitije ostvarenje i kasnije se našlo na mnogim listama najboljih hrvatskih filmova svih vremena.

Izgubljeni zavičaj*: Vlastelin (Nereo Scaglia) i njegov sin (Miljenko Mužić)*

Ko to tamo peva (1980.)

P: Centar film / **R:** Slobodan Šijan / **S:** Dušan Kovačević / **K:** Božidar Nikolić / **G :** Vojislav Kostić / **U:** Pavle Vuisić, Aleksandar Berček, Danilo Stojković, Dragan Nikolić, Slavko Štimac, Neda Arnerić

Krajem 70-ih Slobodan Šijan istaknuo se s nekoliko televizijskih drama za Televiziju Beograd i u agilnom Centar filmu probio se na listu čekanja za dugi igrani film. Ponudili su mu scenarij Dušana Kovačevića, koji je isprva trebao realizirati već etablirani Goran Paskaljević, ali se predomislio, pa je Šijanu ponuđena režija. Scenarij je bio kratak, a i odigravao se u tadašnjem vremenskom okviru, pa ga je redatelj u dogovoru s Kovačevićem datirao uoči njemačkog bombardiranja Beograda i razigrao s većim brojem likova. Snimalo se uglavnom u Deliblatskoj peščari, autobus kojim putuju protagonisti posuđen je od Jadran filma (prije toga „glumio" je u **Okupaciji u 26 slika** u sceni ustaškog pokolja), a vrlo atraktivnu glumačku ekipu jedva su održali na okupu, budući da nitko od njih nije smio izostati iz vozila, a angažmana su imali napretek. Kada se zna u kakvom je vremenskom tjesnacu napravljen film, impresionira vrlo precizno kadriranje (redatelj je s direktorom fotografije Božidarom Nikolićem već surađivao na televizijskoj drami „Šta se dogodilo s Filipom Preradovićem"), fascinantan vizualni prosede i besprijekoran osjećaj za geg. Uz povremeno urnebesne situacije i replike (neke od njih postale su pučke poštapalice, poput: „I tata bi sine", ili: „Vozi Miško!"), film izdižu izvrsni glumački nastupi, a zaštitni znak su mu dva romska glazbenika koja poput grčkog kora komentiraju radnju. Šijan nije očekivao bogzna kakav uspjeh u Puli, Centar film ipak je imao dva prestižnija naslova, **Petrijin venac** Srđana Karanovića i Paskaljevićev **Poseban tretman**, pa je bio ugodno iznenađen kada je film dobio Veliku brončanu arenu, a Berček je nagrađen Zlatnom arenom za sporednu ulogu. Te godine bio je to najveći hit u jugoslavenskim kinima (samo u Zagrebu vidjelo ga je 135 tisuća posjetitelja), a bio je i te kako zapažen i u svijetu: u Montréalu je nagrađen specijalnim priznanjem žirija, kao i na festivalu komedije u Veveyu. Prikazan je 1981. i u Cannesu, u pratećem programu „Izvjestan pogled". Završnica u kojoj putnici stižu u Beograd 6. travnja i završavaju usred kaosa na izvjestan je način proročanski najavila raspad Jugoslavije. U anketi provedenoj u ovom mileniju srpski kritičari proglasili su ga najboljim domaćim filmom svih vremena.

Ko to tamo peva*: Kondukter Krstić (Vuisić) i njegovi putnici (Boro Stjepanović i Danilo Stojković)*

🎬 Nasvidenje v naslednji vojni (1980.)

P: Viba film i Vesna film / **R** i **S:** Živojin Pavlović / **K:** Tomislav Pinter / **G:** Bojan Adamič / **U:** Metod Pevec, Boris Juh, Hans Christian Blech, Milan Puzić, Tanja Poberžnik, Ivo Ban, Jožica Avbelj

Živojin Pavlović bio je ugodno iznenađen kad su mu u Viba filmu ponudili da ekranizira roman Vitomila Zupana „Menuet za kitaro na petindvajset strelov" i da sam za njega napiše scenarij: dotad je uvijek on bio taj koji je nudio projekte, nikad nije dobio ovako izravnu narudžbu, tim zanimljiviju što je knjiga izazvala velike polemike u slovenskoj kulturnoj javnosti. Zupan je bio provokativna ličnost, bivši partizan koji nije bio komunist, pa mu mnoga od sjećanja na to razdoblje nisu bila ideološki podobna, međutim, u Viba filmu procijenili su da im je potreban upravo takav film. Problem je ponajviše bio u tome što je to bio skup projekt, koštao je koliko i dva cjelovečernja filma, novca tada u Sloveniji baš i nije bilo jer se snimala spektakularna ratna serija „Dražgoška bitka", međutim, nakon izvjesnih odlaganja budžet je naposljetku ipak zaokružen. Umjesto Karpa Godine, koji je već počeo pripreme za svoj redateljski debi **Splav Meduze**, za novog direktora fotografije izabran je Tomislav Pinter koji je scenarijem bio iznimno zaintrigiran. Film se sastojao od dva dijela, prvi je činio suvremeni okvir koji se odigrava u Španjolskoj, tamo glavni junak Berk (Puzić) upoznaje na ljetovanju Nijemca Bittera (Blech), ispostavlja se da su se tijekom Drugoga svjetskog rata borili na suprotnim stranama, ali ih to sada ne udaljava, nego, štoviše, približava, jer su obojica to razdoblje doživjeli kao nevjerojatno intenzivno iskustvo. Potaknut tim razgovorima, Berk se prisjeća mladosti (sada ga glumi Pevec), kada je bio ljubljanski ilegalac, kicoš i zavodnik, koji se upravo spremao u partizane i stalno bio u sukobu s ideološki rigidnim kolegama. U šumi se zbližava s Antonom (Juh), partizanom koji je neovisan poput njega, i s njim prolazi najteže ratne okršaje. Pavlović je krajnje realistično dočarao partizansko ratovanje, najkompleksnije u dotadašnjoj jugoslavenskoj kinematografiji (iskusni Pinter pomogao mu je u realizaciji zahtjevnih scena), a film je izazivao ne samo dijelom u kojem bivši partizan razgovara s bivšim njemačkim vojnikom kao ravnopravnim partnerom nego i *flashbackovima*, u kojima je – kao i u **Zasedi** – očito da pravi heroji ginu, a drugi prisvajaju njihove zasluge. Provokativno je djelovala i scena u kojoj se glumci šminkaju za predstavu u povodu proslave partizanske pobjede, bila je to očita metafora za ono što radi cijela nova država. Film je u Puli ostao bez ijednog priznanja, ali je zato 1982. primljen u Cannes u program „15 dana autora". U Sloveniji je bio veliki hit, međutim, u mnogim drugim republikama uopće se nije prikazivao.

Nasvidenje v naslednji vojni: Ljubljanski ilegalac Berk (Pevec) završio je u partizanima

Nasvidenje v naslednji vojni*: Ilegalka Kristina (Tanja Poberžnik)*

Petrijin venac (1980.)

P: Centar film / **R** i **S:** Srđan Karanović / **K:** Tomislav Pinter / **G :** Zoran Simjanović / **U:** Mirjana Karanović, Dragan Maksimović, Marko Nikolić, Ljiljana Krstić, Pavle Vuisić, Olivera Marković, Mića Tomić

Za modernista koji je počeo karijeru **Društvenom igrom** (1972.), u kojoj neprofesionalni glumci pronađeni putem oglasa oblikuju filmsku cjelinu, ovo je izrazito neobično ostvarenje, gotovo klasična ruralna melodrama snimljena po istoimenom romanu Dragoslava Mihailovića. Naslovna junakinja (u suvremenom okviru glumi je naturščik Darinka Živković, a u glavnini radnje, koja počinje 1938., debitantica Mirjana Karanović) nepismena je seljanka iz unutrašnjosti Srbije (Senjski rudnik), čiji brak s Dobrivojem (Nikolić) propada, jer joj je smrt prvog djeteta skrivila njoj nesklona svekrva (Krstić), a drugog meningitis. Neko vrijeme živi s Ljubišom (Vuisić), gazdom gostionice u kojoj radi, i postaje puno modernija žena, ali nakon što njemu nacionaliziraju sve što ima, udaje se za rudara Milosava (Maksimović). Isprva se čini da je napokon u stabilnoj vezi, međutim on je labilni pijanac kojem nesreća u rudniku uništi noge. Ne preostaje joj drugo nego da se tješi „posjetima" svojih najdražih s onoga svijeta. U većem dijelu filma prevladava klasična naracija, ali redatelj se istodobno neprestano poigrava, zato i uvodi lik fotografa (Tomić) koji uljepšava svoje mušterije: film je stoga nakrcan zanimljivim vizualnim intervencijama, koje je nadahnuto proveo Tomislav Pinter, ali poseban dramski naboj dala mu je impresivna interpretacija Mirjane Karanović, tada još studentice glume. Odličan je i Maksimović, koji je prije toga nastupio kao G. I. Gurdjieff u **Susretima s izuzetnim ljudima** legendarnog Petera Brooka. Na pulskom festivalu 1980., jednom od najboljih u povijesti te manifestacije, **Petrijin venac** dobio je Veliku zlatnu arenu, a glavna glumica Zlatnu arenu za najbolju žensku ulogu.

Petrijin venac*: Ljubiša (Vuisić) pretvara Petriju (Karanović) u modernu ženu (lijevo); fotograf (Tomić) namješta Petriju i Dobrivoja (Nikolić, desno)*

Splav Meduze (1980.)

P: Viba film i RTV Beograd / **R** i **K:** Karpo Godina / **S:** Branko Vučićević / **G:** Predrag i Mladen Vranešević / **U:** Olga Kacjan, Vladica Milosavljević, Boris Komnenić, Frano Lasić, Erol Kadić, Radmila Živković

Svoj prvi dugi igrani film dotad ugledni direktor fotografije Karpo Godina dobio je „na mala vrata". Branko Vučićević (surađivali su na **Ranim radovima**, **Ulozi moje porodice u svjetskoj revoluciji** i **Slikama iz života udarnika**) napisao je svoj prvi samostalni scenarij o grupi zenitista, kontroverznih beogradsko-zagrebačkih modernista dvadesetih godina, koji se udružuju s dvjema učiteljicama iz vojvođanske provincije željnih pustolovina, izvode neobične performanse u kojima sudjeluju i bilderi, sprdaju se kulturnoj baštini (knjiga „Gorski vijenac" dobra je prvenstveno zato jer može zaustaviti metak) te proživljavaju svakojake dogodovštine od Vojvodine do Slovenije. Iako se radilo o autentičnim ličnostima (Ljubomir Micić i dr.), scenarist je svima promijenio imena kako bi naglasio razliku između fikcije i zbilje. Tekst se svidio Filipu Davidu, uredniku dramske redakcije na Televiziji Beograd, koji je dao dopuštenje da se film realizira na 16mm vrpci, ali u Viba film stigla je mlada ekipa dramaturga predvođena Dragom Jančarom, koja je predložila da se film napravi u koprodukciji, s time da će Slovenci financirati rad s 35mm kamerom. U scenariju je bilo i izmjena, ali nije bilo zbora kako sve mora završiti, zabranjenim filmskim žurnalom iz poratnih godina, o tome kako slijepa djeca doživljavaju socijalizam. Film je u Puli bio i te kako zapažen, ali nije dobio nikakvu nagradu, što ne čudi, jer je predsjednik žirija bio Draško Redžep, direktor Neoplanta filma, koji je Godini svojedobno bunkerirao sve kratke filmove. Zato su ga 2011. u velikoj anketi dnevnika Delo sudionici proglasili najboljim ostvarenjem u povijesti slovenske kinematografije, a Europsko udruženje filmskih snimatelja u knjizi koja u 100 godina izdvaja 100 filmova 1980. proglasila je godinom **Splavi Meduze**. Naslov se odnosi na poznatu sliku Théodorea Géricaulta, o brodolomnicima s fregate Meduza, čija je situacija bila vrlo slična onoj protagonista ovog filma.

Splav Meduze*: Vladica Milosavljević, Radmila Živković i Olga Kacjan*

Ritam zločina (1981.)

P: Centar film i RTV Zagreb / **R:** Zoran Tadić / **S:** Pavao Pavličić / **K:** Goran Trbuljak / **G :** Hrvoje Hegedušić / **U:** Ivica Vidović, Fabijan Šovagović, Božidarka Frait, Zdenka Trach

Nagrađivani autor dokumentarnih filmova trebao je debitirati još 1976. dugim igranim filmom „Proleće bu naše" u produkciji Jadran filma, ali projekt je obustavljen jer se tema o navijačima Dinama nekome nije učinila podobnom. Potkraj tog desetljeća napravio je dvije televizijske drame za Televiziju Zagreb i potom predložio Nenadu Pati, uredniku filmske redakcije i emisije o filmu „3,2,1 – kreni" da u sklopu tog programa snimi niskobudžetni film po pripovijetki Pavla Pavličića „Dobri duh Zagreba", kao ogledni primjer kako nastaje filmsko djelo. Napravljen u gotovo gerilskim uvjetima, s malom ekipom i samo troje glavnih glumaca, film se okoristio činjenicom da se kuća filmskog teoretičara Hrvoja Turkovića na zagrebačkom Trnju trebala rušiti (on se uskoro preselio u novi stan), što se moglo upotrijebiti u priči, a i jeftina lokacija bila je od velike koristi. Bio je to svojevrsni film noir (takav ugođaj podcrtala je i crno-bijela fotografija Gorana Trbuljaka na 16mm vrpci), čiji je protagonist (Vidović) naizgled propustio sve važnije životne šanse, ali odjednom se situacija za njega mijenja: prima za podstanara osobenjaka (Šovagović) koji se bavi statistikom zločina, a u susjedstvo mu se vraća i bivša cura Zdenka (Frait). Razgovori s podstanarom o njegovoj opsesiji postaju sve zanimljiviji, Zdenka je uvjerena da je sve to čista glupost, ali zbivanja u okolici kao da daju za pravo neobičnom statističaru. Film je dovršen pod naslovom „Dobri duh Zagreba" (HRT ga i danas tako emitira), međutim, nije odmah pušten u program, jer je procijenjen kao suviše dobar za svoju prvotnu namjenu, emitiranje u „3,2,1 – kreni". Zagrebački distributeri redom su ga odbili, ali na sugestiju Slobodana Šijana prihvatio ga je beogradski Centar film, prebacio na 35 mm vrpcu i prijavio na pulski festival, gdje je prikazan u bivšem kinu Beograd i odlično primljen. Poslije je dobio dvije nagrade, za glavnu mušku ulogu (Šovagović) i scenarij, na uglednom festivalu Fantasporto, postavši klasikom. U anketi Vjesnika potkraj tog desetljeća proglašen je najboljim hrvatskim filmom osamdesetih.

Samo jednom se ljubi (1981.)

P: Jadran film i FRZ / **R:** Rajko Grlić / **S:** R. Grlić i Branko Šömen / **K:** Tomislav Pinter / **G:** Brane Živković / **U:** Miki Manojlović, Vladica Milosavljević, Mladen Budiščak, Zijah Sokolović, Neva Rošić, Erland Josephson

Isprva je slovio kao vrlo kontroverzan film, govorilo se i o eventualnoj zabrani, raspravljalo s Ivicom Račanom, tadašnjim „komesarom za kulturu" CK SKH, međutim, sve je zamrlo nakon što je film primljen u Cannes, u prestižni prateći program „Izvjestan pogled" (te godine u njemu je prikazan i **Ko to tamo peva**), kasnija pulska premijera bila je velik uspjeh, istina, film je dobio samo Zlatnu arenu za kameru, ali malo je tko ozbiljno uzimao tadašnjeg pobjednika **Pad Italije** Lordana Zafranovića, jer se njegovo nagrađivanje smatralo političkom direktivom. Još je važnije bilo da je to bio prvi Grlićev veliki hit, samo u Zagrebu vidjelo ga je 130 tisuća gledatelja, a u Srbiji više od 320 tisuća. Film je imao dva velika aduta, njegovi protagonisti Tomislav (Manojlović), Vule (Budiščak) i Mirko (Sokolović) pripadnici su partizanske elite koja je u poratnom razdoblju u gradiću pokraj Zagreba (snimalo se u Samoboru) sebi dijelila funkcije, kuće i stanove. Takve protagoniste nismo često imali prilike vidjeti na ekranu, ako i jesmo, onda su to bile vrlo ušminkane verzije stvarnih zbivanja. Tomislav je pripadnik tajne policije, neobuzdan, ali nekorumpiran, što se za Mirka ne bi moglo reći jer podliježe prvim iskušenjima u trgovanju s inozemstvom, dok Vule pokušava držati balans između njih dvojice. Drugi veliki adut je romansa Tomislava i balerine Bebe (Milosavljević), zasnovana na memoarskim zapisima plesačice Ruže Jurković, koja je rezultirala nekolicinom erotskih scena, znatno provokativnijih od tadašnjih standarda jugoslavenske kinematografije. Naslov je posuđen od istoimene pjesme Maria Kinela u izvedbi Ive Robića (pjevač se i pojavljuje u završnici), dok u jednoj od sporednih uloga nastupa poznati švedski glumac Erland Josephson, tih godina često prisutan u domaćim filmovima. Koliko god provokativan, film je ipak povlađivao tadašnjem sistemu karikaturalnim prikazom razvlaštene građanske klase i klera: scena u kojoj Tomislav tjera orkestar tamburica da svira „Budi se Istok i Zapad" dok u pozadini prolazi katolička procesija ipak se morala svidjeti Ivici Račanu.

Samo jednom se ljubi*: Komunist Tomislav (Manojlović) i balerina Beba (Milosavljević) neočekivani su ljubavni par*

Sjećaš li se, Dolly Bell (1981.)

P: Sutjeska film i RTV Sarajevo / **R:** Emir Kusturica / **S:** Abdulah Sidran / **K:** Vilko Filač / **G :** Zoran Simjanović / **U:** Slavko Štimac, Ljiljana Blagojević, Slobodan Aligrudić, Mira Banjac, Pavle Vuisić, Boro Stjepanović

Tko je bila Dolly Bell? To znaju samo revnosni posjetitelji kina početkom 60-ih kada su našim repertoarom zavladali talijanski pseudodokumentarni filmovi u kojima su se predstavljala sva čuda svijeta. Jedan od njih bio je **Europa noću** veterana Alessandra Blasettija, u kojem je jedan od najatraktivnijih ulomaka bio striptiz izvjesne Dolly Bell (poslije se nakratko pojavila i u **Naivnim djevojkama** Claudea Chabrola), koji je svim provincijalcima, kilometrima udaljenim od bilo kojeg zapadnoeuropskog noćnog kluba, bio prava senzacija. Upravo taj insert ima važnu ulogu u igranom kino prvijencu sarajevskoga praškog đaka, koji je diplomirao s komplimentima samoga Jiřija Menzela: radnja se odigrava u doba kad je **Europa noću** otišla iz premijernih kina, negdje 1963., sada se prikazuje na 16mm vrpci na sarajevskoj periferiji, ali još uvijek ostavlja snažan dojam na publiku, pogotovo na klince željne prvih seksualnih iskustava. Jedan od njih je i Dino (Štimac), tinejdžer koji je uvjeren da se hipnozom može postići sve, pa i zavesti djevojku. Stjecajem okolnosti, jedan od tipova iz kriminalnog miljea s kojim je dobar (Mirsad Zulić Campo) skriva kod njega na tavanu djevojku (Blagojević), jer još nije sve pripremio kako bi je poveo na put prostitucije. Dino je očaran i stoga što je ona uzela pseudonim Dolly Bell, iako je Talijanka plavuša, a ona je brineta. Istodobno, situacija u kući nije mu baš jednostavna, jer otac (Aligrudić), kojeg jako voli, i dalje inzistira na večernjim „partijskim" sastancima, nekom vrsti ispovijedanja grijeha. Scenarij Abdulaha Sidrana impresivno je dočarao spoj oporosti i nostalgije u oslikavanju tog razdoblja, koji je debitant Kusturica vješto naglasio, potpomognut „prljavom" fotografijom svoga praškog kolege Vilka Filača. U odnosu na redateljeve kasnije filmove, vizualni je prosede ovdje razmjerno suzdržan, što izvrsno odgovara priči. Film je u Puli dobio Zlatnu arenu za scenarij, ali trebao je i Veliku zlatnu arenu, jer je to bilo najdojmljivije ostvarenje festivala. U Veneciji su to puno bolje prepoznali, film je tamo dobio Zlatnog lava za debitantski film i vrlo se uspješno prikazivao u kinodistribuciji po cijeloj Zapadnoj Europi. Rečenica koju izgovara junak: „Svakoga dana u svakom pogledu sve više napredujem", postala je pučka poštapalica.

Sjećaš li se, Dolly Bell: *Dino (Štimac) je sve prisniji sa svojom „podstanarkom"(Blagojević)*

Maratonci trče počasni krug (1982.)

P: Centar film / **R:** Slobodan Šijan / **S:** Dušan Kovačević / **K:** Božidar Nikolić / **G:** Zoran Simjanović / **U:** Bogdan Diklić, Danilo Stojković, Pavle Vuisić, Bora Todorović, Jelisaveta Sablić, Zoran Radmilović, Mija Aleksić, Mića Tomić

Ojađen činjenicom što su mu oduzeli stipendiju, gnjevni student Fakulteta dramskih umetnosti Dušan Kovačević napisao je komediju o pogrebnom poduzeću koje drže generacije jedne te iste obitelji, a ni ljesovi u kojima sahranjuju mrtvace nisu novi, krade ih s groblja njihov partner i tako se sve vrti u krug. Metafora na tadašnji politički sistem bila je i više nego očita, što je bio dostatan izazov upravi beogradskog Ateljea 212 da ga postavi na scenu. Predstava u režiji Ljubomira Draškića bila je veliki hit, pa je Centar film, nakon uspjeha filma **Ko to tamo peva** po Kovačevićevu scenariju, odmah naručio njezinu ekranizaciju, opet sa Šijanom kao redateljem. Prvotni tekst dorađen je i obogaćen scenama koje bi u kazalištu bile neizvedive. Filmski **Maratonci** započinju 1934., žurnalom o ubojstvu kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseilleu i njegovim kasnijim pogrebom, na kojem je – između ostalih – bio i Hermann Göring. Idealan uvod jer se i u domu Topalovića, najpoznatijih mjesnih grobara i vlasnika poduzeća „Dugo konačište", šest mjeseci poslije priprema pogreb: umro je najstariji član obitelji, Pantelija, ali njega neće odvesti na groblje u lijesu, nego će ga najprije kremirati. Topalovići su se, naime, modernizirali i žele na svom pretku isprobati kako radi to novo čudo tehnike. Ispada – ne baš najbolje, a problema je i inače napretek. Najmlađi član obitelji Mirko (Diklić) rado bi se odvojio od njih, bavio nečim drugim i oženio svoju ljubav Kristinu (Sablić), kćer Bilija Pitona (Radmilović), koji Topalovićima nabavlja ljesove na već spomenut način. Nema druge nego ga prizemljiti, zato Topalovići angažiraju Mirkova prijatelja Đenku (Todorović), kinoamatera i fotografa, da zavede Kristinu i razvrgne tu vezu. Dakako, sve završava općim kaosom. Šijan i Kovačević ponovno su napravili hit, još gledaniji nego što je bio **Ko to tamo peva**, redatelj je zasigurno zaslužan za inventivnu upotrebu filmskih ulomaka, kao i za dodatno oblikovanje likova, primjerenije filmskom izričaju, a humorni „tajming" ponovno mu je besprijekoran. Kao i u prethodnom filmu, nastupaju samo komičarske zvijezde, s Diklićem u vrlo zanimljivoj prijelomnoj ulozi, a slično kultnom ostvarenju **Dvosmjerni asfalt** Montea Hellmana, završnica je spaljivanje filmske vrpce u projekcijskom aparatu. **Maratonci** su imali vrlo zapaženu međunarodnu kinodistribuciju.

Maratonci trče počasni krug*: starija generacija pogrebničke obitelji Topalović (Vuisić, Stojković i Aleksić)*

Variola Vera (1982.)

P: Art film 80 i Croatia film / **R** i **S:** Goran Marković / **K:** Radoslav Vladić / **G:** Zoran Simjanović / **U:** Rade Šerbedžija, Varja Đukić, Erland Josephson, Rade Marković, Dušica Žegarac, Vladica Milosavljević, Semka Sokolović-Bertok

Godine 1972. Beograd je potresla epidemija velikih boginja zbog koje se jugoslavenska metropola odjednom našla u opsadnom stanju. Bilo je ukupno 175 zaraženih, 35 ih je umrlo, a te brojke brižno su se skrivale da se ne bi širila panika. Desetljeće poslije taj je događaj nadahnuo Gorana Markovića za film koji baš nije doslovna kronika te tragične epizode, prije povod da se napravi spoj filma katastrofe i horora, prvi u nas, po uzoru na slična ostvarenja holivudske kinematografije. Sve počinje kao u **Istjerivaču đavola** Williama Friedkina, zlo stiže s Istoka, a njegov nesvjesni prenositelj je Albanac koji je na hadžiluku kupio zaraženu frulu. Tako je bilo i u stvarnosti (iako se verzije tko je uistinu prenio virus razlikuju), ali ekspozicija filma, u odnosu na albanske demonstracije koje su se odigrale godinu prije i uzdrmale Jugoslaviju, imala je očito i drugi podtekst. U bolnici isprva ne prepoznaju s čime su se suočili, kako i bi kad takve zaraze nije bilo desetljećima, ali kad shvate što je u pitanju, s jedne strane izbija panika, a s druge se strane traže racionalna rješenja kako suzbiti zarazu. Marković je nakrcao film specijalnim efektima kakvi dotad nisu viđeni u jugoslavenskoj kinematografiji, bio je to njegov uistinu prvi pravi žanrovski film, ali kao ambiciozan redatelj nije mogao bez spominjanja Camusove „Kuge" i kritike režima koji se pravio da zaraza ne postoji (uostalom, ovo potonje možda je pobrao iz Hollywooda, jer slični akcenti postoje čak i u **Raljama**). **Variola Vera**, kao krajnje netipičan domaći filmski proizvod, bila je veliki hit u kinima, u Zagrebu ju je vidjelo 115 tisuća gledatelja, a u cijeloj Srbiji čak 650 tisuća. U Puli je film dobio samo Zlatnu arenu za najbolju masku (Eržebet Kovač i Julija Beltram).

Variola Vera*: U bolnici u kojoj je izbila epidemija proglašena je karantena*

Kako sam sistematski uništen od idiota (1983.)

P: Avala film, Union film i Branko Vukajlović Productions (Pariz) / **R:** Slobodan Šijan / **S:** S. Šijan i Moma Dimić / **K:** Milorad Glušica / **U:** Danilo Stojković, Jelisaveta Sablić, Rade Marković, Svetozar Cvetković, Stevo Žigon, Desa Muck

Uspjeh **Ko to tamo peva** i **Maratonaca** osigurao je redatelju poprilično stvaralačku slobodu, a ovo je projekt u kojem je on radikalno realizirao mnoga svoja priželjkivanja. Veliki zagovornik estetike ružnog, ironični ispitivač ponora koji dijele proklamirano od stvarnog, Šijan je u Babiju Pupuški, tj. Radošu Terziću, beskućniku iz Šumadije koji se smatra proleterom i žrtvom kapitalističkog ugnjetavanja, našao idealnog junaka (u pitanju je autentična ličnost, čije je dogodovštine opisao koscenarist filma Moma Dimić u svom romanu „Šumski građanin"). Babi je kontradiktorna ličnost: s jedne strane spreman je citirati Marxa i Montesquieua, poput kakva zadrtog ideološkog moljca koji naizgled ne zna što je život, ali istodobno je upućen i u sve trikove ulice: odmah nasluti kad mu netko pokuša podvaliti, a njegova snalaženja bez novca i krova nad glavom u Beogradu su legendarna. Scena u kojoj Babi ulijeće u samoposluživanje i baca se na ostatke hrane po stolovima, sve dok svojom halapljivošću ne otjera neku mušteriju i potom se baci na njezin napola pojeden obrok, prikazuje Babija kao uličara koji je u stanju učiniti sve za jedan zalogaj. Istodobno, taj Babi ima vulkansku energiju: kada se u lipnju 1968. u Beogradu pobune studenti i osnuju Crveni univerzitet Karl Marx, on se uspije probiti u pomno čuvanu sveučilišnu zgradu i svojim govorima poziva studente na prolijevanje krvi. Dakako, nailazi na otpor rukovodstva koje ne želi petljanciju s policijom zbog neumjerenih provokacija te završava u „zatvoru" u podrumu fakulteta, ali ipak ne ispušta svoju „jedinu revoluciju". Napada ih da su slabići, evolucionisti, sve dok ne dobije koncizan odgovor jednoga od njih: „Babi, ti si za nas suviše oštar." Na rubovima priče o čudaku izbija nimalo laskav portret društva u kojem se ministri voze mercedesima dok oko njih defilira katastrofalan „vozni park", a biznis se pokušava napraviti iz svega – čak i znački s likom Che Guevare. Posebno je luckast prizor u kojem Babi ulazi s orkestrom koji svira Internacionalu u Šumadiju, u sredinu koja kao da i ne zna što je socijalizam. Vjerojatno je to razlog što je film – puno subverzivniji od bilo kojeg tadašnjeg ostvarenja jugoslavenske kinematografije – tako teško nalazio prostor u kinima (u Zagrebu, na primjer, uopće nije prikazan u redovnoj kinomreži). Neki su prikazivači možda i smatrali da je u pitanju nekomercijalna roba, ali neki su bili uvjereni da je u pitanju politički nepoželjno ostvarenje, pa ga nisu ni stavljali na repertoar.

Kako sam sistemski uništen od idiota*: Babi Pupuška (Stojković) uvjeren je da je pronašao ženu svog života (Muck)*

Balkanski špijun (1984.)

P: Union film / **R:** Božidar Nikolić i Dušan Kovačević / **S:** D. Kovačević / **K:** B. Nikolić / **G:** Vojislav Kostić / **U:** Danilo Stojković, Mira Banjac, Bora Todorović, Zvonko Lepetić, Sonja Savić, Predrag Laković

Dušanu Kovačeviću valjda je dojadilo da svi pripisuju toliko zasluga za ekranizaciju njegovih predložaka Slobodanu Šijanu, pa je odlučio svoj poznati kazališni komad sam režirati, ali uz pomoć direktora fotografije Božidara Nikolića (snimio oba prva Šijanova filma), jer se tako osjećao sigurnije. Ispostavilo se da zadatak i nije tako težak, jer je „Balkanski špijun" puno svedeniji komad od „Maratonaca", a njegova komika vrlo zahvalna za odjek kod širokog kruga publike. Junak filma (ili antijunak) je Ilija Čvorović (Stojković), bivši staljinist koji je proveo nekoliko godina na Golom otoku, ali otad nije imao sukoba s vlašću. Na krajnje rutinskom obavijesnom razgovoru u policiji nasluti da se čuvari reda i zakona zanimaju za njegova podstanara Petra Jakovljevića (Todorović), emigranta koji se upravo vratio iz Francuske i tu namjerava otvoriti krojačku radnju. Želeći dokazati da je u stanju zaštititi državu bolje od bilo kojeg policajca, Ilija razvija kompliciran sustav nadzora nad Petrom, a kad mu se u tom pothvatu pridruži brat Đura (Lepetić), situacija postaje tragikomična. Film najbolje funkcionira dok se prepucavaju Ilija i Đura, jer ih igraju dva odlična glumca, elementi ozbiljne drame uvedeni su manje vješto – Ilijina kći (Savić) zgrožena je očevim manevrima, ali ne zna što bi poduzela, dok bi Petra cio taj cirkus mogao koštati života – no gledatelji nisu protestirali, štoviše, to je i danas vrlo omiljena komedija koja se rado gleda i na televiziji i na DVD-u, međutim, odjek **Ko to tamo peva** i **Maratonaca** nije mogla doseći: uostalom, u Srbiji je imala dvostruko manje gledatelja nego vrlo primjereno nazvana burleska Zorana Čalića **Idi mi, dođi mi**. U Puli je prilično blagonaklono nagrađena Velikom zlatnom arenom za najbolji film, Zlatna arena za mušku ulogu (Stojković) bila je puno pravednija, dok je na festivalu u Montréalu film dobio priznanje žirija za scenarij.

U raljama života (1984.)

P: Art film 80, Croatia film, Jadran film, Union film i Kinematografi Zagreb / **R:** Rajko Grlić / **S:** R. Grlić i Dubravka Ugrešić / **K:** Tomislav Pinter / **G:** Brane Živković / **U:** Vitomira Lončar, Bogdan Diklić, Gorica Popović, Miodrag Krivokapić, Semka Sokolović, Bata Živojinović, Rade Šerbedžija

Pomalo je neobično da naglašeno zagrebački projekt kakav je ovaj inicira upravo beogradsko poduzeće Art film 80, međutim, takva su to vremena bila, nakon uspjeha **Samo jednom se ljubi** Rajko Grlić bio je vrlo tražen redatelj i nikakvo čudo što su ga opsjedali producenti iz drugih sredina. Uostalom, ovdje se naslagalo toliko produkcijskih kuća i distributera da je bilo teško i pretpostaviti kako su se dogovorili oko raspodjele prihoda. Polazište je bila knjiga Dubravke Ugrešić „Štefica Cvek u raljama života", podnaslovljen kao „patchwork story", jer se autorica u njemu postmodernistički poigravala tekstom kao krojnim arkom i zafrkavala se s konvencijama ljubića. U filmskoj adaptaciji ovaj kratki roman prilično je izmijenjen, dodana je okvirna priča u kojoj redateljica Dunja (Popović) snima film o Štefici Cvek (Lončar), neuglednoj djevojci u potrazi za idealnim momkom, a pritom i sama ima problema: veza s novinarom Saletom (Krivokapić) je na „tankom ledu", a puno se bolje razumije sa svojim suradnikom Pipom (Diklić). Dijelovi o Štefici predstavljeni su kao urnebesna komedija, njezini udvarači su, između ostalih, srpski „pastuh" (Živojinović) i frustrirani intelektualac (Šerbedžija), dok je humor uglavnom „na prvu loptu". Okvirna priča je, međutim, puno suptilnija i nenametljivo režirana: cjelokupni „patchwork" posve je dobro funkcionirao kod publike i imao uspjeha u kinima diljem Jugoslavije. U Puli je Grlić zasluženo dobio Zlatnu arenu za režiju, a nagrađena je i glazba Braneta Živkovića. Za neupućene, novinar Sale jasno je asocirao na tadašnjeg režimskog publicista Ivana Salečića.

U raljama
života

🎬 Otac na službenom putu (1985.)

P: Forum, Sutjeska film, Kinema i Union film / **R:** Emir Kusturica / **S:** Abdulah Sidran / **K:** Vilko Filač / **G:** Zoran Simjanović / **U:** Predrag Manojlović, Mirjana Karanović, Moreno Debartoli, Pavle Vuisić, Mustafa Nadarević, Mira Furlan, Davor Dujmović

Zlatni lav u Veneciji za debitantski film **Sjećaš li se, Dolly Bell** bio je redatelju najbolja preporuka da sa svojim drugim ostvarenjem bude primljen u službeni program u Cannesu, ali prvo je trebalo svladati lokalne političke prepreke. U samom početku radnje, koja se odigrava u osjetljivom razdoblju nakon rezolucije Informbiroa, kada su čak i dobro pozicionirani komunisti završavali na robiji zbog bezazlenog vica ili nesmotrenog komentara, protagonist Meša (Manojlović) ironizira svojoj ljubavnici Ankici (Furlan) karikaturu u novinama i ne sluteći da će ona to prenijeti njegovu šogoru Ziji (Nadarević), partijskom funkcionaru. Nije u pitanju samo ideološka pravovjernost, Ankica je svjesna da je Meša od nje ohladio, a da je Zijo u nju zaljubljen. Meša, ukratko, mora u zatvor, što svojim sinovima Maliku (Debartoli) i Mirzi (Dujmović) predstavi kao odlazak na vrlo dugačak službeni put, a kada završi u radnom logoru u Zvorniku, njegova supruga Sena (Karanović) seli se s djecom iz Sarajeva kako bi bila što bliže njemu. Ovakav prikaz poratne povijesti nije baš svima bio po volji, interveniralo se iz Zagreba i Beograda u Sarajevo, da bi film naposljetku dobio dozvolu za prikazivanje i otišao u Cannes. Primljen je izvrsno i nagrađen Zlatnom palmom, što je bio prvi i jedini takav slučaj u povijesti jugoslavenske kinematografije (kasnija Kusturičina pobjeda s **Undergroundom** bila je pod etiketom jedne potpuno drukčije Jugoslavije). Redatelj nije očekivao trijumf, došao je samo na svečanu premijeru, pa je nagradu umjesto njega primio direktor sarajevskog poduzeća Forum Mirza Pašić, koji se na nemuštom francuskom zahvalio prisutnima. Film je poslije nominiran za Oscara i Zlatni globus, u Puli je dobio Veliku zlatnu arenu za najbolje ostvarenje te Zlatne arene za režiju, scenarij, glavnu žensku i glavnu mušku ulogu, a i distribuiran je gotovo u cijelome svijetu, nametnuvši se kao najvažnije ostvarenje 80-ih iz ove sredine, a jasno je i zašto. U odnosu na **Sjećaš li se, Dolly Bell** ovo je puno spektakularnije režirano ostvarenje, s dugim kadrovima i vožnjama kamere te izvrsnom koreografijom kretanja glumaca: u kasnijem dijelu filma scene s malim Malikom suviše računaju na sentimentalnost gledatelja, ali rijetki su zbog toga prigovarali.

Francuski plakat filma **Otac na službenom putu**

Naizgled sretna obitelj u filmu **Otac na službenom putu***: otac Meša (Manojlović), majka Sena (Karanović) i sinovi Mirza* (Dujmović) i Malik (Debartoli)

Kuća na pijesku (1985.)

P: Marjan film / **R** i **S:** Ivan Martinac / **K:** Andrija Pivčević / **G:** Mirko Krstičević / **U:** Dušan Janićijević, Branko Đurić

Okupljeni oko kinoklubova u gradovima poput Zagreba ili Beograda, tzv. filmski amateri (danas ih zovemo autori eksperimentalnih, strukturalnih ili kojekakvih drugih filmova) još od 50-ih poimali su medij često puno modernije i intrigantnije nego redatelji cjelovečernjih igranih filmova. Mnogi su se od njih uključili u profesionalnu kinematografiju, kao redatelji, direktori fotografije ili montažeri, ali rijetki su zadržali nekadašnji stil. Iznimaka ima, kod Karpa Godine se naziralo da je stigao iz drukčijeg okružja nego s neke konvencionalne filmske akademije, također i kod Dušana Makavejeva i Živojina Pavlovića, ali splitski autor Ivan Martinac, koji je započeo u Kinoklubu Beograd, jer je u tom gradu studirao arhitekturu, svoj jedini cjelovečernji igrani film napravio je doslovno po istom principu po kojem je radio i kratke etide, minimalističkim prosedeom i strogom estetiziranošću. Kada bismo prepričali njegov film – posvećen poznatom radu Brucea Bailliea „Misa za Siouxe iz Dakote" **–** ne biste puno dobili. Arheolog Josip Križanić (Janićijević) vraća se iz Katalonije u Split, prolazi uobičajenu rutu od posla u muzeju do kuće u kojoj živi sam, fotografija njegove kćeri jedina je asocijacija na privatnost, putuje u Zagreb da je posjeti, a nakon što se vrati dolazi do tragedije. Neočekivane? Ne baš. Ako je već do teme, to je film o svjesnom odabiru trajne osamljenosti, a uvijek distancirana kamera – koja ga prati sprijeda ili odostraga – samo podvlači ugođaj svojevrsne „intenzivne praznine". Tu i tamo sretne nekoga, ali ne znamo tko su ti ljudi, osim prijatelja Jakova Kostelca (Đurić), koji ima i ključeve njegova stana te se u jednom trenutku predstavi kao on. Spor i metodičan, film se usprkos tome gleda sa zanimanjem, ali u našoj sredini imao je najveću eksponiranost nakon autorove smrti 2005. Ugledni talijansko-slovenski kritičar Sergio Grmek Germani smatra ga najvažnijim ostvarenjem u povijesti hrvatske kinematografije, iako bi se malo njih s time složilo.

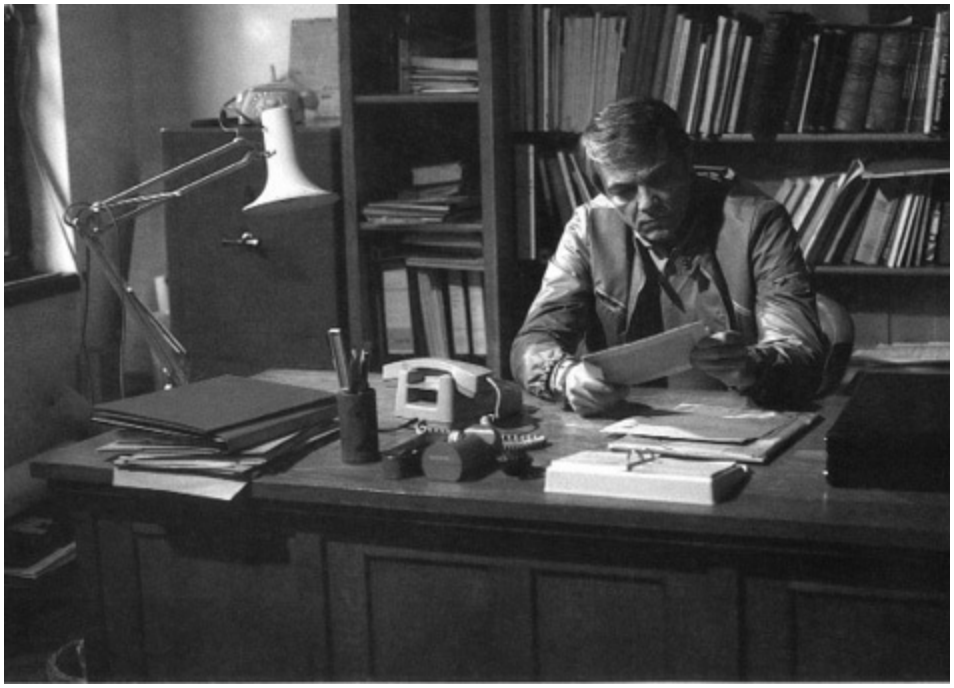

Kuća na pijesku: Arheolog Križanić (Janićijević) odabrao je trajnu osamljenost

San o ruži (1986.)

P: Zagreb film i Centar film / **R:** Zoran Tadić / **S:** Pavao Pavličić / **K:** Goran Trbuljak / **G :** Alfi Kabiljo / **U:** Rade Šerbedžija, Iva Marjanović, Fabijan Šovagović, Ljubo Zečević, Anja Šovagović

Ruža iz naslova nije cvijet koji potiče na romantiku, nego dio telećeg mesa koji puno košta i većini žitelja skromnih primanja uglavnom je nedostupan. Za nevolju, skromni radnik Valent (Šerbedžija) svake večeri prolazi pokraj mesnice u čijem je izlogu prekrasna „ruža" i podsjeća ga na socijalna ograničenja njegove egzistencije. U jednom navratu u tom je kvartu došlo do gangsterskog obračuna i junak na ulici nalazi vrećicu s novcem i pištoljem. Što poduzeti? Naravno, uzeti je i nikom ne govoriti o tome, ali to baš nije tako jednostavno. Fabula sugerira socijalnu triler-dramu, a **San o ruži** baš to i jest. Redatelj se inače kloni takvih određenja, preferira što svedeniju radnju, ali ovo je njegovo najslojevitije i najintrigantnije ostvarenje. Ne toliko po kriminalističkom zapletu, koliko po odnosima među likovima. Što od svega toga može Valent priznati svojoj supruzi (Marjanović), hoće li sinu priuštiti ponešto od davno priželjkivanog, koliko zna mesar (Šovagović) o kobnoj vrećici? Na sve ćemo dobiti zadovoljavajuće odgovore, pa ne čudi što je Tadićev film tijekom kratke njemačke distribucije dobio izvrsne recenzije: scene se neosjetno pretapaju, glumci su izvrsni, a balans napetosti i drame besprijekoran. U Puli je film u početku figurirao kao favorit, naposljetku su prevladali republički i producentski interesi, ipak su Makedonci jednom morali pobijediti na tom festivalu (srećom, njihov glavni adut **Srećna nova '49** i nije bio tako loš), ali je uvredljivo da je Rade Šerbedžija dobio Zlatnu arenu za nastup u Zafranovićevim **Večernjim zvonima**, a ne u ovom filmu. Zlatna arena za odličnu fotografiju Gorana Trbuljaka bila je jedina pulska utjeha.

San o ruži*: Radnik Valent (Šerbedžija) ne može priuštiti obitelji ono što se nudi u mesnici*

Srećna nova ‘49 (1986.)

P: Vardar film, Union film, Makedonija film i Gradski kina Skopje / **R:** Stole Popov /
S: Gordan Mihić / **K:** Mišo Samoilovski / **G:** Ljupčo Konstantinov / **U:** Svetozar Cvetković, Meto Jovanovski, Vladica Milosavljević, Aco Đorčev, Dušan Kostovski, Petar Arsovski

U bivšoj Jugoslaviji makedonska kinematografija nije bogzna kako kotirala, imala je filmski studio Vardar film koji je katkad proizvodio samo jedan film godišnje, a tamo su često gostovali redatelji iz Zagreba i Beograda. Od kraja 60-ih samosvijest makedonskih filmaša raste, osobito nakon uspjeha **Crnog semena** Kirila Cenevskog 1971. godine. Pojavljuje se nova generacija filmaša – većina ih je studirala u Beogradu, a neki i po Europi – vrlo samosvjesna, modernističkog prosedea, međutim, njihova su ostvarenja teško prelazila republičke granice. Šanse da makedonski film dobije Zlatnu arenu u Puli bile su ravne nuli, za njih su bile rezervirane nagrade za glumce, scenarij, a ponekad i za režiju. Sve se to promijenilo 1986. kada je na festival stigao drugi redateljski rad Stoleta Popova (otac mu je bio poznati dokumentarist Trajče Popov), beogradskog đaka koji je za svoj prvijenac **Crveniot konj** (1981.) dobio jednu takvu utješnu nagradu – i to za scenografiju. Ovaj put situacija je bila nešto drukčija, njegov novi film slovio je kao iznimno kontroverzno ostvarenje, scenarij je napisao hiperproduktivni Gordan Mihić iz Beograda, a uz niz odličnih makedonskih glumaca (Meto Jovanovski, Petar Arsovski) glavne uloge igrali su gosti iz susjedstva Vladica Milosavljević i Svetozar Cvetković. Bio je to atraktivan „jugoslavenski paket“, u kojem je makedonska etiketa bila nekako u drugom planu. Glavni konkurenti bili su mu hrvatski predstavnici **Večernja zvona** Lordana Zafranovića i **San o ruži** Zorana Tadića: iako je ovaj drugi bio najozbiljnije ostvarenje festivala, brzo je otpao jer je imao slabog producenta (Zagreb film), a u završnici je presudila činjenica što se u tročlanom žiriju nalazio i jedan Makedonac, Ljubiša Georgievski. Tako je **Srećna nova ‘49** pobrala pet Zlatnih arena, za najbolji film, scenarij, glazbu, mušku epizodnu ulogu i masku, što je žetva o kakvoj je makedonska kinematografija prije mogla samo sanjati. Scenarist Mihić nadahnuo se tada vrlo popularnim kazališnim komadima Dušana Jovanovića „Oslobođenje Skopja“ i „Karamazovi“, njegova priča odigrava se u razdoblju rezolucije Informiroa, a protagonisti su povratnik iz moskovskog zatvora (Jovanovski), razočarani komunist, i njegov mlađi brat (Cvetković), koji se puno bolje snalazi na crnoj burzi negoli u politici. Ima tu svega, i prokazivanja komunizma kao zloćudnog režima, i obiteljske tragedije i seksa, ali cjelina prilično dobro funkcionira.

Sreća na nova '49*: Jedina pobjeda makedonskog filma u Puli*

Već viđeno (1987.)

P: Art film 80, Avala film, Croatia film i Smart Egg Pictures (London) / **R** i **S:** Goran Marković /
K: Živko Zalar / **G:** Zoran Simjanović / **U:** Mustafa Nadarević, Anica Dobra, Milorad Mandić, Petar Božović, Vladimir Jevtović, Gordana Gadžić, Bogdan Diklić

U filmu **Variola Vera** praški đak Goran Marković istaknuo je svoju kandidaturu za kralja jugoslavenskog žanrovskog filma, a novim ostvarenjem, puno čišćim i intrigantnijim od prethodnika, to je i potvrdio. U početku ne razabirete glavnu temu: godine 1971., na Radnički univerzitet „Braća Jakovljević" u Beogradu došla je na zamjenu ambiciozna Olgica (Dobra), koja ne krije da joj je cilj zadržati to privremeno zaposlenje. Zaintrigira je kolega Mihailo (Nadarević), očito talentiran pijanist, koji iz nekog razloga ne želi svirati. Kada u školi odbiju prijedlog da sa svojom priredbom sudjeluju na gradskom natjecanju, Olgica vidi svoju šansu, napiše scenarij koji je komisija ocijenila kao odličan, ali joj je bitno da se na njemu pojavi i Mihailo za glasovirom. Njemu to ne pada na pamet, prisjeća se poratnog razdoblja u kojem mu se obitelj raspala, majka (Gadžić) izvršila je samoubojstvo, otac ženskar (Jevtović) strijeljan je kao ideološki neprijatelj, a postupno i shvaća da je Olgica proračunati monstrum. Stoga reagira impulzivno i krvavo. Marković je spretno pomiješao stravu i povijesnu dramu, vizualni prosede mu je iznimno suveren, imao je izvrsne suradnike u direktoru fotografije Živku Zalaru i majstoru maske Halidu Redžebašiću, a scene klanja više su pristajale ovakvoj vrsti filma nego **Okupaciji u 26 slika**. Film je u Puli dobio Veliku zlatnu arenu za najbolji film i Zlatne arene za glavnu žensku, sporednu mušku ulogu (Božović) i masku. U ulozi mladog Mihaila nastupio je 22-godišnji Srđan Todorović, danas velika srpska glumačka zvijezda.

Već viđeno: Ambiciozna Olgica (Dobra) odlučila je iskoristiti svog traumatiziranog kolegu (Nadarević)

Život sa stricem (1988.)

P: Urania film, Avala film, Stassen Productions (L. A.) i Kinematografi Zagreb / **R:** Krsto Papić / **S:** Ivan Aralica i K. Papić / **K:** Boris Turković / **G:** Brane Živković / **U:** Davor Janjić, Alma Prica, Miodrag Krivokapić, Anica Dobra, Branislav Lečić, Ivo Gregurević, Radko Polič

Isprva je to bio projekt Jadran filma, scenarij je napisan po friškom romanu Ivana Aralice „Okvir za mržnju", ali činilo se da od filma neće biti ništa: udruženja bivših partizanskih boraca bunila su se protiv priče u kojoj je poratno razdoblje oslikano u tmurnim bojama, a i piščeva reputacija nije bila osobito podobna. Nakon promjene producenata sve je bilo lakše, zbog bojkota snimanja u Zagori ekipa se preselila u Istru i film je naposljetku realiziran. U Puli je dobio Veliku zlatnu arenu, nominiran je i za Zlatni globus, a u Montréalu je izborio nagradu za najbolju mušku ulogu (Janjić) i nagradu kritičara FIPRESCI. U kinima je bio iznimno gledan, samo u Zagrebu vidjelo ga je 135 tisuća gledatelja, tako da je to posljednji tako uspješan film hrvatske kinematografije. Odakle takvo zanimanje publike? Vjerojatno stoga što je mladenačka ljubavna priča spretno spojena s provokativnim političkim nabojem. Radnja se odigrava početkom pedesetih godina, mladi Martin (Janjić) upisao se u učiteljsku školu u Istri zahvaljujući preporuci strica Stjepana (Krivokapić), komunističkog funkcionara, ali tamo ne namjerava šutke trpjeti nepravde sistema, ideološku rigidnost, korupciju i svakojake druge nepravde. Ljubavna veza s Martom (Prica), koja je također na listi potencijalno nepoželjnih, samo mu stvara dodatne probleme, ali daje i čvrstinu da ustraje u svojim odlukama. Sve, nažalost, završava tragično. U odnosu na mađarski film **Angi Vera** Pála Gábora, snimljen gotovo desetljeće prije, koji se također odigrava u učiteljskoj školi u sličnom razdoblju, **Život sa stricem** nije tako provokativan, ali već po tradiciji filmovi naših susjeda puno su se žešće sukobljavali s komunizmom. Osim toga, ovo je film za širok krug publike na domaćem tržištu, a **Angi Vera** je stvorila reputaciju samo prikazivanjem po međunarodnim festivalima.

Žena s krajolikom (1976./1989.)

P: Centar film i RTV Sarajevo / **R** i **S:** Ivica Matić / **K:** Karpo Godina / **U:** Stole Aranđelović, Božidarka Frait, Špela Rozin, Uroš Kravljača, Zaim Muzaferija, Jadranka Matković

Sarajevski majstor eksperimentalnog filma došao je do diplome snimatelja na zagrebačkoj Akademiji dramskih umjetnosti tako što je tamošnji Studio film bio zainteresiran za njegov projekt **Žena s krajolikom**, pa je u dijelu ugovora bila stavka po kojoj se poduzeće obvezuje da će mu financijski pomoći da završi studij. Film nije nastajao lako. Tek što je Studio film dogovorio koprodukciju s beogradskim Telefilmom, sarajevsko je poduzeće propalo: ipak, na Televiziji Sarajevo bili su spremni realizirati je kao televizijsku dramu, ali umjesto „tridesetpetice", koja je omogućavala priželjkivanu kvalitetu slike, sada se redatelj morao zadovoljiti „šesnaesticom". Za utjehu, imao je vrhunskog direktora fotografije Karpa Godinu, koji je dobro poznavao Matićev eksperimentalni opus, a dotad je snimio neke od najvažnijih ostvarenja proskribiranog crnog vala. Matićev posinak Amir Muratović kasnije je pronašao četiri različita scenarija i dvije knjige snimanja toga filma, pa je jasno da se Matić prema dugim formama ophodio kao i prema kratkima: iz ostataka koji nisu ušli u završnu verziju bilo je očito da je pojedini film mogao ispasti znatno drukčiji, ali Matić se naposljetku odlučio za najbolje rješenje. Tako je bilo i sa **Ženom s krajolikom**. Kad je upoznao veliku zvijezdu jugoslavenskog filma Špelu Rozin, koja je tada sa suprugom Ismarom Mujezinovićem živjela u Sarajevu, Matić joj je ponudio ulogu u projektu za koji tek namjerava napisati scenarij. Prvotna priča jedva je nalikovala onoj koja se kasnije oblikovala, a najvažnija razlika bila je u tome što se Špelina uloga postupno smanjila na epizodu, ali ona se nije ljutila. Glavnu ulogu šumara, neshvaćenog naivnog slikara kojeg seljaci zamrze jer nagovara njihove žene da mu poziraju gole, isprva je htio ponuditi Peri Kvrgiću, ali on za Matića nikad nije čuo, pa je uskočio Stole Aranđelović, što je ispalo bolje, jer tako je stvoren radikalan kontrast muškarčine kojeg ne zanima seks, nego samo slikanje golotinje. Karpo Godina pomogao je oko angažmana Božidarke Frait, za koju su se tada već svi otimali, a činila se idealnom za ulogu promiskuitetne udovice koju prisilno udaju za šumara: Karpo je s njom upravo završio snimanje **Muka po Mati** Lordana Zafranovića i jamčio joj je da odlazak u Bosnu neće biti promašena pustolovina. Upravo kad su završili snimanje, Televizija Beograd emitirala je u svom izvanredno zapaženom ciklusu gruzijskog filma remek-djelo Giorgia Shengelaye **Pirosmani**, snimljeno 1969., ali nikad prikazano u našim kinima. Budući da ta dva filma imaju dosta sličnosti, ponajprije koncept tabloa i statičnu kameru te protagonista čiju umjetnost sredina ne shvaća,

Matić bi možda odustao od svoga da je ranije vidio film Shengelaye. Srećom nije, pa je ta televizijska drama postala najnagrađivanije ostvarenje Televizije Sarajevo tih godina (priznanja u Portorožu i Monte Carlu), a kada je 1989. prebačena na 35mm vrpcu i postala cjelovečernji film s produženom špicom i uvodnom ekstatičnom pohvalom Emira Kusturice („Čini mi se da bih i vlastitu smrt podneo lakše kada bi, zajedno sa mnom, pod zemlju spustili kopiju filma **Žena s krajolikom**.“), festivalska priznanja teško je bilo i pobrojiti. U Puli je Matić posthumno dobio specijalnu Zlatnu arenu za režiju, u Montréalu uz specijalni *grand prix* žirija još dvije nagrade, a na festivalu debitantskog filma u Annonayu također *grand prix*.

Gluvi barut (1990.)

P: Forum, Beograd film, Sutjeska film, RTV Sarajevo i Jadran film / **R** i **S:** Bato Čengić /
K: Tomislav Pinter / **G :** Goran Bregović / **U:** Mustafa Nadarević, Branislav Lečić, Mira Furlan, Fabijan Šovagović, Boro Stjepanović, Svetozar Cvetković

Branko Ćopić najpoznatiji je kao pisac knjiga za djecu, ali njegov „Gluvi barut", objavljen 1957., dugo je intrigirao filmaše kao vrlo kontroverzan roman o partizanskom ratu. Sredinom 60-ih htio ga je ekranizirati Živojin Pavlović, ali razišao se ideološki s koscenaristom Dejanom Đurkovićem, a i tako skup projekt teško je bilo financirati. Film po njemu snimljen je tek pred raspad Jugoslavije, a stječe se dojam da su redatelja Čengića, koji je dugo bio pod hipotekom kao jedan od najvažnijih autora crnog vala, intrigirale upravo neke podudarnosti tih dvaju povijesnih razdoblja. On je ponešto izmijenio Ćopićev predložak i čak mu dodao motive iz njegova ranijeg romana „Prolom" (1953.). Radnja se odigrava krajem 1941. i tijekom 1942. u selima oko Podgrmeča, gdje su seljaci upravo ubili partizanskog komesara Vladu (Radko Polič). Novi komandir Španac (Nadarević) pokušava ustanoviti tko je za to kriv, htio bi iz seljaka napraviti pravu partizansku vojsku, što mnogi od njih odbijaju, smeta mu što kraljevski časnik Radekić (Lečić), koji je na njegovoj strani, i dalje nosi svoju uniformu i nerado skida epolete, pop Novak (Šovagović) nije mu saveznik, ali ni protivnik, a u susjednom selu utaborio se vojvoda Drakulić (Josip Pejaković) koji čim mu se za to pruži prilika organizira akcije protiv partizana. Znakovite su rečenice seljaka upućene Španjolcu: „Nitko vas nije zvao da nas branite", ili: „Mi imamo ovdje gdje i od koga ginuti, ne trebaju nam strani dželati", ali on ustraje u organiziranju revolucije, sve dok ima podršku komandanta Mrkog (Marko Nikolić). Čengić je impresivno orkestrirao zbivanja, kamera Tomislava Pintera stvorila je gotovo dramski pejzaž iz teško prohodnih bosanskih brda, po stilu tu ima utjecaja filmova Miklósa Jancsa iz njegova zlatnog razdoblja, ali i američkog i talijanskog vesterna. Lik Zanzare (Cvetković), koga nema u romanu, duge kose s konjskim repom, uvijek na konju sa spremnom strojnicom, kao da je preslikan iz klasika Sergija Leonea ili Sergija Corbuccija. Povremeno je teško razlučiti tko je tko, ali to je bila i redateljeva namjera. Kad su suvremene referencije u pitanju, proročanska je prijetnja četničkog vojvode: „Jebat ću vam majku kad-tad." Film je na zadnjem festivalu jugoslavenskog filma u Puli 1990. dobio Veliku zlatnu arenu za najbolje ostvarenje i Zlatne arene za najbolju glavnu mušku ulogu (Lečić), glazbu (Bregović) i masku (Snježana Tomljenović). Na međunarodnom festivalu u Moskvi 1991. (u žiriju je bio Dušan Makavejev) nagrađeni su glumci Nadarević i Lečić.

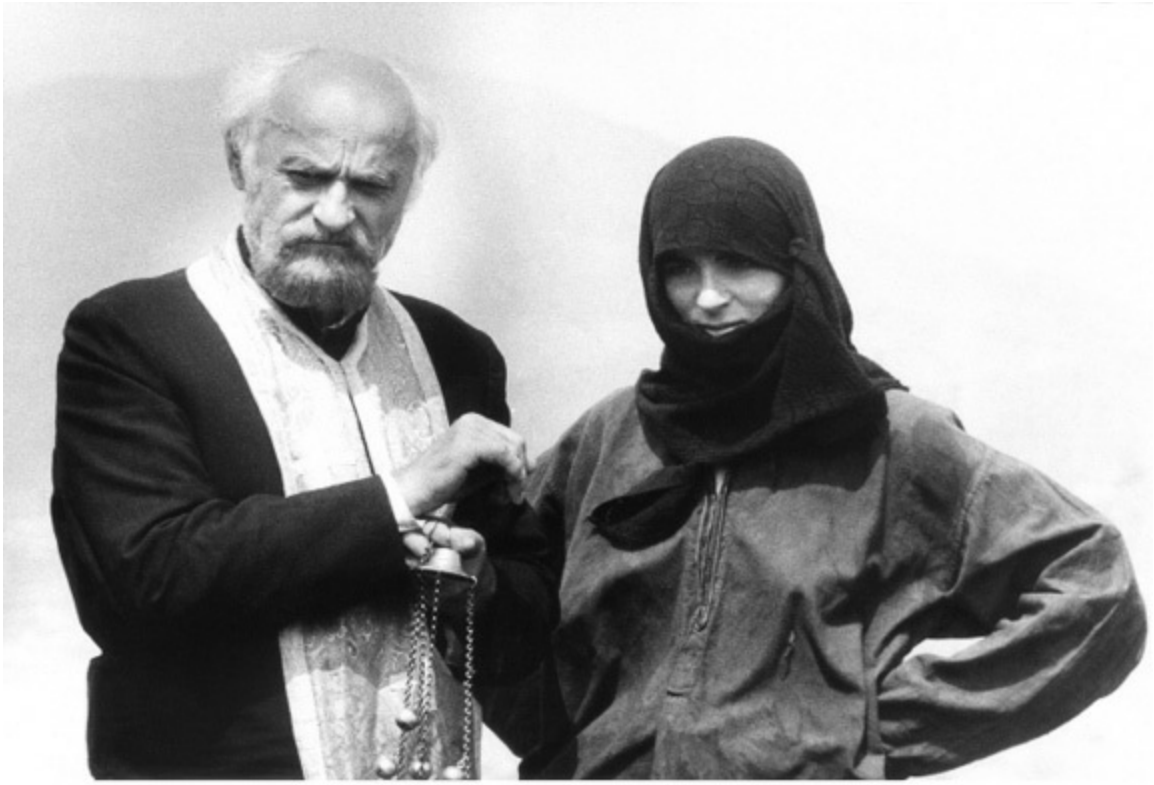

Fabijan Šovagović i Mira Furlan kao pravoslavni svećenik i njegova kći u filmu **Gluvi barut**

BEZ NJIH SE NE MOŽE

Slavica (1947.)

P: Avala film / **R** i **S: Vjekoslav Afrić** / **U:** Irena Kolesar, Marijan Lovrić, Jozo Laurenčić

Navodno je više od dva milijuna gledatelja vidjelo prvi jugoslavenski cjelovečernji zvučni film, ali usprkos beogradskoj produkcijskoj kući, mnogi ga smatraju hrvatskim ostvarenjem, kako zbog redatelja i scenarista Afrića, bivšeg prvaka zagrebačkog HNK-a (odnosno Hrvatskoga državnog kazališta – kako se zvalo za NDH), tako i hrvatskih glumaca i dalmatinskih lokacija. Afrić je igrao dvostruku ulogu u nešto ranijoj sovjetskoj koprodukciji **U planinama Jugoslavije** (1946.), čiji je koncept doslovno prekopirao ne samo on nego i tvorci većine kasnijih partizanskih socrealističkih filmskih epova iz tog razdoblja. Njegov je posao obavljen gotovo diletantski u odnosu na spomenuti, vizualno fascinantni spektakl Abrama Rooma, ali se tu i tamo zanimljivo i dražesno naivno poigravao medijem. Zasigurno, film koji izmiče vrijednosnim prosudbama.

Čudotvorni mač (1950.)

P: Zvezda film / **R** i **S: Vojislav Nanović** / **U:** Rade Marković, Vera Ilić-Đukić, Milivoje Živanović

Sve slabiji rezultati jugoslavenskih socrealističkih filmova zasigurno su ohrabrili producente na ekranizaciju srpske narodne bajke „Baš Čelik", u kojoj mladi Nebojša (Marković) požali što se smilovao okovanom demonu (Živanović). U odnosu na slične sovjetske filmove, ovaj je puno dinamičniji, ali i produkcijski siromašniji, što nije smetalo da se prometne u najveći hit godine. Obilno ga je citirao Milutin Petrović u svom zapaženom prvijencu **Zemlja istine, ljubavi i slobode** (2000.).

Plavi 9 (1950.)

P: Jadran film / **R: Krešo Golik** / **S:** K. Golik, Geno Senečić i Hrvoje Macanović / **U:** Irena Kolesar, Antun Nalis, Jugoslav Nalis

Prva jugoslavenska komedija uspješno je privukla gledatelje spojem humora i nogometa, ali socrealizma je još puno ostalo u priči o vrsnoj plivačici (Kolesar) koja nasjedne na šarm prepotentne sportske zvijezde (Nalis) i zapostavlja svoje obveze. Redatelj je snimao film između Splita i Zagreba, tako da je zapravo napravio fiktivno mjesto radnje.

Plavi 9: *Zdravko (Jugoslav Nalis) zabrinut je za Nenu (Kolesar) koja je nasjela na šarm nogometne zvijezde*

Kekec (1951.)

P: Triglav film / **R: Jože Gale** / **S:** J. Gale, Frane Milčinski / **U:** Matija Barl, Zdenka Logar, France Presetnik

Prvi jugoslavenski dječji film snimljen je po pripovijetkama Josipa Vandota i postigao uspjeh i izvan matične Slovenije. Solidno režiran, s dobrim mladim glumcima i efektnim negativcem Bedancem (Presetnik), snimljen na atraktivnim lokacijama, pa nije čudno što je bio zapažen i u inozemstvu. Poslije je nadahnuo dugovječni serijal.

Ciguli Miguli (1952.)

P: Jadran film / **R: Branko Marjanović** / **S:** Jože Horvat / **U:** Ljubomir Didić, August Cilić, Viktor Bek

Scenarist Horvat dobio je dopuštenje moćnog Milovana Đilasa za satiru o staljinistu (Didić) koji napravi pomutnju u dotad mirnom gradiću, gdje raspusti mjesna glazbena društva i zavede diktaturu. Tvrdo režiran i prilično neujednačen, ali vrhunski produciran, bio je to nevjerojatno smion pledoaje za socijalističku demokraciju koji se usudio podsmjehnuti čak i unitarističkoj jugoslavenskoj kulturi. Film nije zabranjen, ali je završio u bunkeru i dopuštenje za prikazivanje dobio tek 1977.

Ciguli Miguli*: Ivan Ivanović (Didić) zaveo je diktaturu*

Ešalon doktora M. (1955.)

P: UFUS / **R: Žika Mitrović** / **S:** Dušan Zega i Ž. Mitrović / **U:** Nađa Poderegin, Severin Bijelić, Marijan Lovrić

Snimanje dokumentaraca na Kosovu nadahnulo je poznatog redatelja da tamo locira svoj dugi igrani prvijenac, koji je ujedno i prvi reprezentant jugoslavenskog vesterna. U fabuli su najzanimljivije teme osamostaljivanje junakinje (Poderegin) od patrijarhalne sredine i politička i moralna mijena njezina supruga (Bijelić) koji više ne želi pripadati balistima. Akcijske scene vrlo su elaborirane, osobito proboj kola s ranjenicima preko rijeke.

Zle pare (1956.)

P: Lovćen film / **R: Velimir Stojanović** / **S:** Ratko Đurović / **U:** Dubravka Gall, Antun Nalis, Ljuba Tadić

Vlada kraljevine Jugoslavije u bijegu pred Nijemcima ostavila je za sobom pravo bogatstvo u dinarima kojih su se domogli lokalni seljaci i preko noći postali milijunaši: jedini je problem što ta valuta nije bila duga vijeka. Originalna premisa, vješto napisan scenarij i još bolja režija odlike su prvoga velikog uspjeha crnogorske kinematografije.

Veliki i mali (1956.)

P: Avala film / **R: Vladimir Pogačić** / **S:** Miodrag Đurđević / **U:** Jozo Laurenčić, Ljuba Tadić, Nikola Ivković

Iako je već bio plodan i renomiran redatelj, tadašnjem direktoru Jugoslovenske kinoteke bilo je to prvo uistinu zapaženo ostvarenje, čak i na međunarodnoj sceni. U osnovi komorna drama koja se bavi egzistencijalnim pitanjem izbora između političkog aktivizma i odanosti obitelji, povremeno se suviše nategnuto poigrava napetošću, ali u cjelini vrline pretežu nad manama.

Dolina miru (1956.)

P: Triglav film / **R: France Štiglic** / **S:** Ivan Ribič / **U:** John Kitzmiller, Evelyne Wohlfeiler, Tugo Štiglic

Prvi jugoslavenski film primljen u službeni program kanskog festivala. Pomogla je i prigodna tema, pacifistička priča o dvoje djece i oborenom tamnoputom američkom zrakoplovcu koji zajedno traže dolinu u kojoj nema rata. Solidna produkcija i efektna fotografija Rudija Vavpotiča glavni su aduti, iako ponekad zasmeta sklonost metaforama. John Kitzmiller (igrao u neorealističkom klasiku **Bez milosti** Alberta Lattuade) nagrađen je na festivalu za najbolju mušku ulogu.

Nije bilo uzalud (1957.)

P: Jadran film / **R** i **S: Nikola Tanhofer** / **U:** Boris Buzančić, Mira Nikolić, Ljuba Tadić

Liječnik (Buzančić) poslan u provinciju suočava se s praznovjerjem mještana, koji više vjeruju vračarama nego medicini. Redateljski prvijenac dotad renomiranog direktora fotografije drama je s elementima trilera i odlikuje se vrlo efektnim močvarnim lokacijama. Scenarij donekle podsjeća na nerealizirani projekt Franje M. Fuisa „Zakon rieke" iz 1943. Probojna uloga mlade beogradske glumice Mire Nikolić.

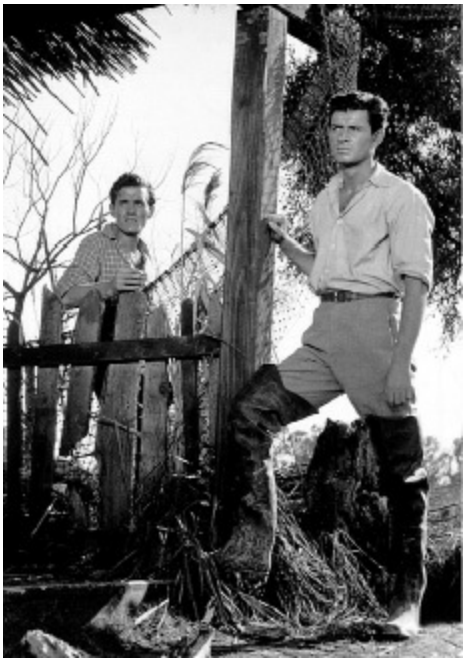

Antun Vrdoljak i Boris Buzančić u filmu **Nije bilo uzalud**

Pop Ćira i pop Spira (1957.)

P: Avala film / **R: Soja Jovanović** / **S:** S. Jovanović i Rodoljub Andrić / **U:** Milan Ajvaz, Jovan Gec, Ljubinka Bobić

Iako je u Puli te godine bilo i boljih ostvarenja, ovaj je imao poseban adut: bio je to prvi jugoslavenski film u boji i osvojio je glavnu nagradu te još nekolicinu drugih nagrada – za režiju, glavnu žensku ulogu (Bobić), kameru, scenografiju i glazbu. Ekranizacija komedije Stevana Sremca inače je posve solidno djelce, s vješto stiliziranim glumačkim izvedbama i vrlo kultiviranom fotografijom Nenada Jovičića.

Svoga tela gospodar (1957.)

P: Jadran film / **R: Fedor Hanžeković** / **S:** Slavko Kolar / **U:** Marija Kohn, Mladen Šerment, Julije Perlaki

Film je isprva trebao režirati debitant Ante Babaja, ali promjenom uprave u Jadran filmu profitirao je Fedor Hanžeković za kojeg se smatralo da ima više iskustva – preuzeo je projekt i napravio svoje najbolje ostvarenje. Držao se glumačke podjele koju je za istoimenu predstavu napravio Branko Gavella u Zagrebačkom dramskom kazalištu, načinio dobar balans humora i drame i dosljedno proveo realistički prosede. Publika je mjesecima hrlila na prvu (tragi)komediju na kajkavskom u kojoj su se proslavili Šerment (uzrečica „dušica draga" postala je pučka poštapalica) i Marija Kohn.

Svoga tela gospodar*: Hromu Rožu (Kohn) zapostavlja suprug*

Samo ljudi (1957.)

P: Jadran film / **R: Branko Bauer** / **S:** Arsen Diklić / **U:** Tamara Miletić, Milorad Margetić, Nikša Štefanini

Virtuozno režirana melodrama o romansi slijepe djevojke i hromog inženjera koji od svoje dragane krije da je invalid kritizirana je zbog koketiranja s Hollywoodom, ali publici to nije smetalo. Primljena je u službeni program venecijanskog festivala, poslije je stekla kultnu reputaciju, citirala se u komediji Rajka Grlića **U raljama života** i 80-ih se probila na top-ljestvicu deset najboljih hrvatskih filmova.

Tamara Miletić i Stjepan Jurčević u filmu **Samo ljudi**

Zenica (1957.)

P: UFUS / **R: Miloš Stefanović** i **Jovan Živanović** / **S:** Bogdan Jovanović i M. Stefanović / **U:** Rade Marković, Gordana Miletić, Mata Milošević

Izgradnja postrojenja u bosanskom gradu uništila je vezu beogradskog inženjera (Marković) i njegove dragane (Miletić), koja ne podnosi život u zabiti. Sugestivna drama sa živopisno oslikanim likovima i efektnim lokacijama: za razliku od kasnijeg **Uzavrelog grada**, koji se također odigrava u Zenici, ovdje je naglašen i muslimanski kontekst, preko lika mlade Emine (Svetlana Mišković): ona ne želi biti zatvorena u kući i nositi feredžu, nego raditi u tvornici.

Cesta duga godinu dana (1958.)

P: Jadran film / **R: Giuseppe De Santis** / **S:** G. De Santis, Maurizio Ferrara, Tonino Guerra, Elio Petri, Gianni Puccini i Mario Socrate / **U:** Silvana Pampanini, Eleonora Rossi Drago, Massimo Girotti, Bert Sotlar

Po nekim navodima, u pitanju je dogovoreni projekt talijanskih i jugoslavenskih komunista. Epska kronika o žiteljima siromašnog mjesta koji počinju graditi cestu bez državne narudžbe kako bi si osigurali kakav-takav posao lako se gleda, talijanski i domaći glumci su prvorazredni, međutim, smeta što su prostor i vrijeme radnje namjerno nedefinirani. Na pulskom festivalu film je zauzeo tek drugo mjesto, iza **H-8**, ali je zato u svijetu bio iznimno uspješan, dobio je Zlatni globus i prvu jugoslavensku nominaciju za Oscara.

Cesta duga godinu dana*: Zvijezda Eleonora Rossi Drago i debitant Ivica Pajer*

Crni biseri (1958.)

P: Bosna film / **R: Toma Janić** / **S:** Jug Grizelj / **U:** Severin Bijelić, Mihajlo Viktorović, Milan Ajvaz

Prvi veliki uspjeh bosanske kinematografije u jugoslavenskim kinima pedagoška je poema o upravniku popravnog doma (Bijelić) koji smatra da štićenike ne treba preodgajati batinama, nego poticajnim radom. Snimano na Korčuli, a osobito su dobri mali neprofesionalni glumci. Film je zapaženo distribuiran i na međunarodnom tržištu.

Četiri kilometra na sat (1958.)

P: Avala film / **R: Velimir Stojanović** / **S:** Ratko Đurović / **U:** Žarko Mitrović, Milan Srdoč, Miodrag Petrović Čkalja

Kad već u Jugoslaviji nije bilo međustranačkih trvenja (osim onih unutar jednopartijskog sustava), autori zapaženog filma **Zle pare** vratili su se u razdoblje Kraljevine Jugoslavije i razigrali ih u malome mjestu, gdje bicikl lako prestiže vlak: uoči izbora dojučerašnji prijatelji postaju neprijatelji, a najgore je mladom paru čiji su roditelji politički protivnici. Odlično ostvarenje koje je dobilo nova značenja naknadnim prikazivanjima poslije raspada Jugoslavije.

Tri koraka u prazno (1958.)

P: Lovćen film / **R** i **S: Vojislav Nanović** / **U:** Pavle Vuisić, Zlata Perlić, Dragan Laković

U vrijeme premijere film nije ostavio osobitog traga, zato što se nenametljivim realizmom bavio ljudima sa životnog ruba, lađarom (Vuisić) koji se upušta u šverc satovima i gubi voljenu ženu (Perlić), ali danas je to jedno od zanimljivijih ostvarenja toga razdoblja. Vuisića i Lakovića etablirao je redatelj kao glumački tandem u svom popularnom filmu o naftašima **Pogon B** (1958.) i kasnijem nastavku **Bolje je umeti** (1960.).

Sam (1959.)

P: Avala film / **R** i **S: Vladimir Pogačić** / **U:** Milan Puzić, Nikola Simić, Radmila Radovanović Andrić

U osnovi je to rutinski partizanski film s nekoliko važnih iznimki: sugestivno je dočarano beznađe u odredu koji se tijekom bitke na Sutjesci odvojio od svoga voda, a još je provokativniji lik simpatičnog partizana Čavke (Simić), koji odlučuje dezertirati. Ideološka korozija tog žanra već je tada počela.

Vrata ostaju otvorena (1959.)

P: Bosna film / **R: František Čáp** / **S:** Vladimir Paskaljević / **U:** Milena Dravić, Rade Vergović, Teodora Arsenović

Vrsni redatelj lako je mijenjao sredine, pa je u Bosni snimio jedno od svojih najboljih ostvarenja, melodramu o mladiću koji se pretvara da je u ratu nestali unuk i brat dviju žena koje namjerava pokrasti. Rad s glumcima – od kojih je samo Teodora Arsenović, operna pjevačica, imala iskustva pred kamerama, i to u razdoblju nijemog filma – izvrstan je, a provincijski ugođaj sjajno dočaran. Homoerotski naboj pojedinih scena nije nimalo slučajan.

Dan četrnaesti (1960.)

P: Lovćen film / **R: Zdravko Velimirović** / **S:** Borislav Pekić / **U:** Nikola Popović, Slobodan Perović, Karlo Bulić, Dušan Janićijević

Dramska premisa iznimno je zanimljiva – četvorica kažnjenika dobili su po dva tjedna dopusta i pitanje je hoće li se nakon toga htjeti vratiti natrag u zatvor – a i režija debitanta Velimirovića vrlo je solidna. Film je imao uspjeha u kinima jer je predstavio nešto drukčiju društvenu stvarnost, a pozvan je i u službeni program kanskog festivala.

Izgubljena olovka (1960.)

P: Zora film / **R: Fedor Škubonja** / **S:** Staša Borisavljević / **U:** Mira Nikolić, Boško Gašević, Marija Aljinović
Ovo nije baš cjelovečernji film, traje samo 47 minuta, ali prikazivao se u kinima i proglašen je jednim od deset najboljih svjetskih filmova za djecu. Redateljeva supruga napisala je scenarij prema iskustvima koje je imala dok je radila kao učiteljica po bosanskim brdima, ali zanimljivo je da je priča rasterećena sentimentalnosti, a mali junak iznimno intrigantno profiliran. Usporedbe s odličnim iranskim filmovima takve vrste same se nameću.

Kota 905 (1960.)

P: Jadran film / **R: Mate Relja** / **S:** Milutin Janković / **U:** Dušan Bulajić, Hermina Pipinić, Ilija Džuvalekovski

Solidan triler o časniku OZNA-e (Bulajić) koji se pod lažnim identitetom ubacuje u četničku grupu skrivenu u bosanskim brdima debitantsko je ostvarenje poznatog filmaša koji je cijelo desetljeće skupljao iskustva kao asistent po drugim ekipama. Negativci su neobično profilirani, kao da predstavljaju nekoliko različitih političkih skupina koje se bore protiv novog poretka.

Signali nad gradom (1960.)

P: Jadran film / **R: Žika Mitrović** / **S:** Slavko Goldstein / **U:** Aleksandar Gavrić, Miha Baloh, Marija Tocinoski

Nadahnut autentičnom zgodom, oslobađanjem ilegalca Većeslava Holjevca iz karlovačke bolnice pod ustaškim nadzorom, ovo je prvorazredni ratni triler s paralelnim radnjama, vješto napravljenim akcijskim scenama i impozantnom galerijom likova. Snimljen je u Karlovcu koji u to doba još nikad nije bio filmsko poprište.

X-25 javlja (1960.)

P: Triglav film / **R** i **S: František Čáp** / **U:** Dušan Janićijević, Tamara Miletić, Stevo Žigon
Student, partizanski simpatizer (Janićijević), uspije se zaposliti u njemačkom veleposlanstvu u Zagrebu i dojavljuje podatke o planovima okupatora pokretu otpora, ali ga istodobno vlastita sredina smatra kolaboracionistom. Intrigantno je provedena tema lažnog identiteta, jer junaku ponekad ne vjeruju ni Nijemci ni partizani. Zasnovan na romanu kralja domaćih krimića Milana Nikolića, film je otkupljen za velik broj svjetskih kinotržišta.

X-25 javlja*: Veliki uspjeh domaće kinematografije na međunarodnom tržištu*

Abeceda straha (1961.)

P: Jadran film / **R: Fadil Hadžić** / **S:** F. Hadžić i Fedor Vidas / **U:** Vesna Bojanić, Josip Zappalorto, Tatjana Beljakova

Vrlo originalna dramska premisa o ilegalki (Bojanić) koja se ubacuje kao nepismena služavka u dom uglednog zagrebačkog bankara i njemačkog kontraobavještajca (Zappalorto) kako bi se domogla važnih dokumenta za pokret otpora. Vješto napravljen triler bio je vrlo popularan u kinima, a redatelj debitant još je u svom prvijencu crtao kadrove, što mu kasnije nije bila navika. Glumačka je postava odlična, a osobito je efektna Tatjana Beljakova (kasnije udana Salaj) kao atraktivna ustaška dužnosnica.

Noćni izlet (1961.)

P: Viba film / **R** i **S: Mirko Grobler** / **U:** Špela Rozin, Primož Rode, Manja Golec

Kritizirana kao kopija francuskog hita **Varalice**, slovenska drama o generacijskom jazu i površnim odnosima među suvremenom mladeži sugestivno je i dobro režirano ostvarenje, s prvim prikazom orgija u jugoslavenskom filmu, koje se danas ipak doimaju vrlo čedno. Završnica je ponovno snimljena kako bi se cjelina doimala optimističnije. Tematski je vrlo sličan film Srećka Weyganda **Igre na skelama**, snimljen iste godine.

Čudna devojka (1962.)

P: Avala film / **R: Jovan Živanović** / **S:** Jug Grizelj / **U:** Špela Rozin, Voja Mirić, Zoran Radmilović

Roman Grozdane Olujić „Izlet u nebo" i kasniji kazališni komad znatno su ublaženi u ovoj filmskoj verziji, u kojoj se cinična naočita studentica ne želi sentimentalno vezivati, ali nema ništa protiv usputnog seksa, međutim, publici to nije smetalo. Rasna urbana melodrama, prva takve vrste u jugoslavenskom filmu, bila je hit u kinima, donekle zahvaljujući i karizmatičnoj slovenskoj glumici Špeli Rozin, kojoj je izmakla nagrada u Puli jer ju je sinkronizirala bar dvostruko starija Mira Stupica.

Čudna devojka*: Špela Rozin kao promiskuitetna studentica Minja*

Prekobrojna (1962.)

P: Avala film / **R: Branko Bauer** / **S:** Bogdan Jovanović, B. Bauer i Krešo Golik / **U:** Milena Dravić, Ljubiša Samardžić, Boris Dvornik

Film **Tri Ane** u samom početku imao je scenu na radnim akcijama, a novi Bauerov film u cijelosti se odigravao na toj tradicionalnoj socijalističkoj manifestaciji, koja u tom razdoblju više nije bila osobito ekonomski opravdana. Jadran film odbio je projekt, a u Beogradu su ga zdušno prihvatili, s razlogom, jer to im je bio najveći hit te godine, koji je promovirao glumački par Dravić-Samardžić u ulogama priproste seljančice i njezina dečka željnoga urbanoga glamura. Film je dobio Srebrnu arenu u Puli (treća nagrada) i Zlatnu arenu za glavnu žensku ulogu.

Saša (1962.)

P: Avala film / **R: Radenko Ostojić** / **S:** Vlasta Radovanović / **U:** Rade Marković, Dušica Žegarac, Predrag Ćeramilac

U srpskom gradiću pod njemačkom okupacijom partizan (Marković) ubija naciste i na njihova mrtva tijela ostavlja potpis „Saša". Kada ga teško rane, sakrije se na tavan, gdje se za njega brinu tri srednjoškolca (Ćeramilac, Kole Angelovski, Ratko Miletić) koje u razredu smatraju zgubidanima, ali su dostatno hrabri da nastave „Sašine" podvige. Vrlo popularan ratni triler predstavio je galeriju novih mladih glumaca, nagrađen je u Puli Velikom srebrnom arenom, a Ostojić je podijelio Srebrnu arenu za režiju s Veljkom Bulajićem (**Kozara**).

Peščeni grad (1962.)

P: Proizvodna skupina Refleks i **Viba film** / **R** i **S: Boštjan Hladnik** / **U:** Milena Dravić, Ali Raner, Ljubiša Samardžić

Jednostavan, gotovo apstraktan film ceste. Protagonist je student strojarstva iz bolje obitelji (Raner) kojeg propali ispit tako ižívcira da sjeda u svoj gotovo raspadnuti auto i kreće prema moru. Usput pokupi vršnjaka (Samardžić), podjednako nezainteresiranog za studij, a pridruži im se i neznanka (Dravić), koja obojicu privlači. Dijalozi kao što su: „Kamo ideš?“ „Ne znam.“ „A ti?“ „Ne znam“, te neprestane igre troje protagonista predstavljali su nevjerojatan odmak od standarda tadašnje jugoslavenske kinematografije, pa ne čudi što je film u Puli završio u informativnoj sekciji. Završnica – u kojoj se objašnjava tko je neznanka – slabo se drži i danas.

Desant na Drvar (1963.)

P: Avala film / **R: Fadil Hadžić** / **S:** F. Hadžić i Bora Ćosić / **U:** Ljubiša Samardžić, Pavle Vuisić, Marija Lojk

Redatelj **Abecede straha** pokazao je da se ratni spektakl može napraviti i puno jeftinije od **Kozare**, samo treba koristiti puno filmskih žurnala. Priča je uglavnom rutinska, ali film je dinamičan i nije čudno što je bio veliki hit u kinima i kasnije na televiziji, VHS kasetama i DVD-u. Josip Broz Tito se kao lik uopće ne pojavljuje, iako je cijela njemačka akcija, tzv. Sedma ofanziva, usredotočena oko njegova hvatanja.

Dvostruki obruč (1963.)

P: Jadran film / **R: Nikola Tanhofer** / **S:** Ivo Štivičić / **U:** Severin Bijelić, Bert Sotlar, Hermina Pipinić

Efektan scenarij Ive Štivičića uzbudljivo je uprizorio redatelj klasika **H-8**. U gostionici u bespuću uhvaćenog ilegalca mogao bi spasiti njegov drug partizan, ali ne zna tko bi to bio od ljudi koji su se tu zatekli. Vrlo je dobra fotografija Tomislava Pintera. Na pulskom festivalu ovaj ratni triler prikazan je izvan konkurencije (uostalom, kao i **Obračun**, nastavak **Kapetana Lešija**), što pokazuje potpuno nerazumijevanje žanrovskog filma selekcijske komisije.

Čovek iz hrastove šume (1964.)

P: Avala film / **R** i **S: Mića Popović** / **U:** Mija Aleksić, Tamara Miletić, Predrag Ćeramilac

Redateljski prvijenac poznatog beogradskog slikara izazvao je polemike jer je protagonist četnik, hladnokrvni ubojica, nesvjestan da je djevojka iz grada u koju se zaljubio ilegalka. Ideološki je bilo provokativno što je većina zbivanja prikazana iz njegove vizure. Iako je primljen u službeni program pulskog festivala, film poslije nije prikazivan u kinima. Mija Aleksić nije dobio nikakvo priznanje za njemu netipičnu karakternu ulogu.

Lito vilovito (1964.)

P: Avala film / **R: Obrad Gluščević** / **S:** O. Gluščević i Vanča Kljaković / **U:** Beba Lončar, Milena Dravić, Miki Mićović

Još jedna velika pogreška Jadran filma (prethodna je bila **Prekobrojna**), odbili su dugi igrani prvijenac hvaljenog redatelja dokumentaraca i prepustili ga beogradskoj konkurenciji. Spoj komedije i ljubića odigrava se u dalmatinskom gradiću u kojem se mjesni momci tijekom ljetne sezone bacaju na strankinje i zapostavljaju svoje stalne djevojke. Veliki hit u jugoslavenskim kinima imao je i svojevrstan nastavak **Čovik od svita** (1965.), prvi film koji se bavio našim gastarbajterima u Njemačkoj.

Marš na Drinu (1964.)

P: Avala film / **R: Žika Mitrović** / **S:** Arsen Diklić, Ž. Mitrović / **U:** Ljuba Tadić, Aleksandar Gavrić, Zoran Radmilović

Kroniku Cerske bitke vrlo je pregledno režirao majstor akcijskih filmova, a ovo je i puno uzbudljivije dramsko ostvarenje nego njegov prethodni spektakl **Nevesinjska puška** (1963.). Bilo je prigovora da se takvim temama podilazi srpskom nacionalizmu, ali film je ipak osvojio u Puli Veliku srebrnu arenu, Zlatnu arenu za režiju i glavnu mušku ulogu (Tadić) te dobio najviše glasova publike u Areni. Na DVD-u je prošlog desetljeća objavljena restaurirana kopija.

Marš na Drinu*: Major Kursula (Tadić) i kapetan Kosta (Gavrić)*

Službeni položaj (1964.)

P: Avala film / **R** i **S: Fadil Hadžić** / **U:** Voja Mirić, Uroš Kravljača, Olivera Marković

Izravna replika na Bauerov film **Licem u lice**, samo što ovdje glavni negativac nije direktor (Kravljača), nego njegov šef financija (Mirić): korupcija dovodi do pobune u kolektivu. Film je dosta neočekivano osvojio Veliku zlatnu arenu i Zlatnu arenu za glavnu žensku ulogu (Marković), dok je Srebrna arena za mušku ulogu (Mirić) bila puno zaslužnija.

Vrtlog (1964.)

P: Bosna film / **R: Hajrudin Krvavac** i **Gojko Šipovac** / **S:** H. Krvavac, Momčilo Milankov, G. Šipovac i Mladen Oljača / **U:** Lojze Potokar, Pavle Vuisić, Dušan Golumbovski

Intrigantan debitantski triptih bavi se ratnim temama: u prvoj priči postariji seljak stavljen je pred istu dvojbu kao i junakinja „Sofijina izbora" Williama Styrona (samo što je roman puno kasnije napisan), a u trećoj podjela na četnike i partizane unutar jedne obitelji ima i danas aktualnu rezonanciju.

Druga strana medalje (1965.)

P: Jadran film / **R** i **S: Fadil Hadžić** / **U:** Judita Hahn, Rade Marković, Voja Mirić
Isljednik (Toma Jovanović) sumnja da je blagajnica (Hahn) optužena za pronevjeru samoinicijativno počinila taj prekršaj, što se pokaže točnim. Svojevrstan izdanak crnog vala, koji se tek rađao, snimljen u cijelosti u Rijeci, gdje je sjajno iskoristio tamošnje lokacije. Film nije primljen u službeni program pulskog festivala, ali danas uživa vrlo dobru reputaciju.

Glasam za ljubav (1965.)

P: Bosna film / **R: Toma Janić** / **S:** T. Janić i Josip Lešić / **U:** Boško Toskić, Slobodanka Marković, Bane Miladinović

Još jedan propust pulskih selektora koji nisu primili u službeni program sugestivnu dramu o tinejdžerskoj neprilagođenosti: junak je dijete razvedenih roditelja, zaljubljen u djevojku koja se skrbi za mlađu braću i sestre. Izvrsno su dočarani atmosfera i mladenački rituali u gradiću negdje u Vojvodini (snimalo se u Sremskim Karlovcima), a dramski ugođaj prema završnici postajao je sve depresivniji. Predložak je istoimeni, vrlo popularan roman Grozdane Olujić.

Sovražnik (1965.)

P: Viba film / **R** i **S: Živojin Pavlović** / **U:** Bata Živojinović, Bekim Fehmiu, Snežana Lukić

U odnosu na nedavne verzije Denisa Villeneuvea i Richarda Ayoadea, ovo je puno intrigantnija filmska prilagodba poznate pripovijetke Fjodora Dostojevskog „Dvojnik", jer vrlo subverzivno dočarava socijalističku svakodnevicu. Prvi dugi film Živojina Pavlovića prikazan u kinima, jer mu je prethodni, **Povratak**, privremeno završio u bunkeru. U slovenskom Viba filmu našao je zahvalnu producentsku kuću, s kojom će surađivati još desetljeće i pol. Film je podijelio Srebrnu arenu za režiju (s Vatroslavom Mimicom za **Prometeja s otoka Viševice**).

Po isti poti se ne vračaj (1965.)

P: Viba film / **R: Jože Babič** / **S:** Branko Pleša / **U:** Davor Antolić, Ljubiša Samardžić, Jože Zupan

Prvi slovenski film koji se pozabavio problemom Bosanaca na radu u Ljubljani, što će postati česta tema te kinematografije nakon raspada Jugoslavije. Solidna, čvrsto strukturirana drama s dobrim glumačkim izvedbama. U isto je vrijeme nastao i film Branka Bauera **Doći i ostati**, po scenariju Ljubiše Kozomare i Gordana Mihića, u čijem su tematskom središtu sezonski radnici u Srbiji: potonji je nagrađen Srebrnom arenom u Puli.

Roj (1966.)

P: Avala film / **R** i **S: Mića Popović** / **U:** Mira Stupica, Rade Marković, Olivera Vučo

Najbolje redateljevo ostvarenje provokativna je drama koja se odigrava poslije 1. srpskog ustanka 1804., a teza joj je da je nastavljanje vrste važnije od života pojedinca. Film subverzivno podriva srpske mitove, što je možda i razlog zašto nije prikazivan u kinima, iako je primljen u službeni program pulskog festivala. Dobitnici Zlatne arene Miri Stupici to je najsugestivnija filmska uloga.

Štićenik (1966.)

P: Avala film / **R: Vladan Slijepčević** / **S:** Jovan Ćirilov / **U:** Ljubiša Samardžić, Stanislava Pešić, Špela Rozin

Najpoznatije ostvarenje beogradskog redatelja dobilo je Veliku srebrnu arenu u Puli, iako je na festivalu bilo i puno boljih filmova (ponajprije Berkovićev **Rondo**). Njegov je protagonist (Samardžić) urednik u izdavačkom poduzeću koji za karijeru žrtvuje i pravu ljubav (Pešić) te se ženi iz interesa. Vizualni prosede je vrlo ušminkan, međutim, u filmu koji se bavi takvom temom izostala je bilo kakva ozbiljnija provokativnost.

Stanislava Pešić i Ljubiša Samardžić glavni su protagonisti filma **Štićenik**

Povratak (1966.)

P: Avala film / **R: Živojin Pavlović** / **S:** Branimir Tori Janković / **U:** Bata Živojinović, Snežana Lukić, Nikola Čobanović

Ovo je zapravo redateljev prvijenac iz 1964. koji je procijenjen suviše oporim i bunkeriran sve dok mu nisu dodani novi, puno optimističniji početak i kraj: ti dosta odudaraju od ostatka filma, tjeskobne drame o povratniku iz zatvora koji izbjegava nekadašnje društvo kriminalaca, ali to baš nije jednostavno. Fascinantna, gotovo barokna režija odlikuje ostvarenje koje je prvi rasni izdanak srpskoga crnog vala. Neki motivi priče upotrijebljeni su kasnije u poznatoj drami Dragoslava Mihailovića „Kad su cvetale tikve".

Do pobedata i po nea (1966.)

P: Vardar film / **R: Žika Mitrović** / **S:** Simon Drakul / **U:** Aleksandar Gavrić, Janez Vrhovec, Petre Prličko

Za redatelja koji se smatrao uvjerenim komunistom ovo je vrlo neobično ostvarenje: dok sprovode uhićene kvislinge do susjednoga grada, partizani ih nesmiljeno šikaniraju. Film je pomalo shizofreničan u balansiranju lica i naličja partizanskog morala, ali i poprilično zanimljiv. Simon Drakul podijelio je u Puli nagradu za najbolji scenarij sa Zvonimirom Berkovićem (**Rondo**).

Aleksandar Gavrić u filmu Žike Mitrovića **Do pobedata i po nea**

Tople godine (1966.)

P: Avala film / **R: Dragoslav Lazić** / **S:** Ljubiša Kozomara i Gordan Mihić / **U:** Bekim Fehmiu, Ana Matić, Stole Aranđelović

Modernistički vizualni prosede glavni je adut priče o mladiću zaposlenom u željezari koji se zaljubljuje u djevojku iz radničkog restorana. Film nije osobito ujednačen, ali posjeduje fascinantne scene, poput one u kojoj junak pušta svojoj dragani Hitchcockove **Ptice** bez originalnog zvuka: zbog autorskih prava tako se nešto danas ne bi moglo napraviti. Redatelj se poslije specijalizirao za folk komedije na velikom i malom ekranu.

Praznik (1967.)

P: Kino klub Beograd / **R: Đorđe Kadijević** / **S:** Đ. Kadijević i Aleksandar Petković / **U:** Jovan Janićijević, Dušan Janićijević, Anka Zupanc

Bizarna priča o dvojici savezničkih padobranaca (od kojih je jedan Afroamerikanac) koji završe u četničkom selu, da bi kasnije počelo licitiranje treba li ih predati Nijemcima ili ne, sugestivan je redateljski debi poznatog srpskog filmaša. Radnja se odigrava za Božić 1943., odnosi među likovima vješto su profilirani, a ideološko dociranje vješto je izbjegnuto. Film je u Puli dobio diplomu za režiju i novčanu nagradu za mušku ulogu (J. Janićijević).

Crne ptice (1967.)

P: Autorska grupa Most i **Viba film** / **R: Eduard Galić** / **S:** Grga Gamulin / **U:** Voja Mirić, Fabijan Šovagović, Rade Šerbedžija

Radnja se odigrava 1945., uoči sloma NDH, u logoru Stara Gradiška. Ustaše bi željele dići u zrak obližnji most, zajedno s vlakom koji prevozi njihov odjednom neželjen „teret", međutim, ilegalci nastoje osloboditi osuđene na smrt. Najdojmljivije su scene koje se odigravaju na Savi i riječnim odvojcima, u čamcima s ustašama i dotadašnjim zatvorenicima, koji glede miniranja mosta imaju posve različita gledišta. Močvarni prostor u kojem protagonisti pokušavaju ubiti jedni druge nevjerojatno je ekspresivno poprište, a Gamulinov scenarij ima autobiografsko zaleđe. Film uopće nije prijavljen za pulski festival, čak je i u kinima jedva zamijećen.

Crne ptice*: Bijeg iz ustaškoga logora*

Diverzanti (1967.)

P: Bosna film / **R: Hajrudin Krvavac** / **S:** H. Krvavac i Vlasta Radovanović / **U:** Bata Živojinović, Rade Marković, Ljubiša Samardžić

Znakovito je da je na – po sudu mnogih – najboljem pulskom festivalu nagradu publike u Areni odnio ovaj ratni akcijski film, napravljen s razmjerno skromnim budžetom i crno-bijelom fotografijom. Krvavac je uveo motive koje će ponavljati i u kasnijim filmovima (npr. mijenjanje identiteta), ali po redateljskom prosedeu to je već vrlo ozbiljno žanrovsko ostvarenje.

Na papirnatih avionih (1967.)

P: Viba film / **R** i **S: Matjaž Klopčič** / **U:** Polde Bibič, Snežana Nikšić, Dare Ulaga

Kako se Boštjan Hladnik usmjerio komercijalnim filmovima, novi prvak slovenskog art modernizma postao je Matjaž Klopčič, koji je u Puli 1967. u službenom programu imao čak dva filma, od kojih je ovaj bio puno uspješniji, podijelio je Srebrnu arenu s **Brezom**, Snežana Nikšić dobila je Srebrnu arenu zajedno s Milenom Dravić (**Nemirni**), a Rudi Vavpotič diplomu za izvrsnu kameru. Priča o krizi jedne ljubavne veze izložena je fragmentarno i nije baš lako shvatljiva, ali vizualni je stil prvorazredan.

Nemirni (1967.)

P: Centar film / **R: Kokan Rakonjac** / **S:** Dušan Savković / **U:** Špela Rozin, Milena Dravić, Marko Todorović

Vozač kamiona (Todorović) poveze djevojku na cesti (Rozin) za koju se ispostavi da je s trojicom prijatelja ukrala peugeot 404, oni su stradali, a ona je na vrijeme napustila vozilo: policija i nju smatra krivom i na tragu joj je. Prvi uspjeh u kinima nekadašnjeg doajena beogradskog eksperimentalnog filma bavi se jazom među generacijama (istina, glavna je glumica već bila prestara za ulogu tinejdžerice), a solidan scenarij novinara Savkovića odlikuju vrlo dobri dijalozi. Milena Dravić, odlična u ulozi prostitutke Zorice, podijelila je Srebrnu Arenu u Puli sa Snežanom Nikšić (**Na papirnatih avionih**).

Protest (1967.)

P: Autorska grupa Most i **Viba film** / **R** i **S:** Fadil Hadžić / **U:** Bekim Fehmiu, Ilija Džuvalekovski, Rudolf Kukić

Modernistički prosede glavni je problem inače zanimljive drame o radniku koji se odlučuje na samoubojstvo, redatelju inače puno bolje odgovara klasično fabuliranje. Film bi u nekim drugim razdobljima izazvao više pažnje, ali u razdoblju zamaha crnog vala nije se baš doimao provokativno. Bekim Fehmiu je u Puli nagrađen Srebrnom arenom za mušku ulogu (također i za **Skupljače perja**). Pjesma „Grad" Drage Mlinarca napisana je specijalno za Hadžićev film.

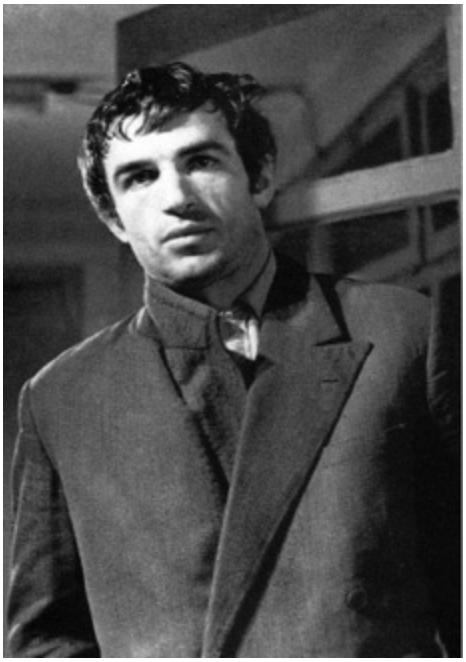

Protest*: Bekim Fehmiu igra radnika bez perspektive*

Mali vojnici (1967.)

P: Bosna film / **R: Bato Čengić** / **S:** Mirko Kovač / **U:** Stole Aranđelović, Marija Tocinoski, Zaim Muzaferija

Prvi bosanski film koji se probio u službeni program kanskog festivala opora je drama o dječjoj okrutnosti, protagonisti su štićenici doma za nezbrinutu djecu koji su se okomili na svoga vršnjaka, zato što ih plavom kosom podsjeća na njemačke vojnike (radnja se odigrava neposredno poslije rata). Debitant Čengić odmah se nametnuo kao zanimljiv redatelj, koji ne zazire od žestokih prizora, a Kovaču je to bio prvi realizirani scenarij.

Sončni krik (1968.)

P: Viba film / **R** i **S: Boštjan Hladnik** / **U:** Bojan Mark, Angelca Hlebce, Marjana Brecelj

Luckasta priča o momku (Bojan Mark) koji se prijavljuje na natječaj za fotografa u školi za aranžerke na Slovenskom primorju i nateže se s gangsterima i policijom realizirana je pop art prosedeom za koji se redatelj zainteresirao dok je boravio na Zapadu. Izgled i dizajn puno su važniji od sadržaja: od kolor fotografije Hladnikova stalnog snimatelja Janeza Kališnika preko scenografije Mirka Lipužiča do kostima Irene Felicijan. Glazba koparskih Kameleona, tih godina najzanimljivije jugoslavenske rock grupe, tek se djelomično koristila da bi se u kina privukli mlađi gledatelji: Hladnika je puno više zanimao odnos moderne slike i modernog zvuka, koji je prvi put tako prezentiran u jugoslavenskom filmu.

Pre istine (1968.)

P: Kino klub Beograd i Zeta film / **R: Kokan Rakonjac** / **S:** Branimir Šćepanović / **U:** Branko Pleša, Ljuba Tadić, Vesna Krajina

Prva zapažena suradnja beogradskog redatelja i crnogorskog književnika: intrigantna priča ima za protagoniste dva bivša neprijatelja koji se slučajno sretnu u noćnom klubu 20 godina poslije rata i pokušavaju završiti ono što je među njima ostalo otvoreno. Redatelj je iznimno dojmljivo i modernistički dočarao gradske vizure, ali završnica u otmjenoj seoskoj kući na osami je puno ishitrenija. Film je dobio Zlatnu arenu za scenarij te Zlatnu i Srebrnu arenu za muške uloge (Tadić odnosno Pleša).

Tri sata za ljubav (1968.)

P: Jadran Film i FRZ / **R** i **S: Fadil Hadžić** / **U:** Stanislava Pešić, Dragan Nikolić, Tatjana Beljakova (Salaj)

Naslov se odnosi na slobodno vrijeme što ga dobiva mlada kućna pomoćnica od svojih poslodavaca, a tijekom kojega malo što može napraviti, pogotovo ne započeti ozbiljnu romansu. Film je bio veliki hit u kinima jer je živopisno izložio svakodnevicu socijalnog sloja koji se obično ignorira, doimao se autentično i vješto je spajao dramu i humor. Čak su i nezavisni američki producenti bio zaintrigirani i predlagali Hadžiću da nešto slično napravi i u stranoj verziji, ali redatelj to nije prihvatio.

Tri sata za ljubav*: Stanislava Pešić i Dragan Nikolić*

Uka i Bjeshkëve të Nemura / Vuk s Prokletija (1968.)

P: Kosmet film i **Centar film** / **R: Miki Stamenković** / **S:** Abdurrahman Shala, Murteza Peza / **U:** Ljuba Tadić, A. Shala, Josif Tatić

Prvi jugoslavenski film na albanskom jeziku, iako je glumačka ekipa nacionalno mješovita. Za talijanske okupacije Kosova Uka (Tadić) je neprikosnoveni autoritet na Prokletijama, no već su mu dva sina stradala, a trećeg Džahida (Tatić) njegov je konkurent Fuad-beg (Shala) poslao na studij u Rim i sada je spreman na suradnju s neprijateljem. Sirovo režirani ratni triler s puno akcije odlikuje se ekspresivnim lokacijama, u Puli je osvojio nagradu publike u Areni, a Ljuba Tadić dobio je Zlatnu arenu (također i za film **Pre istine**) unatoč tome što ga je sinkronizirao Saban Gasi.

Biće skoro propast sveta (1968.)

P: Avala film i **Les Productions Artistes Associés** (Pariz) / **R** i **S: Aleksandar Petrović** / **U:** Annie Girardot, Ivan Palúch, Eva Ras

Uspjeh **Skupljača perja** omogućio je redatelju ovu stranu koprodukciju za koju je angažirao i veliku francusku zvijezdu, romska glazba opet u njemu igra važnu ulogu, a u središtu je ljubavni trokut svinjara (Palúch), mjesne lude (Ras) za koju se on ženi i promiskuitetne seoske učiteljice (Girardot). Vizualno vrlo dojmljiv, film je mogao i bez stranih glumaca, a pogotovo bez dijelova s češkim izbjeglicama. Prikazan je u službenom programu kanskog festivala, dok je u Puli dobio Veliku brončanu arenu i Brončanu arenu za režiju, što je bilo znatno ispod producentovih i autorovih očekivanja. U svijetu je prikazivan pod naslovom „Kiši u mom selu".

Horoskop (1969.)

P: Bosna film i **Kinema** / **R: Boro Drašković** / **S:** B. Drašković i Zuko Džumhur / **U:** Pavle Vuisić, Milena Dravić, Dragan Nikolić

Dugi igrani prvijenac poznatog kazališnog redatelja najprije je zapaženo prikazan u službenom programu berlinskog filmskog festivala, a potom i u Puli, gdje je dobio specijalnu diplomu za režiju i Srebrnu arenu za žensku ulogu (Dravić). Odigrava se u malom mjestu uz željezničku postaju gdje grupa obijesnih mladića izvodi svakojake nepodopštine, a na njihovoj meti je i zgodna prodavačica novina. Ugođaj je puno važniji od radnje, koja je svedena na minimum.

Most (1969.)

P: Bosna film i **Kinema** / **R: Hajrudin Krvavac** / **S:** Đorđe Lebović i Predrag Golubović / **U:** Boris Dvornik, Bata Živojinović, Slobodan Perović

U **Diverzantima** je inscenirao ratni spektakl sa skromnim budžetom, ali u ovom filmu, njegovom prvom u boji, Krvavac je već imao znatna sredstva na raspolaganju, što se i vidi. Zamjetljiv je utjecaj tada popularnog špageti vesterna, akcija je puno važnija od ideologije, dok su pripreme za rušenje naslovnog objekta uvjerljivo elaborirane. Efektna je glazba Bojana Adamiča koja koristi poznatu talijansku partizansku pjesmu „Bella ciao", a osobito je dojmljiva epizoda Igora Gala. Boris Dvornik dobio je u Puli Zlatnu arenu za glavnu ulogu (također i za **Kad čuješ zvona**), film je u kinima bio veliki hit i promovirao je redatelja u novog kralja akcijskog filma, umjesto Žike Mitrovića.

Jovan Janićijević, Igor Galo, Bata Živojinović i Boris Dvornik u filmu **Most**

Nizvodno od sunca (1969.)

P: Dunav film i **Filmski studio Titograd** / **R: Fedor Škubonja** / **S:** Staša Borisavljević / **U:** Dragomir Bojanić Gidra, Dina Rutić, Aleksandar Gavrić

Na pulskom festivalu na kojem je započela borba protiv crnog vala ovaj je film istaknut kao poželjno tematsko usmjerenje, dobio je Veliku zlatnu arenu kao najbolje ostvarenje te Zlatnu arenu za režiju i scenarij. Previše odličja – kad je opći dojam bio da je Pavlovićeva **Zaseda** nepravedno zakinuta – ali ni ovo nije djelce bez vrlina, ruralna melodrama tandema koji se proslavio **Izgubljenom olovkom**, samo što je priča ovdje puno razigranija, a galerija likova bogatija. Junakinja je mlada učiteljica bez puno iskustva, njezini učenici nemaju ni školu, a mora se pritom nositi s podjelama u selu i sukobima mještana s vlašću. Rad na lokacijama je impresivan.

Sedmina / Pozdravi Mariju (1969.)

P: Viba film / **R** i **S: Matjaž Klopčič** / **U:** Rade Šerbedžija, Snežana Nikšić, Milena Dravić

Prvi film u boji (ima i crno-bijelih dijelova) slovenskog modernista koji je svoj zanimljiv vizualni prosede primijenio na ratnu temu, borbu ljubljanskih ilegalaca protiv vladajućeg režima. Protagonist je gimnazijalac (Šerbedžija) koji na brzinu sazrijeva dok pokušava preživjeti, a prva ljubav i prvo ubojstvo samo se smjenjuju. Snimljen po autobiografskom romanu Bena Zupančiča, film se doima vrlo autentično: među njegovim poklonicima bio je i Bertrand Tavernier, u to doba kritičar francuskog časopisa Positif.

Slučajni život (1969.)

P: FAS / **R: Ante Peterlić** / **S:** A. Peterlić, Petar Krelja, Zoran Tadić / **U:** Dragutin Klobučar, Ivo Serdar, Ana Karić

Trebao je to biti nastupni film hrvatskoga novog filmskog vala, ali komisija za predikatizaciju – koja osigurava dodatna sredstva – ocijenila ga je „nulom", a ni u Puli nije bio bogzna kako zapažen. Bit će da je filmski establišment namjerno sasjekao generaciju koja se uglavnom istaknula pisanjem filmskih kritika i eseja, jer film se danas doima iznimno intrigantno i vizualno kultivirano, kao vrlo precizan portret sredine u kojoj se ne nude nikakve životne šanse. Tomislav Gotovac, Ivo Lukas i Hrvoje Šercar reprizirali su svoj poznati performans za ovu prigodu. Prvotni naslov trebao je biti „Happening", ali se odustalo jer se na repertoaru pojavio američki film istog naslova, dok je za glavnu ulogu bio predviđen Zvonimir Črnko, no on je tada snimao seriju „Sumorna jesen".

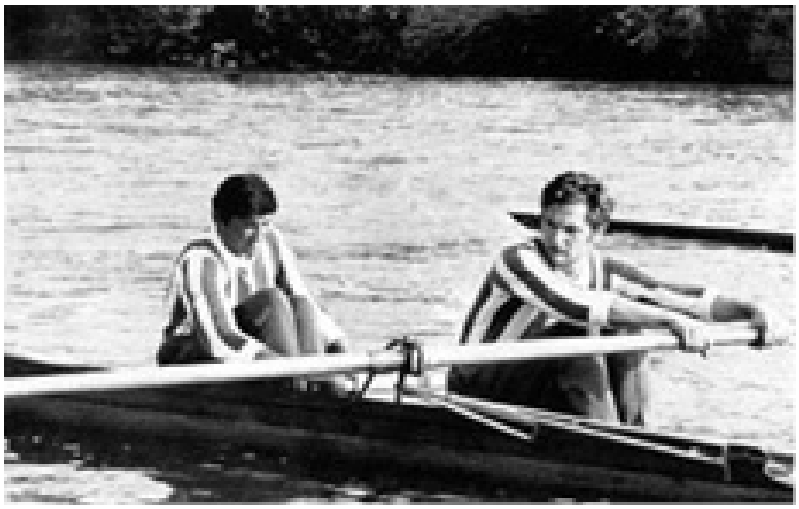

Uzaludno veslanje: Ivo Serdar i Dragutin Klobučar u **Slučajnom životu**

Vrane (1969.)

P: Avala film / **R** i **S: Ljubiša Kozomara** i **Gordan Mihić** / **U:** Slobodan Perović, Milan Jelić, Ana Matić

Jedini redateljski rad najpoznatijih scenarista crnog vala izvrsno je ostvarenje koje reciklira motive iz **Buđenja pacova**, **Toplih godina** i drugih njihovih predložaka, ali je i potpuno originalna cjelina melankoličnog ugođaja s primjesama apsurda, i te kako različita od žestokih Pavlovićevih filmova. Protagonisti su gubitnici koji se drže zajedno jer im ništa drugo ne preostaje, viši društveni slojevi su im nedostupni, smucaju se po periferiji, a kriminal je ponekad jedini način njihova opstanka. Sjajna je kamera velikog poljskog direktora fotografije Jerzyja Wójcika, koji je krajem 60-ih i početkom 70-ih živio u Jugoslaviji.

Zazidani (1969.)

P: Avala film / **R: Kokan Rakonjac** / **S:** Branimir Šćepanović / **U:** Ljuba Tadić, Danilo Stojković

Najuspjelija suradnja Rakonjca i Šćepanovića funkcionira i kao metafora. Zatvorenik (Tadić) neprestano pokušava bijeg, ali ga stražar (Stojković) uvijek uhvati. Prilikom jedne takve pustolovine, zatvorenik spasi stražara od utapanja i otad među njima više ništa nije isto, međutim, osnovni obrazac se ponavlja. Dva odlična glumca (Stojković je nagrađen Srebrnom arenom u Puli) i ekspresivna crno-bijela fotografija Aleksandra Petkovića dodatni su aduti filma.

Bube u glavi (1970.)

P: Inex-film / **R** i **S: Miša Radivojević** / **U:** Dragan Nikolić, Milja Vujanović, Neda Ognjanović

Dugi igrani prvijenac jednog od vodećih srpskih modernista nagrađen je u Puli Velikom brončanom arenom i diplomom za kameru (Milivoj Milivojević), a bio je zapažen i na međunarodnim festivalima. Protagonisti su apatični mladi par, koji se liječi u nekom sanatoriju, ne znamo što je povod njihovu odbijanju da komuniciraju s okolinom, da bi se u *flashbackovima* otkrili razlozi trauma. Bombastičan vizualni i zvučni prosede predstavio je Beograd kao ultramodernu metropolu, što je bila čista suprotnost filmovima crnog vala, ali scena homoseksualnog silovanja skladno bi se uklopila u potonje.

Lilika (1970.)

P: Avala film / **R: Branko Pleša** / **S:** Dragoslav Mihailović, B. Pleša / **U:** Dragana Kalaba, B. Pleša, Ljerka Draženović

Redateljski prvijenac poznatoga glumca i njegov jedini kino film (kasnije je radio samo za televiziju) naizgled je neočekivano osvojio nagradu publike u pulskoj areni, no 1970. baš i nije imao osobite konkurencije: priča o izvanbračnoj djevojčici koja se osjeća sve udaljenijom od majke i očuha i završava u domu za nezbrinutu djecu nije se činila kalkulantskom, emocije su bile nepatvorene, mala protagonistica iznimno sugestivna, a Plešina režija vrlo diskretna. Film je bio zapažen na međunarodnim festivalima, pa je tako u Locarnu osvojio Zlatnog leoparda.

Bubašinter (1971.)

P: Film danas / **R: Milan Jelić** / **S:** Ljubiša Kozomara i Gordan Mihić / **U:** Dragan Radulović, Danilo Stojković, Gizela Vuković

Još jedan film gurnut u informativnu sekciju pulskog festivala prometnuo se u važno ostvarenje. Debitantski rad kultnog srpskog epizodista bavi se neprilagođenošću junaka (Radulović), kojeg njegov otac (Stojković) najprije šikanira ponižavajućim zaposlenjem istrebitelja žohara, a potom neprimjerenim uvođenjem u svijet seksa. Završnica je neočekivana i dosta radikalna, jer mladić nalazi idealnog partnera u svojoj puno starijoj teti. Dojmljiv spoj oporog humora i naturalizma u zadnjoj suradnji scenarističkog tandema Kozomara-Mihić.

Crno seme (1971.)

P: Vardar film / **R: Kiril Cenevski** / **S:** Taško Georgievski i K. Cenevski / **U:** Darko Damevski, Aco Jovanovski, Risto Šiškov

Probojni makedonski film na svjetskim festivalima, nagrađen Zlatnom arenom za režiju i glavnu mušku ulogu u Puli, te priznanjima u Moskvi i Avellinu, bavi se jezivim postupkom Grka prema unovačenim Makedoncima tijekom tamošnjega građanskog rata sredinom četrdesetih godina prošloga stoljeća: čak i ako potpišu da se odriču vlastite nacionalnosti, neće izbjeći nastavak torture. Utjecaj Miklósa Jancsa, tada najvažnijeg istočnoeuropskog filmaša, neosporan je, razabiru se samo dvije grupe ljudi u sličnim uniformama, od kojih jedna tlači drugu. Ni jedan od likova nema zasebnu dramsku scenu, jedva da je individualiziran, događaji su prikazani „izvana", kamera je puki promatrač, sve do trenutka dok redatelj ne počne naglašavati svoju prisutnost usporenim kadrovima, intervencijama u zvuku, a u završnici i simboličnim scenama s crkvom koja je nikla u bespuću. Nedostatak redateljske rigoroznosti glavni je razlog zašto **Crno seme** ne zaslužuje mjesto među velikim ostvarenjima jugoslavenske kinematografije.

Mirisi, zlato i tamjan (1971.)

P: Jadran film i **Kinematografi Zagreb** / **R:** Ante Babaja / **S:** A. Babaja i Božidar Violić / **U:** Sven Lasta, Milka Podrug Kokotović, Ivona Petri

Ekranizacija romana Slobodana Novaka ovjenčanog NIN-ovom nagradom izazvala je različite komentare: za moćnog političara Vladimira Bakarića to je bio jedini izdanak crnog vala u hrvatskom filmu, a Živojina Pavlovića impresionirala je estetika ružnog, tako netipična za tu kinematografiju. Protagonist (Lasta) je prognanik na otok (snimalo se na Rabu), prijevremeno umirovljen zbog ideoloških grijeha, pa sa suprugom (Podrug Kokotović) njeguje stogodišnju razvlaštenu vlastelinku Madonnu (Petri) kod koje i stanuju, crno-bijeli vizualni prosede iznimno je sugestivan (direktor fotografije je Slovenac Janez Kališnik), a film bi bio impresivan da nije povremene teatralnosti glavnoga glumca i tezične završnice. Nada Subotić sinkronizirala je Madonnu i poslije tu ulogu igrala u kazalištu.

Mirisi, zlato i tamjan*: Kupaonica u otočnom bespuću*

🎬 Uloga moje porodice u svjetskoj revoluciji (1971.)

P: Bosna film / **R: Bato Čengić** / **S:** Bora Ćosić, B. Čengić i Branko Vučićević / **U:** Milena Dravić, Dragan Nikolić, Danilo Stojković

Vrlo provokativna filmska adaptacije bestselera Bore Ćosića, dobitnika NIN-ove nagrade, uključuje i takve provokativne prizore kao što su križanje parole „Živio Tito" i rezanje torte u obliku Staljinove glave. Koncipirana kao niz tabloa (utjecaj direktora fotografije Karpa Godine i koscenarista Vučićevića), priča o građanskoj obitelji čiju svakodnevicu poremeti dolazak partizana doima se pomalo plošno, ali je vizualno vrlo atraktivna. Film je u Puli dobio Srebrnu arenu za režiju i Zlatnu arenu za scenografiju (Miodrag Nikolić), ipak, zbog subverzivnosti nije se prikazivao u kinima, ali zato je odlično primljen na festivalu u Veneciji.

Danilo Stojković, Branka Petrić i Dragan Nikolić u filmu **Uloga moje porodice u svjetskoj revoluciji**

I bog stvori kafansku pevačicu (1972.)

P: Centar film / **R: Jovan Živanović** / **S:** Bogdan Jovanović / **U:** Vera Čukić, Bata Živojinović, Žika Milenković

Veliki hit u cijeloj Jugoslaviji, uglavnom zbog promoviranja zlatnog rudnika srpske folk-glazbe. Narativna okosnica – romansa „kafanske" pjevačice (Čukić) i montera na hidrocentrali (Živojinović) – nije osobito uvjerljiva, ali folk-milje poprilično je dobro pogođen, i to vrlo nesentimentalno. Tadašnja zvijezda te scene Lepa Lukić igra važnu sporednu ulogu, izvodi i nekoliko pjesama, dok je glas glavnoj glumici u pjevačkim dionicama posudila Dobrila Čabrić.

Lepa Lukić pjeva u filmu **I bog stvori kafansku pevačicu**

Majstor i Margarita (1972.)

P: Dunav film i **Euro International Film** (Rim) / **R** i **S: Aleksandar Petrović** / **U:** Ugo Tognazzi, Mimsy Farmer, Alain Cuny

U z **Bitku na Neretvi** najprestižniji jugoslavenski međunarodni projekt ekranizacija je čuvenog romana Mihaila Bulgakova, dovršenog 1939. i prvi put objavljenog 1966., međutim, unatoč Zlatnoj areni za najbolji film, režiju, glavnu mušku ulogu (Bata Živojinović) i scenografiju (Vlastimir Gavrik) na pulskom festivalu, to je možda najslabije ostvarenje redatelja **Skupljača perja**, neujednačenoga vizualnog prosedea i raštimane međuigre domaćih i stranih glumaca. Budući da su granice između antistaljinizma i antikomunizma ponekad teško ustanovljive, film je nakon uspješne distribucije u Srbiji (180 tisuća gledatelja) povučen i poslije prikazan jedan jedini put, na retrospektivi dobitnika Zlatne arene u povodu 25 godina pulskog festivala. Možda i nije bez osnova teza Slobodana Šijana da je u liku Sotone Wolanda (Cuny) Petrović personificirao samoga Josipa Broza Tita. Andrzej Wajda ekranizirao je iste godine segment romana koji se bavi Isusom Kristom u zapadnonjemačkoj televizijskoj produkciji pod naslovom „Pilat i drugi" (1972.).

Cvetje v jeseni (1973.)

P: Vesna film i **RTV Ljubljana** / **R: Matjaž Klopčič** / **S:** Mitja Mejak / **U:** Polde Bibič, Milena Zupančič, Duša Počkaj

Ugledni slovenski modernist priklonio se tradicionalnijem stilu, kaligrafiji holivudske melodrame u ovoj ekranizaciji istoimenog romana Ivana Tavčara. U pitanju je zapravo mini serija iz četiri epizode, koja je ponešto skraćena i prebačena na 35 mm vrpcu za potrebe kinodistribucije, ali u Puli je postigla veliki uspjeh i nagrađena Zlatnom arenom za režiju i scenografiju (Niko Matul) te Srebrnom arenom za žensku ulogu (Zupančič). Protagonist je sredovječni odvjetnik (Bibič), koji se zaljubljuje u mladu seljanku, međutim, njihovu vezu prekida tragedija. Probojna filmska uloga Milene Zupančič.

Cvetje v jeseni*: Odvjetnik iz Ljubljane (Bibič) zagledao se u seosku djevojku (Zupančič)*

Kužiš stari moj (1973.)

P: Jadran film / **R: Vanča Kljaković** / **S:** V. Kljaković i Zvonimir Majdak / **U:** Ivica Vidović, Eva Ras i Milutin Butković

Nikakvo čudo da je ekranizaciju knjige Zvonimira Majdaka samo u Zagrebu vidjelo više od 100 tisuća gledatelja, bio je to bestseler s nekoliko izdanja, međutim, bilo je dvojbi oko odabira glumca za ulogu Gliste, zagrebačkog fakina koji je sanjao da postane boksač, a na kraju završio kao skupljač smeća. Tada još mladi Mladen Budiščak vrlo uspješno igrao je taj lik u istoimenoj monodrami u „Gavelli", izvedenoj više od tisuću puta, pa su zaredali prigovori da ga je on trebao igrati i u filmu, ali Kljaković se nije držao slijepe vjernosti podneblju: Glistina oca glumio je Beograđanin Milutin Butković, njegovu curu koja ne prozbori ni riječ Novosađanka Eva Ras, u ekipi je bio i Danilo Stojković, a jedini pravi „Zagrepčanec" Relja Bašić imao je bradu i brkove i kao da je bio maskiran. Zašto onda ne bi i Dalmatinac Ivica Vidović glumio Glistu? Iz Majdakove knjige mogao je nastati i puno drukčiji film, puno „zagrebačkiji", ali Kljaković se odlučio za ovakvu varijantu i sudeći po reakcijama publike, nije pogriješio. U Puli je glumac dobio Srebrnu arenu, bilo je to njegovo prvo priznanje na najvećem nacionalnom festivalu, a Branko Blažina nagrađen je Zlatnom arenom za kameru, ali kad je autentičnost u pitanju, Kljakoviću i Vidoviću kao da je puno više odgovarala njihova suradnja u televizijskoj drami „Buža" iz 1989., smještenoj u mediteransko podneblje.

Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj (1973.)

P: Jadran film / **R: Krsto Papić** / **S:** Ivo Brešan i K. Papić / **U:** Rade Šerbedžija, Milena Dravić, Krešimir Zidarić, Izet Hajdarhodžić

Subverzivni naboj kazališnog komada Ive Brešana „Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja" nije nimalo ublažen u ovoj filmskoj adaptaciji, u kojoj je također karikaturalno ocrtano postavljanje Shakespeareova „Hamleta" u seljačkoj zabiti, u krajnje korumpiranoj sredini. Razlika je jedino u tome što je komad povremeno tako uozbiljen da balansira na rubu tragedije, vjerojatno bi naglašena burleska imala veći odjek kod publike. Film je i ovako bio vrlo uspješan, u Puli je dobio Srebrnu arenu za režiju i Zlatnu arenu za mušku ulogu (Ljubiša Samardžić podijelio ju je za nekoliko svojih nastupa), beogradski glumački par Dravić-Samardžić pomogao je odjeku u cijeloj Jugoslaviji, a primljen je i u službeni program berlinskog festivala.

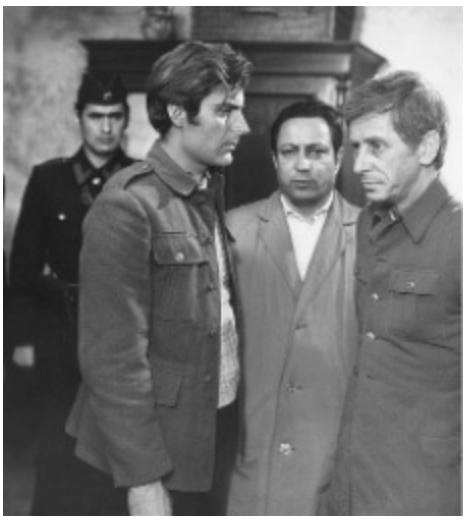

Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj*: Joco (Šerbedžija) zgranut je optužbama protiv oca (Hajdarhodžić)*

Sutjeska (1973.)

P: FRZ Sutjeska, **Bosna film** i **Zeta film** / **R: Stipe Delić** / **S:** Branimir Šćepanović / **U:** Richard Burton, Ljuba Tadić, Bata Živojinović

Korak unatrag u odnosu na **Bitku na Neretvi**, ovaj partizanski spektakl o tzv. Petoj neprijateljskoj ofanzivi odlikovao se kaotičnom produkcijom (jednu od ranih verzija scenarija pisao je ugledni češki književnik Arnošt Lustig na proputovanju kroz Hrvatsku) i nezainteresiranom interpretacijom velike britanske zvijezde u ulozi Josipa Broza Tita (glumac se u svojim dnevnicima žalio da je lik jako loše napisan). Ponajbolje ocjene za svoj rad dobili su Ljuba Tadić, koji je igrao komandanta Savu Kovačevića, i Tomislav Pinter za uistinu izvrsnu kameru. Film je te godine bio najgledaniji u jugoslavenskim kinima, a u Puli je dobio Veliku zlatnu arenu, Zlatnu arenu za scenarij i samo Brončanu za režiju (ovo potonje bilo je znakovito). Debitant Delić prije toga skupljao je iskustva kao pomoćnik režije na serijalu o Winnetouu.

Bata Živojinović i Boris Dvornik u filmu **Sutjeska**

Timon (1973.)

P: Jadran film / **R** i **S: Tomislav Radić** / **U:** Boris Buzančić, Vanja Drach, Kruno Valentić

Uspjeh **Žive istine** nije odvikao njezina redatelja od gerilskog načina sklapanja projekata, pa je iskoristio činjenicu što je u zagrebačkom HNK-u postavio Shakespeareova „Timona Atenjanina" kako bi oko ulomaka iz predstave isprepleo fiktivnu priču o glumcu koji se nađe u sličnim situacijama kao i junak kazališnog komada. I ovaj film snimljen je na 16 mm, samo što je iza kamere bio legendarni Tomislav Pinter, i tek kasnije prebačen na 35 mm vrpcu za kinodistribuciju. Prelamanje predstave i zbilje izvedeno je pomalo shematski, ali redatelj je iznimno uvjerljivo profilirao glumački svijet, a takve scene seksa dotad nisu viđene u hrvatskom filmu.

🎬 Užička republika (1974.)

P: Inex film / **R: Žika Mitrović** / **S:** Ana Marija Car, Arsen Diklić i Ž. Mitrović / **U:** Boris Buzančić, Božidarka Frait, Rade Šerbedžija

Rodonačelnik jugoslavenskog vesterna napravio je svoj prvi partizanski spektakl i rezultat je bio razmjerno podnošljiv, jer je glavne uloge povjerio zagrebačkim glumcima koji su u svojim interpretacijama izbjegavali patetiku. Potonja, dakako, nije izostala u ovakvoj vrsti filma, ali se pojavljuje u drugim segmentima. Samo u Srbiji film je imao više od milijun gledatelja, u Puli je dobio Veliku zlatnu arenu, Srebrnu arenu za režiju i mušku ulogu (Buzančić), a Mitrović je po njemu napravio i mini seriju od pet epizoda, koja je bila nepotrebno razvučena umetanjem filmskih žurnala. Marko Todorović glumio je Tita puno decentnije i uvjerljivije nego Richard Burton u **Sutjesci.**

Kičma (1975.)

P: Avala film i **Dan Tana Productions** (L.A.) / **R** i **S: Vlatko Gilić** / **U:** Dragan Nikolić, Stanislava Janjić, Predrag Laković

Kada je objavljeno da je prvi dugi igrani film uglednog redatelja dokumentaraca primljen u službeni program kanskog festivala, jugoslavenski mediji nisu bili iznenađeni, jer je taj filmaš u svijetu uživao iznimnu reputaciju. Ipak, kad je film poslije toga pokazan pulskim selektorima uslijedila je nevjerica, zar tako nešto primaju na najvažniji svjetski festival, pa su ga gurnuli u informativnu sekciju. Gilićev prvijenac daleko je od suvisla i intrigantna ostvarenja, ali kao revija morbidnosti zaslužuje posebno mjesto u jugoslavenskoj kinematografiji, od davljenja psa i rezanja ljudskog mozga do sveopćeg ugođaja beznađa. Svakako pogledati, ali na vlastiti rizik.

Atentat u Sarajevu (1975.)

P: Jadran film, **Kinema**, **Centar film** i **Filmové studio Barrandov** (Prag) / **R: Veljko Bulajić** / **S:** Stevan Bulajić, V. Bulajić, Vladimir Bor i Paul Jarrico / **U:** Christopher Plummer, Florinda Bolkan, Maximilian Schell, Irfan Mensur

Događaj koji je bio povod Prvome svjetskom ratu najdojmljivije je evociran u **Koncertu** Branka Belana, samo kao epizoda s novinskih naslovnih stranica. Doslovne ekranizacije bile su manje efektne, ponajprije film Fadila Hadžića **Sarajevski atentat** (1968.), a potom i ovaj puno ambiciozniji kostimirani spektakl s tri međunarodne zvijezde, koji je zahvaljujući njima imao i svjetsku distribuciju. Intrigantna pitanja – u kolikoj je mjeri Srbija potpirivala atentat – ostala su u drugom planu, ali zanimljivo je da su nadvojvoda Ferdinand i njegova supruga – zbog glumaca koji ih igraju – dobili prilično dostojanstven tretman. Film je inače američki kritičar Ben Cressy opisao kao „plošan i dosadan", no scena hvatanja Nedeljka Čabrinovića (Radoš Bajić) u plićaku Miljacke inscenirana je prilično uzbudljivo. Od novijih verzija vrijedi pogledati televizijski film Andreasa Prochaske „Sarajevo 1914" (2014.) koji atentat interpretira kao zavjeru austrougarske tajne službe.

Atentat u Sarajevu: Florinda Bolkan i Christopher Plummer kao tragični austrougarski bračni par

Bele trave (1976.)

P: Viba film i **Vesna film** / **R: Boštjan Hladnik** / **S:** Branko Šömen / **U:** Jože Horvat, Marina Urbanc, Polde Bibič

Jedino okušavanje slovenskog modernista u žanru socijalne drame. Mladić i njegova djevojka zapošljavaju se u poljoprivrednom kombinatu, ali se postupno emocionalno udaljavaju, a i radna mjesta ne nude im osobitu perspektivu. Scenarist **Leta mrtve ptice** opet je kreirao inačicu crnog filma, njegovi junaci društveno su izolirani, međutim, najzanimljivija je Hladnikova režija koja njihova batrganja promatra izvana i ne trudi se posebno oko emocionalnog angažmana. Podcijenjeno ostvarenje koje vrijedi revalorizirati.

Čuvar plaže u zimskom periodu (1976.)

P: Centar film / **R: Goran Paskaljević** / **S:** Gordan Mihić / **U:** Irfan Mensur, Gordana Kosanović, Danilo Stojković

Debitantski dugi igrani film praškog diplomca primljen je u službeni program berlinskog festivala i tamo dobio posebno priznanje u konkurenciji za nagradu C.I.D.A.L.C., da bi u Puli bio ovjenčan Zlatnom arenom za režiju i scenografiju (Dragoljub Ivkov). Mihićev scenarij varira motive iz ranijeg **Bubašintera**, junak pristaje na apsurdni posao na inzistiranje oca željezničara, ali gubi ne samo roditelja nego i suprugu, da bi se naposljetku morao pomiriti s emigracijom u Švedsku. Kultiviran vizualni prosede i pomalo anemična dramaturgija.

Vlak u snijegu (1976.)

P: Croatia film / **R** i **S: Mate Relja** / **U:** Slavko Štimac, Edo Peročević, Ratko Buljan

Literatura za djecu Mate Lovraka nudila je štošta domaćim redateljima, ali kako spada iskoristio ju je tek ovaj vrlo popularan film. Zbog nedostatka snijega snimao se gotovo dvije godine, međutim, premijera u Puli, gdje je dobio nagradu publike, štošta je toga nadoknadila. Redatelj je napravio spretan spoj dječje komedije, melodrame i pustolovnog filma, upotrijebio je i metafilmske dosjetke, a zahvalnog suradnika imao je u direktoru fotografije Ivici Rajkoviću i skladatelju Arsenu Dediću. Slavko Štimac zadnji put je igrao klinca koji svladava prepreke nepremostive i puno starijima od njega.

Vlak u snijegu*: Antun Nalis i Ratko Buljan*

Izbavitelj (1976.)

P: Jadran film i **Croatia film** / **R: Krsto Papić** / **S:** Ivo Brešan, K. Papić i Zoran Tadić / **U:** Ivica Vidović, Mirjana Majurec, Fabijan Šovagović, Relja Bašić

Prvo koketiranje s hororom u hrvatskoj kinematografiji rezultiralo je zapaženim iako ponešto tvrdo režiranim djelcem, zasnovanim na noveli kultnog ruskog pisca Aleksandra Grina „Lovac na štakore". Kao i u predlošku, radnja se odigrava u neimenovanom gradu u kojem se ljudi pretvaraju u glodavce i postupno preuzimaju vlast. Scenaristi – uostalom kao i autor – očito su aludirali na svaku vrstu totalitarizma, pa i komunizam, što filmu nije priskrbilo simpatije „ideoloških komesara", međutim, odjek u kinima bio je vrlo solidan. U Puli je nagrađen Srebrnom arenom za kameru (Ivica Rajković) i Zlatnom arenom za scenografiju (Drago Turina), ali priznanja u svijetu bila su puno vrednija: na festivalu fantastike u Trstu 1977. proglašen je najboljim ostvarenjem, a nešto poslije (1982.) odlikovan je i na prestižnom Fantasportu u Portugalu. Redatelj je 2003. napravio vrlo loše primljen nastavak **Infekcija**.

Akcija stadion (1977.)

P: Zagreb film, Kinematografi Zagreb i **Dunav film** / **R: Dušan Vukotić** / **S:** Slavko Goldstein i D. Vukotić / **U:** Igor Galo, Božidar Alić, Franjo Majetić

Naslovna akcija odigra se tek tijekom odjavne špice, ali to je tek jedan od problema ove shematične drame iz razdoblja NDH, u kojoj su ustaše pokušale natjerati zagrebačke omladince da na maksimirskom stadionu izoliraju Židove i Srbe iz svoje sredine. Film je dobio Veliku srebrnu arenu i Zlatnu arenu za scenarij, međutim, sve što je u njemu zanimljivo jest debitantski nastup Božidara Alića u ulozi mladog proustaškog aktivista. Devedesetih je stekao kultnu reputaciju jer se našao na listi filmova koje zbog novih političkih okolnosti nije uputno emitirati ni prikazivati. Neuspjela rasna i nacionalna podjela, među nešto starijom populacijom, već je ranije prikazana – ali samo kao epizoda – u **Devetom krugu** Franceta Štiglica.

Hajka (1977.)

P: Centar film / **R** i **S: Živojin Pavlović** / **U:** Rade Šerbedžija, Pavle Vuisić, Lazar Ristovski

Vodeći redatelj crnog vala opet je dobio dozvolu za rad u srpskoj kinematografiji nakon zapaženog odjeka televizijske serije „Pesma" po Oskaru Daviču. I ovaj put ponudili su mu prestižni književni predložak, ekranizaciju poznatog romana crnogorskog pisca Mihaila Lalića, povremeno subverzivnog zbog tanke dramske linije koja dijeli partizanske i četničke protagoniste, a to je i aspekt na koji se on najviše usredotočio. Većina scena virtuozno je režirana, likovi su slojeviti, ali ima i rutinskih prizora koji dosta duguju suhoparnim partizanskim filmovima. Također, prisutnost njemačke glumice Barbare Nielsen u ulozi trudne družice glavnog junaka ničim nije opravdana osim željom za nerealiziranom koprodukcijom. Film je u Puli dobio Zlatnu arenu za režiju i glavnu mušku ulogu (Pavle Vuisić podijelio ju je za nekoliko nastupa te godine).

Ludi dani (1977.)

P: FRZ Klempo, Jadran film i **Croatia film** / **R** i **S: Nikola Babić** / **U:** Zvonko Lepetić, Ilija Ivezić, Spaso Papac

Nezadovoljan raspodjelom financija pri hrvatskom republičkom filmskom fondu, Jadran film odlučio je vlastitim sredstvima realizirati tri niskobudžetna filma, od kojih je jedan odmah otpao, navodno iz političkih razloga („Proleće bu naše" Zorana Tadića), ali su druga dva ipak napravljena. Najbolje je prošao dugi igrani prvijenac poznatoga dokumentarista Nikole Babića, koji je dojmljivo oslikao mjesto u Zagori u kojem se povratnici iz Njemačke hvale novostečenim bogatstvom. Sočan i autentičan, film je odlično primljen u Puli, iako su mnogi zapazili da je redatelj svoj srednjometražni rad nasilno proširio u cjelovečernji. Unatoč svemu, superiorno ostvarenje u odnosu na tadašnjeg pulskog pobjednika **Ne naginji se van** Bogdana Žižića, vrlo slične teme.

Ludi dani*: Razmetljivi gastarbajter (Lepetić) sam sebi sudi*

Ljubavni život Budimira Trajkovića (1977.)

P: Avala film / **R: Dejan Karaklajić** / **S:** Predrag Perišić i Milan Jelić / **U:** Predrag Bolpačić, Marina Nemet, Ljubiša Samardžić

Formula se činila jednostavnom i nevjerojatno je da dotad nije upotrijebljena: dečko iz Beograda (Bolpačić) zaljubljuje se u curu iz Zagreba (Nemet) koja se doseljuje u njegovo susjedstvo, a jedini je problem što mu otac (Samardžić) gradi mostove, pa obitelj često mijenja boravište. Spoj komedije za mlade i one nešto starije koji može funkcionirati na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru dobio je Veliku brončanu arenu u Puli i bio hit kako u Beogradu tako i u Zagrebu. Redatelj više nikad nije ponovio uspjeh svoga prvijenca.

Mećava (1977.)

P: Jadran film i **Croatia film** / **R** i **S: Antun Vrdoljak** / **U:** Slobodan Perović, Milka Podrug Kokotović, Vera Zima

Drugi „nezavisni" projekt Jadran filma u istoj sezoni vrlo je dobra ekranizacija poznate drame Pere Budaka: patrijarhalnost predloška o ocu (Perović) koji ne dopušta kćeri (Zima) da se uda za onoga koga želi, nego je tjera da pođe za povratnika iz Amerike kome je obećana čak je ponešto ublažena i uslojena, tako da film vrlo dobro funkcionira kao ruralna melodrama s efektnim emocionalnim obratom, a povremena teatralnost nije osobit problem. Glavni glumac igra suviše naglašeno, ali ostatak ekipe – među kojima ima i debitanata – izvrstan je.

Pucanj (1977.)

P: RTV Zagreb i **Croatia film** / **R: Krešo Golik** / **S:** Mirko Sabolović / **U:** Marko Nikolić, Božidar Orešković, Fabijan Šovagović
Redatelj je već ranije jednu televizijsku dramu po scenariju Mirka Sabolovića prebacio na 35 mm vrpcu – **Razmeđa** (1973.) s Pavlom Vuisićem – ali ovo je puno atraktivniji siže, tema koje su se klonili i kinofilmovi: u nacionalno mješovitom selu jedan prijatelj rani drugoga u lovu, ali nevolja je što je jedan Hrvat, a drugi Srbin, pa stare razmirice opet oživljavaju. Solidno zaokružena priča, dobro profilirani likovi, odlični glumci i režija bili su dostatan razlog da film uđe u službeni program pulskog festivala, gdje je dobio Srebrnu arenu za scenarij, a glumica Mirjana Kauzlarić diplomu za sporednu ulogu.

Specijalno vaspitanje (1977.)

P: Centar film / **R: Goran Marković** / **S:** G. Marković i Miroslav Simić / **U:** Slavko Štimac, Bekim Fehmiu, Ljubiša Samardžić

Prvijenac praškog diplomca bavi se sličnom temom kao i nekoć **Crni biseri**, maloljetnim delinkventima u popravnom domu koji bi uskoro mogli završiti kao okorjeli kriminalci, dakako, ukoliko ih odgojitelj ne usmjeri na pravi put. Fehmiu igra upravo takvog pedagoga, ali filmom dominiraju Štimac kao tinejdžer prestupnik i Samardžić u ulozi milicajca koji strepi nad njegovom sudbinom. Film je u Puli dobio Zlatnu arenu za sporednu mušku ulogu (Samardžić) i diplomu za režiju, ali najvažnije priznanje bila mu je nagrada publike u Areni.

Pas koji je voleo vozove (1977.)

P: Centar film / **R: Goran Paskaljević** / **S:** Gordan Mihić / **U:** Bata Živojinović, Svetlana Bojković, Irfan Mensur

Utjecaj Fellinijeve **Ulice** više je nego očit, ali ovaj film ceste intrigantnije je ostvarenje od **Čuvara plaže u zimskom periodu**, jer ne igra na sigurno. Njegovi su protagonisti bivši kaskader (Živojinović), bjegunica iz zatvora (Bojković) i nesređeni mladić u potrazi za psom ljubimcem (Mensur) koji stvaraju cirkusku trupu i putuju od mjesta do mjesta, ulijećući katkad u humorne, a katkad u tragične situacije. Paskaljevićev redateljski prosede je tu i tamo prenaglašen, ali to nije smetalo stranim kritičarima koji su ga mahom odlično ocijenili. Svjetsku je premijeru film imao u službenom programu berlinskog festivala, dok je u Puli dobio Veliku brončanu arenu i Zlatnu arenu za žensku ulogu.

🎬 Miris poljskog cveća (1977.)

P: Centar film / **R: Srđan Karanović** / **S:** Rajko Grlić i S. Karanović / **U:** Ljuba Tadić, Olga Spiridonović, Aleksandar Berček

Puno zanimljivije ostvarenje od njegova prvijenca **Društvena igra**, vjerojatno stoga što je redatelj u međuvremenu snimio vrlo popularnu seriju za mladež „Grlom u jagode" i naučio štošta o komuniciranju s publikom. I ovaj film odbija biti klasično narativno ostvarenje, miješa profesionalne i neprofesionalne glumce, ali je središnja tema – nezadovoljstvo građanskim načinom života – vrlo suvislo provedena. Protagonist je glumac (Tadić) koji napušta kazalište i seli se na lađu na Dunavu, međutim, mora izdržati cijelu procesiju svojih bližnjih, zaintrigiranih njegovom iznenadnom odlukom. Film je u Cannesu prikazan u pratećem programu „15 dana autora" i dobio nagradu kritičara FIPRESCI, zajedno sa **Čovjekom od mramora** Andrzeja Wajde, dok je u Puli nagrađen Zlatnom arenom za režiju, kameru (Živko Zalar) i glazbu (Zoran Simjanović).

Bravo maestro (1978.)

P: Jadran film i **Croatia film** / **R:** Rajko Grlić / **S:** R. Grlić i Srđan Karanović / **U:** Rade Šerbedžija, Aleksandar Berček, Mladen Budiščak

Prvi hrvatski film koji je primljen u službeni program kanskog festivala nakon **Devetog kruga** po svojoj je ambiciji društveno kritička drama kakve su se izbjegavale u razdoblju olovnih godina nakon Karađorđeva, međutim, bit će da je odabir žanra promašen. Priča o skladatelju koji se uspinje na kulturni Olimp iako nema osobitog talenta i radije potkrada negoli stvara bolje bi funkcionirala kao satira. Ipak, kultivirani vizualni prosede i odlična produkcija zavarali su mnoge. U Puli je film nagrađen Velikom srebrnom arenom te Zlatnom arenom za glavnu mušku ulogu (Šerbedžija) i kameru (Živko Zalar). Zanimljivo, redatelj je potpuno napustio zaigrani prosede svog prvijenca **Kud puklo da puklo** (1974.) i priklonio se pomalo patetičnoj ozbiljnosti.

Bravo maestro*: Skladatelj Bezjak (Šerbedžija) ušao je u kulturnu elitu*

Ljubav i bijes (1978.)

P: Sutjeska film / **R** i **S: Bakir Tanović** / **U:** Merima Isaković, Adem Čejvan, Dragomir Bojanić Gidra

Solidna kostimirana melodrama (na pulskom festivalu nagrađeni su upravo kostimi Hasana Sućeske) osebujan je spoj **Istjerivača đavola** i **Rašomona**: u mladu ženu (Isaković) navodno je ušao demon i na nekadašnjem je ratniku (Čejvan), koji se u međuvremenu posvetio vjeri, da ga istjera. Posebno je intrigantno što se pedantno evocira razdoblje u kojem su se sve tri etničke cjeline nosile „po turski", a razlikovale se tek po vjeri i običajima. Uznemirujući je *flashback* u kojem ratnik sa svojom družinom prepadne kuću na osami, u kojoj je žena s djetetom: dok jedan od njegovih ortaka siluje ženu, drugi puca u čelo njezinom malom sinu. Sjećanja na nedavne događaje teško je potisnuti: u tim krajevima kao da se stoljećima tako živjelo.

Ljubica (1978.)

P: Croatia film / **R: Krešo Golik** / **S:** Goran Massot / **U:** Božidarka Frait, Ivan Piko Stančić, Miodrag Krivokapić

Nakon velikog hita **Tko pjeva zlo ne misli** redatelj je svoj kreativni vrhunac imao sa serijom „Gruntovčani", ali filmovi koje je snimio uokolo nje nisu impresionirali: unatoč Velikoj brončanoj areni i dvjema glumačkim diplomama u Puli, **Živjeti od ljubavi** (1973.) posrtao je zbog tanjušna Golikova scenarija, a ovaj film bar je imao zanimljivu i krajnje netipičnu temu, ljubavnu vezu sredovječne žene (Frait) i znatno mlađeg muškarca (Stančić). Povremeno se stjecao dojam da se dramska cjelina umjetno produžuje, ali bilo je to solidno ostvarenje kakvog se ne bi posramila ni francuska kinematografija. Poznati glazbenik Piko Stančić dobro se snašao pred kamerama, ali to u Puli nije prepoznato: tamo je film dobio samo Brončanu arenu za režiju i Srebrnu arenu za žensku ulogu.

Tigar (1978.)

P: Avala film / **R: Milan Jelić** / **S:** Gordan Mihić / **U:** Ljubiša Samardžić, Slavko Štimac, Vera Čukić

Simptomatično je da je na pulskom festivalu obilježenom dominacijom vrlo ambicioznih filmova bivših studenata praške škole nagradu publike dobilo ostvarenje kojeg se smatralo autsajderom, ali njegov redatelj i scenarist već su surađivali na hvaljenom **Bubašinteru**. Tajna je očito u nepretencioznosti i emocijama, priča o bivšem boksaču (Samardžić) koji se brine za tinejdžera sklonog prijestupima (Štimac) izložena je lakoćom američkih filmova ceste, pa ne čudi što je publika tako povoljno reagirala. Film je i danas popularan na televizijskim programima.

Boško Buha (1978.)

P: Centar film, **Viba film**, **Croatia film**, **Kinema** i **Zeta film** / **R: Branko Bauer** / **S:** Boško Matić i Dušan Perković / **U:** Ivan Kojundžić, Žarko Radić, Marko Nikolić, Dragan Bjelogrlić

Uspjeh serije „Salaš u Malom Ritu" osigurao je velikom redatelju ovaj projekt o malim partizanskim bombašima, ali on je samo djelomično iskoristio subverzivnost priče o djeci ubojicama: uglavnom je to rutinski ratni film korektnoga vizualnog prosedea u kojem se jedino izdvaja scena s naslovnim junakom (Kojundžić) i fotografom (Sabrija Biser) čiji je zadatak slikati vojne časnike u prolazu, bez obzira na uniforme. Unatoč tome, film je bio iznimno popularan i postao je jednim od simbola toga žanra, a prikazivao se i kao mini serija od pet epizoda. Dragan Bjelogrlić, danas velika glumačka i redateljska zvijezda, debitirao je u ulozi drugoga malog bombaša, Save Jovanovića Sirogojna.

Čovjek koga treba ubiti (1979.)

P: Jadran film, **Filmski studio Titograd** i **Croatia film** / **R: Veljko Bulajić** / **S:** V. Bulajić, Bruno Di Geronimo i Ratko Đurović / **U:** Zvonimir Črnko, Vladimir Popović, Charles Millot

O Šćepanu Malom koga su crnogorski glavari doveli na vlast tvrdeći da je to navodno ubijeni ruski car Petar III. već je snimljen film, bio je to korektan prvijenac Velimira Stojanovića **Lažni car** (1955.), ali Bulajić se odlučio na nevjerojatan spoj povijesti i fantastike, ne baš tipičan za ovo podneblje. U njegovoj verziji Sotona (Millot) šalje svog izaslanika na Zemlju, to je učitelj Farfa (Črnko), dvojnik Petra III., i pomaže mu da postane Šćepan Mali, međutim, kad ovaj povede crnogorski narod u borbu protiv Turaka, počinje dvojiti o svojoj misiji. Ekstravagantne scene u paklu s puno erotike glavni su razlog da film – nagrađen u Puli Brončanom arenom za režiju i Zlatnom za scenografiju (Veljko Despotović) – danas uživa kultnu reputaciju.

Jovana Lukina (1979.)

P: Avala film / **R: Živko Nikolić** / **S:** Ž. Nikolić i Žarko Komanin / **U:** Merima Isaković, Boban Petrović, Kruno Šarić

Crnogorski redatelj ispraćen je hrpom nagrada s pulskog festivala 1977. godine za svoj prvijenac **Beštije** po scenariju Dušana Kovačevića, međutim, dvije godine kasnije njegov drugi film ostao je bez ikakvih priznanja, iako je puno zanimljivije ostvarenje, koje se usredotočilo na sliku, a dijalog je gurnulo u drugi plan ili ga potpuno zanemarilo. Uobičajene naracije u filmu nema, prije je to nizanje nepovezanih anegdota koje gledatelj treba protumačiti. Jasno je jedino da se junakinja otuđuje od muža, kojem zamjera da se ne bavi dovoljno njome. U oniričnoj sceni u kojoj gola, kao u transu, pleše pred potpunim strancima, ona se oslobađa stega i odlučuje što treba učiniti. Ovdje Nikolić kao da zagovara vrstu filma koja je bliska svijetu Pasolinija i Parajanova: to mu je, nažalost, jedino takvo ostvarenje, jer se poslije opredijelio za puno konvencionalniju karijeru provincijalnog umjetnika kojeg zanimaju prvenstveno stilizacija, egzotika i seks.

Nacionalna klasa do 785 ccm (1979.)

P: Centar film / **R** i **S: Goran Marković** / **U:** Dragan Nikolić, Bogdan Diklić, Gorica Popović

Glavni glumac opet je izvrstan u ulozi antijunaka kojem se fućka za društvene vrijednosti, on je Branislav Mitrović Floyd, automobilist skromna podrijetla (otac mu je mesar) koji bi rado prešao iz nacionalne klase u kojoj se utrkuje raštimanim „fićom" u višu kategoriju, ali problem je što se odlučno natjecanje odigrava upravo u vrijeme kad bi on morao na odsluženje vojnog roka, pa je spreman na sve kako bi potonje izbjegao. Film je bio veliki hit osobito u Srbiji (više od 350 tisuća gledatelja), jer su gledatelji voljeli isto što i Floyd, automobilske jurnjave, uzgredna ljubakanja i izvlačenje iz nemogućih situacija. U odnosu na **Specijalno vaspitanje**, ovo je veliki Markovićev odskok, vrlo dinamičan i zgusnute radnje, krcat zgodnim filmofilskim aluzijama (u jednoj sceni „cameo" ima redatelj Živojin Pavlović), koji najavljuje redateljev zaokret prema intrigantnijim žanrovskim ostvarenjima. Iako Nikolićeva interpretacija drži film, Zlatnu arenu dobila je Gorica Popović za ulogu Floydove dragane iz boljeg društva s kojom je on pred brakom.

Zemaljski dani teku (1979.)

P: Centar film i **RTV Beograd** / **R** i **S: Goran Paskaljević** / **U:** Dimitrije Vujović, Obren Helcer

Najbolji redateljev film u njegovom jugoslavenskom opusu – nagrađen Velikom brončanom arenom u Puli – zapravo je svojevrsna dokumentarna drama s neprofesionalnim glumcima. Umirovljeni kapetan riječne plovidbe (Vujović) odlučuje se za odlazak u dom za stare i nemoćne unatoč tome što pršti od energije. Za cimera dobije usamljenika (Helcer) potpuno suprotne naravi, koji se ne voli družiti sa stanarima doma, a ne usuđuje se posjećivati ni svoju obitelj, gledajući iz prikrajka kako slave blagdane. Redatelj je majstorski uprizorio kako dvojica junaka postupno mijenjaju jedan drugoga, odrekao se metaforičnosti i prenaglašene sentimentalnosti, a oslanjanje samo na naturščike nadahnut mu je potez.

Zemaljski dani teku*: Svakodnevnica u Domu umirovljenika*

🎬 Došlo doba da se ljubav proba (1980.)

P: Zvezda film / **R** i **S: Zoran Čalić** / **U:** Dragomir Bojanić Gidra, Dara Čalenić, Marko Todorović, Jelena Žigon

I z **Ludih godina** (1977.), omladinske melodrame o stranputicama prve ljubavi, iznikao je najuspješniji serijal jugoslavenske kinematografije u kojem je tek drugo izdanje pronašlo dobitnu formulu, usredotočivši se ne na mlade, nego na njihove roditelje. Ovo je razmjerno solidna i razigrana komedija koja se blago sprda sa socijalnim razlikama protagonista, a naslov jasno tumači da su junaci prvog filma konačno zreli za ljubav i seks. Nakon još četiri nastavka činilo se da je serijal na izdisaju, ali veliki hit **Žikina dinastija** (1985.) produžila ga je za još tri filma. Ukupno ih je snimljeno devet.

Poseban tretman (1980.)

P: Centar film i **Dan Tana Productions** (L.A.) / **R: Goran Paskaljević** / **S:** Dušan Kovačević / **U:** Ljuba Tadić, Danilo Stojković, Dušica Žegarac, Milena Dravić

Redatelj je zasigurno počinio veliku pogrešku kada se odlučio za ovaj Kovačevićev scenarij, a ne za **Ko to tamo peva**, ali tko zna što bi on napravio iz njega. Pretenciozna drama o psihijatru, prikrivenom diktatoru, koji ima posebnu metodu za liječenje alkoholičara, primljena je u službeni program kanskog festivala, gdje je Milena Dravić dobila nagradu za sporednu ulogu (pomoglo je što je u žiriju bio Veljko Bulajić), nominirana je za Zlatni globus, a u Puli je izborila Zlatnu arenu za režiju i sporednu žensku ulogu (Žegarac). Usprkos svim odličjima, jako precijenjen film čiji su jedini adut solidne glumačke izvedbe.

Rad na određeno vreme (1980.)

P: Avala film i **Croatia film** / **R: Milan Jelić** / **S:** Predrag Perišić i M. Jelić / **U:** Ljubiša Samardžić, Milena Dravić, Bata Živojinović

Po uzoru na **Ljubavni život Budimira Trajkovića**, i ovaj se film dodvorava dvjema najvećim prikazivačkim mrežama, srpskoj i hrvatskoj, pa uz tamošnje glumce nastupaju i Vlasta Knezović i Relja Bašić. U komediji o učitelju (Samardžić) koji nikako da pronađe stalno zaposlenje, pa živi kao podstanar kod sestrine obitelji, poštuje se koncept – malo humora, malo sentimentalnosti, malo socijalne zbilje – što je bar kod publike jako dobro funkcioniralo, te su snimljena još dva nastavka. Film je u Puli dobio nagradu gledatelja u Areni, ali i Zlatnu arenu za mušku ulogu, dok je u ulozi malog Ivana kao debitant nastupio Nikola Kojo, danas velika glumačka zvijezda u regiji.

Banović Strahinja (1981.)

P: Jadran film, **Avala film**, **Zvezda film**, **R. v. Hirschberg/R. Kalmowicz Filmproduktion** i **Neue Tele-Contact** (München) / **R:** Vatroslav Mimica / **S:** V. Mimica i Aleksandar Petrović / **U:** Franco Nero, Sanja Vejnović, Dragan Nikolić, Rade Šerbedžija

Projekt po srpskim narodnim pjesmama o Banoviću Strahinji koji je oprostio nevjeru svojoj ljubi isprva je trebao režirati Aleksandar Petrović i njegov je scenarij bio poprilično različit od ovog realiziranog, bio je puno stiliziraniji i asocirao je na filmove Akire Kurosawe, ali kako se redatelj tada nalazio na crnoj listi, angažman je dobio njegov kolega iz Zagreba, koji je napravio razmjerno solidnu kostimiranu melodramu s nešto malo akcije. Franco Nero u naslovnoj ulozi kao da je zalutao u krivi film, ponajbolji su Nikolić kao turski odmetnik Alija koji mu otme i zavede suprugu Anđu (Vejnović) te Šerbedžija u ulozi njegova pouzdanika Abdulaha. Usklik potonjeg: „Daj srk hašiša!" parodirao se među novovalnom generacijom koja je već naveliko eksperimentirala s drogama. Film koji je dobio Zlatne arene za mušku ulogu (Nikolić) i glazbu (Alfi Kabiljo) bio je iznimno gledan u jugoslavenskim kinima.

Dečko koji obećava (1981.)

P: Avala-pro film/FPJ Dečko koji obećava/RO Film 41 – Avala film / **R: Miša Radivojević** / **S:** Nebojša Pajkić i M. Radivojević / **U:** Aleksandar Berček, Dara Džokić, Rade Marković

Studenta (Berček) pred kojim su karijera i brak najprije razdrma kratka ljubavna veza sa švicarskom turistkinjom (Eva Darlan), a potom udarac veslom po glavi: on mijenja svjetonazor, postaje promiskuitetan, više mu se sviđaju alternativci negoli etablirani tipovi, da bi se kasnije sve vratilo u „normalu". Svojevrsni filmski manifest novog vala za koji je glazbu skladao Dušan Kojić Koja iz Šarla akrobate, a plakat dizajnirao Kosta Bunuševac bio bi još efektniji da ga je napravio redatelj iz te generacije, a da glavnu ulogu nije igrao tako afirmirani, već neki puno mlađi glumac. Junak se inače zove Slobodan Milošević, što se kasnije pokazalo proročanskim.

Pad Italije (1981.)

P: Jadran film i **Centar film** / **R: Lordan Zafranović** / **S:** Mirko Kovač i L. Zafranović / **U:** Daniel Olbrychski, Ena Begović, Gorica Popović

Vizualno kultiviran (direktor fotografije Božidar Nikolić), ali dramski prilično kaotičan partizanski spektakl koji je trebao biti subverzivniji od **Okupacije u 26 slika**, jer je protagonist komandant (Olbrychski) zaljubljen u kćer pripadnika razvlaštene klase (Begović), međutim, sve je to izvedeno puno provokativnije u filmu **Samo jednom se ljubi**. Posebno je karikaturalna pojava četnika na otoku na kojem se odigrava radnja, valjda redateljev pokušaj da dokaže da se ne bavi samo ustaškim zvjerstvima. Nagrađen je Velikom zlatnom arenom vjerojatno zbog redateljeva političkog pedigrea, ali i nagradom publike u Areni (o njoj, međutim, više nisu odlučivali gledatelji, nego posebna komisija kojom je bilo lako manipulirati), a poslije je primljen u službeni program venecijanskog festivala, odakle je ispraćen osrednjim pa i slabim kritikama.

Vlakom prema jugu (1981.)

P: Zagreb film i **Kinematografi Zagreb** / **R i S: Petar Krelja** / **U:** Marina Nemet, Zlatko Vitez, Franjo Majetić

Redatelj je debitirao zanimljivim „gerilskim" triptihom **Godišnja doba** (1979.), financiranim tako što se nije natjecao na filmskom fondu za dugi, nego za kratke igrane filmove, pa mu je ovo regularni prvijenac. Utjecaj Roberta Altmana vidljiv je u vođenju glumaca čije se replike namjerno preklapaju, međutim, ovo je zapravo pučka komedija nenametljive dramaturgije, koja se doima kao ulomak iz života, u ovom slučaju jednog novozagrebačkog naselja. Ima i neprofesionalnih glumaca koji su vrlo dobri (Tanja Kursar), a publika je znala cijeniti neusiljeni humor: film je samo u Zagrebu imao više od 80 tisuća gledatelja.

Kiklop (1982.)

P: Jadran film, **FRZ Dalmacija** i **RTV Zagreb** / **R** i **S: Antun Vrdoljak** / **U:** Frano Lasić, Ljuba Tadić, Mira Furlan

Tezu da je roman Ranka Marinkovića ovjenčan NIN-ovom nagradom nemoguće adaptirati za film redatelj prijelomnog ratnog klasika **Kad čuješ zvona** nije baš pobio, ali ne treba podcijeniti činjenicu da je njegovu ambicioznu ekranizaciju u Zagrebu vidjelo stotinjak tisuća gledatelja. Glumačka podjela dosta je nezgrapna (Lasić je ipak krajnje inferioran Tadiću, a Maria Baxa Miri Furlan, koja je dobila Zlatnu arenu za sporednu ulogu), film je povremeno nepodnošljivo brbljav, a fotografija inače pouzdanog Tomislava Pintera tu i tamo na rubu kiča. Ipak, redatelj je ovom prigodom otkrio da je visoka kultura dragocjen filmski rudnik, što će kasnije potvrditi i s **Glembajevima**. Uzgred, njegov rad puno bolje funkcionira kao mini serija u pet nastavaka, napravljena za Televiziju Zagreb, nego kao film.

Tesna koža (1982.)

P: Film danas / **R: Mića Milošević** / **S:** Siniša Pavić / **U:** Nikola Simić, Milan Gutović, Rahela Ferari
Nije to baš komedija s dobro napravljenim gegovima, prije prilično traljav vodvilj, ali taj niskobudžetni cušpajz samo je u Srbiji po gledanosti pretekao **Bitku na Neretvi**, a rekordan posjet zabilježio je i u Hrvatskoj i BiH. Jedna od tajni uspjeha bilo je suočavanje protagonista s nepodnošljivom ekonomskom zbiljom, s čime se široka publika mogla i te kako poistovjetiti. Najpopularniji lik u filmu ispao je Piroćanac Šojić (Gutović), čija se uloga u narednim nastavcima (snimljena su još tri izdanja) samo povećavala. RTS-ova serija „Bela lađa" (prva sezona emitirana je 2006.) legitimni je izdanak serijala.

Balkan ekspres (1983.)

P: Art film 80 i **Inex film** / **R: Branko Baletić** / **S:** Gordan Mihić / **U:** Dragan Nikolić, Bora Todorović, Tanja Bošković

Komedija o grupi sitnih lopova koji početkom Drugoga svjetskog rata nastupaju kao putujući orkestar i varaju koga stignu bila je veliki hit u jugoslavenskim kinima, što ne čudi jer je mnogima spoj humora, akcije, glazbe i popularnih glumaca bio neodoljiv. Manjkalo je jedino malo subverzivnosti, posebno prema likovima Nijemaca, koja je u to doba već bila i te kako dopuštena. Film je dobio tri Zlatne arene – za sporednu žensku ulogu (Olivera Marković), glazbu (Zoran Simjanović) i montažu (Vuksan Lukovac). Snimljen je i nastavak 1989., koji je za televizijske potrebe razvučen u seriju od deset nastavaka.

Medeni mjesec (1983.)

P: Adria film, **Croatia film** i **FRZ Medeni mjesec** / **R** i **S: Nikola Babić** / **U:** Slobodan Milovanović, Biserka Ipša, Nada Abrus

Snimljena po bestseleru Zvonimira Majdaka „Marko na mukama", ova ne baš suptilna erotska tragikomedija o momku sa sela (Milovanović) koji zbog svoje obdarenosti postaje omiljen kod zagrebačkih dama izazvala je zgražanje u hrvatskim medijima, ali je u cijeloj Jugoslaviji bila golem hit (jedan od posljednjih hrvatskih filmova koji se iznimno gledao i u Srbiji): razlog je samo jedan, jako brojne i vrlo dugačke scene seksa. Redatelj je ipak puno više obećavao u svom prvijencu **Ludi dani**.

Treći ključ (1983.)

P: RTV Zagreb i **Centar film** / **R: Zoran Tadić** / **S:** Pavao Pavličić / **U:** Božidar Alić, Vedrana Međimorec

Snimljena po istom produkcijskom obrascu kao i **Ritam zločina**, ali u boji i s nešto većim budžetom, ova vrlo kultivirana, minimalistička drama bavi se friškim bračnim parom koji iz čista mira poštom počinje primati omotnice s novcem od nepoznatog pošiljatelja, što, dakako, unosi razdor između njih. Nešto drukčiji, ali sličan dramski motiv iskorišten je u poznatom filmu Michaela Hanekea **Skriveno** (tamo su u pitanju videokasete), samo što su na njega nadodani socijalni, rasni i nacionalni slojevi, od čega je ovo ostvarenje potpuno očišćeno. Glavnu žensku ulogu trebala je igrati Božidarka Frait, ali se s redateljem nije uspjela sporazumjeti oko termina snimanja. Također, kopija na 16 mm vrpci vizualno je puno efektnija od one na 35 mm. Posljednji film u kratkotrajnoj produkciji filmske redakcije Televizije Zagreb.

Zadah tela (1983.)

P: Film danas i **Viba film** / **R: Živojin Pavlović** / **S:** Ž. Pavlović i Slobodan Leman / **U:** Dušan Janićijević, Ljiljana Međeši, Rade Šerbedžija, Metka Franko (Ferrari)

Prvak crnog vala napokon je vraćen na pijedestal jednog od najvažnijih jugoslavenskih redatelja zahvaljujući pobjedi na pulskom festivalu ovim filmom snimljenim po vlastitom romanu (to je napravio prvi put u karijeri). Protagonist je beogradski željezničar (Janićijević), koji je zasnovao obitelj u Ljubljani, ima dvoje djece, ali upravo se razvodi i rado bi se vratio kući, u čemu mu pomaže kolega strojovođa (Šerbedžija), s čijom bivšom suprugom (Međeši) junak zasniva tragičnu vezu. Virtuozno režiran, film se drži teze da je put snažnija od razuma, a i odigrava se u autoru tako omiljenom ambijentu lokomotiva, vlakova i kolodvora. Uz Veliku zlatnu arenu, film je dobio i Zlatnu arenu za scenarij, glavnu žensku (Međeši) i mušku sporednu ulogu (Zijah Sokolović).

Davitelj protiv davitelja (1984.)

P: Centar film / **R: Slobodan Šijan** / **S:** Nebojša Pajkić i S. Šijan / **U:** Taško Načić, Srđan Šaper, Sonja Savić

Zahvaljujući žanrovskom opredjeljenju – humorni horor – ovaj film vrlo dobro kotira na međunarodnoj sceni, a i premisa mu je iznimno originalna: prodavač cvijeća (Načić) zapravo je serijski ubojica, a rock-zvijezda (Šaper), telepatski s njim povezan, na rubu je da postane to isto. Vizualni prosede je impresivan, završnica majstorski režirana i nadilazi standarde jugoslavenske kinematografije, ali koketiranja s tradicionalnom srpskom komedijom – osobito u scenama između Načića i Rahele Ferari – donekle umanjuju ukupan, inače izvrstan dojam. Film je u Puli nagrađen Zlatnim arenama za scenografiju (Veljko Despotović) i ton (Siniša Jovanović).

Pejzaži u magli (1984.)

P: Union film / **R** i **S: Jovan Jovanović** / **U:** Anamarija Petričević, Ljubomir Todorović, Tihomir Arsić

Još jedan od povratnika s „crne liste" uspio je u razmjerno liberalnom razdoblju snimiti film, gotovo jednako beskompromisan kao i njegov prvijenac **Mlad i zdrav kao ruža**. Ne toliko tematski, koliko formalno, jer forsira neprofesionalne glumce i neurednu sliku i zvuk. Dobar poznavatelj beogradske narkomanske scene (važan je njegov dokumentarac „Narkomani" iz 1976.), redatelj je pojedine scene snimio na autentičnim odjelima za rehabilitaciju ovisnika, a neki od njih nastupaju i u filmu, koji ostavlja sirov, ali snažan dojam. Glavna glumica bliska je rođakinja Rade Šerbedžije, koji također igra u filmu u manjoj ulozi.

Una (1984.)

P: Film danas, **Croatia film** i **Smart Eggs Pictures** (London) / **R: Miša Radivojević** / **S:** Nebojša Pajkić / **U:** Sonja Savić, Rade Šerbedžija, Milena Dravić

Bestseler Mome Kapora bio je predložak za ovaj prvenstveno komercijalni projekt koji je trebao privući gledatelje kako provokativnom političkom temom, ljubavnom vezom studentice koju je podmetnula tajna služba i profesora disidenta, tako i naglašenim erotskim scenama. Puno više od toga u filmu nema, „kemija" dvoje glavnih glumaca je osrednja, film je u kinima bio i te kako gledan, ali ne koliko se očekivalo. Redateljev karakterističan modernistički prosede jedva dolazi do izražaja.

Ljubavna pisma s predumišljajem (1985.)

P: Marjan film i **Croatia film** / **R** i **S: Zvonimir Berković** / **U:** Irina Alfjorova, Zlatko Vitez, Kruno Šarić

Zapažen povratak u kinematografiju redatelja **Ronda** opet ima naglašenu glazbenu podlogu, operu „Čarobna frula", koja posvuda odjekuje dok protagonist, profesor glazbe (Vitez), pokušava anonimnim pismima zavesti lijepu apotekaricu (Alfjorova), suprugu čovjeka koji leži u bolnici do njega (Šarić). Vizualni prosede je impresivan (odlična fotografija Gorana Trbuljaka), izbor glavne glumice iznimno je nadahnut potez, ali bilo bi bolje da je glavnu mušku ulogu, dvoličnog pošiljatelja pisama, po prvotnoj redateljevoj zamisli igrao Božidar Alić, a ne Zlatko Vitez. Zanimljiv je podatak da je Društvo hrvatskih filmskih kritičara izabralo ovaj film, nagrađen u Puli Zlatnom arenom za scenografiju (Željko Senečić), kao najbolje ostvarenje sezone, a ne **Oca na službenom putu** Emira Kusturice. Očit je utjecaj drame „Pustolov pred vratima" Milana Begovića na scenarij.

Ljubavna pisma s predumišljajem*: Melita (Alfjorova) ima nepoznatog obožavatelja*

Život je lep (1985.)

P: Union film i **Neoplanta film** / **R** i **S: Boro Drašković** / **U:** Sonja Savić, Rade Šerbedžija, Ljubiša Samardžić

Zasnovan na pripovijetkama Aleksandra Tišme, film podsjeća na redateljev prvijenac **Horoskop**, u kojem se malo toga događa, ali je atmosfera nabijena do usijanja. Nakon što vlak izbaci putnike negdje u bespuću, oni nalaze pribježište u kavani u kojoj se izmjenjuju isprazni rituali i nasilje. Fabule gotovo i nema, sve je u opresivnom ugođaju, a likovi su poput marioneta. Film je primljen u službeni program venecijanskog festivala, gdje je u odsutnosti nagrade za najbolju žensku ulogu Sonja Savić dobila posebno priznanje, a u Puli je nagrađen Zlatnom arenom za kameru (Božidar Nikolić).

Za sreću je potrebno troje (1985.)

P: Jadran film i **Centar film** / **R: Rajko Grlić** / **S:** R. Grlić i Dubravka Ugrešić / **U:** Miki Manojlović, Mira Furlan, Bogdan Diklić

Pljačka dječjim pištoljem motiv je koji se već koristio u europskim filmovima, ali ovdje je to samo uvod u radnju koja se razigrava potpuno drugim smjerom: mlada radnica (Furlan) zaljubljuje se u povratnika iz zatvora (Manojlović), međutim on pati za svojom bivšom suprugom (Dubravka Ostojić) koja je u vezi s postarijim utjecajnim muškarcem (Vanja Drach). Svaki lik u ovoj solidnoj, no ne i iznimnoj ljubavnoj drami usredotočen je na pogrešnu osobu, pa je valjda zato toliko iskočila debitantica Ksenija Pajić: ona igra prijateljicu glavne junakinje koja nema tih problema, jednostavno je promiskuitetna i u tome uživa. Film je u Puli dobio Zlatnu arenu za scenografiju (Dinka Jeričević).

Lepota poroka (1986.)

P: Centar film / **R** i **S: Živko Nikolić** / **U:** Mira Furlan, Milutin Karadžić, Petar Božović

Najveći komercijalni uspjeh redatelja koji se afirmirao uglavnom bizarnim humornim dramama i komedijama naglašenog vizualnog prosedea. Protagonisti su konzervativni bračni par iz crnogorske zabiti (Furlan i Karadžić), čija se idila raspada kada se ona zapošljava u nudističkom kampu na obali mora i podliježe erotskim iskušenjima. Sudar krajnje patrijarhalnosti i krajnjeg promiskuiteta nije nezanimljiv, ali golišave scene glavni su razlog zašto je film odlično prošao i na međunarodnom tržištu, osobito u Sovjetskom Savezu. U Puli je dobio Zlatnu arenu za najbolju žensku ulogu.

Večernja zvona (1986.)

P: Jadran film, **Jugoart** i **Montenegroexport** / **R: Lordan Zafranović** / **S:** Mirko Kovač i L. Zafranović / **U:** Rade Šerbedžija, Petar Božović, Miodrag Krivokapić, Neda Arnerić

Ekranizacija romana „Vrata od utrobe" ovjenčanog NIN-ovom nagradom najozbiljniji je redateljev film koji se bavi Drugim svjetskim ratom. Zapravo, raspon je puno veći, radnja započinje sredinom dvadesetih i završava u razdoblju Informbiroa, ali najzanimljivije scene odigravaju se upravo u ratnim godinama, bez ekscesa koji karakteriziraju **Okupaciju u 26 slika** i **Pad Italije**. Narativna nesigurnost i prepuštanje glumcima da se poigravaju solo dionicama i dalje su velik problem, ali film izdiže nekolicina vrlo dobro režiranih scena, u kojima je nasilje samo prijetnja, ne i samodopadni egzercir. Protagonist je isprva mladi nadobudni komunist (Šerbedžija) koji tijekom godina prolazi kroz ideološko otrežnjenje, međutim, tema se doima puno kontroverznije od samog filma, u Puli nagrađenog Zlatnom arenom za režiju, glavnu mušku ulogu i montažu (Andrija Zafranović).

🎬 Dogodilo se na današnji dan (1987.)

P: Avala film i **Klapa 22** / **R: Miroslav Lekić** / **S:** Deana Leskovar / **U:** Žarko Laušević, Srđan Todorović, Olja Bećković, Nebojša Bakočević

Intrigantan film za mlade melankoličnog ugođaja koji se ne pokušava uklopiti ni u kakve žanrovske obrasce odigrava se 1963. u nekom beogradskom dvorištu gdje se isprepleću sudbine nekolicine protagonista. Štošta je dotaknuto u priči – prva seksualna iskustva, incest pa i homoerotizam – ali na vrlo delikatan način. Film nije ostavio osobitog traga u kinima, ali uživa kultnu reputaciju. Redatelj je poslije potpisao veliki hit **Nož** (1999.) po romanu Vuka Draškovića. Jedna od glavnih glumica – Olja Bećković – danas je među vodećim srpskim novinarkama.

Hi-Fi (1987.)

P: Vardar film / **R: Vladimir Blaževski** / **S:** Goran Stefanovski / **U:** Fabijan Šovagović, Dančo Čevreski, Meto Jovanovski

Snimljen po kazališnom komadu poznatog makedonskog dramatičara, film je modernistička studija odnosa oca i sina (Šovagović i Čevreski) krajnje različitih karaktera i svetonazora: prvi je povratnik iz zatvora (robijao je valjda iz političkih razloga, to nije objašnjeno), a sin namjerava biti glazbeni producent, ali ne u Skoplju, nego negdje na Novom Zelandu. Očeve metode preodgajanja su okrutne, vezivanje lisicama i zaključavanje u sobu, međutim njih dvojicu veže puno više toga nego što su spremni priznati. Odlično glumljena komorna drama (Šovagović vrlo uvjerljivo govori makedonski), u Puli je dobila Zlatnu arenu za režiju i montažu (Petar Marković).

Oficir s ružom (1987.)

P: Jadran film i **Centar film** / **R** i **S: Dejan Šorak** / **U:** Žarko Laušević, Ksenija Pajić, Dragana Mrkić

Prvi film koji je romansi partizana (Laušević) i otmjene zagrebačke gospođe (Pajić) pristupio s konceptom holivudske melodrame: nema tu agresivnosti pobjednika ni osjećaja krivnje razvlaštenih kao u filmu **Samo jednom se ljubi**, bitne su samo emocije, odnosno ljubav koja briše političke i ideološke granice. Rafinirani dizajn i odabir klasične glazbe, odlični glumci i efektna kamera Gorana Trbuljaka tek su neki od razloga velikog odjeka u kinima. Film je u Puli dobio Zlatnu arenu za scenarij i glavnu mušku ulogu.

U ime naroda (1987.)

P: Zeta film, **Avala pro-film**, **Centar film** i **Montex** / **R: Živko Nikolić** / **S:** Dragan i Ž. Nikolić / **U:** Miodrag Krivokapić, Petar Božović, Savina Geršak, Bogdan Diklić

Uoči Brionskog plenuma 1966., direktor uspješnog poduzeća (Diklić) u crnogorskom gradu našao se na meti tajne službe, a njegov vozač (Krivokapić) mora odlučiti na čijoj je strani. Za redatelja netipična i vrlo koncizna politička drama napravljena je u razdoblju kad je već štošta bilo dopušteno, pa nije izazvala osobitu pozornost, međutim, u pitanju je solidan rad koji će zaintrigirati proučavatelje tadašnjeg postupnog rasapa jugoslavenskoga društva.

Usodni telefon (1987.)

P: E-Motion film i **Filmoteka 16** / **R** i **S: Damjan Kozole** / **U:** Vinci Vogue Anžlovar, Miran Šušteršič

Slovenski redatelj imao je samo 22 godine kada se upustio u produkciju svoga crno-bijelog *no budget* prvijenca, bio je pravi predstavnik generacije koja je do filma htjela mimo državnih fondova i bez godina čekanja na debi, a metafilmska fabula – dvojica mladića (Anžlovar i Šušteršič) završavaju na super osmici svoj prvi ozbiljan rad, spajajući privatno i profesionalno – zaintrigirala je mnoge na pulskom festivalu. Izvan njega film je malotko vidio, čak je i u Sloveniji imao tek nešto više od tisuću gledatelja. Već godinu poslije redatelj je u puno profesionalnijim uvjetima i u boji snimio **Remington** (predložak je napisao s beogradskim kultnim scenaristom Nebojšom Pajkićem), modernistički film ceste s elementima krimića, ali opet bez većeg komercijalnog odjeka. Kozole je danas jedno od najvažnijih imena slovenske kinematografije s međunarodnom reputacijom.

Braća po materi (1988.)

P: Beograd film / **R: Zdravko Šotra** / **S:** Jovan Radulović i Z. Šotra / **U:** Mira Furlan, Žarko Laušević, Slavko Štimac

Da se Jugoslavija već raspadala, vidjelo se i po ovoj ekranizaciji romana Jovana Radulovića, autora kontroverzne drame „Golubnjača". Priča se odigrava u dva vremenska okvira, u suvremenom dva polubrata – jedan proustaški terorist (Laušević), a drugi mladić neobuzdane naravi (Štimac) – komuniciraju u zatvorima u kojima se nalaze putem audiokaseta, a u onom u prošlosti njihova majka (Furlan) udaje se najprije za Hrvata, a potom za Srbina. Film je krcat nacionalističkim akcentima, a osobito je naglašena scena sa skupa Matice hrvatske na kojoj prisutni skandiraju uz pjesmu Vice Vukova „Tvoja zemlja". Dakako, u većini Hrvatske rijetki su se zanimali za takvo ostvarenje. Glumački debi Gorana Višnjića u ulozi mladog terorista.

Glembajevi (1988.)

P: Jadran film i **RTV Zagreb** / **R** i **S: Antun Vrdoljak** / **U:** Mustafa Nadarević, Tonko Lonza, Ena Begović, Bernarda Oman

Puno zaokruženije ostvarenje nego redateljev **Kiklop**, ekranizacija kazališnog komada Miroslava Krleže „Gospoda Glembajevi" odlikuje se puno kultiviranijim vizualnim prosedeom (direktor fotografije je Vjekoslav Vrdoljak) i zanimljivom interpretacijom predloška, međutim, teatralnost cjeline teško se mogla prikriti, kao i vrlo banalan izbor ambijenata. Film je u Puli dobio Zlatnu arenu za glavnu mušku (Nadarević) i sporednu žensku ulogu (Ena Begović odbila je nagradu, jer je svoju ulogu smatrala glavnom), kao i za kostimografiju (Ika Škomrlj), a u zagrebačkim kinima vidjelo ga je više od 100 tisuća gledatelja. Izvan Hrvatske nije pobudio osobito zanimanje.

Ena Begović kao barunica Castelli u **Glembajevima**

Kuća pored pruge (1988.)

P: Avala film / **R** i **S: Žarko Dragojević** / **U:** Ljubiša Samardžić, Slobodan Beštić, Anđelka Milivojević

Još jedan od filmova koji su se te godine bavili nacionalnim podjelama priča je o obitelji koja se iselila s Kosova nakon što su Albanci silovali njihovu kćer. Mučna, tjeskobna drama u kojoj se istina o incidentu vrlo polako objelodanjuje u Puli je blagonaklono nagrađena Zlatnom arenom za režiju i scenarij, ali je izvan Srbije jedva imala distribuciju.

Rojet e mjegullës / Čuvari magle (1988.)

P: Kosova film / **R: Isa Qosja** / **S:** I. Qosja i Fadil Hysaj / **U:** Xhevat Qorraj, Qun Lajqi, Enver Petrovci

Netko je izračunao da se u jesen 1988. godine u srpskim medijima čak 260 napisa sručilo na ovaj kosovski film na albanskom jeziku, koji se drznuo baviti se zlostavljanjem tamošnjih intelektualaca od policije u doba strahovlade Aleksandra Rankovića, a snimljen je po istoimenom romanu redateljeva brata Rexhepa Qosje, uvjerenog zagovornika albanske nezavisnosti. Protagonist je pisac (Qorraj), kojemu se postupno brkaju zbilja i snoviđenja, pogotovo nakon što njegov stan postane krajnje prometno mjesto: pripadnici tajne policije u njemu se pojavljuju kao da zidovi i ne postoje. Redatelj suprotstavlja vrlo poetične i krajnje drastične prizore: za svaku scenu u kojoj pisac doživljava romansu s neznankom za koju i ne sluti da je također u službi policije, treba otrpjeti vrlo neugodne dijelove filma s raznolikim vrstama mučenja. Pritom to nije crno-bijeli svijet u kojem su policajci isključivi negativci: djeca su također neopisivo okrutna i u stanju su kamenovati nekoga iz puke zabave. Izrazito metaforična cjelina s nekoliko fantazmagoričnih prizora (konj u plamenu juri poljem, činovnici s crnim štitnicima na laktima vise s drveća i dr.) očito se nadahnula istočnoeuropskim art-filmovima, ali recikliranje uzora osobito ne smeta. Qosja je danas najvažnije ime kosovske kinematografije.

Sokol ga nije volio (1988.)

P: Zagreb film / **R: Branko Schmidt** / **S:** Fabijan Šovagović, B. Schmidt / **U:** Fabijan Šovagović, Filip Šovagović, Kruno Šarić

Ekranizacija velikog kazališnog uspjeha Fabijana Šovagovića, ujedno i vrlo kontroverznog, jer njegov protagonist – seljak Šima – stavlja za Drugoga svjetskog rata znak jednakosti između svih vojski i krije sina Benoša na tavanu kako ga ne bi mobilizirali. Kao i na pozornici, sam autor igra glavnu ulogu, dok je Benoša izvrsno utjelovio njegov sin Filip. Debitantski rad redatelja koji se dotad istaknuo zapaženim televizijskim dramama dojmljivo je dočarao ratne godine u slavonskom selu, a to je ujedno i prvi prikaz križnoga puta u nekom hrvatskom filmu.

Vila Orhideja (1988.)

P: Croatia film, **Smart Egg Pictures** (London) i **Art film 80** / **R: Krešo Golik** / **S:** K. Golik i Ruža Jurković / **U:** Rene Medvešek, Gordana Gadžić, Gala Videnović

Posljednji redateljev dugi igrani film kao da je ekranizacija neke pripovijetke hrvatske moderne koja koketira s fantastikom. Mladi pisac (Medvešek) odlazi sa zaručnicom (Gadžić) na selo gdje je odrastao u nadi da će pronaći nadahnuće za novi roman, ali sjećanja naviru i on više nije u stanju razlikovati zbilju od mašte. Rafinirano djelce dojmljiva vizualnoga prosedea (direktor fotografije je debitant Davorin Gecl, kasniji česti suradnik Zrinka Ogreste), koje nije dobilo zaslužena priznanja.

Za sada bez dobrog naslova (1988.)

P: Beograd film i **Centar film** / **R** i **S: Srđan Karanović** / **U:** Meto Jovanovski, Mira Furlan, Boro Begović

Još jedan film o burnim kosovskim zbivanjima toga razdoblja, ali iz perspektive srpskog redatelja liberalne provenijencije. I ovo je neka vrsta metafilma, jer u središtu nije brutalni incident – Albanci su kastrirali Srbina koji se usudio ljubakati s njihovom sunarodnjakinjom – nego filmska ekipa koja o tome snima reportažu. Naslov svjedoči o redateljevoj nesigurnosti kako strukturirati i politički usmjeriti svoje ostvarenje.

Dom za vešanje (1988.)

P: Forum / **R: Emir Kusturica** / **S:** E. Kusturica i Gordan Mihić / **U:** Davor Dujmović, Bora Todorović, Ljubica Adžović

Proslavljeni sarajevski redatelj promijenio je u ovom filmu scenarista – umjesto Abdulaha Sidrana odlučio se za produktivnog Gordana Mihića – što se pokazalo kao problem, jer je priča situirana u svijet Roma znatno krhkija nego u njegovim prethodnim ostvarenjima. Zato su puno naglašenije vizualne majstorije, protagonist (Dujmović) ima moć telekineze, pa je u stanju dizati u zrak što mu se prohtije. Nedaćama Roma u Italiji, gdje se odigrava znatan dio radnje, već se ranije bavio Goran Paskaljević u **Anđelu čuvaru** (1987.), no ovdje je sve puno atraktivnije, ali ne i suvislije. Da je cjelina nešto kraća (traje skoro dva i pol sata), ukupan dojam bio bi puno bolji. Usprkos tome film je imao velik međunarodni uspjeh, u Cannesu je dobio Zlatnu palmu za najbolju režiju, nominiran je i za Césara za najbolji strani film, Davor Dujmović nominiran je za Europsku filmsku nagradu, a u svijetu se prikazivao pod naslovom „Vrijeme Cigana", koji se poslije koristio i za operu napravljenu po njemu. Kusturica se već tada više nije smatrao dijelom jugoslavenske kinematografije, pa nije ni prijavio film za pulski festival.

Čovjek koji je volio sprovode (1989.)

P: Marjan film i **RTV Zagreb** / **R: Zoran Tadić** / **S:** Dubravko Jelačić Bužimski / **U:** Ivica Vidović, Gordana Gadžić, Rade Šerbedžija

Krimić snimljen u živopisnom Samoboru ima za protagonista bibliotekara (Vidović), koji je svojedobno napustio Zagreb, nezadovoljan prilikama koje su mu se tamo nudile, ali sada je dobio za šeficu došljakinju iz velegrada (Gadžić), koja je tu i rođena i kojoj se on uzaludno udvara, jer nju redovito posjećuje njezin zagrebački ljubavnik (Šerbedžija). Sprovodi su jedina važnija društvena zbivanja u učmalom gradiću, a u posljednje vrijeme ih je nešto više zbog nesreća koja su možda i ubojstva, što privuče pažnju policijskog istražitelja (Vlatko Dulić). Scenarist Jelačić-Bužimski puno se opuštenije poigrao žanrom nego redateljev dotadašnji suradnik Pavao Pavličić, a film je glumački zanimljiv zbog dviju činjenica. Ponajprije, u njemu je Vidović upoznao svoju buduću suprugu Gordanu Gadžić (među njihovim likovima vlada emocionalni oprez koji kulminira u sceni pokušaja davljenja), a drugo, Vidović je tu prvi put imao duže scene sa svojim čestim kazališnim partnerom Radom Šerbedžijom. Obojica su odlični i njihova nadmetanja daju posebnu draž filmu.

Diploma za smrt (1989.)

P: Marjan film i **Color 2000** (München) / **R: Živorad Tomić** / **S:** Zoran Bručić i Ž. Tomić / **U:** Filip Šovagović, Ranko Zidarić, Ksenija Pajić

Nevjerojatno proročanski krimić kakvi su postali trend u cijeloj Istočnoj Europi tek u razdoblju tranzicije. Dvojica diplomaca trijezno su procijenila da su im šanse za uspješne karijere ništavne, pa se počinju baviti kriminalom, krajnje pedantno i profesionalno, s jako dobrim rezultatima. Vrlo dobro režiran film s glumcima koji su tek postajali zvijezde, ali da je bilo bolje promocije, i gledanost bi bila puno veća. Često se prikazivao na HRT-u kao mini serija u tri nastavka.

🎬 Kako je propao rokenrol (1989.)

P: Avala film, **Fakultet dramskih umetnosti** i **Maestro film** / **R: Zoran Pezo**, **Vladimir Slavica** i **Goran Gajić S:** Branko Vukojević, Aleksandar Barišić i Biljana Maksić / **U:** Bata Živojinović, Srđan Todorović, Nebojša Bakočević, Anica Dobra, Branko Đurić, Vesna Trivalić

Trebao je to biti nastupni film generacije koja će predstavljati budućnost jugoslavenske kinematografije, ali zemlja je već bila u raspadu, a nitko od redatelja koji su se u njemu promovirali više nije napravio dugi igrani film, bar ne u svojoj sredini. Bez obzira na to, vrlo zabavan triptih u kojem je najbolje napisana prva priča o međugeneracijskom sukobu rocka i folka, druga je vrlo ušminkana jer se odigrava na mondenom žuru, a treća je najsočnije odigrana. I danas vrlo popularan film, nagrađen u Puli Zlatnim arenama za ton (Nenad Vukadinović) i montažu (Goran Terzić, Mustafa Prešev i Snežana Ivanović), s efektnim *soundtrackom*.

Kuduz (1989.)

P: FRZ Bosna, **Avala film**, **RTV Sarajevo** i **Radomir Marić Raka** / **R: Ademir Kenović** / **S:** A. Kenović, Abdulah Sidran / **U:** Slobodan Ćustić, Snežana Bogdanović, Branko Đurić

Socijalna drama začinjena strastima kino je debi poznatoga bosanskog filmaša koji se kasnije istaknuo i kao producent. Naslovni protagonist je povratnik iz zatvora (Ćustić) koji povjeruje da je našao ljubav svog života (Bogdanović) u lokalnoj zavodnici, ali ga uskoro počne razdirati ljubomora. Film osebujne atmosfere (odlična kamera Mustafe Mustafića) i efektnih glumačkih izvedbi, svojevrstan izdanak crnog vala, dobio je u Puli Veliku srebrnu arenu i Zlatnu arenu za žensku ulogu.

Sabirni centar (1989.)

P: Avala film, **Tera film**, **Art film 80**, **Centar film**, **RTV Beograd** i **Maestro film** / **R:** Goran Marković / **S:** Dušan Kovačević i G. Marković / **U:** Rade Marković, Bogdan Diklić, Dragan Nikolić

Najambicioznije ostvarenje u žanru fantastike u jugoslavenskoj kinematografiji odigrava se u međuprostoru živih i mrtvih. Kazališni komad iz 1982. najplodnijeg srpskog dramatičara i scenarista redatelj je vrlo spretno adaptirao za film, nakrcan specijalnim efektima i s razigranom, vrlo brojnom glumačkom ekipom: nije to zapravo komedija, puno više dominira ugođaj sjete, što je temi i najprimjerenije. Film je u Puli osvojio Veliku zlatnu arenu, a dobio je i Zlatne arene za scenarij i sporednu žensku ulogu (Radmila Živković).

Orao (1990.)

P: Marjan film i **Color 2000** (München) / **R: Zoran Tadić** / **S:** Pavao Pavličić / **U:** Ivica Vidović, Vlatko Dulić, Božidar Orešković

Ekranizacija jednog od najboljih romana Pavla Pavličića „Umjetni orao" nije imala sreće: kad je dovršena producent Marjan film već je bio u stečaju i uopće nije tražio distributera. Film je imao premijeru u Puli (gdje je Mladen Prebil dobio Zlatnu arenu za ton) i poslije se uopće nije pojavio u kinima: tek desetak godina poslije prikazan je u Zagrebu i još ponegdje. Šteta, bio je to vrstan spoj trilera i krimića o četvorici prijatelja (Vidović, Dulić, Orešković i Zdenko Jelčić), koje je ponovno okupila zagonetna sudbina petog člana njihove nekadašnje klape po nadimku Orao. On je pao s nebodera i ne zna se je li u pitanju samoubojstvo ili ubojstvo. Film efektno posreduje atmosferu općega društvenog raspada, koja je naviještena već godinu prije u **Diplomi za smrt**: junaci postaju samozvani osvetnici, najprije kažnjavaju one koje smatraju krivim za Orlovu smrt, a potom nasumce i one koji su se ogriješili o bilo kakav etički kodeks. U sređenoj kinematografiji ovakav bi film izazvao poprilično pozornost, ali u tadašnjoj Jugoslaviji u kojoj su neke od republika već bile pred definitivnim odcjepljivanjem, ponajprije Slovenija i Hrvatska, sudbina **Orla** – osuđenog da ostane bez gledatelja – malo je koga pogodila, osim, dakako, one koji su bili vezani za njegovu realizaciju.

Ovo malo duše (1990.)

P: Centar film i **RTV Sarajevo** / **R: Ademir Kenović** / **S:** Ranko Božić / **U:** Branko Đurić, Davor Janjić, Boro Stjepanović

Redatelj smatra da mu je ova televizijska drama iz 1987. najvažnije ostvarenje u karijeri, i ne griješi. Poslije je prebačena na 35 mm vrpcu i prikazivala se u kinima, što je bio hvalevrijedan potez, jer je tako postala dostupna onima koji je nisu vidjeli u premijernom emitiranju. Protagonist je 14-godišnjak (sjajni debitant Janjić) koji mora preko noći sazreti i zaposliti se kao poštar, a guraju ga i u brak s puno starijom ženom, unatoč tome što je zaljubljen u vršnjakinju koja odlazi na školovanje u drugi grad. Fascinantan portret sredine nacionalnih i vjerskih različitosti, nimalo sentimentalan i iznimno dojmljiv.

Umetni raj (1990.)

P: Viba film / **R: Karpo Godina** / **S:** Branko Vučićević / **U:** Jürgen Morche, Vlado Novak, Dragana Mrkić, Zeljko Ivanek

Pozvan u Cannes i prikazan na specijalnoj projekciji, film otkriva slabo poznatu zgodu kako se Fritz Lang (Morche) kao vojnik u Prvom svjetskom ratu sprijateljio sa slovenskim odvjetnikom i kinoamaterom (Novak), koji je možda utjecao na njegovu odluku da postane filmski redatelj. Radnja počinje 1935. u Hollywoodu i potom se vraća, usredotočujući se čas na zlosretnog odvjetnika, čas na buduću redateljsku zvijezdu i njihove odnose sa ženama. Stilizirano i vizualno fascinantno (direktor fotografije bio je Tomislav Pinter), to je ostvarenje rijedak izdanak (istina, već zamiruće) jugoslavenske kinematografije koje je izazvalo veliko zanimanje na međunarodnoj filmofilskoj sceni. Tim je čudnije što je u Puli nagrađeno jedino za montažu, koju je obavio sam redatelj Godina. Poslije vrlo poznat holivudski karakterni glumac slovenskoga podrijetla Zeljko Ivanek nastupa u okvirnoj radnji, u ulozi novinara koji istražuje Langove kreativne korijene.

FILMSKE LEGENDE

Bojan Adamič

(Ribnica, 1912. – Ljubljana, 1995.)
Najzaposleniji skladatelj u jugoslavenskom filmu diplomirao je klavir na ljubljanskoj glazbenoj akademiji, sudjelovao u partizanskom ratu, a na filmu surađuje od 1946. Iznimno je tražen u svim jugoslavenskim republikama jer sklada lako i brzo, koristi najrazličitiji repertoar – od bogate orkestracije do komornog jazza i folk-motiva – a odabire i pravu vrstu glazbe za najrazličitije filmske žanrove. Osobito je popularan bio njegov „soundtrack" za **Most**, a glazba u završnici filma **Valter brani Sarajevo** zvučala je gotovo holivudski. Skladao je glazbu za više od 200 filmova i bio prisutan na jugoslavenskoj estradi kao dirigent i skladatelj.

Mija Aleksić

(Gornja Crnuća, 1923. – Beograd, 1995.)
Iako je najveću popularnost postigao na televiziji u serijama Radivoja Lole Đukića „Servisna stanica" (1959. – 1960.) i „Ogledalo građanina Pokornog" (1964.), bio je i izvrstan filmski glumac, tipiziran u komičnim ulogama, kakva je bila ona u filmu **Dr**, za koju je nagrađen Zlatnom arenom u Puli. Najčešće je surađivao s Purišom Đorđevićem, u filmovima **San**, **Jutro**, **Podne** i **Biciklisti**, a od njegova repertoara najviše odudara negativna uloga četnika u **Čoveku iz hrastove šume**. Bio je jedan od članova dugovječne obitelji Topalović u hit komediji **Maratonci trče počasni krug**. Iako je bio bez formalnoga glumačkog obrazovanja, za njega su se otimala najvažnija beogradska kazališta: osobito su mu odgovarali likovi u komadima Nušića i Molièrea, ali povremeno bi promijenio fah i zaigrao u dramama i tragedijama.

Slobodan Aligrudić

(Bitolj, 1934. – Gradac, 1985.)
Iako na filmu nastupa još od 1955., probojnu ulogu dobiva tek u filmu **Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT**, u kojem glumi simpatičnog sanitarnog inspektora koji zbog nevjere počini ubojstvo. Dojmljive epizode ima u filmovima **Kad budem mrtav i beo**, **Zaseda** i **Bube u glavi**, ali glumački mu je vrhunac uloga oca koji drži „partijske sastanke" sa svojim sinovima u **Sjećaš li se, Dolly Bell**. Na televiziji je osobito zapažen u serijama „Otpisani" (1974. – 1975.), „Više od igre" (1977.) i „Velo misto" (1980. – 1981.).

Sjećaš li se, Dolly Bell*: Slobodan Aligrudić i Slavko Štimac*

Kole Angelovski

(Skoplje, 1943. –)
Diplomira glumu na beogradskoj akademiji i već prvom filmskom ulogom – još tijekom studija – u ratnom trileru **Saša** pokazuje što mu najviše odgovara: dio je manje grupe protagonista među kojima se izdvaja neposrednošću i humorom. To se još bolje pokazuje u komediji **Lito vilovito** i njezinom svojevrsnom nastavku, filmu **Čovik od svita**: u potonjem je osobito dobar kao gastarbajter koji je svladao sve zakone ulice i nesebično pomaže glavnom junaku. Rijetko protagonist, puno češće pobočnik, efektan je kao sezonski radnik koji proživljava prvo seksualno iskustvo u **Doći i ostati** te kao mladi partizan u filmovima **Do pobedata i po nea**, **Sretni umiru dvaput** (1966.), **Bitka na Neretvi**, **U gori raste zelen bor** i **Sutjeska**. Tražen u čitavoj Jugoslaviji, asistirao je neko vrijeme legendarnom Jean-Pierreu Melvilleu na filmu **Crveni krug** (1970.), a potom i sam debitirao kao redatelj zapaženom dramom **Kolnati sme, Irina** (1973.). Otad režira uglavnom za televiziju, ali ima i zapažene karakterne uloge, posebno u filmovima **Banović Strahinja** i **Sabirni centar**. Povremeno se potpisuje i kao Nikola-Kole Angelovski.

Stole Arandelović

(Beograd, 1930. – Beograd, 1993.)
Jedno od najprepoznatljivijih lica jugoslavenskog filma, najčešće u ulogama grubijana, ponekad dobroćudnih, ponekad baš i ne. Diplomirao glumu na beogradskoj akademiji, u filmovima igra još od početka 50-ih, ali tek ga **Vlak bez voznog reda** uvrštava među cijenjene karakterne glumce. Uglavnom u većim i manjim sporednim ulogama, osobito je dojmljiv u **Čovek nije tica**, **Tri**,

Malim vojnicima, **Bitki na Neretvi**, **Slikama iz života udarnika**, **Sutjesci**, **Seljačkoj buni 1573.**, **Zadahu tela** i mnogim drugima. Jedinu glavnu ulogu – i to sjajno – odigrao je u **Ženi s krajolikom**, gdje je njegova muževna, impozantna pojava iskorištena za dramski kontrast. Na televiziji je stekao popularnost ulogom vodnika Desimira u seriji kratkih filmova „Kad sam bio vojnik" (1966. – 1969.). Povremeno se potpisivao i pravim imenom Stojan Aranđelović.

Neda Arnerić

(Knjaževac, 1953. –)
S 13 godina otkrio ju je Puriša Đorđević u filmu **San**, te angažirao i u zadnja dva filma svoje ratne i poratne tetralogije, **Jutro** i **Podne**. Široka publika najviše ju je gledala u dva filma za mladež, ljubiću Stole Jankovića **Višnja na Tašmajdanu** (1968.) i krimiću Fadila Hadžića **Divlji anđeli**, kada već dobiva ponude iz inozemstva, te nastupa u melodrami Roberta Enricoa **Malo, mnogo, strastveno** (1971.) i u akcijskom trileru Johna Guillermina **Shaft u Africi** (1973.): oba naglašeno koriste seksepil mlade plavooke glumice. Po povratku u Jugoslaviju nastupa u nešto ozbiljnijim filmovima, od ratnog spektakla **Sutjeska** do plivačke drame Aleksandra Đurčinova **Ispravi se, Delfina** (1977.), za koju je nagrađena Srebrnom arenom u Puli, dok je poseban dar komičarke pokazala u velikom hitu **Ko to tamo peva**. U filmu Lordana Zafranovića **Haloa – praznik kurvi** igrala je u vrlo smionim scenama seksa.

Ante Babaja

(Imotski, 1927. – Zagreb, 2010.)
Asistent je režije Jacquesu Beckeru u Parizu, a potom i Kreši Goliku u **Plavom 9**, te Branku Belanu na **Koncertu**, koji je smatrao svojim najvažnijim filmskim iskustvom u tom razdoblju. Najprije se afirmira kratkim filmovima, nekonvencionalnom reportažom „Jedan dan na Rijeci" (1955.) te igranim, ponekad i subverzivnim esejima „Nesporazum" (1958.), „Lakat kao takav" (1959.) i „Pravda" (1962.), međutim, do dugog igranog filma teže dolazi, jer mu u Jadran filmu najprije blokiraju „Male grijehe" po scenariju Zvonimira Berkovića, a „Svoga tela gospodar" prepuštaju Fedoru Hanžekoviću. Svoj prvijenac uspijeva napraviti tek u Zora filmu, to je modernistička bajka **Carevo novo ruho** (1961.) po H. C. Andersenu, s puno žalaca po tadašnji društveni ustroj, ali film nije imao uspjeha, tako da proboj postiže tek **Brezom** po djelu Slavka Kolara. **Mirisi, zlato i tamjan** po Slobodanu Novaku ne prolaze tako dobro, podijeljenih sudova ima i oko njegova **Izgubljenog zavičaja**, no taj se film naposljetku afirmira kao neprijeporni klasik. Vrhunski

stilist, možda najvažniji u hrvatskoj kinematografiji, od 1967. profesor je režije na tek osnovanoj katedri za film pri zagrebačkoj akademiji. O njemu je 2002. objavljena monografija „Ante Babaja“, koju su uredili Ante Peterlić i Tomislav Pušek.

Miha Baloh

(Jesenice, 1920. –)
Na filmu je zablistao tek u 40. godini, igrajući invalida pregaženog ratom u drami Jože Babiča **Veselica** (1960.), za koju je nagrađen Zlatnom arenom u Puli. Imao je tada već bogatu kazališnu karijeru, za koju je otada bilo sve manje vremena jer je naočiti Slovenac, koga bi lako mogli zamijeniti za nekog talijanskog ili francuskoga glumca, postajao sve prisutniji u jugoslavenskoj kinematografiji, bez obzira na to jesu li u pitanju modernističke drame (**Ples v dežju**, **Dvoje**) ili ratni trileri (**Signali nad gradom**). U povijesnom spektaklu Žike Mitrovića **Nevesinjska puška** (1963.) čak je glumio povijesnu ličnost, vojvodu Miću Ljubibratića, maskiran bradom i brkovima. Tih godina često nastupa i u koprodukcijama, ali u manjim ulogama, da bi ga od sredine 70-ih sve rjeđe viđali na ekranu.

Relja Bašić

(Zagreb, 1930. –)
Diplomirao glumu na zagrebačkoj akademiji u klasi profesora Branka Gavelle, debitantski nastup imao malom ulogom u prvoj priči **Koncerta** Branka Belana, ali puno bolje su ga upamtili kao negativca Žutog odnosno Štakora u **Milionima na otoku** Branka Bauera. Nove važnije uloge nisu uslijedile, pa 60-ih sve češće nastupa na televiziji i u stranim produkcijama: čak je igrao i u zapadnonjemačkoj pustolovnoj drami **Michael Kohlhaas – buntovnik** Volkera Schlöndorffa (1969.), uz Davida Warnera i Annu Karinu. Za njega je prekretnica uloga Feđe u **Rondu**, za koju je dobio Zlatnu arenu, a podjednako su važni i nastupi u filmovima Kreše Golika **Imam dvije mame i dva tate** i **Tko pjeva zlo ne misli**: uloga gospodina Fulira u potonjem smatra se jednom od najvažnijih u povijesti hrvatskoga filma, vrlo rafinirano stilizirana, a po tom liku nazivani su zagrebački restorani i kafići. Od 1974. osniva vlastiti Teatar u gostima, koji uspješno održava predstave diljem Jugoslavije. Film mu je otad u drugom planu, iako vrijedi izdvojiti ulogu kapetana Stewarta u partizanskom spektaklu **Sutjeska**, jer je tijekom snimanja zbog svog odličnoga engleskog i široke kulture bio u vrlo dobrim odnosima s glavnom zvijezdom Richardom Burtonom. Kao prepoznatljivu facu često su ga angažirali u srpskim komedijama i dramama, kako na filmu tako i na televiziji, kada su htjeli

sugerirati da je nacionalna različitost najnormalnija stvar.

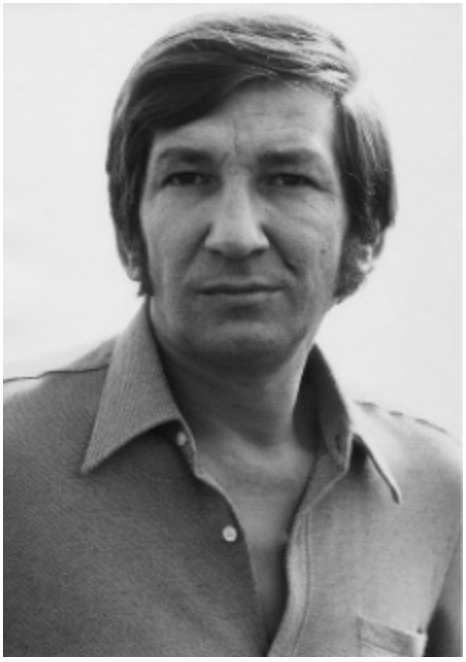

Foto *session za* **Tko pjeva zlo ne misli**

Branko Bauer

(Dubrovnik, 1921. – Zagreb, 2002.)
Studirao veterinu, za NDH skrivao u svom stanu Židovku u koju se i zaljubio (zato je poslije dobio status „pravednika među narodima"), jedva izbjegao križni put pobjegavši s maksimirskog stadiona i poslije se priključio Jadran filmu, najprije kao redatelj žurnala i dokumentaraca, da bi već s prva dva filma za djecu i mladež, **Sinji galeb** (1953.) i **Milioni na otoku** (1955.) bio zapažen kao izniman talent. **Ne okreći se sine** uvrštava ga u sam vrh jugoslavenske kinematografije, iako izvrsno režirana, melodrama **Samo ljudi** ne postiže takav uspjeh, kao ni njegovo remek-djelo **Tri Ane.** Ali zato su **Martin u oblacima** i **Prekobrojna** veliki hitovi u kinima, dok mu je najprestižnije ostvarenje u 60-ima politizirana drama **Licem u lice**, za koju dobiva niz priznanja. Bilo je to već razdoblje bujanja autorskog filma, u kojem se redatelja postupno otpisuje kao staromodnog zanatliju, čemu on sam pridonosi neuspjelom primjenom modernističkih rješenja u partizanskom filmu **Nikoletina Bursać** (1964.) te u socijalnoj drami **Doći i ostati** (1965.), koja se unatoč Srebrnoj areni u Puli već smatra reliktom u jeku afirmacije Vatroslava Mimice, Aleksandra Petrovića, Živojina Pavlovića i Dušana Makavejeva. Nakon kraha nefokusirane drame **Četvrti suputnik** (1967.), odbijaju mu projekt za projektom, pa i zanimljiv scenarij velikog češkog književnika Arnošta Lustiga „Djevojka s ožiljkom", koji je na prijelazu 60-ih u 70-e boravio u Zagrebu. Privremeno se zapošljava na Televiziji Zagreb, snima feljtone i reportaže (nagrađene „Sestre Baković" iz 1970.), a u prvu ligu vraća

se zahvaljujući seriji „Salaš u Malom Ritu“, po kojoj su snimljena dva filma, od kojih je puno uspjelije **Zimovanje u Jakobsfeldu**. Po mnogima ponajbolji hrvatski i jugoslavenski filmski redatelj klasičnog prosedea završio je karijeru osrednjim ratnim filmom **Boško Buha**. O njemu je 1985. objavljena knjiga „Bauer“, koju je talijansko-slovenski kritičar Sergio Grmek Germani nazvao jednom od najboljih europskih filmskih monografija.

Branko Bauer na snimanju filma **Licem u lice**

Ena Begović

(Split, 1960. – Brač, 2000.)
Statirala je u **Okupaciji u 26 slika**, a prvu ulogu u televizijskoj drami Ljubiše Ristića „Goran“ (1979.) odigrala je prije nego što je upisala glumu na zagrebačkoj akademiji. Još kao studentica postala je novi glamurozni seks simbol zahvaljujući glavnoj roli u **Padu Italije**, ali to je jugoslavenska kinematografija slabo iskoristila. Prvi ozbiljniji zadatak dobila je u krimiću Živorada Tomića **Kraljeva završnica** (1987.), igrala je lijepu ženu koju u vlaku siluju trojica konduktera, a kao iznimna glumica potvrdila se i godinu poslije ulogom barunice Castelli u **Glembajevima**, za koju je dobila Zlatnu arenu za sporednu ulogu (i odmah je odbila).

Branko Belan

(Postira na Braču, 1912. – Zagreb, 1986.)
Najtragičnija kreativna sudbina jugoslavenske kinematografije. Iako je u siječnju 1945. dobio prvu nagradu za scenarij zabavnog slikopisa „Odnarođen“ na natječaju koji je raspisao Državni slikopisni zavod „Hrvatski slikopis“, to mu nije naškodilo u karijeri u poratnim godinama, kada se priključio mladim redateljskim nadama Jadran filma. Odlično su mu ocijenjeni dokumentarci

„Elektrifikacija“ i „Tunolovci“ (oba 1948.), a njegov dugi igrani prvijenac **Koncert** dobro je stajao među profesionalcima, ali nije dobio priznanja koja zaslužuje. Po njegovu sinopsisu František Čáp snimio je ratni triler **Trenutki odločitve**, koji je 1955. dobio prvu nagradu za režiju u Puli, a u Bosna filmu prihvatili su mu scenarij za dramu o ilegalcu koga sumnjiče za izdaju, ali on ipak uspije dokazati nevinost. **Pod sumnjom** (1956.) bio je vrlo moderno režiran film – za standarde tog razdoblja – no isječeno je desetak važnih scena koje su se smatrale kontroverznima, jer su moralno relativizirale kako partizane tako i talijanske okupatore. Razočarani redatelj više nikad nije dobio priliku za novi film, posvetio se publicistici i filmskoj teoriji – knjige „Scenarij što i kako“ (1960.), „Sjaj i bijeda filma“ (1966.) i „Sintaksa i poetika filma (teorija montaže)“ (1980.) – te pisao scenarije za televizijske drame.

Branko Belan

Aleksandar Berček

(Vrdnik, 1950. –)
Diplomirao glumu na beogradskoj akademiji, popularnost stječe ulogama u serijama „Otpisani“ (1974. – 1975.), „Grlom u jagode“ (1976.) i „Povratak otpisanih“ (1978.), međutim, tek filmovi otkrivaju koliki je njegov raspon: izvrstan je kao kalkulantski prijatelj glavnog junaka u filmu **Bravo maestro**, novinar u krizi u **Kvaru**, mucavi filmofil u **Nacionalnoj klasi do 785 ccm**, melankolični revolucionar u **Snovima, životu, smrti Filipa Filipovića** te debilni vozač autobusa u **Ko to tamo peva**: za ulogu Miška nagrađen je Zlatnom arenom za epizodu. Najviše ga se pamti po novovalnom filmu **Dečko koji obećava**, u kojem igra lik po imenu Slobodan Milošević, čiji se svjetonazor radikalno mijenja udarcem po glavi. Među važnijim mu je nastupima i onaj u kriminalističkoj drami Dragana Kresoje **Još ovaj put** (1983.).

Zvonimir Berković

(Beograd, 1928. – Zagreb, 2009.)
Studirao violinu na konzervatoriju i režiju za zagrebačkoj akademiji, ali nakon što kraće vrijeme figurira kao dramaturg u Zagrebačkom dramskom kazalištu, na nagovor Ante Babaje prelazi u Jadran film i piše svoj prvi scenarij „Male stvari" (1955.), koji zbog provokativnosti nikad nije realiziran. Članak u crnoj kronici o prometnom udesu na autocesti Zagreb – Beograd nadahnuo ga je za scenarij filma **H-8** (napisan u suradnji s Tomislavom Butorcem), za koji dobiva Zlatnu arenu u Puli. Redateljski prvijenac mu je kratki igrani film „Moj stan" (1962.), nagrađen u Cannesu, a još bolje prolazi njegov prvi dugi film **Rondo**, proglašen vrhuncem sofisticiranosti u tadašnjoj jugoslavenskoj kinematografiji. Manje sreće ima s narednim ostvarenjem **Putovanje na mjesto nesreće** (1970.), bunio se da mu nisu dali dovoljno vremena da scenarij doradi kako valja, iako u pitanju nije bilo nezanimljivo ostvarenje, krajnje otvorene dramaturgije u odnosu na zaokruženost **Ronda.** Kao zamjenik glavnog urednika proskribiranog Hrvatskog tjednika dospio je nakon sloma Hrvatskog proljeća na tzv. crnu listu, predavao scenarij na zagrebačkoj akademiji, a naredni film – **Ljubavna pisma s predumišljajem –** snimio je tek 1985., kada su njegovi politički „grijesi" već bili zaboravljeni. Redatelj iznimnog vizualnog stila i sklonosti rafiniranom dijalogu, poslije raspada Jugoslavije proslavio se kao novinski kolumnist, najprije u tjedniku Globus, a kasnije i u dnevniku Vjesnik.

Ljiljana Blagojević

(Zemun, 1955. –)
Nemoguće ju je zaobići jer je u filmu **Sjećaš li se, Dolly Bell** igrala mladu prostitutku koja uvodi junaka tinejdžera u svijet seksa: naočita brineta pokazala je iznimno dojmljiv spoj nježnosti i oporosti, delikatnosti i grubosti, zbog kojih ta priča tako dobro funkcionira. Iste godine kad je snimila taj film diplomirala je i glumu na beogradskoj akademiji, ali pred kamerama i na sceni je još kao djevojčica. Ipak, u njezinoj bogatoj karijeri izdvaja se samo još jedan film, **Večernja zvona**, u kojem igra erotičnu Rosu, koja neodoljivo privlači protagonista (Šerbedžija), unatoč tome što je udana za njegova brata (Božović).

Branko Blažina

(Rijeka, 1916. – Zagreb, 1998.)
Branko Bauer priznao je da se preporodio kad je počeo raditi sa snimateljem

koji mu ne nameće rješenja, nego sluša njegove sugestije tako da su od **Miliona na otoku** pa do **Boška Buhe** nerazdvojan tandem na nizu vizualno vrlo raznolikih filmova. Prvo snimatelj Hrvatskog slikopisnog zavoda „Hrvatski slikopis", radio je i na dokumentarnom filmu „Straža na Drini" (1942.) nagrađenom u Veneciji, ali i kriomice bilježio povlačenje Nijemaca i ustaša iz Zagreba 1945. Za Jadran film najprije snima dokumentarce, da bi se zahvaljujući Baueru uglavnom prebacio na igrani film. Osobito mu je hvaljena kamera i u filmovima **Pustolov pred vratima** (1961.), **Kužiš stari moj** i **Seljačka buna 1573.**, za koju je u Puli nagrađen Zlatnom arenom. Snimio je i popularnu seriju „Naše malo misto" (1970. – 1971.).

Dragomir Bojanić Gidra

(Kragujevac, 1933. – Beograd, 1993.)
Studirao glumu na beogradskoj akademiji, markantan i muževan najprije se nametnuo ozbiljnim karakternim ulogama, a u jeku eksplozije špageti vesterna u drugoj polovici 60-ih čak je igrao glavne uloge u nekolicini takvih filmova pod pseudonimom Anthony Ghidra. Uz **Nizvodno od sunca**, najvažnija mu je uloga u **Jedanaestoj zapovijedi** Vanče Kljakovića (1970.), komornoj komediji o jazu među generacijama u kojoj mu je jedina partnerica bila Vesna Malohodžić. Zlatnu arenu u Puli dobio je 1974. za ulogu u filmu **Svadba** po Mihailu Lalići. Od 1977. nastupa u serijalu **Lude godine**, igra oca glavnog junaka po imenu Živorad Žika Pavlović (žalac na račun poznatog redatelja je namjeran), mijenja fah i postaje komičar, jedan od najpopularnijih u jugoslavenskom filmu. Povremeno se potpisuje i samo kao Dragomir Bojanić.

Petar Božović

(Zemun, 1946. –)
Studirao glumu na beogradskoj akademiji, na filmu i televiziji redovito nastupa od 1968. – posebno zapaženo u televizijskom filmu Đorđa Kadijevića „Leptirica" (1973.) i seriji „Više od igre" (1977.) – da bi ga proslavila naslovna uloga samozatajnog znanstvenika pred velikim otkrićima u **Tajni Nikole Tesle**. Impozantne, stamene pojave, osobito vješto igra grube, katkad i karikaturalne likove Crnogoraca u filmovima Živka Nikolića **Čudo neviđeno** (1984.), **Lepota poroka** i **U ime naroda**. Specijalnost su mu karakterne uloge, poput one nesnošljivog sustanara koji završava stravično u hororu **Već viđeno**, a sugestivan je i u **Večernjim zvonima**, u ulozi brata glavnog junaka, koji je za razliku od njega običan čovjek nedotaknut ideologijom.

Veljko Bulajić

(Vilusi kraj Nikšića, 1928. –)
Još kao tinejdžer pridružio se partizanskom pokretu, maturirao u Sarajevu, a u Zagrebu završio u Domu JNA, gdje se i zainteresirao za film. Dobio je skromnu stipendiju za Centro Sperimentale u Rimu i tamo studirao režiju, no već svojim prvijencem **Vlak bez voznog reda** postigao je velik uspjeh i definirao stil koji preferira efektne pokrete kamere i statista, bogati drugi plan i kolektivnog protagonista. Naredni film **Rat** (1960.), koji se bavi fiktivnim atomskim sukobom, unatoč Velikoj srebrnoj areni i velikom budžetu ne postiže takav odjek, ali zato mu je naredno ostvarenje **Uzavreli grad** možda najbolje u karijeri. Ambiciozni partizanski spektakl **Kozara** prikazivao se posvuda u svijetu, kod kuće su ga zagovornici autorskog filma napadali zbog megalomanije i patetike, dok njegov cjelovečernji dokumentarac „Skopje '63" (1964.), o tragičnim posljedicama potresa u makedonskom glavnom gradu, također postiže međunarodnu reputaciju. Da bi dokazao kako ga ne zanimaju samo superprodukcije, snima dramu o četiri tifusara **Pogled u zjenicu sunca** (1966.), koja je primljena u prateći program Cannesa, ali zato mu je **Bitka na Neretvi** najskuplji projekt u povijesti jugoslavenske kinematografije. Zanimaju ga velike teme, poslije snima **Atentat u Sarajevu**, ali i **Visoki napon** (1981.), ne tako dobro prihvaćenu dramu o obračunu sa staljinizmom u tvornici „Rade Končar", dok vojvođanski partizanski film **Veliki transport** (1983.) usprkos solidnoj gledanosti završava debaklom i dovodi u stečaj novosadsko poduzeće Neoplanta film. Tih godina puno su mu zanimljivija ostvarenja ne tako snažnog zamaha, kao fantastični povijesni film **Čovjek koga treba ubiti**, drama o poratnim zadrugama **Obećana zemlja** i **Donator** (1989.), istinita priča o kolekcionaru Erichu Šlomoviću. Tijekom sedamdesetih započeo je seriju razgovora s Josipom Brozom Titom nazvanu „Titovi memoari" (1980.), ali nije napravio više od četiri epizode.

Veljko Bulajić i Curd Jürgens na setu filma **Bitka na Neretvi**

Boris Buzančić

(Bjelovar, 1924. – Zagreb, 2014.)
Još kao student glume na zagrebačkoj akademiji igrao je zapaženu ulogu u satiri **Ciguli Miguli**, ali kako je završila u bunkeru, nitko nije vidio njegov debi. Ni izvrsni **Koncert** nije bio osobito gledan, kao ni film Branka Marjanovića **Opsada** (1956.), tako da mu popularnost pribavljaju tek filmovi Nikole Tanhofera **Nije bilo uzalud** i **H-8.** Prvenstveno kazališni glumac s puno televizijskih angažmana, na filmu narednu važnu ulogu dobiva tek u cjelovečernjem prvijencu Antuna Vrdoljaka **Kad čuješ zvona**, gdje igra partizanskog komesara Vjeku. Izvrstan je bio i u filmu Tomislava Radića **Timon**, u kojem se njegov lik razgolićuje psihički i fizički, a netipičan angažman dobio je u spektaklu **Užička republika** u kojem bez patosa glumi partizanskog komandanta.

Svetozar Cvetković

(Beograd, 1958. –)
Diplomira glumu na beogradskoj akademiji, zapaženo nastupa u kazalištu, a proslavlja ga naslovna uloga u filmu Dušana Makavejeva **Mister Montenegro.** Visok, plavokos i ako treba autoritativan, odličan je kao studentski aktivist u završnici filma **Kako sam sistematski uništen od idiota**, a zapažen je i u ulozi švercera u pulskom pobjedniku **Srećna nova '49**. Živojin Pavlović angažira ga za glavnu rolu u **Na putu za Katangu**, ponovno surađuje s Makavejevom u **Manifestu**, a efektan je i kao dugokosi partizan Zunzara u **Gluvom barutu**. Poslije raspada Jugoslavije aktivan je i kao producent.

František Čáp

(Čelákovice, Češka, 1913. – Piran, 1972.)
Kao scenarist uključuje se u češku kinematografiju sa samo 20 godina, od 1939. u domovini režira 13 filmova, od kojih najveće uspjehe postižu melodrama **Noćni leptir** (1941.), nagrađena medaljom u Veneciji, i ratni film **Ljudi bez krila** (1946.), jedan od ravnopravnih laureata obnovljenog Cannesa. Nakon pobjede staljinizma, emigrira 1949. u Zapadnu Njemačku, tamo režira tri filma i prihvaća poziv direktora Triglav filma Branimira Tume da u Sloveniji režira komediju **Vesna** koja postaje veliki hit, kao i njezin nastavak **Ne čakaj na maj**. Ratni triler **Trenutki odločitve** (1955.), priča o liječniku koji pomaže partizanima, pobjeđuje na prvom pravom natjecateljskom pulskom festivalu, dobiva Veliku nagradu Arena sa zlatnom medaljom za režiju te nagrade za glavnu i sporednu mušku ulogu (Stane Sever odnosno Stane

Potokar), međutim, njegova specijalnost su pitki žanrovski filmovi poput socijalne melodrame **Vrata ostaju otvorena**, špijunskog trilera **X-25 javlja** i glazbene komedije **Srešćemo se večeras** (1962.), koja završava efektnim *medleyjem* šlagera s Opatijskog festivala. Tijekom pedesetih režira i koprodukcije s Nijemcima i Talijanima, npr. **Kruh i sol** (1957.) s mladim Marcellom Mastroiannijem i Isabelle Corey, međutim, osrednji odjek komedije **Naš avto** (1962.) zapečatio mu je karijeru: više nije napravio nijedan jugoslavenski film, nego samo koprodukcije sa strancima za film i televiziju. U slovenskoj sredini nikad nije bio prihvaćen zato što je bio Čeh, smetala im je i njegova komercijalna, ali i *gay* orijentacija te činjenica da je – za razliku od većine kolega – bio virtuozan redatelj koji se lako i brzo snalazio na setu.

František Čáp

Bato Čengić

(Maglaj, 1931. – Sarajevo, 2007.)
Diplomirao studij scenskih umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, usavršavao se u Londonu kod Karela Reisza i Johna Schlesingera, asistirao na domaćim filmovima poput **Kozare**, a njegov prvijenac **Mali vojnici** već je ocijenjen kao značajan odskok za BiH kinematografiju. U kontroverznim filmovima **Uloga moje porodice u svjetskoj revoluciji** i **Slike iz života udarnika** preuzima naglašeno modernistički stil, a kako je zbog njih 70-ih završio na crnoj listi, neko vrijeme radi samo kratke forme, sve do povratničkog filma **Pismo glava** (1983.), koji je, međutim, ocijenjen kao osrednji. Mjesto u jugoslavenskom redateljskom panteonu osigurava mu tek **Gluvi barut** po Branku Ćopiću. Nekad se potpisivao kao Bata Čengić, a nakon raspada Jugoslavije kao Bahrudin Čengić.

Arsen Dedić

(Šibenik, 1938. – Zagreb, 2015.)
Kao već velika zvijezda jugoslavenske estrade, prvo glumi manje ili veće uloge u filmovima **Kad golubovi polete**, **Višnja na Tašmajdanu** i **Pusti snovi** (svi

1968.), potom sklada dvije vrlo popularne šansone za **Živu istinu**, da bi prvi veliki uspjeh postigao *soundtrackom* za **Vlak u snijegu**. Najozbiljniji mu je rad glazba za **Glembajeve** morikoneovskog ugođaja, a za **Donatora** je prvi put nagrađen Zlatnom arenom. Film i kino česta su tema mnogih njegovih šansona.

Arsen Diklić

(Staro Selo kod Otočca, 1922. – Beograd, 1995.)
Jedan od rijetkih profesionalnih scenarista jugoslavenske kinematografije, posebno zainteresiran za ratne teme. Dugogodišnji novinar i urednik listova za djecu, prvi scenarij piše za film Branka Bauera **Milioni na otoku** (1955.), po kojem je 1959. napisao dječji roman „Plava ajkula". Najviše uspjeha imaju s filmom **Ne okreći se sine**, za koji su zajedno napisali scenarij po Bauerovoj ideji, dok – iako izvrsna – melodrama **Samo ljudi** ne prolazi dobro. U Bauerovu remek-djelu **Tri Ane** jedan je od autora dijaloga, da bi se poslije priklonio suradnji s drugim redateljima. Jedinu Zlatnu arenu za scenarij dobiva za poratnu dramu Stoleta Jankovića **Radopolje** (1963.), sa Žikom Mitrovićem radi na filmovima **Marš na Drinu** i **Užička republika**, a važna mu je i suradnja u zapadnonjemačkoj koprodukciji **Muški izlet** (1964.) uglednog Wolfganga Staudtea. S Bogdanom Jovanovićem, također čestim Bauerovim scenaristom, piše predložak za zapaženu gastarbajtersku dramu Milutina Kosovca **Sunce tuđeg neba** (1968.). Ponovno se nalazi s Bauerom na izvrsnoj televizijskoj ekranizaciji njegova romana „Salaš u Malom Ritu", hvaljenoj i vrlo popularnoj seriji iz koje su nastala dva filma.

Bogdan Diklić

(Bjelovar, 1953. –)
Glumom se amaterski bavi još u rodnom gradu, a 1972. upisuje beogradsku akademiju. Među mladim je glumcima koje je proslavila serija „Grlom u jagode" (1976.), dok mu je na filmu probojni nastup u hitu Gorana Markovića **Nacionalna klasa do 785 ccm**, gdje igra povučenog boležljivog mladića, što je vrsta lika koju će i kasnije često ponavljati. Redatelj ga upošljava u većini svojih ostvarenja, iako je najveću preobrazbu napravio u hit komediji Slobodana Šijana **Maratonci trče počasni krug**, u kojoj se u završnici pretvara iz nesigurnog u odlučnog junaka. Važnije nastupe ima još u Markovićevim filmovima **Majstori, majstori!**, **Variola Vera**, **Već viđeno**, u Grlićevim **U raljama života** i **Za sreću je potrebno troje** te **U ime naroda** Živka Nikolića. Napisao je knjigu „O glumi bez glume" (2011.).

Anica Dobra

(Beograd, 1963. –)
Dijete gastarbajtera, u školi je naučila njemački, što joj je kasnije pomoglo u karijeri. Još tijekom studija glume na beogradskoj akademiji najprije igra u **Životu radnika** Miroslava Mandića (1987.), ali probojna joj je uloga – spletkarice koja po svaku cijenu želi zadržati privremeno radno mjesto – tek ona u hvaljenom filmu **Već viđeno**, za koju dobiva Zlatnu arenu u Puli. Sporedni, ali također vrlo zapaženi lik negativke imala je i u filmu **Život sa stricem**, efektna je u ulozi lakomislene, ali snalažljive šiparice u drugoj priči triptiha **Kako je propao rokenrol**, a i dio je prestižnoga glumačkog ansambla spektakularnog **Sabirnog centra.** Ne odbija uloge čak ni i u komercijalnim projektima kao što je **Balkan express 2** (1989.). Možda najvažnija zvijezda koja se pojavila krajem 80-ih u jugoslavenskoj kinematografiji, od 1990. sve češće nastupa u Njemačkoj, a za ulogu u filmu uglednog Egona Günthera **Rosamunde** (1990.), potpisana kao Anna Dobra, dobila je bavarsku filmsku nagradu kao mlada glumica godine.

Milena Dravić

(Beograd, 1940. –)
Još kao gimnazijalku, polaznicu baletne škole, otkrio ju je František Čáp i angažirao za glavnu ulogu u filmu **Vrata ostaju otvorena**, čiji joj uspjeh osigurava niz novih ponuda, tako da poslije upisuje i glumu na beogradskoj akademiji. Za **Prekobrojnu** Branka Bauera dobiva prvu Zlatnu arenu, bila je sjajna u ulozi seljančice koja se dokazuje na radnim akcijama pred svojim bivšim dečkom (Ljubiša Samardžić), međutim, ne želi se ukalupiti kao naivka, što su joj dotad nametali, pa iste godine postaje zagonetna zavodnica u art filmu ceste Boštjana Hladnika **Peščeni grad.** Njezinu senzualnost i urbanost osobito je naglasio **Rondo** Zvonimira Berkovića, na svoj način i **Jutro** njezina budućeg supruga Puriše Đorđevića te **Zaseda** Živojina Pavlovića, ali veliki glumački raspon potvrdila je 1967. u **Nemirnima** Kokana Rakonjca, s kojim je tada bila u braku, igrajući simpatičnu prostitutku Zoricu, i za nju dobila Srebrnu arenu. Međunarodni odjek osigurala joj je uloga agilne komunistkinje za koju je seks samo teorija u filmu Dušana Makavejeva **W.R. Misterije organizma**: njezine fotografije tada su obišle svijet, a zapaženo je nastupila i u hvaljenom čehoslovačkom filmu oskarovaca Jána Kadára i Elmara Klosa **Voda nešto nosi** (1971.), za koji je dobila nagradu na festivalu u Taormini. S trećim suprugom Draganom Nikolićem nastupala je u odličnom šou Televizije Beograd „Obraz uz obraz" (1972. – 1974.) i zacementirala status najpopularnije jugoslavenske glumice. Poslije smo je gledali uglavnom u

komedijama, iako joj je dramska uloga u **Posebnom tretmanu** Gorana Paskaljevića osigurala Zlatnu palmu u Cannesu za sporednu ulogu, što prije toga nije uspjelo nijednom njezinom kolegi.

Boris Dvornik

(Split, 1939. – Split, 2008.)
Još kao studenta glume angažirao ga je France Štiglic za glavnu ulogu u **Devetom krugu**, mladića koji na nagovor roditelja, a protiv svoje volje ženi maloljetnu Židovku kako bi je spasio od rasnih zakona u NDH. U trenu se probio među najpopularnije mlade jugoslavenske glumce, dok je status potvrdio komedijom **Martin u oblacima**, spretno oslikavši naslovni lik spojem vedrine i naivnosti. U filmu **Lito vilovito** i njegovom svojevrsnom nastavku **Čovik od svita** već glumi iskusnijeg tipa, „galeba" koji bi lako htio postići sve u životu, a njegov raspon zapazio je i Dušan Makavejev i dao mu ulogu šofera koji zavodi glavnu junakinju u modernističkoj drami **Čovek nije tica**. Zlatnu arenu za glavnu ulogu dobiva 1969. za filmove **Kad čuješ zvona** i **Most**, kada je već bilo očito da se lako snalazi u ratnim akcijskim filmovima, zahvaljujući pučkoj karakternoj crti koju je unosio u svoje likove. S tadašnjim najboljim prijateljem Batom Živojinovićem igrao je u dva partizanska spektakla **Bitka na Neretvi** i **Sutjeska**, osvojio je gledatelje i u velikom hitu **U gori raste zelen bor**, ali da je sposoban i za nešto drugo vidjelo se po ulozi podmuklog ubojice u filmu Vatroslava Mimice **Događaj**. Takvi ga izazovi, međutim, više nisu privlačili, jer ga je serija „Naše malo misto" (1970. – 1971.), u kojoj je igrao dobrodušnog Roka Prča, pretvorila u superzvijezdu. Tu i tamo odigrao bi zanimljiviju karakternu rolu (**Lov na jelene**, **Kiklop**), ali uglavnom je nastupao „s pola snage", kako na filmu tako i u kazalištu, i bio sve više prisutan na estradi. Jedan od rijetkih hrvatskih glumaca koji je bio iznimno omiljen u cijeloj Jugoslaviji.

Ilija Džuvalekovski

(Prilep, 1915. – Skoplje, 2004.)
Ugledni makedonski kazališni glumac – koji je sredinom 60-ih igrao i u zagrebačkom HNK-u – često je nastupao na filmu i televiziji. Zbog markantne pojave najčešće je igrao autoritativne likove, prije negativne nego pozitivne, a osobito je bio dojmljiv u filmovima Franceta Štiglica **Volča nok** i **Viza na zloto**, Žike Mitrovića **Ešalon doktora M** i **Mis Ston**, **Kota 905** Mate Relje te kao željezničar koga supruga vara u ljubavnoj drami **Svanuće** Nikole Tanhofera. Ipak, dvije najbolje uloge su mu one u Bulajićevu **Uzavrelom gradu**, gdje igra radničkog aktivista Šibu koji neprestano prekoračuje svoje

ovlasti, te u Bauerovu **Licem u lice** kao direktor Čumić koji koči „samoupravne procese".

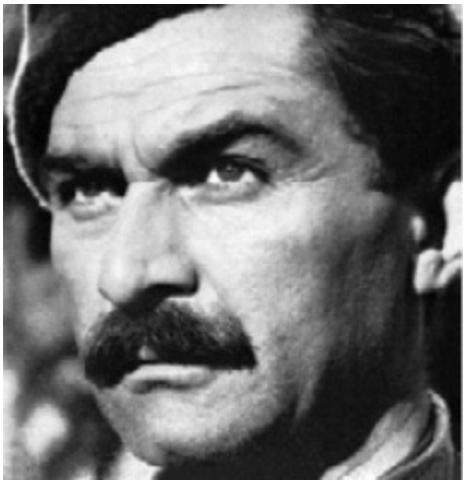

Ilija Džuvalekovski u filmu **Kota 905**

Puriša Đorđević

(Čačak, 1924. –)
Aktivan sudionik partizanskog pokreta, svoja je sjećanja utkao u poznatu tetralogiju koja je počela **Devojkom** (1965.), a završila filmom **Podne.** Prije toga režirao je osrednja ostvarenja, zapaženiji su mu bili dokumentarci poput „Devojke s naslovne strane" (1958.), ali spomenuta tetralogija mu je spojem poetičnosti i modernizma pribavila i međunarodnu reputaciju. Nakon **Devojke** uslijedio je **San** (1966.), primljen na berlinski festival, dok mu je nesporni vrhunac **Jutro**. Miljenik žirija pulskih festivala, koji nagrađuju i njegove slabije filmove, od kraja 60-ih niže sve konfuznije radove koji jedva pobuđuju zanimanje gledatelja. Povremeno se potpisuje i punim imenom Mladomir Puriša Đorđević.

Bekim Fehmiu

(Sarajevo, 1936. – Beograd, 2010.)
Albanac s Kosova, diplomirao glumu na beogradskoj akademiji, zapaženije uloge na filmu ima od 1962. (**Saša**, **Devojka**, **Sovražnik** i dr.), a za nastupe u filmu **Roj** i drugoj priči u diptihu **Vreme ljubavi** dobiva u Puli Srebrnu arenu za sporednu ulogu. Prvi put igra likove u središtu radnje u hvaljenim socijalnim dramama **Tople godine** i **Protest**. Ipak, puno mu je važnija uloga u **Skupljačima perja** u kojima igra karizmatičnog Roma Belog Boru: njome u Cannesu postiže svjetski uspjeh, u Puli mu za nju dodjeljuju još jednu Srebrnu arenu (zajedno s onom u **Protestu**), ali potpisuje i višegodišnji ugovor s talijanskim producentom Dinom De Laurentiisom. Njihova prva suradnja u

televizijskoj seriji „Avanture Odiseja“ (1968.) prolazi odlično: Fehmiu igra naslovnu ulogu, međutim, pokušaj da osvoji Hollywood u *blockbusteru* **Avanturisti** (1970.), s Candice Bergen i Oliviom de Havilland kao partnericama, završava debaklom. Otad živi između Italije i Jugoslavije, s ponekim zanimljivijim holivudskim angažmanom (**Crna nedjelja** Johna Frankenheimera iz 1977.), dok se od filmova koje je snimio u tom razdoblju izdvajaju **Salon Kitty** Tinta Brassa (1976.)**, Specijalno vaspitanje** i **Partizanska eskadrila**. Napustio je kazalište 1987. zbog antialbanske propagande i otad samo povremeno nastupa u talijanskim filmovima i serijama. Napisao je dvije knjige memoara pod naslovom „Blistavo i strašno“, prva je objavljena 2001., a druga 2012., nakon njegova samoubojstva. Supruga mu je bila glumica Branka Petrić, a sin Uliks Fehmiu talentirani je filmski glumac.

Vilko Filač

(Ptuj, 1950. – Ljubljana, 2008.)
Diplomirao kameru na praškoj filmskoj školi FAMU, gdje se i zbližio s Emirom Kusturicom, a njihov prvi zajednički rad „Nevjeste dolaze" dosta duguje vizualnom stilu Karpa Godine u filmu Ivice Matića **Žena s krajolikom**, što nije čudo jer je po Matićevu scenariju ova televizijska drama i snimljena. Njihov dugi igrani prvijenac **Sjećaš li se, Dolly Bell** odlikuje se pomalo „prljavom" fotografijom, što izvrsno odgovara evokaciji sarajevske periferije s početka šezdesetih, dok za **Oca na službenom putu** pronalaze drugačija vizualna rješenja, puno ambicioznija i zahtjevnija. **Dom za vešanje** predstavljao mu je poseban izazov zbog velikog broja specijalnih efekata, a povjereni posao obavio je na svjetskoj razini. U Sloveniji ga je Godina angažirao za svoj drugi redateljski rad **Rdeči boogie ali Kaj ti je deklica**, no najimpresivnije je snimio seriju Franceta Štiglica „Strici su mi povedali". Bio je direktor fotografije i na vizualno atraktivnom televizijskom filmu „Šumanović – komedija umetnika" po scenariju Branka Vučićevića, a snimio je i hvaljeni film talijanskog redatelja i glumca Michelea Placida **Pummarò** (1990.), prikazan u Cannesu u pratećem programu „Izvjestan pogled".

Božidarka Frait

(Velika Žuljevica, 1940. –)
Dijete s Kozare koje je posvojila obitelj zagrebačkog predstavnika Ferrania filma, diplomirala je glumu na zagrebačkoj akademiji, međutim, unatoč efektnoj epizodi u filmu **Licem u lice** stagnirala je sve dok je Tomislav Radić nije promovirao u svom prvijencu **Živa istina** (1972.), za koji je dobila Zlatnu arenu u Puli unatoč tome što film nije bio u službenoj konkurenciji. Postaje jedna od najvećih zvijezda jugoslavenske kinematografije, nastupa i u partizanskim spektaklima (**Užička republika**), a osobito sugestivno tumači likove samosvojnih žena kao u **Ljubici** Kreše Golika, **Ženi s krajolikom** Ivice Matića i **Ritmu zločina** Zorana Tadića. Od sredine osamdesetih uglavnom nastupa u sporednim karakternim ulogama. Prezime je najprije potpisivala kao Frajt.

Božidarka Frait u jednom od svojih brojnih izdanja u filmu **Živa istina**

Mira Furlan

(Zagreb, 1955. –)
Prvakinja zagrebačkog HNK-a, Zlatnu arenu za sporednu ulogu dobiva za film **Kiklop**, no tada je već zahvaljujući serijama „Velo misto" (1981.) i „Smogovci" (1982.) vrlo popularna glumica. Isprva tipizirana u ulogama seksualno agresivnih žena u filmovima **Pismo glava**, **Otac na službenom putu** i **Horvatov izbor** (napravljenim iz serije „Putovanje u Vučjak" po Miroslavu Krleži), puno kompleksnije likove oblikuje u ostvarenjima **Za sreću je**

potrebno troje, **Ljubezni Blanke Kolak** (1987.) i **Braća po materi**. Zlatnu arenu za glavnu ulogu dobila je u erotski izazovnom filmu **Lepota poroka**, u kojem igra konzervativnu crnogorsku seljanku na muci u nudističkom kampu. Poslije raspada Jugoslavije ostvaruje zapaženu karijeru na američkoj televiziji.

Metka Gabrijelčič

(Ljubljana, 1934. –)
Još kao studenticu geodezije i građevinarstva otkrio ju je redatelj František Čáp, dao joj naslovnu ulogu u **Vesni** i pretvorio je u prvu pravu jugoslavensku filmsku zvijezdu. Iznimno prirodna nastupa pred kamerama, naočita brineta igrala je još samo u filmu za mladež **Milioni na otoku** Branka Bauera, komediji **Ne čakaj na maj**, nastavku **Vesne**, i koprodukciji **Kad ljubav dođe** (1957.) uz Mylène Demongeot, da bi se potom odrekla glume i posvetila svojoj profesiji i obitelji.

Metka Gabrijelčič – reklamna fotografija

Aleksandar Gavrić

(Beograd, 1932. – Inđija, 1972.)
Gotovo da je odustao od filma jer se smatrao tipom američkog, a ne jugoslavenskog glumca, no srećom, Žika Mitrović dao mu je naslovnu ulogu u **Kapetanu Lešiju**, zahvaljujući kojoj je postao najveća domaća zvijezda. Muževan i vrlo prirodna nastupa, bio je stvoren za uloge akcijskog junaka, pa ga redatelj koristi i u filmovima **Signali nad gradom**, **Solunski atentatori**, **Obračun** (u kojem opet igra Lešija) i **Marš na Drinu**. Poslije se okušavao i u

filmovima drugih žanrova, ali s manje uspjeha, da bi mu na prijelazu desetljeća titulu akcijskog specijalista preoteli Bata Živojinović, Boris Dvornik i Ljubiša Samardžić. Poginuo je u tragičnom prometnom udesu, imao je samo 40 godina.

Obrad Gluščević

(Metković, 1913. – Zagreb,1980.)
Afirmira se kao redatelj dokumentaraca koji dobivaju i međunarodna priznanja kao što su „Vuk" (1962.) i „Ljudi s Neretve" (1966.). Glumi simpatičnog talijanskog časnika u okljaštrenoj ratnoj drami Branka Belana **Pod sumnjom**, a prvi dugi igrani film **Lito vilovito** mu je veliki hit: nešto manje se gledalo njegov zanimljiv nastavak **Čovik od svita**, kao i komediju **Goli čovik** (1968.) po scenariju Ranka Marinkovića. Vrhunac karijere mu je **Vuk samotnjak**, jedan od najpopularnijih jugoslavenskih filmova svih vremena. U kinima je dobro prošao i ratni film za djecu **Kapetan Mikula Mali** (1974.), dok je na televiziji omiljena bila serija „Jelenko" (1981.), također za mlađu dob, koju je nakon njegove smrti dovršila supruga Maja Gluščević.

Karpo Godina

(Skoplje, 1943. –)
Sin poznate slovenske glumice Milene Godina, diplomira 1966. režiju na ljubljanskoj akademiji. U krugovima autora eksperimentalnih filmova stječe solidnu reputaciju svojim kratkim radovima, a kao direktor fotografije u dugom igranom filmu debitira u **Ranim radovima** i postaje jedan od najvažnijih protagonista crnoga vala, ne samo zbog suradnje s Batom Čengićem u **Ulozi moje porodice u svjetskoj revoluciji** i **Slikama iz života udarnika** nego i zbog vlastitih kratkih filmova – „Gratinirani mozak Pupilije Ferkeverk" (1970.), pobjednika posljednjeg održanog GEFF-a u Zagrebu, „Zdravi ljudi za razonodu", „Nedostaje mi Sonja Henie" (oba 1971.) i „14441 kvadrat" (1972.) – koji su svi završili u bunkeru nakon promjene uprave u Neoplanta filmu. Kao direktor fotografije naglašeno utječe na završni proizvod izborom boje i koncepta kadra, a među važnijim filmovima koje je snimio tijekom sedamdesetih su **Muke po Mati** i **Okupacija u 26 slika** Lordana Zafranovića te **Žena s krajolikom** Ivice Matića. Prvi dugi igrani film u vlastitoj režiji je hvaljeni **Splav Meduze**. **Rdeči boogie ali Kaj ti je deklica** (1982.), humorna drama o mladim glazbenicima koji u poratnim godinama sviraju jazz po selima umjesto prigodnih revolucionarnih songova, ne postiže očekivani odjek, ali je zato **Umetni raj** opet vrlo prestižno ostvarenje. Od 1990. predaje režiju na ljubljanskoj akademiji, sve do umirovljenja. U prvom razdoblju karijere

potpisivao se kao Karpo Aćimović Godina.

Krešo Golik

(Fužine, 1922. – Zagreb, 1996.)
Završio grafičku školu, filmom se isprva bavi amaterski, a od 1947. i profesionalno u Jadran filmu. Iz tog razdoblja najbolji mu je dokumentarac „Još jedan brod je zaplovio" (1948.). Njegov igrani prvijenac **Plavi 9** hit je u kinima, a stilizirana ruralna melodrama **Djevojka i hrast** (1955.) dobro je ocijenjen (nagrada u Puli za kameru i glavnu žensku ulogu), ali i poprilično ukočen rad. Prisilna stanka u Hrvatskoj (zbog naknadno otkrivene pripovijetke napisane za ustaške novine) omogućava mu angažman jedino u Sloveniji, gdje s Andrejom Hiengom režira korektnu ratnu dramu **Kala** (1958.), o vučjaku koji mijenja vlasnike, dok najviše koristi ima kao bliski suradnik Branka Bauera, kojemu je pomoćnik režije, a povremeno i koscenarist. Kao redatelj se tek potpisuje na antologijski dokumentarac „Od 3 do 22" (1966.), a filmovi **Imam dvije mame i dva tate** i **Tko pjeva zlo ne misli** vraćaju ga u prvu ligu jugoslavenskih redatelja. Iako su mu filmovi **Živjeti od ljubavi** (1973.), melodrama o učiteljici koja se zapošljava na selu kako bi uzdržavala dečka studenta u gradu, i **Ljubica** vrlo popularni, najveći uspjeh postiže serijom „Gruntovčani" (1975.), svakako najboljom u povijesti jugoslavenske televizije, s likovima koji su ušli u pučku predaju. Za Televiziju Zagreb napravio je i dva solidna televizijska filma, **Razmeđa** (1973.) i **Pucanj** (1977.), koji su poslije prebačeni na 35 mm vrpcu i prikazivani u kinima. Jedini slabiji rad za televiziju mu je serija „Inspektor Vinko" (1984.). Iz političkih razloga nije uspio realizirati filmski projekt „Krstitke" (1980.), ali uoči raspada Jugoslavije prepravio ga je u seriju „Dirigenti i mužikaši" (1990.). Od 1979. predavao je režiju na zagrebačkoj akademiji, a uz Branka Bauera smatra se najboljim hrvatskim redateljem. Petar Krelja uredio je monografiju „Golik" objavljenu 1997. u izdanju Hrvatskog državnog arhiva.

Krešo Golik na snimanju filma **Imam dvije mame i dva tate**

Rajko Grlić

(Zagreb, 1947. –)
Sin poznatog filozofa Danka Grlića, studira režiju na praškoj filmskoj akademiji FAMU i diplomira 1971. S kolegom sa studija Srđanom Karanovićem piše scenarij za njegov prvijenac **Društvena igra**, i otad često surađuju na vlastitim projektima. Grlićev debi **Kud puklo da puklo** (1974.) isfućkan je na festivalu u Puli zbog metafilmskih poigravanja, pa se on u svom prvom važnijem uspjehu **Bravo maestro** priklonio konvencionalnijoj dramaturgiji, a još više u velikom hitu **Samo jednom se ljubi**, nagrađenom Grand prixom na festivalu u Valenciji. U također vrlo gledanom filmu **U raljama života** vraća se ranijoj zaigranosti, što mu ne umanjuje prijemčivost kod publike, ali je definitivno napušta u socijalnoj melodrami **Za sreću je potrebno troje.** Iako je **Đavolji raj** (1989.), u međunarodnoj distribuciji poznat kao „Ono ljeto bijelih ruža", dobio Grand prix na festivalu u Tokiju, zapravo je to bio podbačaj, čiju su izvještačenost naglasili nastupi stranih glumaca Toma Contija, Roda Steigera i Susan George. Usprkos svemu, jedan od najvažnijih predstavnika tzv. praške škole.

Rajko Grlić (u sredini) na setu svog prvijenca **Kud puklo da puklo**

Fadil Hadžić

(Bileća, 1922. – Zagreb, 2011.)
Unatoč tome što je studirao slikarstvo na zagrebačkoj likovnoj akademiji, opredijelio se za novinarstvo i pisanje politiziranih skečeva, bio je urednik satiričnog časopisa Kerempuh i Vjesnika u srijedu, ali i pokretač produkcije animiranih filmova u Zagrebu. Najprije počinje režirati dokumentarce, nakon

kratkih čak i cjelovečernji „Zemlja s pet kontinenata“ (1961.), da bi suvereno debitirao ratnim trilerom **Abeceda straha**. Do 1984. režirao je ukupno 14 filmova, ali paradoksalno, iako je u teatru slovio kao majstor humora, među njima su najslabije upravo komedije **Da li je umro dobar čovjek?** (1962.) i **Idu dani** (1970.). Dok je u svom prvijencu crtao kadrove, kasnije se opustio pa povremeno postao čak površan, ali u cjelini je ostvario vrlo respektabilan opus u kojem ima i podnošljivih ratnih i povijesnih spektakala (**Desant na Drvar**, **Sarajevski atentat**), izvrsnih socijalnih trilera (**Druga strana medalje**, **Lov na jelene**) i sugestivnih angažiranih drama (**Protest**, **Novinar**). Najviše komercijalnog uspjeha imali su mu filmovi s kraja 60-ih **Tri sata za ljubav** i **Divlji anđeli** (1969.). Zadnji jugoslavenski film **Ambasador** (1984.) vrlo je tvrdo oslikavao jaz među generacijama i suton „crvene buržoazije“, ali i to je podnošljivo ostvarenje u odnosu na one koje je napravio nakon raspada Jugoslavije.

Silvana Armenulić i Fadil Hadzić pripremaju se za snimanje scene u **Lovu na jelene**

Boštjan Hladnik

(Kranj, 1929. – Ljubljana, 2006.)
Najprije se afirmirao tzv. amaterskim filmovima, usput je završio i režiju na ljubljanskoj akademiji, a međunarodna priznanja osigurava mu „Fantastična balada“ (1959.) u kojoj uz pomoć animacije dočarava svijet slikara Franceta

Miheliča. Boravi u Parizu, upoznaje Claudea Chabrola i oduševljava se idejama novoga vala, a njegov prvijenac **Ples v dežju** smatra se prvim ozbiljnim prodorom modernizma u jugoslavensku kinematografiju. Razmjeran neuspjeh – inače podjednako zanimljivog – narednog filma **Peščeni grad** odvodi ga u Zapadnu Njemačku, gdje režira dva komercijalna erotska filma, a nešto od tih iskustava prenosi u ostvarenja koja je režirao po povratku u Jugoslaviju, **Sončni krik,** a osobito **Maškaradu.** Usprkos Brončanoj areni za režiju za **Ko pride lev** (1972.), taj je film brzo zaboravljen, **Bele trave** su nezasluženo podcijenjene, a fantastična komedija **Ubij me nežno** (1979.) balansirala je između ekscentričnosti i banalnosti. Filmski kritičar Zdenko Vrdlovec objavio je 1998. godine knjigu „Ples v dežju – analiza filma Boštjana Hladnika", te 2001. uredio monografiju „Boštjan Hladnik".

Dušan Janićijević

(Gornje Grgure kod Blaca, 1932. – Gornje Grgure, 2011.)
Kad je još kao student glume na beogradskoj akademiji dobio prvu nagradu publike na reviji jugoslavenskog filma u Puli za glavnu ulogu u **Stojanu Mutikaši** Fedora Hanžekovića (1954.), a pogotovo što je kasnije igrao u ratnom trileru **X-25 javlja**, jednom od najprodavanijih domaćih naslova na svjetskom tržištu, činilo se da je nova filmska zvijezda rođena. On je, međutim, preferirao karakterne uloge problematičnih tipova, tako da od filmske slave nije bilo ništa. Kako je, međutim, bio antipod ekstrovertnim srpskim glumcima, koliko god markantan toliko i introvertan, sjajno se uklopio u dva važna filma 80-ih, željezničara razapetog između Ljubljane i Beograda u **Zadahu tela** Živojina Pavlovića i arheologa sklonog samoubojstvu u **Kući na pijesku** Ivana Martinca.

Milan Jelić

(Rekovac, 1944. –)
Diplomirao dramaturgiju na beogradskoj akademiji, ali karijeru počeo kao glumac epizodist vrlo prepoznatljive fizionomije u filmovima **Tri**, **Doći i ostati**, **Tople godine**, **Buđenje pacova** i **Vrane**. Redateljski debi **Bubašinter** iznimno mu je hvaljen, surađuje kao scenarist na velikom hitu **Ljubavni život Budimira Trajkovića**, da bi na prijelazu sedamdesetih u osamdesete postao jedan od najkomercijalnijih jugoslavenskih redatelja komedijama **Tigar** i **Rad na određeno vreme**. Potonji je imao nastavke **Moj tata na određeno vreme** (1982.) i **Razvod na određeno vreme** (1986.). Netipičan mu je rad scenarij za solidnu kriminalističku dramu Dragana Kresoje **Još ovaj put**.

Bogdan Jovanović

(Šabac, 1921. – Šabac, 1982.)
Vrlo značajan scenarist jugoslavenske kinematografije, prve potpise dobiva na dva filma Jovana Živanovića: **Zenica** i **Te noći** (1957.). Raznovrsnih interesa, prvenstveno za socijalne teme, odlikuje se zanimljivim zapletima i dobrim dijalozima, pa ne čudi što je u nekoliko navrata surađivao s Brankom Bauerom, najzapaženije u filmovima **Prekobrojna** i **Licem u lice**. S njegovim čestim suradnikom Arsenom Diklićem autor je predloška za sugestivnu gastarbajtersku dramu **Sunce tuđeg neba**. Najviše je komercijalnog uspjeha imao kao glavni scenarist velikog hita **I bog stvori kafansku pevačicu.**

Jovan Jovanović

(Beograd, 1940. –)
Apsolvirao režiju na beogradskoj akademiji, a njegov polusatni studentski igrani film „Izrazito ja" (1969.) svojevrstan je uvod u njegov kontroverzni dugi igrani prvijenac **Mlad i zdrav kao ruža**, jer se u njemu mondeni beogradski mladić koji uokolo hoda s pištoljem podruguje tekovinama socijalizma. Spretan organizator, pokrenuo je vlastitu produkciju u okviru poduzeća Dunav film i tako izbjegao probleme s cenzurom sa svojim debitantskim radom, ali produkcija je ukinuta nakon što mu je film bunkeriran. Na naredni film, također vrlo subverzivnu narkomansku dramu **Pejzaži u magli**, morao je čekati 13 godina. Izraziti modernist, politički vrlo provokativan, ne skriva da su mu rani filmovi Jean-Luca Godarda izniman uzor. Najpoznatije mu je ostvarenje dokumentarni „Kolt 15 GAP" (1971.), film o klošaru koji je pobijedio na beogradskom festivalu kratkog metra, rasni izdanak crnog vala, koji je nakon Karađorđeva također povučen iz distribucije.

Soja Jovanović

(Beograd, 1922. – Beograd, 2002.)
Prva redateljica dugih igranih filmova u Jugoslaviji specijalizirala se za komedije uglavnom po književnim predlošcima. Debitira filmom **Sumnjivo lice** (1954.) po Branislavu Nušiću, koji potpisuje s Predragom Dinulovićem, ali prvi joj je veliki uspjeh **Pop Ćira i pop Spira**. U **Diližansi snova** (1960.), opet po Jovanu Steriji Popoviću, pokazuje dar za rafiniranu stilizaciju, no puno razigranije režira svoj najveći hit **Dr.** Vrlo je popularan i **Put oko sveta** (1964.), koji uključuje i elemente animacije, a status hitmejkerice potvrđuje filmovima **Orlovi rano lete** (1966.), **Pusti snovi** (1968.) i **Silom otac**

(1969.). Od kraja šezdesetih režira za televiziju – između ostalih, vrlo gledanu seriju „Osma ofanziva" (1979.) po Branku Ćopiću, te novu verziju „Popa Ćire i popa Spire" (1982.) – a sve to razdoblje vrlo je aktivna i u kazalištu.

Alfi Kabiljo

(Zagreb, 1935. –)
Iznimno aktivan na estradi kao skladatelj popularnih šlagera te u kazalištu (hit mjuzikl „Jalta, Jalta" po libretu Milana Grgića), za film radi od početka sedamdesetih, osobito zapaženo za **Okupaciju u 26 slika**, **Pad Italije** i **Ujed anđela** Lordana Zafranovića. Zlatne arene dobiva za filmove Vatroslava Mimice **Seljačka buna 1573.** i **Banović Strahinja**. Preferira melodioznu, bogato orkestriranu glazbu, a često surađuje i na koprodukcijama.

Jagoda Kaloper

(Zagreb, 1947. –)
Studentica Likovne akademije debitirala je kao glumica u prvoj priči omnibusa **Ključ** (1965.) u režiji Vanče Kljakovića, pa unatoč tome što su zaredali i drugi angažmani, nije pomišljala na studij glume. U hvaljenim **Lisicama** igrala je silovanu nevjestu i dobila Srebrnu arenu, a neizmjerno je izazovan bio njezin nastup u filmu **W.R. Misterije organizma**, u kojima je igrala s Miodragom Andrićem u scenama naizgled nesimuliranog seksa i osigurala sebi i tom ostvarenju svjetski publicitet. Zlatnu arenu izborila je 1975. za glavnu ulogu u filmu **Kuća**: igrala je mladu ženu čija je opsesija vratiti obiteljski posjed u prvotno stanje. Prvenstveno se bavi slikarstvom i konceptualnom umjetnošću, a glumi samo povremeno.

Mirjana Karanović

(Beograd, 1957. –)
Još tijekom studija glume na beogradskoj akademiji Srđan Karanović ponudio joj je naslovnu ulogu u svom filmu **Petrijin venac**, igrala je nepismenu seljanku koja postupno sazrijeva kroz veze s tri muškarca, pa iako su mnogi smatrali da nije dorasla tako teškom glumačkom zadatku, obavila ga je sjajno i dobila Zlatnu arenu. Poslije je nastupila u nizu filmova, ali osim **Oca na službenom putu** nijedan se nije mogao mjeriti s njezinim prvijencem, pa ni **Obećana zemlja** Veljka Bulajića ni **Na putu za Katangu** Živojina Pavlovića, tako da tijekom osamdesetih puno važnije uloge igra u kazalištu. Njezino najzrelije filmsko razdoblje dolazi tek nakon raspada Jugoslavije.

Srđan Karanović

(Beograd, 1945. –)
Sin poznatog filmskog pedagoga Miljenka Karanovića, diplomirao je režiju na praškoj filmskoj akademiji FAMU i već prvijencem **Društvena igra** (1972.) demonstrira modernističko nagnuće, ali urbana hit serija za mladež „Grlom u jagode" (1986.) ima i puno elemenata populizma. U prvom uistinu zapaženom filmu **Miris poljskog cveća** nastoji pomiriti obje tendencije, dok je modernizam gurnut u drugi plan u njegovom najvećem uspjehu, filmu **Petrijin venac,** nagrađenom s više nagrada u Puli. Nijedno od njegovih kasnijih ostvarenja ne postiže odjek potonjeg, ni romantična drama **Nešto između** (1983.), o ljubavnom trokutu jedne Amerikanke i dva Beograđana, ni **Jagode u grlu** (1985.), oporo suočavanje s generacijom koju je predstavio u seriji „Grlom u jagode", a pogotovo ne **Za sada bez dobrog naslova** (1988.), napadnut u srpskim medijima zbog suviše liberalnog pristupa kosovskom problemu. Na većini njegovih filmova kao scenarist je surađivao Rajko Grlić.

Ana Karić

(Perušić, 1941. – Zagreb, 2014.)
Prve filmske uloge dobiva još kao studentica glume na zagrebačkoj akademiji, u **Carevu novom ruhu** Ante Babaje i **Pustolovu pred vratima** Šime Šimatovića (oba 1961.): u njima pokazuje zanimljiv raspon, jer je u prvom bila razvratna pučanka, a u drugom preosjetljiva aristokratkinja. Međutim, šezdesetih nastupa uglavnom u televizijskim dramama, sve dok je Ante Peterlić u **Slučajnom životu** i Zvonimir Berković u **Putovanju na mjesto nesreće** nisu etablirali kao distingviranu mladu urbanu ženu, tip tako rijedak u hrvatskom filmu. Na žalost, na tome je i ostalo, jer je poslije dobivala uglavnom sporedne uloge.

Ana Karić

Olivera Katarina

(Beograd, 1940. –)
Studira glumu na beogradskoj akademiji, najprije igra pod djevojačkim prezimenom Petrović, da bi nakon udaje za novinara Vuka Vuča uzela muževljevo prezime i kao Olivera Vučo snimila svoja dva najpoznatija filma, **San** i **Skupljači perja**. Uspjeh ovog drugog proslavio ju je i na međunarodnoj sceni, pa je – između ostalog – igrala u vrlo gledanom zapadnonjemačkom hororu **Vještica iz đavolje šume** (1970.) te u prestižnom istočnonjemačkom kostimiranom spektaklu Konrada Wolfa **Goya** (1971.). Nakon razvoda uzima sadašnji pseudonim, sve više nastupa kao pjevačica, a sve manje kao glumica.

Matjaž Klopčič

(Ljubljana, 1934. – Ljubljana, 2007.)
Po struci arhitekt, kratke filmove režira od 1959., da bi se na svom nastupnom pulskom festivalu 1967. pojavio čak s dva duga igrana filma, **Zgodba ki je ni** i **Na papirnatih avionih**. Potonji ima puno veći odjek i svrstava ga među vodeće autore jugoslavenskog filmskog modernizma, a reputaciju potvrđuje osobito ratnom dramom **Sedmina/Pozdravi Mariju** i nešto manje futurističkom alegorijom **Oxygen** (1970.). Mini serija i po njoj napravljen film **Cvetje v jeseni** predstavljaju zaokret prema melodrami, ali pretencioznost opet dominira u drami **Strah** (1974.), koja je dobila četiri Zlatne arene u Puli, a odigrava se krajem 19. stoljeća u javnoj kući uoči poznatog ljubljanskog potresa. **Vdovstvo Karoline Žašler** opet je iskorak, slovenska inačica crnog

vala, da bi se u **Iskanjima** (1979.) vratio njemu poznatoj vrsti filma, vizualno rafiniranom, ali dramski nefokusiranom. Tijekom osamdesetih opus mu je sve manje zanimljiv: tada se jednom okušao i u komediji, i to u filmu **Moj ata socijalistični kulak** (1987.), po scenariju Tone Patrljiča (**Vdovstvo Karoline Žašler**). Solidnu reputaciju uživa među francuskim kritičarima, a bio je i profesor režije na ljubljanskoj akademiji. U izdanju Jugoslovenske kinoteke izašle su mu kraće monografije o Josefu von Sternbergu (1970.) i Ernstu Lubitschu (1972.), dok je izbor njegove filmske publicistike sabran u knjizi „Filmi, ki jih imam rad", objavljenoj 1999.

Irena Kolesar

(Slavonski Brod, 1925. – Zagreb, 2002.)
Sa 17 godina odlazi u partizane, igra u Kazalištu narodnog oslobođenja, a u Topuskom se 1944. udaje za svoga prvog supruga Šimu Šimatovića. Prva filmska uloga u **Slavici** proslavila ju je u cijeloj Jugoslaviji, ali ta socrealistična ratna melodrama bila je suviše rudimentarno napravljena da bi joj osigurala zahvalnu karijeru. Nešto je bolji bio **Plavi 9**, no njezin je lik bio poprilično shematski koncipiran, uostalom kao i onaj u **Kamenim horizontima (1953.)** njezina supruga Šimatovića, od koga se tada već razvodila. Najefektnija joj je bila epizoda u trileru Žike Mitrovića **Poslednji kolosek** (1956.), međutim tada je radila s uistinu dobrim redateljem. Ne čudi što je puno više držala do kazališta, prvo je nastupala u Zagrebu, poslije u Beogradu, a osobito je bila zadovoljna mini serijom Televizije Zagreb „Klupa u Jurjevskoj" (1972.), u kojoj joj je partner bio Sven Lasta.

Vojislav Kostić

(Beograd, 1931. – Beograd, 2010.)
Jedan od najproduktivnijih skladatelja filmske glazbe, najprije za radio i kazalište, a potom i za film. Najviše uspjeha imao je sa songovima Roma u filmovima **Biće skoro propast sveta** i **Ko to tamo peva**, a u klasičnim *soundtrack* ostvarenjima koristi svedenu orkestraciju sa što neobičnijim instrumentima živopisna zvuka. Dobio je Zlatnu arenu (ravnopravno) za glazbu u filmovima **Krvava bajka** (1969.) i **Biciklisti** (1970.). PGP RTS-a objavio mu je trostruki CD box set „Vojislav Voki Kostić – Filmska, televizijska i pozorišna muzika".

Mirko Kovač

(Petrovići kraj Bileće, 1938. – Rovinj, 2013.)
Renomirani književnik često je pisao scenarije kako za film tako i za televiziju: afirmirao se originalnim predlošcima za **Male vojnike** i **Lisice**, u kojima je pokazao sklonost prema neočekivanim, žestokim scenama i dramama koje se odigravaju u ugođaju zebnje. Od sredine sedamdesetih najčešće surađuje s Lordanom Zafranovićem u **Mukama po Mati**, **Okupaciji u 26 slika** i **Padu Italije**, dok su **Večernja zvona** ekranizacija njegova romana „Vrata od utrobe". Važniji mu je i scenarij za epsku hercegovačku dramu Bore Draškovića **Usijanje** (1979.), poslije prerađenu u mini seriju „Duhanski put" (1981.).

Dušan Kovačević

(Mrđenovac kod Šapca, 1948. –)
Još kao student dramaturgije piše kazališni komad „Maratonci trče počasni krug", premijerno izveden 1972., a desetljeće kasnije ekraniziran, u oba slučaja iznimno uspješno. Prvi realizirani scenarij mu je za film Živka Nikolića **Beštije** (1977.), ali već na pulskom festivalu 1980. ima dva filma, **Ko to tamo peva** i **Poseban tretman**, kojima se nameće kao jedan od vodećih jugoslavenskih scenarista. Prvi put se kao redatelj okušava u **Balkanskom špijunu,** ekranizaciji svoga komada koju potpisuje zajedno s direktorom fotografije Božidarom Nikolićem. Osamdesetih je definitivno vodeći srpski dramatičar, originalnih zapleta i sjajnih dijaloga, koji se uspješno okušava u komedijama, tragedijama, pa čak i fantastici. Za razdoblja Jugoslavije za film je adaptiran samo još njegov **Sabirni centar**, dok kultnu reputaciju uživa snimka njegove vrlo popularne predstave „Radovan III." sa Zoranom Radmilovićem u glavnoj ulozi.

Ljubiša Kozomara

(Beograd, 1934. – Beograd, 1984.)
Najvažnije scenarije napisao je u tandemu s Gordanom Mihićem: suradnja je počela vrlo frivolno mjuziklom **Zvižduk u osam** (1962.) s Đorđem Marjanovićem, da bi se nastavila socijalnim dramama **Doći i ostati**, **Tople godine**, **Buđenje pacova** i **Kad budem mrtav i beo**. Zadnja dva bila su ključna ostvarenja crnog vala, trenda koji je oslikavao društveno naličje tadašnje Jugoslavije, birao junake koji su odudarali od općeprihvaćenih standarda i periferijske prostore kao poprište zbivanja. U tom duhu režirali su i svoj jedini zajednički film **Vrane**, slabo primljen u domaćim kinima, ali i te kako zapažen na međunarodnoj sceni. Nakon **Bubašintera** se razdvajaju, Kozomara sedamdesetih uglavnom piše za televiziju, a i urednik je popularnih

revijalnih izdanja kao što su Čik i Zum reporter.

Vladimir Kraus-Rajterić

(Zagreb, 1924. – Zagreb, 1996.)
Na prvim domaćim filmovima surađivali su veliki skladatelji, ali njihova je glazba bila bombastična i katkad se baš nije znala prilagoditi zbivanjima na ekranu. I dugogodišnji voditelj tonskog studija Jadran filma nije imao ništa protiv bučnih orkestracija, često je koristio cio simfonijski orkestar za svoj filmski rad, ali je znao kada treba prigušiti glazbu, a kad je pojačati. Najčešće je surađivao s Veljkom Bulajićem, na svakom njegovu filmu počevši od **Vlaka bez voznog reda** pa do **Bitke na Neretvi** (kasnije još samo na **Velikom transportu**), jer je uz njega vjerojatno dobivao najbolje uvjete za produkciju svoga *soundtracka*. Tražili su ga i drugi, ali ne u tolikoj mjeri, vjerojatno nije imao ni vremena, pa mu se među najzanimljivije filmske glazbe izdvajaju one z a **Sašu**, **Prekobrojnu** i **Večernja zvona.** Klasično obrazovani skladatelj rijetko je koristio moderne instrumente.

Miodrag Krivokapić

(Peć, 1949. –)
Iako je najzapaženije uloge ostvario u kazalištu – ponajprije u predstavama Ljubiše Ristića „Oslobođenje Skopja" i „Karamazovi" – i na televiziji – vrlo popularna serija „Mačak pod šljemom" – njegova filmska karijera ipak nije potpuna fusnota. Efektne su mu epizode u **Ljubici** i **Izgubljenom zavičaju**, zapamtili su ga i u **Padu Italije, Večernjim zvonima** i **Životu sa stricem,** dok je u Grlićevu filmu **U raljama života** igrao kontra svog faha prorežimskog novinara. Međutim, njegova markantna pojava najbolje je došla do izražaja u provokativnoj drami **U ime naroda** u kojoj su na kušnji bili moral i poštenje njegova lika. Sugestivan je i u filmu **Stela** (1990.), gdje igra oca naslovne junakinje: pojavljuje se tek u završnici i o njegovim potezima ovisi cio rasplet.

Hajrudin Krvavac

(Sarajevo, 1926. – Sarajevo, 1992.)
Dug staž redatelja filmskih žurnala i dokumentaraca prekida zanimljivim prvijencem **Vrtlog**, triptihom koji je potpisao zajedno s Gojkom Šipovcem, ali od filma **Diverzanti** pronalazi svoj specifičan stil autora akcijskih filmova i uskoro preotima Žiki Mitroviću titulu majstora tog žanra. **Most** i **Valter brani Sarajevo** postižu i međunarodni uspjeh. Jako dugu stanku do narednog filma,

punih sedam godina, možda objašnjava raspad poduzeća Bosna filma, koje je produciralo sva njegova prethodna ostvarenja. Zadnji film **Partizanska eskadrila** (1979.), superprodukcija kompanija iz cijele Jugoslavije nakrcana glumačkim zvijezdama, možda i zato što nešto takvo na što upućuje naslov nikad nije postojalo, nije na razini njegovih prethodnih hitova.

Emir Kusturica

(Sarajevo, 1954. –)
Diplomirao 1978. na praškoj filmskoj akademiji FAMU i dobiva odlične ocjene za svoj televizijski prvijenac „Nevjeste dolaze" (također 1978.) po scenariju Ivice Matića, gdje počinje suradnju sa stalnim direktorom fotografije Vilkom Filačem (upoznali su se tijekom studija na FAMU). Dobro primljen je i „Bife Titanik" po Ivi Andriću, ali pravi svjetski uspjeh postiže prvijencem **Sjećaš li se, Dolly Bell**, kojim pobjeđuje u Veneciji u kategoriji debitantskog filma, da bi zatim dobio Zlatnu palmu u Cannesu za **Oca na službenom putu**. Za najprestižnijeg redatelja nove generacije svi se otimaju, njemu sarajevski kulturni krug postaje preuzak pa se u Beogradu zbližava s umjetnicima i intelektualcima okupljenima oko Srpske akademije znanosti i umjetnosti te zagovornicima Slobodana Miloševića, što će se pokazati sudbonosnim nakon raspada Jugoslavije, jer on definitivno mijenja sredinu. Njegov zadnji jugoslavenski film **Dom za vešanje** nešto je slabiji, ali je krcat vizualnim atrakcijama. Godine 2010. objavljena mu je autobiografija „Smrt je neprovjerena glasina", a knjige o njemu napisali su Goran Gocić („The Cinema of Emir Kusturica: The Notes from the Underground", 2001.) i poznata britanska kritičarka bugarskog podrijetla Dina Iordanova („Emir Kusturica", 2002.).

Žarko Laušević

(Cetinje, 1960. –)
Diplomirao glumu na beogradskoj akademiji, afirmira se u popularnoj seriji o maloljetnim delinkventima „Sivi dom" (1986.), a zvijezda postaje zahvaljujući glavnoj ulozi u **Oficiru s ružom**, u kojem dojmljivo utjelovljuje romantičnog, emocionalnog junaka, kojem kad zatreba ne manjka odlučnosti: tih godina glumaca takvog profila nije bilo na jugoslavenskoj filmskoj sceni. Zapažene uloge ima i u filmovima **Dogodilo se na današnji dan**, **Braća po materi** i **Stela**. O njegovoj tragičnoj sudbini nakon raspada Jugoslavije snimljen je dokumentarni film „Lauš" (2014.).

Branislav Lečić

(Šabac, 1955. –)
Još kao student glume na beogradskoj akademiji debitirao je ulogom delinkventa u **Specijalnom vaspitanju**, ali unatoč tome što otad redovito nastupa na filmu i televiziji, popularnost mu donosi tek serija „Sivi dom" (1986.). Izvrstan lik negativca, partijskog sekretara škole ostvario je u **Životu sa stricem**, a najslojevitiji glumački zadatak imao je u **Gluvom barutu**, igrao je bivšeg časnika kraljevske vojske koji balansira između partizana i četnika, da bi naposljetku donio neočekivanu odluku. Na zadnjem jugoslavenskom festivalu u Puli za nju je dobio Zlatnu arenu, ali je tamo bio zapažen i u romantičnoj drami Brune Gamulina **Ljeto za sjećanje** (1990.), u kojoj je igrao muževnog umjetnika koji zavodi naočitu kontesu. Nakon raspada Jugoslavije u Srbiji na neko je vrijeme obnašao funkciju ministra kulture i informiranja.

Zvonko Lepetić

(Berane, 1928. – Zagreb, 1992.)
Jedan od vodećih karakternih glumaca jugoslavenskog filma, glumačku karijeru počeo je u Sarajevu, godine 1963. prešao u Split, a 1968. u Zagreb. Probojnu ulogu – domobrana harmonikaša koji prilazi partizanima – imao je u filmu **U gori raste zelen bor**, a efektan je bio i u **Predstavi Hamleta u Mrduši Donjoj**, igrao je lik koji je prije toga tumačio u predstavi zagrebačkog Teatra &TD. Srebrnu arenu dobio je za **Lude dane**, za dojmljiv lik gastarbajtera koji svojom bahatošću izazove vlastitu propast. Najviše ga se pamti po ulogama ili ljudi iz naroda koji uvijek znaju što se sprema (**Visoki napon**, **Veliki transport**) ili nasilnika (**Okupacija u 26 slika**, **Balkanski špijun**, **Večernja zvona**), a osobito su mu odgovarale komedije (**Tajna manastirske rakije**). Nastupio je i u popularnim serijama „Kapelski kresovi" (1975. – 1976.), „Punom parom" (1978. – 1980.) i „Jelenko" (1981.).

Beba Lončar

(Beograd, 1943. –)
Debitira sporednom ulogom u filmu **Deveti krug** (još potpisana kao Desanka Lončar), ali iste 1960. postaje zvijezda glavnom ulogom u velikom hitu **Ljubav i moda**. Puno zahtjevniji zadatak dobila je u filmu **Dvoje** Aleksandra Petrovića, koji je primljen i u Cannes, gdje je atraktivna plavuša bila česta meta fotoreportera: rado su je gledali i u popularnim filmovima **Dr i Lito vilovito**, međutim nakon angažmana u koprodukciji Jacka Cardiffa **Dugi**

brodovi, u kojoj su joj partneri bili Richard Widmark i Sidney Poitier, seli se u Italiju i ostvaruje razmjerno zapaženu karijeru (kao Beba Loncar), radeći s prestižnim redateljima poput Pietra Germija, Maria Monicellija i Carla Lizzanija. Od kraja 70-ih opet povremeno nastupa u jugoslavenskim filmovima.

Beba Lončar kao Beba Loncar

Franjo Majetić

(Zagreb, 1923. – Varaždin, 1991.)
Njegovu bi se filmsku karijeru moglo svesti na samo jednu ulogu, ali i ta je dovoljna da ga uvrsti na glumački Olimp. Sjajan je kao zagrebački purger Franjo Šafranek u komediji Kreše Golika **Tko pjeva zlo ne misli**, koji skriva intimno nezadovoljstvo gomilanjem priprostih viceva i čašama gemišta. Redatelj ga je pronašao u varaždinskom kazalištu, kasnije zapaženo koristio u filmu **Živjeti od ljubavi** i seriji „Gruntovčani", a od ostalih uloga pred kamerama izdvaja se ponajviše ona u hit komediji **Vlakom prema jugu**, u kojoj je skakutao s golemim lažnim falusom.

Franjo Majetić – foto session za **Tko pjeva zlo ne misli**

Dušan Makavejev

(Beograd, 1932. –)
Diplomirani psiholog, završio je i režiju na beogradskoj akademiji, najprije je aktivan u krugu filmofila oko Kino kluba Beograd, gdje potpisuje dva intrigantna eksperimentalna filma „Jatagan mala" (1953.) i „Pečat" (1955.), objavljuje napise o filmu i uključuje se u profesionalnu kinematografiju zapaženim dokumentarnim filmovima „Osmeh 61", „Dole plotovi" (oba 1961.) i „Parada" (1962.), od kojih je potonji imao čak i problema s cenzurom. Već njegov prvijenac **Čovek nije tica** najavljuje ga kao iznimnog autora jugoslavenskog filma, vrhunskog modernista nesklonog tradicionalnom fabuliranju, što potvrđuje narednim ostvarenjima **Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT** i **Nevinost bez zaštite**, kojima postiže međunarodnu reputaciju i dobiva mjesto u britanskom filmskom zborniku „Second Wave" (1970.), posvećenu novim autorima koji trebaju zamijeniti protagoniste francuskog novog vala. **W.R. Misterije organizma** etablira ga kao međunarodnu redateljsku zvijezdu, ali rad u Jugoslaviji mu je onemogućen pa u kanadsko-francusko-zapadnonjemačkoj produkciji snima još radikalniji **Sweet Movie** (1974.), zabranjen u mnogim zemljama (oba film dostupna su u odličnom DVD izdanju poznate američke kuće Criterion). Švedsko-britanska koprodukcija **Mister Montenegro** (1981.) puno je prijemčivije ostvarenje, sadržava izazovne erotske scene, ali u granicama dopuštenog, pa je stoga bila i te kako gledana u kinima diljem svijeta, pa i u nas. Za razliku od nje, australska komedija **Coca-Cola Kid** (1984.), razmjerno konvencionalno fabulirana, nije postigla takav odjek, ali je prikazana u Cannesu u službenom programu i nominirana je za sedam australskih

nacionalnih nagrada. **Manifesto** (1988.) je njegov prvi film snimljen u Jugoslaviji, opet za strano filmsko poduzeće, američko-izraelski Cannon Group, međutim, zanimanje za njega je bilo još manje. Bez obzira na uspone i padove, Makavejev je najznačajnije ime jugoslavenske kinematografije u međunarodnim okvirima.

Dušan Makavejev – međunarodna redateljska zvijezda

Miki Manojlović

(Beograd, 1950. –)
Rođen u obitelji kazališnih glumaca, 1972. diplomira glumu na beogradskoj akademiji i prvu popularnost stječe zahvaljujući serijama „Otpisani" (1974. – 1975.) i „Grlom u jagode" (1976.). Mjesto u prvoj jugoslavenskoj glumačkoj ligi osigurava mu uloga mladog udbaša u filmu **Samo jednom se ljubi** za koju je nagrađen na festivalu u Valenciji. Specijalist je za likove snažnih karaktera s kojima se sudbina poigrava, što je dokazao u filmovima **Otac na službenom putu** i **Za sreću je potrebno troje**. Jedinom Zlatnom arenom nagrađen je za jedan od manje važnih nastupa, u humornoj romansi **Nešto između**. Glumio je i Vuka Karadžića u istoimenoj seriji (1987. – 1988.). Potpisuje se i pravim imenom Predrag, a ne nadimkom Miki.

Goran Marković

(Beograd, 1946. –)
Sin glumačkog para Olivere i Rade Markovića, prvi je praški student iz Jugoslavije na čuvenoj filmskoj akademiji FAMU (od 1965. do 1970.). Osim glavne uloge u prvijencu Lordana Zafranovića **Nedjelja** (1969.) asistira na spektaklu **Užička republika**, režira za televiziju, da bi debitirao hvaljenim **Specijalnim vaspitanjem**, nakon kojeg je uslijedio još bolji i popularniji film **Nacionalna klasa do 785 ccm**. Okušava se i u socijalnoj komediji – **Majstori, majstori!** (1980.) – ali s osrednjim uspjehom, no zato su mu žanrovski nabrijani **Variola Vera** i **Već viđeno**, prva ozbiljna horor ostvarenja jugoslavenske kinematografije, pravi hitovi, za razliku od generacijske drame

Tajvanska kanasta (1985.) koja možda zavređuje revalorizaciju. Ambiciozni **Sabirni centar** njegov je zadnji jugoslavenski film. Od 1979. predaje režiju na beogradskoj akademiji.

Olivera Marković

(Beograd, 1925. – Beograd, 2011.)
Pripadnica prve generacije studenata glume na beogradskoj akademiji, s tadašnjim suprugom Radom Markovićem nastupa zajedno češće na pozornici, dok su na filmu igrali zajedno samo u **Šolaji** Vojislava Nanovića (1955.) i kasnije u **Radopolju** Stoleta Jankovića (1963.). Prvu efektnu filmsku ulogu ostvarila je kao koketna Buba u melodrami **Samo ljudi**, a odlične uloge osigurao joj je i Veljko Bulajić u **Vlaku bez voznog reda, Uzavrelom gradu** i **Kozari**. Čak ju je i slavni Andrzej Wajda angažirao za naslovnu ulogu u filmu **Sibirska ledi Magbet** (1962.) realiziranom u Avala filmu, koji, međutim, nije ispunio očekivanja: ipak, ona je u Puli (zajedno s **Kozarom**) za tu ulogu dobila II. novčanu nagradu. Zlatnu arenu izborila je dvije godine kasnije za film **Službeni položaj**. Popularna pjevačica romansi, često je nastupala i u komedijama, ali kazališni angažmani ipak su joj važniji, pa je na filmu aktivnija tek od kraja sedamdesetih, i to u efektnim epizodama, kada generacija njezina sina Gorana Markovića počinje dominirati scenom. Za komediju **Balkan ekspres** dobila je još jednu Zlatnu arenu, ali za sporednu ulogu.

Rade Marković

(Beograd, 1921. – Zabok, 2010.)
Spiker u prvim filmskim žurnalima po oslobođenju Beograda, iako bez formalnoga glumačkog obrazovanja, postaje tražen nakon debija u **Besmrtnoj mladosti** (1948.) Vojislava Nanovića, ne samo na filmu nego i u kazalištu. Bajka **Čudotvorni mač** promovirala ga je u veliku jugoslavensku zvijezdu. Solidan je i u **Lažnom caru** Velimira Stojanovića, a za lik kapetana kraljevske vojske koji prilazi četnicima u Nanovićevu **Šolaji** dobio je 1956. zlatnu medalju „arena" u Puli za sporednu ulogu. Godinu kasnije opet je dobio drugu nagradu, ali za film **Tuđa zemlja**: ovaj put je igrao talijanskog vojnika koji se iz ratom razorene Jugoslavije želi vratiti u domovinu. Film **Zenica** profilirao ga je kao stručnjaka urbane provenijencije, lako je dočarao takvog junaka zahvaljujući markantnoj pojavi i glasu, i kasnije ga varirao u nizu ostvarenja, međutim, više je volio izazove kakve su predstavljali odrpani bogalj u **Radopolju** (1963.) Stoleta Jankovića ili lukavi Džamonja koji pokvari sreću naslovne junakinje u **Hasanaginici** (1967.) Miće Popovića. Okušao se i u

akcijskim filmovima, osobito efektno u **Diverzantima**, a od niza stranih produkcija u kojima je nastupio izdvaja se bugarski **Kradljivac bresaka** Vula Radeva u kojem je igrao srpskog zarobljenika u Prvom svjetskom ratu: film je primljen u službeni program venecijanskog festivala, a glumac je dobio nagradu za svoju ulogu na bugarskom nacionalnom festivalu. Od 70-ih uglavnom igra sporedne uloge, posebno efektno u crnoj komediji **Kako sam sistematski uništen od idiota**, u kojoj se sprda sa svojim debitantskim nastupom u **Besmrtnoj mladosti.**

Gordan Mihić

(Mostar, 1938. –)
Nakon prestanka suradnje s Ljubišom Kozomarom, s kojim je napisao scenarije za neka od najvažnijih ostvarenja srpskoga crnog vala, povećao je produktivnost, napisao vrlo popularnu seriju „Kamiondžije" (1973.) i njezin nastavak (1984.), reciklirao motive iz **Bubašintera** u **Čuvaru plaže u zimskom periodu**, ali pomalo je shizofrenično balansirao između zahtjevnijih projekata (**Pas koji je voleo vozove**, **Srećna nova '49**, **Dom za vešanje**) i onih krajnje komercijalnih (**Došlo doba da se ljubav proba**, **Balkan ekspres** i dr.). Bit će da je to samo pitanje usredotočenosti, jer na sličan način funkcionira i danas.

Oktavijan Miletić

(Zagreb, 1902. – Zagreb, 1987.)
Najugledniji redatelj u Kraljevini Jugoslaviji, osobito u krugovima tzv. amatera, koji u NDH realizira svoj jedini dugi film **Lisinski** (1944.), donekle se na vlastitu inicijativu ograničio u poratnoj Jugoslaviji na funkciju direktora fotografije. Kompetentniji od redatelja s kojima je radio, najbolji je rezultat ostvario u **Koncertu,** Dušan Makavejev odabrao ga je za snimatelja na dva intrigantna kratka dokumentarca u boji „Boje sanjaju" i „Prokleti praznik" (oba 1958.), koja je napravio za Zagreb film, ali posebno mu je zanimljiva kamera u **Carevu novom ruhu**, također u boji, u kojoj je ukinuo razliku između prvog plana i pozadine. Povremeno je i režirao u tom razdoblju, ali samo kratke filmove na kulturne teme.

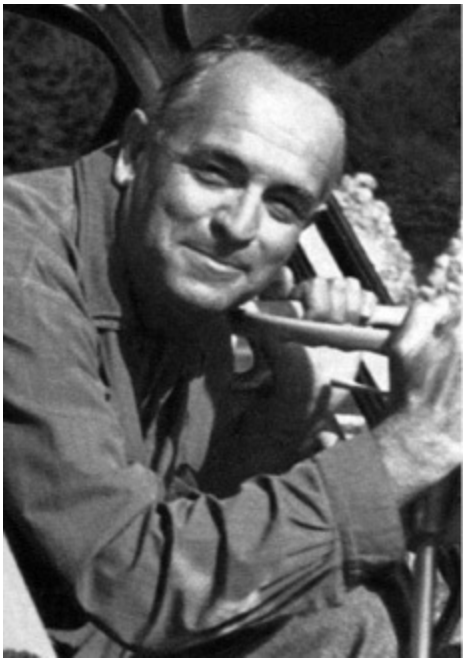

Oktavijan Miletić

Tamara Miletić

(Drvar, 1932. – Beograd, 2014.)
Studenticu glume na beogradskoj akademiji Krešo Golik odabrao je za glavnu ulogu u svom filmu **Djevojka i hrast**, igrala je (pod djevojačkim prezimenom Marković) seosku krasoticu kojoj ljubomorni siledžija ubije zaručnika, i za nju dobila prvu nagradu u Puli. Uslijedili su puno zanimljiviji zadaci, oba puta sa sarajevskim glumcem Miloradom Margetićem kao partnerom, u filmovima **Pod sumnjom** i **Samo ljudi**, ali nijedan od njih nije prošao dobro, prvi zbog problema s cenzurom, drugi zbog koketiranja s holivudskom melodramom, ali kad je potonji primljen u službeni program venecijanskog festivala, strani novinari nazivali su je „jugoslavenskom Grace Kelly". Kinematografija zbilja nije iskoristila njezin potencijal, jer je otad imala dojmljive nastupe jedino u filmovima **X-25 javlja**, **Kozara** i **Čovek iz hrastove šume.**

Vladica Milosavljević

(Beograd, 1955. –)
Kći glumca Dragoljuba Gule Milosavljevića probojnu je ulogu dobila u **Splavi Meduze**, igrala je učiteljicu u malom mjestu koja se pridružuje skupini avangardnih umjetnika kako bi pobjegla iz učmalosti. Postaje zvijezda zahvaljujući liku balerine zaljubljene u mladog komunista u filmu **Samo jednom se ljubi**, u kojem je nastupala i u vrlo smionim scenama seksa. Zapaženije uloge imala je i u filmovima **Variola Vera**, **Još ovaj put**, **Srećna nova `49** i **Kraljeva završnica** (1987.). Povremeno se potpisuje i pravim

imenom Vladislava.

Vatroslav Mimica

(Omiš, 1923. –)
Jedan od najvažnijih jugoslavenskih redatelja najprije je studirao medicinu, potom se pridružio partizanskom pokretu, poslije rata povremeno pisao o filmu i s nepunih 27 godina postao direktor Jadran filma. Zaslužan je za ideju da se filmaši riješe stalnih radnih mjesta i pređu u status slobodnjaka. Umjesto funkcija, puno ga više zanima stvaralaštvo, pa debitira kao redatelj melodramom **U oluji** (1953.), s Miom Oremović u glavnoj ulozi, ali puno veći uspjeh kod publike postiže komedija **Jubilej gospodina Ikla** (1955.). Iako nije crtač ni animator, uključuje se u rad na animiranim filmovima, a njegov sve izraženiji osjećaj za modernizam osigurava mu međunarodnu reputaciju, ponajprije zahvaljujući filmovima „Samac" (1958.), „Inspektor se vratio kući" (1959.) i „Mala kronika" (1962.). U međuvremenu za Talijane režira svoj dotad najozbiljniji rad, povijesni spektakl **Tvrđava Samograd** (1961.), u nas prikazivan pod naslovom „Sulejman veličanstveni", no povratak domaćem igranom filmu puno je značajniji, jer je **Prometej s otoka Viševice** proglašen prijelomnim ostvarenjem. Usprkos Zlatnoj areni u Puli, **Ponedjeljak ili utorak** (1966.) je manje zanimljiv jer se više bavi formom nego dramskom strukturom, međutim, **Kaja, ubit ću te!** iskorak je u puno zanimljivijem smjeru. Sjajno mu je odjeknuo i **Događaj**, povratak klasičnoj naraciji, ali izvanredno režiran, dok je **Hranjenik** (1970.) bizarna priča o logorašima koji prepuštaju svoje obroke jednom među njima kako bi se suprotstavio nepodnošljivom nadgledniku. Za Vardar film je režirao **Makedonskiot del od pekolot** (1971.), vizualno rafiniran, ali dramski ne baš poticajan partizanski film, tek kao dokaz da ga traže i u drugim sredinama. **Seljačka buna 1573.** njegovo je najambicioznije ostvarenje, nakon kojeg se **Posljednji podvig diverzanta Oblaka** (1978.) doima kao skroman predah, koji se jedino izdvaja zanimljivim dugim kadrovima i glumačkom izvedbom Pavla Vuisića. **Banović Strahinja**, projekt preuzet od Aleksandra Petrovića, njegov je zadnji jugoslavenski film i – paradoksalno – najuspješniji u kinima. Možda je najvažniji hrvatski modernist trebao okruniti karijeru nekim ostvarenjem iz svog podneblja, ali i ovako je ispalo kako treba.

Vatroslav Mimica i njegov česti suradnik, direktor fotografije Frano Vodopivec, na snimanju filma **Događaj**

Žika Mitrović

(Beograd, 1921. – Beograd, 2005.)
Najplodniji redatelj jugoslavenske kinematografije, koji je do 1986. režirao ukupno 20 dugih igranih filmova. Još kao srednjoškolac bavio se stripom, što mu je pomoglo u zanimljivom kadriranju akcijskih ostvarenja, a nadahnuće su mu bili i dokumentarni filmovi koje je u poratnom razdoblju snimao na Kosovu. Već njegov prvijenac **Ešalon doktora M.** nazivaju rodonačelnikom jugoslavenskog vesterna, koji još razigranije (i u boji) reprezentiraju **Kapetan Leši** i njegov nastavak **Obračun**. Okušava se u trileru filmovima **Posledњi kolosek** (1956.) i **Potraži Vandu Kos** (1957.), ali kao dobitna formula pokazuje se njegov prvi film u boji **Mis Ston** (1958.), povijesni spektakl s puno akcije i patosa o makedonskim rodoljubima koji otimaju američku misionarku kako bi upozorili strane medije na svoju borbu protiv Turaka. Sličan obrazac ponavlja u filmovima **Solunski atentatori** (1961.) i **Nevesinjska puška** (1963.), velikim hitovima u jugoslavenskim kinima, ali bolje mu odgovaraju čisti ratni trileri poput **Signala nad gradom.** Prvu važnu pulsku nagradu osvaja za **Marš na Drinu**, potom mijenja žanrove, od drame o tragovima holokausta, koprodukcije sa Zapadnom Njemačkom **Gorke trave** (1966.), preko provokativnog partizanskog filma **Do pobedata i po nea** do čistih krimića **Nož** (1967.) i **Ubistvo na podmukao i svirep način i iz niskih**

pobuda (1969.). U razdoblju procvata crnog vala – od kojeg kao komunist ideološki zazire – opet rabi provjerene formule kao što su ratni triler (**Operacija Beograd**) i kosovski vestern (**Brat doktora Homera** – oba 1968.), a nakon uspjeha **Bitke na Neretvi** i **Sutjeske** daje svoj doprinos tom trendu **Užičkom republikom**, za koju dobiva prvu i jedinu Zlatnu arenu u Puli. Taj film kao da je iscrpio njegov kreativni rezervoar, ali i kinematografija 80-ih se naglo promijenila pa mu do kraja karijere vrijedi izdvojiti jedino predratnu dramu **Savamala** (1982.), kojom se podsjeća na vlastite mladenačke dane.

Mustafa Nadarević

(Banja Luka, 1943. –)
Diplomira glumu na zagrebačkoj akademiji, ostvaruje zapaženu kazališnu karijeru, a puno ga više angažiraju na televiziji nego na filmu, gdje stječe popularnost zahvaljujući serijama „Punom parom" (1978.), „Velo misto" (1980. – 1981.) i „Nepokoreni grad" (1982.). Prijelomna mu je filmska uloga ona u ratnoj drami **Miris dunja** (1982.), u kojoj igra beskrupuloznog Sarajliju iz bogate obitelji koji se u razdoblju NDH zaljubi u Židovku, ima važnu ulogu u iznimno gledanom **Ocu na službenom putu**, dok Zlatnu arenu osvaja za kompleksan lik traumatiziranog pijanista u hororu **Već viđeno**. Glumac iznimna raspona, odličan je i u ulozi rastrzanoga partizanskog komandanta Španca u filmu **Gluvi barut.**

Antun Nalis

(Zadar, 1911. – Zagreb, 2000.)
Nakon iskustva u amaterskoj glumačkoj družini u Šibeniku, dobiva ulogu ustaše u **Zastavi** Branka Marjanovića (1949.) u produkciji Jadran filma, no **Plavi 9** Kreše Golika dokazuje da su njegova specijalnost uloge komičara, pa čak i kad su negativne. Veliku popularnost stječe naslovnom ulogom u komediji Vatroslava Mimice **Jubilej gospodina Ikla**, za koju su ga spretno postarali, a bio je odličan i u filmu Velimira Stojanovića **Zle pare**, u ulozi koja izmiče moralnim prosudbama. U klasiku Nikole Tanhofera **H-8** dovoljno mu je bilo samo nekoliko minuta pojave na ekranu da bi osvojio gledatelje, igrao je sitnog kradljivca i ostvario sjajnu glumačku minijaturu, a i uloga talijanskog trgovca u **Martinu u oblacima** među boljima mu je u karijeri. U ratnoj drami Veljka Bulajića **Pogled u zjenicu sunca** glumio je kontra svog faha, tešku ulogu tifusara, i za nju dobio Zlatnu arenu u Puli. Nastupio je u oko 150 filmova, dok od televizijskih rola najviše odjeka su imale one u serijama „Naše malo misto" (1970. – 1971.) i „Velo misto" (1980. – 1981.).

Božidar Nikolić

(Nikšić, 1942. –)
Diplomira kameru na beogradskoj akademiji, a njegova upotreba dugih kadrova u televizijskom filmu Slobodana Šijana „Šta se dogodilo sa Filipom Preradovićem" nadahnula je Vatroslava Mimicu za **Posljednji podvig diverzanta Oblaka**, u kojem ga je zamolio da ponovi nešto slično. Prvu Zlatnu arenu dobio je za svoj prvi dugi film **Beštije**, a suradnju sa Šijanom posebno je efektno nastavio u njegovim hitovima **Ko to tamo peva** i **Maratonci trče počasni krug**. **Pad Italije** odlikovao se prekrasnim koloritom, no za svoj redateljski debi **Balkanski špijun**, koji je potpisao zajedno sa scenaristom Dušanom Kovačevićem, odabrao je puno realističnije, zagasite boje. Drugu Zlatnu arenu dobio je za **Život je lep** (1985.), opet ponajviše zbog virtuozne upotrebe dugog kadra. Režirao je i niskobudžetni koprodukcijski film **Tamna strana sunca** (1988.), u kojem je nastupio mladi i još nepoznati Brad Pitt.

Dragan Nikolić

(Beograd, 1943. – Beograd, 2016.)
Već za prve dvije glavne filmske uloge – u **Kad budem mrtav i beo** i **Tri sata za ljubav** – dobio je diplomu u Puli 1968., no kultni status izborila je samo ona prva, fakina Džimija Barke koji je umislio da može postati pjevač. Profilirao je poseban tip antijunaka koji prezire društvene vrijednosti, kako u **Horoskopu** i **Bubama u glavi**, tako i u bunkeriranom filmu **Mlad i zdrav kao ruža**. Puno komercijalnije izdanje takvog lika ostvario je u velikom hitu **Nacionalna klasa do 785 ccm**. Tijekom sedamdesetih popularnost mu osigurava i televizijski šou „Obraz uz obraz" (1972. – 1974.) s njegovom suprugom Milenom Dravić te serije „Otpisani" (1974. – 1975.) i „Povratak otpisanih" (1978.), u kojima igra ilegalca Prleta. U pitanju je zapravo glumac jako velikog raspona, koji se odlično snalazi u stiliziranoj komici filma **Ko to tamo peva**, ali je iznimno sugestivan i kao romantični razbojnik u **Banoviću Strahinji**: za potonju ulogu nagrađen je Zlatnom arenom u Puli. Važniji nastupi još su mu u filmovima **Uloga moje porodice u svjetskoj revoluciji**, **Balkan ekspres** i **Život je lep**. U svom prvom nastupu pred kamerama, u filmu **Pravo stanje stvari** (1964.), potpisao se pravim imenom Dragoslav.

Živko Nikolić

(Ozrinići kod Nikšića, 1941. – Beograd, 2001.)
Iako je živio i radio u Beogradu, smatrao se legitimnim protagonistom crnogorske kulture. Najprije se afirmira kratkim filmovima – najpoznatiji su „Ždrijelo" (1973.), „Bauk" (1974.) i „Marko Perov" (1975.) – koji osvajaju domaća i strana priznanja, a dugi igrani prvijenac **Beštije** (1977.) ima velik odjek na pulskom festivalu i posve solidan u kinima. Puno zanimljivija **Jovana Lukina** nešto je slabije primljena, jer je inovativnije režirana, a potom se prebacuje na stilizirane groteske **Smrt gospodina Goluže** (1982.) i **Čudo neviđeno** (1984.), od kojih potonja dobiva Srebrnu medalju na festivalu u Moskvi. **Lepota poroka** mu je najkomercijalnije ostvarenje, a **U ime naroda** najbolje. Režirao je i vrlo popularnu i također vrlo stiliziranu seriju „Đekna još nije umrla, a ka' će ne znamo" (1988.).

Mia Oremović

(Slavonska Požega, 1918. – Zagreb, 2010.)
Završila školu primijenjene umjetnosti i Školu dramskih umjetnosti (kod Branka Gavelle) u Zagrebu, nastupa od 1942., pa čak i recitira naslovnu pjesmu Đure Arnolda u istoimenom kratkom igranom filmu u produkciji Hrvatskog slikopisa. Godine 1945. po kazni je šalju u Split, ali ona se samoinicijativno vraća u Zagreb, gdje je najprije članica HNK-a, a potom Zagrebačkog dramskog kazališta (kasnije „Gavelle"). Za film ju je otkrio Vatroslav Mimica, povjerivši joj glavnu ulogu udovice Rose u svom prvijencu **U oluji**, kojoj je ona podarila zanimljiv spoj senzualnosti i ozbiljnosti. Za rafinirano dočaran lik koketne supruge bogatog Švicarca u filmu **H-8** nagrađena je za najbolju sporednu ulogu u Puli, da bi potkraj 60-ih, nakon razdoblja u kojem je nastupala uglavnom u kazalištu i na televiziji, dobila dvije sjajne prilike kod Kreše Golika u filmovima **Imam dvije mame i dva tate** i **Tko pjeva zlo ne misli**: za prvi je u Puli dobila Zlatnu arenu za glavnu žensku ulogu, a nekakvo priznanje je mogla i za drugi, jer je uloga usidjelice Mine jedna od najboljih u povijesti hrvatskog filma.

Mia Oremović – foto session za **Tko pjeva zlo ne misli**

Ksenija Pajić

(Rijeka, 1961. –)
Nakon hvaljene epizode promiskuitetne podstanarke u filmu **Za sreću je potrebno troje**, efektno je odigrala dostojanstvenu zagrebačku damu zaljubljenu u partizanskog časnika u poratnoj melodrami **Oficir s ružom**, za nju je nagrađena na međunarodnom festivalu u Valenciji, i postala jedna od najprestižnijih mladih jugoslavenskih glumica. Diplomirala je glumu na zagrebačkoj akademiji, a zapažena je bila i u filmovima **Diploma za smrt** i **Orao**.

Nebojša Pajkić

(Visoko, 1951. –)
Najprije istaknuti filmski kritičar, potom profesor dramaturgije na beogradskoj akademiji, debitirao je predloškom za novovalni film **Dečko koji obećava** i predstavio se kao najzanimljiviji novi scenarist osamdesetih, s posebnim sluhom za moderni žanrovski film, koji je najefektnije razigrao u horor komediji **Davitelj protiv davitelja**. Njegov intrigantan scenarij posebnog ugođaja **Šest dana juna** (1985.) dosta je uprostio debitant Dinko Tucaković. Najveći hit bila mu je **Una**, a osim na **Kraljevoj završnici** Živorada Tomića (1987.) surađivao je i na slovenskim filmovima **Remington** (1989.) i **Do konca in naprej** (1990.). Napisao je i scenarij za sugestivnu mini seriju „Čovek u srebrnoj jakni" (1986.) u režiji Petra Jakonića.

Krsto Papić

(Vučedol, 1933. – Zagreb, 2013.)
Od kraja pedesetih asistent režije na filmovima Veljka Bulajića i Mate Relje. Njegov prilog debitantskom omibusu **Ključ** (1965.) naslovljen „Čekati" ocijenjen je kao najbolji, redatelj je u Puli dobio specijalno priznanje za režiju i naslućivala se blistava karijera. Dugi prvijenac **Iluzija** (1967.) donekle je razočarao, ponajviše zbog osrednjeg scenarija o dvojici braće različitih svjetonazora, međutim, iskustva na žestokim socijalnim dokumentarcima „Kad te moja čakija ubode" i „Čvor" (oba 1969.) valjda su utjecala da u svom narednom ostvarenju **Lisice**, koji je imao i međunarodni odjek, primijeni oporiji vizualni prosede. Za dokumentarne filmove „Specijalni vlakovi" i „Mala seoska priredba" dobio je 1972. Grand prix na beogradskom festivalu kratkog metra i još nekoliko međunarodnih priznanja te se prometnuo među najvažnije jugoslavenske redatelje. Reputaciju je tek djelomično opravdao **Predstavom Hamleta u Mrduši Donjoj**, ponešto tvrdom filmskom adaptacijom kazališne hit predstave, zanimljiviji je bio horor **Izbavitelj**, nagrađivan i u svijetu na festivalima fantastike, dok je **Tajna Nikole Tesle** (1980.) imala peh da je u kina stigla nakon serije „Nikola Tesla" (1977.), pa je u nas imala slabu gledanost. Tek ga **Život sa stricem**, njegov najveći uspjeh, koji je snimio nakon osam godina stanke od igranog filma, vraća na prijašnji pijedestal.

Krsto Papić, Tomislav Pinter i Ivica Rajković na snimanju epizode „Čekati" iz filma **Ključ**

Goran Paskaljević

(Beograd, 1947. –)
Bogatu filmsku kulturu zahvaljuje poočimu Filipu Aćimoviću, jednom od šefova Jugoslovenske kinoteke. Diplomirao je na praškoj filmskoj akademiji FAMU, najprije se istaknuo kratkim igranim filmom „Legenda o Lapotu" (1972.) i dokumentarcem „Deca" (1973.), a prva dva duga filma **Čuvar plaže u zimskom periodu** i **Pas koji je voleo vozove** imala su i međunarodni odjek. Najbolje ostvarenje u tom razdoblju mu je dokumentarna drama **Zemaljski dani teku**, puno uspjelija i od **Posebnog tretmana**, primljenog u Cannes. Pokušava se probiti u Hollywood koprodukcijom **Suton** (Twilight Time, 1982.) s Karlom Maldenom i Jodi Thelen u glavnim ulogama, ali bez uspjeha, **Varljivo leto 68** (1984.) o češkim turistima u Jugoslaviji u razdoblju sovjetskog upada u Prag njegov je najgledaniji film u srpskim kinima (oko 350 tisuća posjetitelja), ali ne i u drugim republikama, dok se **Anđeo čuvar** (1987.) pozabavio aktualnom temom sudbine malih Roma u Italiji. Njegov zadnji jugoslavenski film **Vreme čuda** (1989.) odigravao se 1945., u malom mjestu u kojem komunisti ne mogu shvatiti kako se izbrisana freska uvijek vraća na svoje mjesto: redatelj ga namjerno nije prijavio na pulski festival 1990., jer mu se nisu svidjele nacionalne promjene u Hrvatskoj. Stvaralac vrlo neujednačena opusa čiji je stil ponekad previše nametljiv, a sižeji sentimentalni i kalkulantski, svoje zlatno razdoblje dočekao je nakon raspada Jugoslavije, kada ga često uvrštavaju i u vodeće europske redatelje.

Živojin Pavlović

(Šabac, 1933. – Beograd, 1998.)
Po mišljenju mnogih najbolji redatelj u povijesti jugoslavenske kinematografije diplomirao je dekorativno slikarstvo na beogradskoj Akademiji za primenjene umetnosti, družio se s filmofilima u beogradskoj Kinoteci, bunio protiv kreativne razine tadašnje kinematografije i režirao eksperimentalne filmove pri Kino klubu Beograd. Sarajevsko poduzeće Sutjeska film produciralo je triptih beogradskih „amatera" nazvan **Kapi, vode, ratnici...** (1962.), u njemu su sudjelovali još Kokan Rakonjac i Marko Babac, koji je u Puli dobio mnoštvo pohvala. Uslijedio je sličan projekt **Grad** (1963.), opet u produkciji Sutjeska filma, koji je sudski zabranjen, što je bio jedini takav slučaj u domaćem filmu: nije baš bio toliko kontroverzan, ali su u Sarajevu bili puno osjetljivi na modernizam i žalce na račun društva – da ga je potpisalo neko beogradsko poduzeće, ne bi se ništa dogodilo. Redateljev dugi prvijenac **Povratak** predstavljao je puno ozbiljniji problem, pa je kao prvi rasni izdanak crnoga

vala privremeno bunkeriran. Srećom, on je imao ponudu iz Ljubljane, gdje je snimio **Sovražnika** koji je 1965. bio odlično primljen u Puli, tako da je godinu poslije i **Povratak** dobio dozvolu za prikazivanje**.** Uslijedio je niz vrlo provokativnih filmova koji Pavlovića predstavljaju kao majstora kompliciranog mizanscena, dugih kadrova nabijenim zbivanjima, fasciniranog estetikom ružnog. **Buđenje pacova**, **Kad budem mrtav i beo** i **Zaseda** imaju i međunarodni odjek, a kad se činilo da je potonji previše uzdrmao društveni i ideološki sustav, redatelj je dobio poziv iz Slovenije, gdje je snimio podjednako subverzivno **Rdeče klasje.** Zahvaljujući „slovenskoj vezi" održao se u pogromima sedamdesetih, režirao sjajni **Let mrtve ptice**, na Televiziji Beograd ponudili su mu ekranizaciju „Pesme" Oskara Davića, što je on napravio 1975. u formi mini serije iz pet epizoda, pa su ga za nagradu vratili u srpsku kinematografiju zanimljivom, ali neujednačenom ekranizacijom romana „Hajka" Mihaila Lalića. Za Slovence je ipak snimio bolji film, **Nasvidenje v naslednji vojni**, svoje najambicioznije i najslojevitije ostvarenje, s kojim se ne može mjeriti ni njegov kasniji pulski pobjednik **Zadah tela**. Zadnji film u jugoslavenskoj kinematografiji, rudarska drama **Na putu za Katangu** (1987.) prošla je osrednje, s razlogom, jer se tada već puno više posvetio literarnom radu. Od njegovih knjiga o filmu najvažnija je zbirka eseja i razgovora „Đavolji film" (1969., drugo, dopunjeno izdanje objavljeno je 1996.), autobiografska „Belina sutra" (1983.) te još jedna zbirka članaka i eseja „Davne godine (1954 – 1963)", objavljena 1997. O svom filmskom stvaralaštvu najiscrpnije je pričao u knjizi „Živojin Pavlović: Dva razgovora" iz 1981.

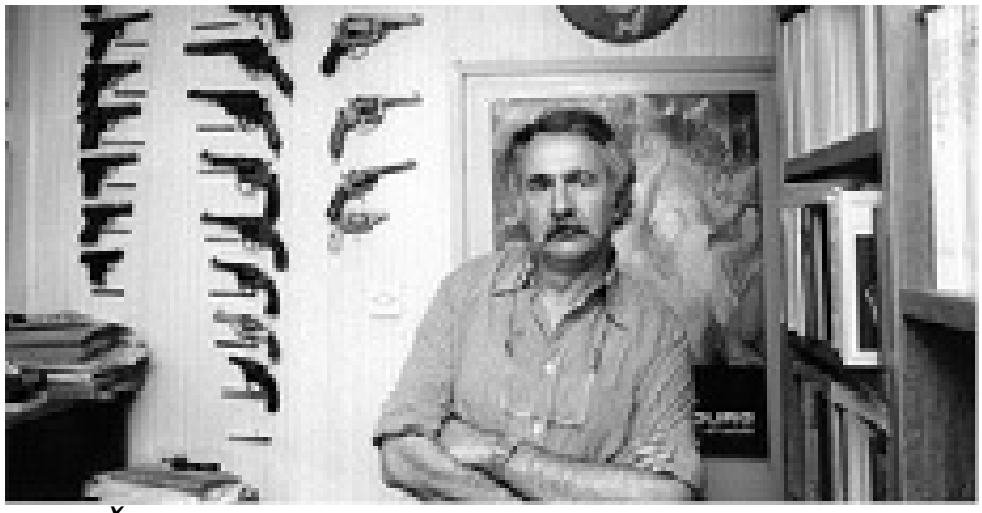

Živojin Pavlović – veliki poklonik oružja

Slobodan Perović

(Kragujevac 1926. – Beograd 1978.)
Isprva se činilo da će postati filmski komičar, odličan u stiliziranoj ulozi zavodnika u **Diližansi snova**, poslije je dobio Zlatnu arenu za glavnu ulogu u

filmu **Muškarci** (1963.), u kojem je igrao muža koji se mijenja sa suprugom u obavljanju dnevnih zaduženja, međutim, **Buđenje pacova** predstavilo ga je kao zahtjevnog dramskog glumca, jednako kao i **Vrane**, još jedno antologijsko ostvarenje crnoga vala. Snalazio se i u akcijskim filmovima, u velikom hitu **Most** bio je inženjer koji ne želi dignuti u zrak svoju najvažniju kreaciju. Posebno slojevite likove igrao je potkraj karijere, najprije Folksdojčera u **Zimovanju u Jakobsfeldu**, a potom tvrdokornog seljaka u **Mećavi.** Nastupao je i u kazalištu i na televiziji, i bio poznat po tome da ne voli probe, smatrao je da iscrpljuju njegovu glumačku energiju.

Aleksandar Petrović

(Pariz, 1929. – Pariz, 1994.)
Jedan od najvažnijih redatelja u povijesti jugoslavenske kinematografije upisao je 1947. prašku filmsku akademiju FAMU, ali je morao prekinuti studij nakon rezolucije Informbiroa, pa završava Filozofski fakultet u Beogradu. Ističe se kao filmski kritičar i publicist, odlično su primljeni njegovi dokumentarni filmovi „Let nad močvarom" i „Petar Dobrović" (oba 1957.), s Vickom Rasporom režira partizanski film **Jedini izlaz** (1958.), a poučen tim neuspjehom za svoj samostalni debi odabire **Dvoje** (1961.), modernistički film o kraju jedne ljubavne veze, u kojem je priča u drugom planu, a stil i ugođaj u prvom. Naredno ostvarenje **Dani** (1963.) još je radikalnije, jer u studiji kratke romanse udane žene i mladića koga je tek upoznala, jedva da ima zbivanja, vrlo slično kao u tadašnjim filmovima Michelangela Antonionija, što mu kritika ne propušta zamjeriti, pa film završava u informativnoj sekciji pulskog festivala. **Tri** je prvi njegov veliki uspjeh, istodobno realističan i moderan, sa svjetskim odjekom, uostalom kao i naredno ostvarenje **Skupljači perja**, koje se smatra vrhuncem tadašnje jugoslavenske kinematografije. Redatelju se otvaraju mogućnosti koprodukcija sa stranim producentima i suradnje sa svjetskim glumačkim imenima, što unosi stanovitu dozu izvještačenosti u njegova naredna ostvarenja, nešto manje u **Biće skoro propast sveta**, a puno više u **Majstoru i Margariti.** Zbog afere sa studentskim filmom **Plastični Isus**, kojem je kao profesor režije dao najvišu ocjenu, izbačen je s beogradske akademije i otad više u Jugoslaviji ne može realizirati nijedan svoj projekt, pa ni „Soko", adaptaciju srpske narodne pjesme o Banoviću Strahinji (poslije prepušten Vatroslavu Mimici). U Europi je zato i dalje cijenjen, pa u zapadnonjemačko-francuskoj koprodukciji režira **Grupni portret s damom** (1977.) po romanu Heinricha Bölla, koji je primljen u službeni program Cannesa i dobio dvije njemačke nacionalne nagrade – za najbolji film i najbolju žensku ulogu (Romy Schneider) – ali u pitanju je prilično tvrda adaptacija, koja danas ne uživa osobitu reputaciju. Visoka državna nagrada AVNOJ-a 1987. bila je znak da su ga pomilovali, pa je počeo pripremati

visokobudžetnu jugoslavensku koprodukciju **Seobe** po romanima Miloša Crnjanskog, sa Isabelle Huppert u glavnoj ulozi: prvi dio dovršen je 1989. i prikazan u Cannesu u programu „15 dana autora", no tamo je dočekan kao razočaranje, dok drugi dio – navodno zanimljiviji – nikada nije primjereno montiran zbog redateljeve utučenosti sinovljevom smrću. Objavio je zapažene knjige „Novi film 1950 – 1965; interpretacija jedne borbe" (1971.) i „Novi film – crni film" (1988.). Poslije Petrovićeve smrti objavljene su knjige njegovih nerealiziranih scenarija, „Benja kralj" (1998.) te „Soko" i „1973. Godina vampira" (obje 2011.).

Bata Živojinović, Olivera Vučo, Aleksandar Petrović, Gordana Jovanović i Bekim Fehmiu u Cannesu 1967.

Tomislav Pinter

(Zagreb, 1926. – Zagreb, 2008.)
Najvažniji direktor fotografije u povijesti jugoslavenske kinematografije, kalio se u poratnom razdoblju na filmskim žurnalima i dokumentarcima u Jadran filmu, vjerojatno bi debitirao na filmu Nikše Fulgozija „Mala Jole" (1956.), ali je produkcija obustavljena, tako da prve filmove snima tek početkom šezdesetih, među kojima se izdvajaju **Kota 905**, **Abeceda straha** i **Dvostruki obruč**. Kako već tada zazire od rutine, svoj prvi ozbiljan rad smatra onaj u filmu **Pravo stanje stvari** (1964.) za koji dobiva prvu Zlatnu arenu i u kojem ostvaruje modernu, a ipak realističku fotografiju. Pravi izazovi tek dolaze: u **Prometeju s otoka Viševice** eksperimentira s filmskom vrpcom, u filmu **Tri** za svaku od priča smislio je posebnu vizualnu fakturu, u **Rondu** se poigrava svjetlom nadahnut slikarstvom Miljenka Stančića, za **Brezu** je napravio fotografiju u stilu naivnog slikarstva, a u **Skupljačima perja** sjajno je istaknuo živopisan kolorit romskog načina odijevanja i njihovih nastambi. Vrlo dobro kotira i na međunarodnoj sceni, Orson Welles angažirao ga je za svog nezavršenog **Mletačkog trgovca** (1969.), kao i za dijelove filma **Istine ili**

laži (1974.). Direktor fotografije je u **Stepskom vuku** Freda Hainesa (1974.), Miklósu Jancsu snima kontroverzni **Privatni poroci, vrline javne** (1976.), a kada se veliki holivudski direktor fotografije Caleb Deschanel odlučio na svoj redateljski debi, film **Crusoe** (1988.), uzeo je upravo njega za snimatelja. Od 70-ih sve češće snima u Sloveniji, za Matjaža Klopčiča u stanju je napraviti krajnje grubu fotografiju za **Vdovstvo Karoline Žašler**, ali i krajnje rafiniranu za **Strah** i **Iskanja.** Samo jednom je surađivao sa Živojinom Pavlovićem, **Nasvidenje v naslednji vojni**, ali je rezultat bio izvanredan, a dvaput s Dušanom Makavejevom, u filmovima **Mister Montenegro** i **Manifesto.** Snimao je i ratne spektakle **Bitku na Neretvi** i **Sutjesku** te uživao u profesionalnim uvjetima koje je imao, jer je radio s puno boljim kamerama. Direktor fotografije iznimnih mogućnosti i nevjerojatno dosjetljiv znatno usporava svoj radni ritam nakon raspada Jugoslavije, donekle i zbog nedostatka ozbiljnih ponuda. Vanja Černjul, direktor fotografije mlađe generacije, napravio je s njim zanimljivu knjigu razgovora „Subjektivni kadrovi" (2004.).

Duša Počkaj

(Dolnja Lendava, 1924. – Ljubljana, 1982.)
Njezinu mlađu kolegicu Milenu Zupančič impresionirala je ulogom Marthe u predstavi „Tko se boji Virginije Woolf", ali za poklonike filma ostala je besmrtna kao Maruša, glumica na zalazu karijere zaljubljena u pogrešnog muškarca u **Plesu v dežju**, za koji je dobila Zlatnu arenu. U trenu su je pokušali pretvoriti u zvijezdu unatoč tomu što je imala već 37 godina, igrala je u pravom pravcatom krimiću **Minuta za umor** (1962.) po scenariju majstora tog žanra Milana Nikolića, dobila razigranog partnera u Bertu Sotlaru u komediji **Tistega lepega dne**, a često su joj nudili uloge i izvan Slovenije. Zadnji – i to izvrstan – filmski nastup osigurao joj je Boštjan Hladnik, redatelj njezinog prvog velikog uspjeha, u fantastičnoj komediji **Ubij me nežno.**

Mića Popović

(Loznica, 1923. – Beograd, 1996.)
Jedan od najuglednijih srpskih slikara, pisac i kazališni scenograf, u pet navrata se okušao kao redatelj, nazvavši to svojom ,,filmskom avanturom". Ipak, bilo je to puno više, jer su **Čovek iz hrastove šume** i **Roj** izazvali žestoke polemike, uostalom kao i **Delije** (1968.), rani primjer bavljenja PTSP-om u tom razdoblju, a nijedan od njih nije prikazan u kinima. **Hasanaginica** (1967.) imala je više sreće, ipak je to bila modernistička vizualna obrada poznate narodne pjesme s neobičnom glumačkom podjelom (Relja Bašić kao

Imotski kadija, Rade Marković u ulozi negativca). **Hasanaginica** i **Delije** svjedočile su nezadovoljstvom klasičnom naracijom, ali novi način pripovijedanja nije uvijek suvislo proveden, dok je **Burduš** (1970.) bio tipičan komercijalni projekt, s ponekom metafilmskom igrarijom, nakon kojeg redatelj napušta kinematografiju. Lik Gvozdena (Danilo Stojković) iz **Delija** kasnije zapaženo figurira u jednom od njegovih ciklusa slika. Potpisuje se i kao Miodrag Popović.

Majda Potokar

(Ljubljana, 1930. – Ljubljana, 2001.)
Uz Milenu Zupančič najnagrađivanija slovenska glumica u povijesti pulskog festivala. Prvu Zlatnu arenu dobila je za **Samorastnike** Igora Pretnara (1963.), zahvalnu ulogu samohrane majke koja u toj kostimiranoj drami skrbi za svoju djecu, s istim redateljem snimila je i **Lažnivku** (1965.), suvremenu melodramu o činovnici koja je na pragu tridesete i radije vjeruje u iluzije nego u stvarnost kada su muškarci u pitanju: lik je bio iznimno zanimljivo profiliran i odigran, pa je i druga Zlatna arena bila zaslužena. Trebala je dobiti i treće „zlato", za sjajnu ulogu pohotne seljanke Zefe u **Rdečem klasju**, ali su valjda procijenili da je to previše, pa su joj udijelili samo „srebro". Inače je bila vrhunska kazališna glumica koja je povremeno nastupala i na televiziji, ali vrlo rijetko izvan Slovenije.

Petre Prličko

(Veles, 1907. – Skoplje, 1995.)
Najpopularniji makedonski glumac u jugoslavenskoj kinematografiji, još kao srednjoškolac pridružuje se putujućim glumačkim družinama, 1931. osniva vlastiti teatar, od 1939. član je Narodnog pozorišta u Skoplju, a zatim i Partizanskog kazališta ,,Kočo Racin", iz kojeg nastaje Makedonski Naroden Teater. Usporedno s glumom, bavi se i režijom. Na filmu od 1952., no proslavlja ga tek uloga komite Mandane u povijesnom spektaklu Žike Mitrovića **Mis Ston**. Redatelj je zaslužan i za njegov najveći uspjeh: u filmovima **Kapetan Leši** i **Obračun** igra Šoka, čovjeka iz naroda koji je humorom i prizemljenošću idealan pobočnik glavnog junaka. Mitrović ga kasnije zapaženo koristi i u **Nevesinjskoj pušci** i **Užičkoj republici**, obavezno ga angažiraju i u većini makedonskih filmova, stalno je prisutan i na televiziji, dok mu je jedna od najpopularnijih uloga ona u filmu Obrada Gluščevića **Kapetan Mikula Mali**. Dobitnik je najviših državnih priznanja kao što je nagrada AVNOJ-a.

Tomislav Radić

(Zagreb, 1940. – Zagreb, 2015.)
Već afirmirani kazališni i televizijski redatelj s prvim filmom **Živa istina** stekao je iznimnu reputaciju, s drugim **Timon** baš je nije osnažio, ali je ostao u krugu najzanimljivijih jugoslavenskih modernista toga razdoblja. Budući da su mu stalno odbijali projekte na hrvatskom republičkom filmskom fondu, nije mogao napraviti filmski opus kakav je zasluživao. Najveće uspjehe postiže nakon raspada Jugoslavije.

Tomislav Radić

Miša Radivojević

(Čačak, 1939. –)
Diplomirao je režiju na beogradskoj akademiji u klasi Aleksandra Petrovića, a već se prvijencem **Bube u glavi** nametnuo kao jedna od važnih ličnosti modernoga jugoslavenskog filma, sklona eksperimentiranju i hermetičnosti, pogotovo u narednim ostvarenjima **Bez** (1973.) i **Testament** (1975.). **Kvar** (1978.) predstavlja povratak narativnom, i to društveno kritičkom filmu (ugledni International Film Guide uvrstio ga je među deset najboljih ostvarenje svjetske kinematografije te godine), kao i **Dečko koji obećava** i **Živeti kao sav normalan svet** (1982.), dok mu **Una** po bestseleru Mome Kapora predstavlja jedini uistinu komercijalan film. Redatelj koji vješto balansira na nekoliko razina istaknuo se i dramom o prvom sekretaru KPJ **Snovi, život, smrt Filipa Filipovića** (1980.), za koju je dobio Srebrnu arenu u Puli te pokazao da se i prigodne teme mogu obrađivati modernistički, a hvaljen mu je bio i film **Čavka** (1988.) o delikatnom prijateljstvu dvojice klinaca. Kasnije se potpisuje kao Miloš Radivojević.

Zoran Radmilović

(Zaječar, 1933. – Beograd, 1985.)
Sve što je napravio na filmu ostalo je u sjeni njegovih legendarnih uloga u „Kralju Ibiju", „Molijeru" i „Radovanu III." u Ateljeu 212, zasnovanih na poigravanju tekstom i improvizaciji, koje su mu donijele i međunarodna priznanja. Potonja predstava dostupna je i danas na DVD-u. Prvi mu je film **Čudna devojka**, u kojem igra novinara Peđu zaljubljenog u glavnu junakinju, lik koji je prije toga ostvario i na pozornici, a solidan je i u ratnom trileru Tome Janića **Glineni golub** (1966.), kao ilegalac koji nastoji dokazati da nije izdajica. U velikom hitu **W.R. Misterije organizma** ima manju, ali zapaženu ulogu buntovnog radnika, dio je ravnopravnoga glumačkog ansambla u filmu **Majstori, majstori!,** dok mu je svakako najvažniji angažman komedija **Maratonci trče počasni krug**, u kojoj karikaturalno, ali efektno glumi Bilija Pitona, vođu bande koja preprodaje ljesove. Na televiziji ima čak i zapaženiju karijeru, bio je zvijezda prve jugoslavenske sapunice „Ceo život za godinu dana" (1970.), ali je odjek bio osrednji, puno je bolje prošla serija „Više od igre" (1977.), međutim, najviše su mu odgovarale ozbiljne dramske uloge u televizijskim dramama „Paviljon VI" (1973.) po Čehovu u kojoj igra uz Slobodana Perovića i u režiji uglednoga rumunjskoga gosta Luciana Pintiliea, te „Drveni sanduk Tomasa Vulfa" (1974.), opet s Perovićem kao partnerom, po scenariju Danila Kiša. Supruga mu je bila poznata glumica Dina Rutić (**Prometej s otoka Viševice**, **Nizvodno od sunca**). Njegova kći Ana Radmilović uredila je knjigu „Zoran Radmilović: Zalažem se za laž" (2009.).

Ivica Rajković

(Udbina, 1935. –)
Da je snimio samo film **Tko pjeva zlo ne misli**, zaslužio bi mjesto među filmskim legendama, jer redateljev dobro pogođen spoj nostalgije i oporosti zamjetljiv je i u njegovu vizualnom prosedeu. Dugogodišnji asistent Tomislava Pintera (smatra da je od njega sve naučio), najprije je snimio antologijski dokumentarac Kreše Golika „Od 3 do 22", ali i poznati eksperimentalni film Lordana Zafranovića „Poslije podne (puška)". Zlatnu arenu dobio je već 1968., za crno-bijelu fotografiju u **Gravitaciji ili fantastičnoj mladosti činovnika Borisa Horvata** Branka Ivande, te za onu u boji u **Imam dvije mame i dva tate**, da bi potom postao jedan od najtraženijih domaćih direktora fotografije, koji čak surađuje i s Orsonom Wellesom u njegovoj nikad završenoj **Dubini** (1970.). Snima dva kratka remek-djela Krste Papića „Mala seoska priredba" i „Specijalni vlakovi", zanimljiva mu je i fotografija u njegovu **Izbavitelju** te u

Prijekom sudu Branka Ivande (1978.), ali tijekom osamdesetih sve manje snima, radi u stranim ekipama kao snimatelj druge ekipe i švenker, a snima i puno reklama.

Špela Rozin

(Ljubljana, 1945. –)
Debitira kao 14-godišnjakinja epizodom u filmu Jože Babiča **Tri četvrtine sunca**, još kao maloljetnica izvodi prvu scenu (djelomičnog) striptiza u **Noćnom izletu** Mirka Groblera,a probojnu ulogu dobila je u **Čudnoj djevojci** Jovana Živanovića, u kojem utjelovljuje prvi tip moderne urbane djevojke u jugoslavenskom filmu. Iznimno naočita i fotogenična, neko vrijeme snima u Italiji – isprva kao Spela Rozin, potom kao Sheyla Rozin, jedino je u ratnom akcijskom filmu Rogera Cormana **Tajna invazija** potpisana kao Mia Massini: osim potonjeg, nijedan od tih filmova nije bio osobito zapažen. Po povratku u Jugoslaviju, igra u popularnim filmovima **Štićenik**, **Kako su se voleli Romeo i Julija** (oba 1966.) i **Nemirni**, dok joj je uloga u spektaklu **Bitka na Neretvi** jako skraćena. Udajom za slikara Ismara Mujezinovića – koga je upoznala na snimanju bizarnog partizanskog filma **19 djevojaka i mornar** (1971.), u kojem su glumili Serge Gainsbourg i Jane Birkin – seli se u Sarajevo i sve rjeđe nastupa. Nakon okupacije Sarajeva vraća se sa suprugom u Ljubljanu.

Špela Rozin – reklamna fotografija

Ljubiša Samardžić

(Skoplje, 1936. –)
Još u srednjoj školi radi najrazličitije poslove kako bi uzdržavao obitelj, kraće vrijeme studira pravo, da bi se ipak opredijelio za glumu. Na pozornici je igrao samo u početku karijere, jer je od debija u **Igrama na skelama** Srećka Weyganda (1961.), a osobito od nastupa u **Kozari** i **Prekobrojnoj**, u kojima igra s Milenom Dravić te postaju najpopularniji par jugoslavenske kinematografije, jednostavno zasut filmskim ponudama. Simpatične pojave s obveznim smiješkom, povremeno igra i likove s moralnim manama (**Štićenik)**, ali njegova su specijalnost komedije i partizanski filmovi. Osobito je slojevitu ulogu ostvario u filmu **Jutro**, za koju je nagrađen na filmskom festivalu u Veneciji, što mu otvara mogućnost za karijeru u Italiji, ali je nije iskoristio. Godine 1971. igra glavnu ulogu karizmatičnog švercera Crnog Roka u seriji Televizije Zagreb „Kuda idu divlje svinje" po scenariju Ive Štivičića i u režiji Ivana Hetricha, koja se prometnula u veliki hit u cijeloj Jugoslaviji. Na prijelazu 70-ih u 80-e popularnost mu je opet na vrhuncu zahvaljujući filmovima **Specijalno vaspitanje**, **Ljubavni život Budimira Trajkovića**, **Tigar** i **Rad na određeno vreme**, pogotovo nakon što je potonji pretvoren u serijal. Ukupno je dobio 3 Zlatne arene za glavne uloge i dvije za sporedne te još niz drugih priznanja. Nakon raspada Jugoslavije sve je zaposleniji kao producent i redatelj.

Sonja Savić

(Čačak, 1961. – Beograd, 2008.)
Na filmu debitira kao tinejdžerica u epizodama, sve dok je **Živeti kao sav normalan svet**, sa smionim erotskim scenama, ne predstavlja kao novu nadu jugoslavenskog filma, što potvrđuje ulogom ružnog pačeta koje se pretvara u labuda u komediji **Šećerna vodica** (1983.): usprkos loše napravljenom lažnom nosu, dobila je 1984. Zlatnu arenu u Puli i postala zvijezda nove generacije, promukla glasa, nemarna odijevanja, neopterećena predrasudama i licemjerjem. Osobito je dobra bila u horor komediji **Davitelj protiv davitelja**, kao novinarka koja se podruguje mačo establišmentu i zbog toga biva kažnjena, u vrlo gledanoj melodrami **Una** imala je izazovne scene seksa s Radom Šerbedžijom, ali najvažniji joj je bio nastup u klaustrofobičnoj drami Bore Draškovića **Život je lep**, za koji je nagrađena na festivalu u Veneciji. Prihvaćala je uloge i u jeftinim srpskim pučkim komedijama, ali s puno više strasti posvetila se kazalištu i multimedijskim eksperimentima. O njoj je objavljena monografija „Sonja Savić – otvorena stranica" (2011.).

Abdulah Sidran

(Sarajevo, 1944. –)
Isprva se afirmirao kao književnik, a prvi scenarij napisao je za televizijsku dramu „Jegulje putuju u Sargaško more" (1979.) koju je Slobodan Praljak režirao za Televiziju Sarajevo. Suradnju su poslije obnovili u redateljevu kino prvijencu **Povratak Katarine Kožul** (1989.), tjeskobnoj drami o gastarbajterki koja nikako da pronađe životnu sreću, međutim, u njegovu scenarističkom radu ipak je puno važniji Emir Kusturica, koji je izvrsno evocirao Sarajevo autorove mladosti u **Sjećaš li se, Dolly Bell**, s efektnim likovima, dramskim situacijama i dijalozima koji se pamte. Još im je ambiciozniji rad **Otac na službenom putu**, dojmljiv spoj oporosti i sentimentalnosti, nostalgije i tjeskobe. S Ademirom Kenovićem napisao je scenarij za njegov veliki uspjeh **Kuduz**, još jednu sugestivno dočaranu dramu sa sarajevske periferije.

Nikola Simić

(Beograd, 1934. – Beograd, 2014.)
Poput starijeg brata Slavka Simića diplomira glumu na beogradskoj akademiji, a najprije se ističe ulogom simpatičnog dezertera Čavke u partizanskoj drami **Sam** (1959.). Vrlo zapažen karakterni glumac u filmu i na televiziji, najveće priznanje – Zlatnu arenu u Puli – dobiva za glavnu ulogu Folksdojčera Leksija, malog čovjeka koji je promjenom režima dočekao svoj trenutak, u **Hitleru iz našeg sokaka** (1975.). Ipak najčuvenija mu je uloga Dimitrija Mite Pantića, sitnog činovnika koga melju teški uvjeti života, u komediji **Tesna koža**, koju igra u cijelom serijalu. Stalno zaposlen u jeftinim srpskim komedijama, najbizarniji je bio kao *gay* špijun u filmu Zorana Čalića **Ćao, inspektore** (1985.), dok je jedino međunarodno priznanje, za lik nespretnog inspektora u horor komediji **Davitelj protiv davitelja**, dobio na festivalu u Madridu.

Zoran Simjanović

(Beograd, 1946. –)
Najplodniji skladatelj filmske glazbe mlađe generacije, završio je srednju muzičku školu „Mokranjac", svirao u rock-grupama Siluete i Elipse, potom upisao beogradsku muzičku akademiju i od sredine 70-ih – od serije „Grlom u jagode" (1976.) – ključni je suradnik redatelja praške škole i ostalih prinova. Prvu Zlatnu arenu dobio je za **Miris poljskog cveća**, drugu za **Balkan ekspres**, ali filmove za koje je skladao prepoznatljivu glazbu teško je i pobrojati – od **Nacionalne klase do 785 ccm**, **Petrijina venca**, **Sjećaš li se, Dolly Bell**, **Maratonci trče počasni krug** do **Oca na službenom putu** i **Već viđeno**. Njegov se *soundtrack* najčešće temelji na prepoznatljivom lajtmotivu

koji se ponavlja u više navrata, ne inzistira na bogatoj orkestraciji, nego preferira modernije instrumente poput sintesajzera i električnih gitara. Često sklada i za televiziju i kazalište.

Bert Sotlar

(Kočevje, 1921. – Ljubljana, 1992.)
Studirao glumu u Ljubljani, ali zahvaljujući iznimno dobroj dikciji neko je vrijeme čak bio član Jugoslavenskog dramskog pozorišta, što mu je kasnije omogućilo da igra kako u hrvatskim tako i u srpskim filmovima bez naknadne sinkronizacije. Pred kamerama je od 1950., međutim, probojna uloga mu je ona u **Ne okreći se sine**, za koju je 1956. dobio nagradu u Puli. Vrlo autoritativna nastupa, markantne pojave i glasa, uvjerljivo je igrao seljake koji mijenjaju sudbinu svoga kraja (**Cesta duga godinu dana**), partizanske komandante (**Kozara**), ustaške satnike (**Dvostruki obruč**), pa čak i nadvojvodu Franju Ferdinanda u **Sarajevskom atentatu** (1968.), ali mu je glumački raspon bio daleko veći, pa se odlično snalazio i u komedijama: uloga udovca kojem traže novu suprugu u filmu Franceta Štiglica **Tistega lepega dne** (1962.) jedna mu je od najboljih u karijeri. Povremeno je nastupao u talijanskim i njemačkim koprodukcijama.

Bert Sotlar kao Emil Kozma, seljak s vizijom, u filmu **Cesta duga godinu dana**

Velimir Stojanović

(Priština, 1921. – Beograd, 1959.)
Najvažniji redatelj u povijesti crnogorske kinematografije, od ranih pedesetih snima dokumentarce i debitira zapaženom povijesnom dramom **Lažni car** (1955.) o Šćepanu Malom. **Zle pare** i **Četiri kilometra na sat** postižu još veći uspjeh, a zadnji film prije prerane smrti mu je ratna drama **Campo Mamula** (1959.) o političkim zatvorenicima koje najprije Talijani, a potom i Nijemci koriste za vađenje podvodnih mina. Sve scenarije pisao mu je Ratko Đurović, koji je poslije često surađivao s Veljkom Bulajićem i postao profesor scenarija na beogradskoj akademiji.

Danilo Stojković

(Beograd, 1934. – Beograd, 2002.)
Diplomirao glumu na beogradskoj akademiji 1959., najprije se afirmira na pozornici, a od kraja šezdesetih ima sve zapaženije uloge na filmu, ponajprije u **Delijama** Miće Popovića, potom u **Zazidanima** Kokana Rakonjca – za koji dobiva Srebrnu arenu u Puli – te u **Ulozi moje porodice u svjetskoj revoluciji** Bate Čengića. Ipak, najvažniji mu je nastup u **Bubašinteru** Milana Jelića, jer sličan lik oca zabrinutog za svog nesnalažljivog sina ponavlja i u prvijencu Gorana Paskaljevića **Čuvar plaže u zimskom periodu**. Roditelja nezadovoljnog novim naraštajem igrao je i u popularnoj seriji Srđana Karanovića „Grlom u jagode". Nizak i čvrste građe, kao stvoren je za komične uloge prijetećih tipova, što najbolje koriste Slobodan Šijan u filmovima **Ko to tamo peva** i **Maratonci trče počasni krug** te Dušan Kovačević i Božidar Nikolić u **Balkanskom špijunu**, za koji je napokon dobio Zlatnu arenu u Puli. Ipak, tijekom osamdesetih ključna mu je uloga ideologiziranog marginalca Babija Pupuške u Šijanovu **Kako sam sistematski uništen od idiota.** Nadimak Bubuleja dobio je po seriji „Diplomci" (1971.), a povremeno se potpisivao i kao Danilo Bata Stojković, odnosno Bata Stojković.

Mira Stupica

(Gnjilane, 1923. –)
Trebala je igrati glavnu žensku ulogu u prvom hrvatskom poratnom filmu **Živjeće ovaj narod** (1947.), ali su je smatrali suviše senzualnom za lik kozaračke seljanke, pa je debitirala tek kasnije u **Bakonji fra Brne** Fedora Hanžekovića (1951.), gdje njezina impozantna pojava nije bila problem, kao ni u narednom redateljevu filmu **Stojan Mutikaša.** U osnovi kazališna glumica – njezin suprug bio je čuveni kazališni redatelj Bojan Stupica – najbolje je uloge ostvarila u jugoslavensko-zapadnonjemačkoj koprodukciji **Muški izlet** (1964.), za koji je dobila njemačku filmsku nagradu, te u filmu **Roj** za koji je nagrađena Zlatnom arenom. Efektna je bila i u gastarbajterskoj drami **Sunce tuđeg neba** kao vlasnica gostionice. Njezin je brat pokojni komičar Bora Todorović. Objavila je knjigu memoarskih zapisa „Šaka soli" (2000.), koja je bila najčitanija u Srbiji u 2001.

Rade Šerbedžija

(Bunić kod Korenice, 1946. –)
Diplomirao glumu na zagrebačkoj akademiji 1969., ali već prije toga zapažen je u televizijskim dramama i serijama, a i po prvoj glavnoj ulozi u filmu Branka Ivande **Gravitacija ili fantastična mladost činovnika Borisa Horvata** (1968.). Još je bolji u slovenskom filmu **Sedmina/Pozdravi Mariju**, no njegov potencijal kvarnog junaka najbolje je iskoristio Živojin Pavlović u **Rdečem klasju**, s kojim kasnije surađuje u televizijskoj seriji „Pesma" po Oskaru Daviču, u ulozi Miće Ranovića, te u filmovima **Hajka** i **Zadah tela.** U **Predstavi Hamleta u Mrduši Donjoj** klasičan je prototip junaka, kao i u **Novinaru** Fadila Hadžića. Zlatnu arenu dobio je za ulogu netalentiranog skladatelja u filmu **Bravo maestro**, a odličan je bio i kao nesalomljivi žandar u **Povratku** Antuna Vrdoljaka. Glumac iznimno velika raspona, u kazalištu se od kraja sedamdesetih osobito vezao uz redatelja Ljubišu Ristića u nagrađivanim predstavama „Oslobođenje Skopja" i „Karamazovi", dok je na televiziji igrao Josipa Broza Tita u hvaljenoj mini seriji „Bombaški proces" (1978.) i naslovnu ulogu u seriji „Nikola Tesla" (1977.). Tek 1984. premijerno je prikazana 12 godina bunkerirana serija „Prosjaci i sinovi", koja mu je pribavila dodatnu popularnost. Najvažnije uloge u tom desetljeću ostvario je – između ostalih – u filmovima **Banović Strahinja**, **Variola Vera**, **San o ruži**, **Večernja zvona** i **Čovjek koji je volio sprovode**. Nakon raspada Jugoslavije, u drugoj polovici devedesetih, postaje međunarodna filmska

zvijezda.

Slobodan Šijan

(Beograd, 1946. –)
Najbolji redatelj komedija u povijesti jugoslavenskog filma najprije je diplomirao Likovnu akademiju, a potom upisao režiju na beogradskoj akademiji. Prvo se bavi eksperimentalnim filmom, tijekom studija snima kratki film „Herostrat" koji na zanimljiv način najavljuje **Taksista** Martina Scorsesea, ali je i napadnut kao odvojak crnog filma. Nakon diplomiranja radi za Televiziju Beograd i snima hvaljene televizijske drame „Šta se dogodilo sa Filipom Preradovićem" (1977.), kontroverznu „Najlepšu sobu" (1978.) te „Gradilište" s Verom Zimom i Ivom Gregurevićem u glavnim ulogama. U razdoblju od 1976. pa do kraja 1979. izdaje 43 „filmska letka" u kojima posredno komentira situaciju u kinematografiji. **Ko to tamo peva** promovira ga čak i u međunarodnu redateljsku zvijezdu, status potvrđuje filmovima **Maratonci trče počasni krug** i **Davitelj protiv davitelja**, a crna satira **Kako sam sistematski uništen od idiota** odmak je koji si je u tom razdoblju mogao dopustiti. Sredinom osamdesetih pokušava realizirati projekt za Cannon Group, ali ne uspijeva, a zadnji film u tom desetljeću mu je jugoslavensko-kanadska koprodukcija **Tajna manastirske rakije** (1988.) – u svijetu prikazivana pod naslovom „Cognac" – koja u našim kinima ne postiže popularnost njegovih prethodnih ostvarenja, ali je u Americi hit na DVD tržištu. Nakon raspada Jugoslavije aktivan je i kao publicist, objavio je najprije knjigu „Filmski letak" (2009.), ključnu za razumijevanje njegova opusa, a potom i „Filmus" (2015.), u kojoj se bavi njemu najvažnijim osobama jugoslavenske kinematografije.

Fabijan Šovagović

(Ladimirevci, 1932. – Zagreb, 2001.)
Diplomirao glumu 1957. na zagrebačkoj akademiji, a već godinu poslije igra na filmu prvu zapaženu ulogu, švercera u nagrađivanoj drami **H-8**. U prvoj polovici šezdesetih i dalje igra epizode, u televizijskim dramama puno je prisutniji, sve dok ga Ante Babaja ne angažira za ulogu Jože Svetog u **Brezi**, samoukog umjetnika radikalno različitog od sredine u kojoj živi. U trenu postaje jedan od najzapaženijih filmskih glumaca toga razdoblja, niže angažmane u **Imam dvije mame i dva tate**, **Lisicama**, **Događaju**, **Majstoru i Margariti** i **Predstavi Hamleta u Mrduši Donjoj**, ali najveću popularnost pribavlja mu uloga simpatičnog domobrana Mile Vrbice u seriji „Kuda idu divlje svinje" (1971.). Vatroslav Mimica – suprotno očekivanjima – povjerio mu je lik Matije Gupca u **Seljačkoj buni 1573.**, želeći realističnog seljačkog vođu, a ne junaka s patosom. Solidan je i kao posrnuli direktor u filmu Bogdana Žižića **Kuća** (1975.), a Zlatnu arenu za sporednu ulogu dobiva u filmu Fadila Hadžića **Novinar**, u kojem igra nekadašnjeg profesionalca tog posla razorenog pićem. Efektan je i kao obrtnik, tip čovjeka iz naroda, koji komentira na svoj način sumrak „crvene buržoazije" u **Ambasadoru** (1984.): za tu ulogu također je dobio Zlatnu arenu. Iste godine emitirana je nakon dugog odlaganja i serija Antuna Vrdoljaka „Prosjaci i sinovi", u kojoj je bio jedna od glavnih zvijezda, što mu je osnažilo status jednog od vodećih hrvatskih glumaca. Još od **Ritma zločina** – za koji je dobio i međunarodna priznanja – nadahnuto surađuje sa Zoranom Tadićem, te glumi i u njegovim filmovima **San o ruži** i **Čovjek koji je volio sprovode** (za potonji je dobio još jednu Zlatnu arenu za sporednu ulogu). Krajem sedamdesetih objavio je izvrsne „Glumčeve zapise", a 1981. u časopisu Prolog prvi put je tiskana njegova drama „Sokol ga nije volio", koja je postala hit u kazalištu „Gavella", on sam je napisao scenarij za ekranizaciju Branka Schmidta iz 1988. i igrao u njoj glavnu ulogu. Nastupio je i u **Gluvom barutu**, zadnjem filmu koji je dobio Zlatnu arenu na festivalu jugoslavenskog igranog filma u Puli, glumio je pravoslavnog svećenika koji posreduje između partizana, četnika i seljaka.

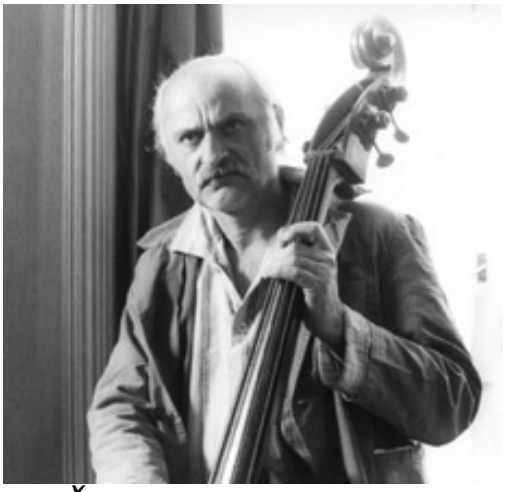

Fabijan Šovagović u filmu **Novinar**

France Štiglic

(Kranj, 1919. – Ljubljana, 1993.)
Za pripadnika predratnog avangardnog Gledališča mladih u Ljubljani, prekaljeni partizanski kulturni aktivist suviše se lako prilagodio socrealističkim kalupima, koje je upijao i kao asistent Abramu Roomu tijekom snimanja **U planinama Jugoslavije** (1946.). Njegovi prvi dugi filmovi **Na svoji zemlji** (1948.), **Trst** (1951.) i **Svet na Kajžarju** (1952.) ne razlikuju se u ideološkom i kreativnom pogledu od onoga što se tada snimalo u ostalim jugoslavenskim republikama, a prvi zapaženiji uspjeh mu je antiratna drama **Dolina miru** (1956.), koja je stigla i do Cannesa. Kao redatelja s iskustvom u dva navrata ga zovu u Makedoniju, u oba slučaja napravio je solidne filmove – **Volča nok** (1955.) i **Viza na zloto** (1959.) – jer su imali čvrstu žanrovsku okosnicu, ali najzapaženije mu je bilo gostovanje u Hrvatskoj, gdje je režirao odlični **Deveti krug**, svoje najvažnije ostvarenje u karijeri. Novu Zlatnu arenu u Puli dobio je već naredne godine za **Baladu o trobenti in oblaku** (1961.), estetiziranu ratnu dramu koja je tu nagradu podijelila s puno superiornijim **Uzavrelim gradom**, ali zato mu slovenski kritičari novih generacija smatraju komediju **Tistega lepega dne** (1962.) s Bertom Sotlarom i Dušom Počkaj jednim od najuspjelijih ostvarenja te kinematografije. Dobro je primljena i ratna komedija **Ne joči, Peter** (1964.), međutim, posvemašnja ofenziva autorskog filma gurnula je njegovo klasično poimanje naracije i vizualnog stila u stranu i otad je u Puli imao tek nešto malo više uspjeha sa stiliziranom melodramom **Povest o dobrih ljudeh** (1975.). Ideološki dosta didaktičan, dok je imao utjecaja u Viba filmu zabranjivao je provokativnije projekte, što su mu također s razlogom zamjerali. U poznoj dobi najzrelije mu je ostvarenje serija „Strici so mi povedali" (1983.) po Mišku Kranjecu, vizualno fascinantna (direktor fotografije Vilko Filač) i zadojena očaravajućom nostalgijom.

Slavko Štimac

(Konjsko Brdo kod Gospića, 1960. –)
Otkrio ga je Obrad Gluščević u velikom hitu **Vuk samotnjak**, bilo mu je tek 11 godina, a već je u prvoj filmskoj ulozi pokazao velik raspon emocija. Lik dječaka koji se ravnopravno nosi s odraslima posebno je efektno reprizirao u filmu **Zimovanje u Jakobsfeldu**, napravljenom po seriji „Salaš u Malom Ritu", te u vrlo popularnom **Vlaku u snijegu** po Mati Lovraku. U komediji **Ko to tamo peva** imao je prvu scenu seksa, a još naglašenije u svojoj najrazvikanijoj ulozi, sarajevskog tinejdžera Dine u **Sjećaš li se, Dolly Bell** Upisao je i diplomirao glumu na beogradskoj akademiji. Sam Peckinpah dao mu je zapaženu ulogu u koprodukciji **Željezni križ** (1977.) i oduševljen njegovim talentom nagovarao ga na međunarodnu karijeru, ali on to nije iskoristio.

Milan Štrljić

(Tordinci kraj Vinkovaca, 1952. –)
Diplomirao glumu na beogradskoj akademiji, još kao student igra epizodu u **Prvom splitskom odredu** Vojdraga Berčića, ali već prva glavna uloga u filmu **Poznajete li Pavla Pleša?** (1975.) predstavlja ga kao glumca koji iznimno obećava i u stanju je igrati junake najrazličitijih moralnih profila. Proslavlja ga uloga mladog fašista Tonija u **Okupaciji u 26 slika**, a efektan je i kao staljinistički simpatizer u **Visokom naponu**, koji žrtvuje ljubav zbog ideologije. U kinima je bila gledana i ruralna melodrama **Hoću živjeti** (1982.), u kojoj je imao zapažene erotske scene s Enom Begović, dok je jedinu Zlatnu arenu, ali za sporednu ulogu, dobio u filmu Žike Mitrovića **Savamala**. Ne osobito selektivan u odabiru projekata, nedostatak dobrih filmskih ponuda nadoknadio je nastupima na televiziji, najprije u popularnim serijama „Osma ofanziva"(1979.) i „Velo misto" (1980. – 1981.), a potom i u podcijenjenoj mini seriji Televizije Novi Sad „Čovek u srebrnoj jakni" (1986.).

Ljuba Tadić

(Uroševac, 1929. – Beograd, 2005.)
Jedan od najvećih kazališnih glumaca povremeno se doživljavao suviše „jakim" za kameru, ali usprkos tome ostvario je prilično zapaženu filmsku karijeru. Najprije su ga upamtili kao negativca u filmovima **Djevojka i hrast** i **Nije bilo uzalud** te kao ilegalca u bijegu u ratnom trileru **Veliki i mali** Vladimira Pogačića (za potonji je podijelio zlatnu medalju „arena" s Bertom Sotlarom iz **Ne okreći se sine**). Andrzej Wajda odabrao ga je za glavnu mušku ulogu u

Sibirskoj ledi Magbet (1962.), što je bilo solidno priznanje, bez obzira na osrednji odjek filma, a prvu „pravu" Zlatnu arenu dobio je za **Marš na Drinu**, u kojem je glumio majora Kursulu čija je završna rečenica: „Drino, jebem li te", postala legendarna. Drugu Zlatnu arenu podijelio je 1968. za nastupe u filmovima **Pre istine** i **Vuk s Prokletija**, iako se nijedan od njih ne ubraja u njegova najvažnija ostvarenja. Izvrstan je bio kao zatvorenik koga rešetke ne mogu zadržati u **Zazidanima**, solidan kao kontroverzni pjesnik Veković u mini seriji „Pesma" po Oskaru Daviču, a u filmu i mini seriji **Kiklop** po Ranku Marinkoviću dobio je tešku ulogu Maestra, što su izazovi na kakve je već bio navikao.

Zoran Tadić

(Livno, 1941. – Zagreb, 2007.)
Zapaženi filmski kritičar i kolumnist, međunarodno afirmirani autor dokumentarnih filmova, među kojima se izdvajaju „Druge" (1972.) i „Pletenice", najprije snima televizijske drame za Televiziju Zagreb – „Slučaj Filipa Franjića" (1978.) i „Liberanovi" (1979.) – potom i dvije odlične epizode „72 96" i „Čovjek u sjeni" u ratnoj seriji „Nepokoreni grad", da bi u međuvremenu tamo napravio i prvi dugi igrani film **Ritam zločina.** S gotovo uvijek stalnim timom u kojem su scenarist Pavao Pavličić i direktor fotografije Goran Trbuljak stvara iznimno intrigantan opus koji bi se moglo nazvati domaćim art film noirom, vrlo svedenih fabula i osebujnoga vizualnog prosedea. Najznačajniji među njima je **San o ruži**, a jedino je za **Čovjeka koji je volio sprovode** koristio kao scenarista Dubravka Jelačića Bužimskog. Zbog shematične priče najmanje je uspio film **Osuđeni**, jedini koji je napravio za najveće hrvatsko poduzeće Jadran film.

Zoran Tadić i njegov stalni direktor fotografije Goran Trbuljak

Nikola Tanhofer

(Zagreb, 1926. – Zagreb, 1998.)
Kao direktor fotografije debitira u filmu Branka Marjanovića **Zastava** (1949.) i

obavlja prilično impresivan posao s obzirom da nema osobitog iskustva u tom poslu. Najdotjeranija mu je kamera u Marjanovićevu bunkeriranom filmu **Ciguli Miguli**, s kompliciranom upotrebom krana i naglašenim vizualnim stilizacijama, u **Plavom 9** spretno ujednačava različite lokacije na kojima je film sniman i ostvaruje dojam kao da je u pitanju jedan prostor, a u **Sinjem galebu** poigrava se stražnjom projekcijom i drugim filmskim trikovima. Poznat kao snimatelj koji voli nametati filmašima svoja rješenja, dolazi na svoje kad i sam počinje režirati, a prva dva ostvarenja **Nije bilo uzalud** i **H-8** su mu i najuspješnija. Od ostalih pet izdvaja se jedino efektan ratni triler **Dvostruki obruč,** dok je u drugima problem što ga sve više zanima negoli priča: u filmu **Sreća dolazi u devet** (1961.) inovativna upotreba specijalnih efekata u odnosu na tadašnju razinu jugoslavenske kinematografije, a u **Svanuću** (1964.) mijenjanje formata slike, istina, dramski ničim opravdano. Godine 1969. osniva na zagrebačkoj akademiji Odjel filmskog i televizijskog snimanja, na kojem je dugogodišnji profesor kamere, dok 1981. objavljuje zapaženu i vrijednu knjigu „Filmska fotografija".

Nikola Tanhofer

Bora Todorović

(Beograd, 1929. – Beograd, 2014.)
Brat Mire Stupice i otac današnje glumačke zvijezde Srđana Todorovića, nastupao je u kazalištima u Beogradu i Zagrebu, da bi na filmu poznato ime postao tek krajem 70-ih i početkom 80-ih, ulogama u **Nacionalnoj klasi do 785 ccm** i **Posebnom tretmanu**. Dušan Makavejev angažira ga za ključnu ulogu u švedsko-britanskoj koprodukciji **Mister Montenegro**, glumi vlasnika opskurnog noćnog kluba za gastarbajtere, film postiže svjetski uspjeh, a njemu

kod kuće povjeravaju sve zanimljivije glumačke zadatke: u hit komediji **Maratonci trče počasni krug** je kinoamater spreman na najrazličitije ustupke, u **Balkan ekspresu** je u skupini muljatora koji se žele obogatiti u prvim godinama okupacije, a u **Balkanskom špijunu** igra žrtvu, povratnika iz inozemstva sumnjivog svom stanodavcu, osuđivanom informbiroovcu. Sjajno mu odgovaraju uloge šarmantnih prevaranata, kakva je i ona romskog „kuma" u **Domu za vešanje**, njegovom drugom velikom međunarodnom hitu. Često je nastupao i na televiziji, ali kazalište mu je ostalo primarna vokacija.

Goran Trbuljak

(Varaždin, 1948. –)
Afirmirani konceptualni umjetnik i grafički dizajner (uređivao utjecajni časopis Film), debitirao kao direktor fotografije u dugom igranom filmu **Izgubljenim zavičajem** koji odlikuje naglašeni kolorit (pogotovo u prvoj priči) i odmjereno kadriranje. Niskobudžetni crno-bijeli **Ritam zločina** potpuna mu je suprotnost, snimljen je na 16 mm vrpci u skučenim uvjetima, ali se odlikuje zanimljivom upotrebom svjetla, dok u **Trećem ključu**, narednoj suradnji s redateljem Zoranom Tadićem – čije sve kasnije filmove snima – eksperimentira s prigušenom bojom, opet na 16 mm vrpci. Jedan od najvažnijih direktora fotografije 80-ih, dobio je Zlatnu arenu za film **San o ruži**, a osobito mu je efektna, vrlo estetizirana kamera u melodrami **Ljubavna pisma s predumišljajem** i u velikom hitu **Oficir s ružom**.

Sanja Vejnović

(Zagreb, 1961. –)
Imala je samo 14 godina kad je nastupila u televizijskom filmu Branka Ivande „Dugo putovanje u bijelo" (1976.), pa ju je isti redatelj prerušio u dječaka u stiliziranoj i klaustrofobičnoj ratnoj drami **Prijeki sud** (1978.). Glavna uloga u melodrami za mladež **Živi bili pa vidjeli** (1979.) trebala ju je pretvoriti u zvijezdu, ali film je ispao razočaranje, međutim, već su je svi zapazili, pa je bila sjajna u ulozi negativke, rigidne skojevke, u **Visokom naponu**, a pogotovo kao nevjerna supruga u **Banoviću Strahinji.** Nije bila loša ni kao progonjena Židovka u **Kraljevskom vozu** (1981.) uz Ljubišu Samardžića, u **Varljivom letu 68** igrala je mladu Čehinju na provodu u Jugoslaviji, uzbuđenu zbog kraha praškog proljeća, imala je erotske scene sa Slavkom Štimcem i to je bilo sve. Dakako, do raspada Jugoslavije.

Ivica Vidović

(Beograd, 1939. – Zagreb, 2011.)
Diplomirao glumu na zagrebačkoj akademiji, najprije igrao epizodu u filmu Tome Janića **Rana jesen** (1962.), ali puno je zapaženiji kao mladi idealist u **Prometeju s otoka Viševice**. Pravi proboj ostvaruje tek sočnom ulogom muslimana Mehe u ratnoj drami **Kad čuješ zvona**, koja mu osigurava angažman u kontroverznoj **Zasedi** Živojina Pavlovića. Na prijelazu 60-ih u 70-e postaje jedan od najvažnijih jugoslavenskih glumaca: igra efektnu epizodu seoskog čudaka u **Lisicama**, partizanskog komesara u filmu **U gori raste zelen bor**, plavokosog sovjetskog klizača u međunarodnom uspjehu Dušana Makavejeva **W.R. Misterije organizma**, a razmjerno je gledana i komedija apsurda Fadila Hadžića **Idu dani** (1970.). Prvo priznanje u Puli, Srebrnu arenu, dobiva za ulogu zagrebačkog marginalca Gliste u popularnom filmu **Kužiš stari moj**. Tih godina u Teatru &TD sjajno igra u monodrami Petera Handkea „Kaspar", Rade Šerbedžija odličan mu je partner u hit predstavi Toma Stopparda „Rosencrantz i Guilderstern su mrtvi", međutim, široka publika ponajbolje ga pamti po ulozi autsajdera Servantesa u omiljenoj seriji „Naše malo misto" (1970. – 1971.), a desetljeće kasnije i kao Očalinka u „Velom mistu" (1980. – 1981.), također po scenariju Miljenka Smoje. Njegov potencijal melankoličnog junaka uvjerljivo je iskoristio Krsto Papić u **Izbavitelju**, a još bolje Zoran Tadić u **Ritmu zločina**: s potonjim je surađivao na sličnoj vrsti uloga i u **Čovjeku koji je volio sprovode** i **Orlu**. Iznimka u njegovu filmskom opusu jest uloga sudskog istražitelja u **Prijekom sudu** Branka Ivande (1978.), karikaturalna i patetična, ali vrlo vješto ostvarena.

Ivica Vidović u filmu **Ritam zločina**

Antun Vrdoljak

(Imotski, 1931. –)
Najprije glumačka, a potom i redateljska zvijezda. Diplomirao glumu na zagrebačkoj akademiji, u omnibusu Branka Marjanovića **Opsada** (1956.) bio pisac monologa koji povezuju pojedine priče, a pojavio se i u jednom kadru u ulozi partizana. Ozbiljnu glumačku karijeru započinje u filmovima Nikole Tanhofera **Nije bilo uzalud** i **H-8**, za potonji je nagrađen u Puli i postaje vrlo prepoznatljivo lice, posebno iskoristiv u ulogama spretnih mladih ljudi najrazličitijih profesija. Efektan je i u nagrađivanoj **Cesti dugoj godinu dana** te **Pukotini raja** (1959.), kao zavodnik koji skrivi samoubojstvo junakinje, međutim, unatoč Zlatnoj areni za ulogu u filmu **Rat** Veljka Bulajića, popularnost mu se gasi zbog krivog izbora projekata. Prebacuje se na novinarstvo, a kao redatelj debitira u omnibusu **Ključ**, trećom pričom „Poslije predstave" po scenariju Zvonimira Berkovića. Njegova dva ratna filma **Kad čuješ zvona** i **U gori raste zelen bor** pravo su otkriće u tom žanru, a popularna mu je i komedija **Ljubav i poneka psovka** (1969.), zanimljiva po tome što se odigrava u njegovoj rodnoj Imotskoj krajini. Serija „Prosjaci i sinovi" (1972.) završava u bunkeru donekle zbog politički nepoćudnog pisca Ivana Raosa, a donekle i zbog njega (bio je predsjednik Društva filmskih radnika u razdoblju Hrvatskog proljeća), ali on se brzo oporavlja i režira kriminalističku dramu **Deps** (1974.) s Bekimom Fehmiuom i Milenom Dravić. U **Mećavi** se prvi put okušao u ekranizaciji književnog, odnosno kazališnog djela, kreativni apetiti su mu porasli kad se poslije prihvatio **Kiklopa**, jednog od najčuvenijih romana u povijesti hrvatske književnosti, a još više kada je u **Glembajevima** adaptirao čuveni komad Miroslava Krleže. Njegov zadnji jugoslavenski rad, triptih **Karneval, anđeo i prah** (1990.) nastao je kao dio serije „Zagrljaj" po pet pripovijedaka Ranka Marinkovića, u filmu su bile samo tri (od kojih je najbolja bila prva „Karneval" s Borisom Dvornikom i Ivicom Vidovićem), ali kako je tada već bio hrvatski potpredsjednik, mnogima se činilo neprimjerenim da mu se ostvarenje natječe u Puli za nagrade. Valjda iz *fair playa* nijednu nije ni dobio. Prvi dio redateljske karijere puno mu je sugestivniji od drugoga, u kojem se s promjenjivim uspjehom nosio sa zahtjevnim predlošcima.

Antun Vrdoljak

Janez Vrhovec

(Beograd, 1921. – Beograd, 1997.)
Jedan od majstora sporednih uloga jugoslavenske kinematografije, procjenjuje se da je od 1950. nastupio u više od 100 filmova: zbog ozbiljnog izgleda često je glumio inženjere, liječnike, rukovodioce i likove sličnog profila, redatelji su ga cijenili zbog vrlo prirodnog držanja i izgovaranja replika, međutim, za njega nije bilo posla u komedijama. Igrao je glavne uloge u samo dva značajna filma, junaka u zreloj dobi u **Prometeju s otoka Viševice**, direktora koji je već zaboravio mladenačke ideale, te inženjera poslanog u Bor u **Čovek nije tica**, koji tamo doživi ljubavno razočaranje: za potonju ulogu dobio je Srebrnu arenu u Puli. Iznimno aktivan u organizaciji kinematografije, bio je jedan od osnivača festivala glumačkih ostvarenja u Nišu.

Branko Vučićević

(Beograd, 1934. – Beograd, 2016.)
Vrlo utjecajan filmski kritičar i publicist iz druge polovice 50-ih i s početka 60-ih godina na sugestiju Dušana Makavejeva sudjeluje u oblikovanju strukture njegovih važnih ostvarenja **Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT** i **Nevinost bez zaštite.** Želimir Žilnik angažira ga kao koscenarista za provokativne **Rane radove** nagrađene u Berlinu, a mješavina političke satire i strukture tabloa i „patchworka" evidentna je u njegovim suradnjama s Batom Čengićem u **Ulozi moje porodice u svjetskoj revoluciji** i **Slikama iz života udarnika.** Poman pratitelj najmodernijih umjetničkih zbivanja u svijetu i

eksperimentalne filmske scene, u razdoblju progona protagonista crnog vala posvećuje se uglavnom prevođenju, da bi opet uskrsnuo originalnim scenarijem za **Splav Meduze** Karpa Godine, o pustolovinama zenitista, mladih avangardista dvadesetih godina. Makavejev ga koristi i kao koscenarista u svom hitu **Mister Montenegro**, a zadnji mu je rad priča o malo poznatoj vezi Fritza Langa i Slovenije u filmu **Umetni raj**, također u Godininoj režiji. Čak i kad radi s autentičnim zgodama, najčešće mijenja imena stvarnih protagonista. Njegov zanimljiv scenarij „Šumanović – komedija umetnika" (1987.) o usponu i kraju slikara Save Šumanovića realiziran je u režiji tandema Branimir Dimitrijević-Boris Miljković za Televiziju Beograd.

Pavle Vuisić

(Beograd, 1926. – Beograd, 1988.)
Po sudu mnogih najbolji glumac u povijesti jugoslavenske kinematografije, paradoksalno nikad nije primljen na akademiju. Već nakon uloge u koprodukcijskom filmu Alberta Lattuade **Stepa** (1962.), gdje je igrao uz Charlesa Vanela i Marinu Vlady, redatelj ga je svrstao u sam europski glumački vrh, u kojem su Jean Gabin, Michel Simon i Harry Baur. Prvo „zlatno" priznanje u Puli dobio je za film Vojislava Nanovića **Tri koraka u prazno**, međutim, publiku je osvojio kao naftaš Mane Karakaš u hitovima istog redatelja **Pogon B** i **Bolje je umeti**. Pravi glumački vulkan u njemu otkrivaju Vatroslav Mimica u **Događaju** i Antun Vrdoljak u **Kad čuješ zvona**, gdje igra likove koji kao da su srasli sa sredinom iz koje su ponikli, a te vrline u njegovim interpretacijama koriste i Krešo Golik u televizijskom filmu **Razmeđa**, prikazanom i u kinima, te Živojin Pavlović u **Hajci**. Mimica mu je povjerio i važne uloge u filmovima **Seljačka buna 1573.** i **Posljednji podvig diverzanta Oblaka** (1978.). On je omiljeni glumac i nove generacije redatelja: Srđan Karanović trebao ga je za jednu od glavnih uloga u **Petrijinu vencu**, Slobodan Šijan oslonio se na njegov sjajni komičarski talent u hitovima **Ko to tamo peva** i **Maratonci trče počasni krug**, a Emir Kusturica dao mu je efektne epizode u **Sjećaš li se, Dolly Bell** i **Otac na službenom putu**. Drugu Zlatnu arenu dobio je 1977., razumljivo, za **Hajku**, pa i za **Beštije** Živka Nikolića, ali zašto je uz njih pridodan i akcijski hitić **Povratak otpisanih**, teže je shvatljivo. Nastupao je i na televiziji, osobito uspješno u seriji „Kamiondžije" (1973.) s Miodragom Petrovićem Čkaljom, koja je desetljeće kasnije dobila nastavak „Kamiondžije 2" (1984.): prva je skraćena u film **Paja i Jare** (1973.), a druga u **Kamiondžije opet voze** (1984.). O njegovu životu i karijeri 2009. objavljena je knjiga „Posle fajronta" Aleksandra Đuričića. Potpisivao se i kao Pavle Vujsić.

Lordan Zafranović

(Maslinica na Šolti, 1944. –)
Od 1961. pripadnik kruga splitskih autora eksperimentalnih filmova, 1966. stječe naslov „majstor amaterskog filma", a u profesionalnoj produkciji izdvajaju mu se kratka ostvarenja „Ljudi u prolazu" (1966.) i „Poslije podne (puška)" (1968.). U međuvremenu upisuje prašku filmsku školu FAMU i tijekom studija realizira za zagrebački FAS prvi dugi film **Nedjelja** (1969.), s kolegom s praškog studija Goranom Markovićem u glavnoj ulozi, ali film zbog eksperimentalnog prosedea ne postiže osobit odjek. Zlatna medalja „Beograd" na beogradskom festivalu kratkog metra za filmove „Ave Maria (Moje prvo pijanstvo)" i „Prvi valcer" (oba 1971.) promovira ga u jednog od najvažnijih mladih jugoslavenskih redatelja, a u tim filmovima već se nazire njegov prepoznatljiv prosede, dugi kadrovi, izraziti kolorit, egzaltiranost i sraz Erosa i Thanatosa. Ta su dva filma – kao i „Mora" (također 1971.) – poslije uklopljena u triptih **Kronika jednog zločina** (1973.). Njegov naredni dugi film **Muke po M a t i** (1975.) ima osrednji odjek usprkos brojnim prizorima seksa, nekoherentna priča bila je glavni problem, ali zato mu **Okupacija u 26 slika** postaje prvi i najveći uspjeh, čak i u međunarodnim okvirima (u Čehoslovačkoj je to, na primjer, bio hit godine). **Pad Italije** napravljen je u sličnoj maniri, s više seksa, a manje nasilja, dok su **Večernja zvona**, završni dio te trilogije, imala najslabiji odjek jer su bila i najozbiljnije ostvarenje. Tijekom osamdesetih režirao je i dvije zakučaste erotske drame **Ujed anđela** (1984.) i **Haloa – praznik kurvi** (1988.), kao odmak od svojih politiziranih ostvarenja. Ideološki iznimno podoban u tom razdoblju, birao je teme koje će mu osigurati političke poene, poput slabašnog dokumentarca „Krv i pepeo Jasenovca" (1983.), a snimao je i suđenje ustaškom ministru Andriji Artukoviću kao i njegovu smrt u zatvoru, koje je poslije uklopio u trosatni kompilacijski film **Zalazak stoljeća: Testament L. Z.** (1994.), dovršen u Češkoj.

Milena Zupančič

(Jesenice, 1946. –)
Još tijekom studija glume pojavljuje se nepotpisana u ne baš maloj ulozi obnažene protestantice u futurističkoj drami Matjaža Klopčiča **Oxygen** (1970.), a njezina fotografija mimo glumičina pristanka završava na plakatu za film: redatelj joj vraća uslugu glavnom ulogom mlade seljanke Mete u mini seriji i filmu **Cvetje v jeseni**, koja postaje jedna od najpopularnijih likova u povijesti slovenske kinematografije i televizije. Prvu Zlatnu arenu dobiva za ulogu nezahvalne supruge junaka u **Idealistu** Igora Pretnara (1976.), ekranizaciji romana „Martin Kačur" Ivana Cankara, a drugu odmah naredne godine za puno slojevitiji naslovni lik u Klopčičevoj naturalističkoj drami

Vdovstvo Karoline Žašler nabijenoj erotskim scenama, prikazanoj na berlinskom festivalu, gdje je privukla pažnju predsjednika žirija R. W. Fassbindera. Već tada najveća zvijezda slovenskog filma, nastupa i u susjednim republikama, npr. u **Novinaru** te u sporednim ulogama u **Dečku koji obećava** i **Pejzažima u magli**, međutim, kazalište i u osamdesetima ostaje njezina primarna vokacija. Najprije je bila udana za svoga kolegu Radka Poliča, a kasnije za poznatoga dramskog pisca Dušana Jovanovića.

Dušica Žegarac

(Beograd, 1944. –)
Imala je samo 16 godina kada ju je u Beogradu otkrio Krešo Golik i preporučio Francetu Štiglicu za glavnu ulogu Židovke Ruth u **Devetom krugu**: iako maloljetna, dobila je Zlatnu arenu, a prije toga je blistala i na svjetskoj premijeri u Cannesu. Isprva je namjeravala studirati medicinu, ali sada se gluma nametnula kao logičan odabir, pa je upisala beogradsku akademiju, da bi se nakon izvjesne stanke zauvijek oprostila od uloga naivki i zablistala kao zrela žena, ponekad i laka morala, u filmovima **Tople godine**, **Buđenje pacova** i **Nemirni.** Drugu Zlatnu arenu dobila je za dramu Zdravka Randića **Opklada** (1971.), a treću (ali za epizodu) za **Poseban tretman.** Efektna je bila i u seriji „Pesma" (1975.) po Oskaru Daviču, u režiji Živojina Pavlovića, kao fatalna zavodnica. Objavila je knjigu memoarskih zapisa „Kao na filmu" (2014.).

Želimir Žilnik

(Niš, 1942. –)
Sin slovenskoga narodnog heroja Konrada Žilnika, koga su četnici ubili 1944., rođen je u logoru Crvenog križa koji su kontrolirali nacisti, a majka Milica Šuvaković tri mjeseca nakon njegova rođenja je strijeljana. Odgojili su ga djed i baka po majčinoj strani, diplomira pravo, najprije se bavi eksperimentalnim filmom, a potom postiže afirmaciju nizom socijalno angažiranih dokumentaraca modernističkog prosedea. Za svoj dugi igrani prvijenac **Rani radovi** dobiva Zlatnog medvjeda u Berlinu, a nakon promjene uprave u poduzeću Neoplanta obustavljena je produkcija podjednako provokativnog filma **Sloboda ili strip** (1971.) prije nego što je film i dovršen. Odlazi u Zapadnu Njemačku gdje režira socijalno kritičke dokumentarne filmove i satiru **Raj** (1976.), koja šokira tamošnju javnost jer se bavi terorizmom, tada vrlo osjetljivom temom. Po povratku u Jugoslaviju radi uglavnom za Televiziju Novi Sad cio ciklus vrlo hvaljenih dokumentarnih drama, a u kinematografiju se vraća filmom **Druga generacija** (1983.) s neprofesionalnim glumcima, sugestivnom dramom o

tinejdžeru rastrganom između Njemačke gdje je proveo puno vremena i rodnog doma za koji ga malošto veže. Futuristička satira **Lijepe žene prolaze kroz grad** (1986.) pokušava sagledati budućnost Jugoslavije, a film **Tako se kalio čelik** (1988.) bavi se radničkom svakodnevicom s puno humora, pa i groteske. Od nekoliko knjiga o njegovu stvaralaštvu izdvaja se „Filmski jezik Želimira Žilnika" Petra Jončića (2002.).

Bata Živojinović

(Koraćica pod Kosmajem, 1933. –)
Na filmu od 1955., međutim, kao zanimljivoga karakternoga glumca profilira ga tek Veljko Bulajić u **Vlaku bez voznog reda** (1959.) i u **Uzavrelom gradu** (1961.)**.** Njegova muževna pojava iza koje se naziru i slabosti zaintrigirala je i redatelje autorskog filma poput Živojina Pavlovića (**Sovražnik**, **Povratak**), Aleksandra Petrovića (**Tri**, **Skupljači perja**, **Majstor i Margarita**) i Ante Babaje (**Breza**), no tek ga partizanski filmovi Hajrudina Krvavca **Diverzanti**, **Most** i **Valter brani Sarajevo** promoviraju u najveću zvijezdu jugoslavenskog filma. Potonji se osobito uspješno distribuirao u Kini, gdje glumac uživa golemu popularnost. Iznimno velikoga glumačkog dosega (tim je čudnije što je dvaput pao na ispitu na beogradskoj akademiji, da bi tek kasnije bio primljen), podjednako zna biti uvjerljiv u komičnim i tragičnim ulogama. Dobitnik je tri Zlatne arene u Puli i Zlatne medalje na međunarodnom festivalu u Moskvi za film Stoleta Jankovića **Tren** (1978.), te mnoštva drugih priznanja. Njegovo ime bilo je siguran jamac za privlačenje publike, pa je zato osamdesetih i nastupao u tolikom broju niskobudžetnih srpskih komedija, financiranih mimo državnog budžeta. Ime ponekad potpisuje kao Velimir Bata, a ponekad samo kao Velimir.

Rajko Grlić, Vitomira Lončar i Bata Živojinović na setu filma **U raljama života**

ŽANROVI

U početku se nije vodilo računa o žanrovima. Skromna produkcija od pet-šest filmova godišnje nije dopuštala takvo profiliranje, ali kako je gledanost dugo snimanih i nezgrapno napravljenih domaćih proizvoda neprestano padala, putokaze su sve više postavljali uspjesi u kinima. Pustolovna bajka **Čudotvorni mač** bila je hit, potom komedija **Plavi 9**, pa film za djecu **Kekec**, dok je **Vesna** doslovno pokorila jugoslavenska kina. Ipak, u socijalizmu se komercijalnost nije smjela samo tako isticati kao kriterij, društvo je tražilo kvalitetan film, forsiralo je ekranizacije kazališnih i književnih predložaka, ali samo dotle dok je imalo nadzor nad kinematografijom. Izgubilo ga je već potkraj 50-ih kada su filmska poduzeća prestala dobivati strogo određene budžete i morala ekonomizirati onim što su imali na raspolaganju.
Tada i počinje procvat komercijalnog filma. Ekranizacija kazališnog komada Dragutina Dobričanina „Zajednički stan" snimljena je za samo dva tjedna, što je bio presedan, produkcija ratnog filma **Zastava** (1949.) zbog neiskustva trajala je pune dvije godine, a šest mjeseci smatralo se sve do sredine 50-ih posve normalnim rokom za snimanje cjelovečernjeg filma. Što je još važnije, ta komedija u režiji Marijana Vajde napunila je kina i postala bi poželjan model za kinematografiju da je kritičari i ideolozi nisu napali kao opasno skretanje prema trivijalnosti. Istu sudbinu doživjela je i komedija **Ljubav i moda**, jedan od najgledanijih filmova 1960., ali to je bila nešto ozbiljnija produkcija, a pritom i u boji.

Ljubav i moda: *Beba Lončar i Dušan Bulajić*

Još je jedan kriterij bio važan, prodaja filmova u inozemstvo. Tu su ponekad odlično prolazili pulski pobjednici (**H-8**, **Deveti krug**), ali partizanski film **Sam** i špijunski triler **X-25 javlja** bili su apsolutni rekorderi, uostalom kao i spektakl **Kozara**. Ono što je napravljeno samo za lokalno tržište nije prolazilo u svijetu, priča i realizacija morali su biti i te kako solidni, a i stanovita žanrovska profiliranost nije bila na odmet.
Trend jeftinih komedija jenjao je nakon kraha filma **Šeki snima, pazi se!** (1962.): režirao ga je Zagrepčanin Marijan Vajda koji se proslavio **Zajedničkim stanom**, opet po Dobričaninovu scenariju, a za taj otužni vodvilj najviše krivnje snosi Jadran film, koji ga je prihvatio nakon što je projekt propao u Avala filmu.

Do žanrovskog obilja dolazi nakon privredne reforme sredinom 60-ih, kada se povećava broj produkcijskih poduzeća, ali i filmova: tko je u stanju kontrolirati produkciju više od 30 naslova godišnje? Sve do početka 70-ih, kada nakon Karađorđeva kinematografija ponovno dolazi pod društveni nadzor, teško je i pobrojiti u čemu su se sve jugoslavenski filmaši tada okušavali.
Najdugotrajniji žanr u povijesti jugoslavenske kinematografije svakako je partizanski film. Isprva maskiran u socrealističke epove i ratne drame, živnuo je kad ga je Žika Mitrović presvukao u ruho vesterna, najprije u **Ešalonu doktora M.**, potom u **Kapetanu Lešiju** i **Obračunu**, a jako je dobro funkcionirao i kao akcijski triler (**Signali nad gradom**, **Operacija Beograd**). Hajrudin Krvavac gotovo ga je u potpunosti oslobodio ideologije i udahnuo mu malo stila špageti-vesterna (osobito u **Mostu**), ali i elemenata američkih

ratnih akcijskih filmova (**Valter brani Sarajevo**). Njegov je primjer nakratko slijedio Predrag Golubović u **Bombašima** (1973.) i **Crvenom udaru** (1974.), vrlo popularnim u kinima jer su se povremeno doimali i kao parodija na partizanske filmove. Poseban odvojak predstavljali su partizanski spektakli, čiji je rodonačelnik bila **Kozara**, potom puno jeftiniji **Desant na Drvar**, nakon kojih su uslijedili **Bitka na Neretvi**, **Sutjeska** i **Užička republika.** Posljednji razmjerno solidan takav *blockbuster* bili su **Partizani** veterana Stoleta Jankovića (1974.), s Rodom Taylorom u glavnoj ulozi, nakon kojih je uslijedila poplava ostvarenja za koje se nije znalo dižu li spomenik nekoj epizodi iz NOB-a, republici ili pokrajini koja ih financira ili pokušavaju zabaviti publiku. Sve je okončano debaklom inače vrlo gledanog **Velikog transporta**, koji je gotovo dokrajčio vojvođansku kinematografiju.

Komedije su prošle kroz mnoštvo mijena, ali su gotovo uvijek dobro prolazile u kinima. Samo bi se tu i tamo uzdigle do kreativnih vrhunaca (**Martin u oblacima**, **Dr**, kasnije **Tko pjeva zlo ne misli**), a 60-ih su osobito vjerno slijedile popularne serije s televizije, reciklirajući tamošnje uspjehe (najčešće s potpisom Radivoja Lole Đukića). Potkraj desetljeća novina je uvođenje elemenata folka, ponekad dočekano s porugom – kao u slučaju filma **Sirota Marija** (1968.) – ali češće sa simpatijama, no televizija je taj model iskoristila puno zahvalnije („Muzikanti" iz 1969. i dr.). **Lude godine** uvele su koncept serijala, koji se razigrava

80-ih, dominantno u srpskoj kinematografiji, gdje je **Tesna koža** imala više gledatelja od **Bitke na Neretvi.** Najčešći su redatelji takvih uglavnom jeftinih produkcija Zoran Čalić i Mića Milošević. Novina je i način financiranja, producenti ne traže novac od društvenih fondova, nego od prikazivača, koji potom imaju pravo prvenstva u stavljanju filma na repertoar. Tako je nastao film **Hajde da se volimo** (1987.) s popularnom pjevačicom Lepom Brenom, koji je u Srbiji imao gotovo 900 tisuća gledatelja, a u Zagrebu ga je vidjelo oko 200 tisuća.

Filmovi za djecu bili su konstanta kinorepertoara. **Kekec** je, recimo, u Sloveniji imao više gledatelja nego bilo koji dotadašnji film te kinematografije, **Sinji galeb** bio je prvi film kojim su u zagrebačkom Jadran filmu bili uistinu zadovoljni, a srpski **Čudotvorni mač** također je bio neka vrsta dječjeg filma. Nije svaki prilog tom žanru bio uspješan: **Veliko suđenje** Fedora Škubonje, autora sjajne **Izgubljene olovke**, dokrajčilo je zagrebački Zora film (kao i puno skuplji **Carevo novo ruho**)**.** Dobitna formula bili su filmovi po klasicima dječje literature, **Orlovi rano lete** po djelu Branka Ćopića, **Družba Pere Kvržice** (1970.) i **Vlak u snijegu** po Mati Lovraku, dok je veliki hit **Vuk samotnjak** snimljen po originalnom scenariju. Filmove za djecu najviše se snimalo u Sloveniji, ali teško su prelazili republičku granicu zbog podnaslova, pa čak i kasnija izdanja serijala **Kekec**, dok se u Srbiji tim žanrom najviše bavio Jovan Rančić – **Dečak i violina** (1975.), **Poslednja trka** (1979.) i **Mahovina na asfaltu** (1983.) – međutim, na matičnom tržištu njegovi filmovi

bili su primljeni puno bolje nego u drugim dijelovima Jugoslavije.
Krimići nisu zastupljeni u tolikoj mjeri, jer je za taj žanr ipak bila potrebna izvjesna vještina. Najbolji je primjer **Operacija Ticijan** Radoša Novakovića (1963.), koju je djelomično financirao kralj jeftinih produkcija Roger Corman, tih godina vrlo prisutan na ovim prostorima. Njegovi glumci William Campbell i Patrick Magee čak su igrali glavne uloge, ali on nije bio zadovoljan pa ju je prekrajao do neprepoznatljivosti: zadnju verziju **Krvava kupka** (1966.) potpisala je kultna redateljica Stephanie Rothman. Prvim pravim jugoslavenskim krimićem smatra se **Minuta za umor** Janeta Kavčiča (1962.) po scenariju Milana Nikolića, čije su knjige tog žanra bili bestseleri, međutim, film je trajao tek nešto više od jednoga sata. Po Nikolićevu predlošku snimljen je i **Pošalji čoveka u pola dva** (1967.), on sam nastupa u manjoj ulozi, ali puno suvislije krimiće potkraj 60-ih potpisao je Žika Mitrović – **Nož** i **Ubistvo na podmukao i svirep način i iz niskih pobuda** – da bi žanr otad zamro. Desetljeće poslije, dva solidna reprezentanta su **Pozorišna veza** Milorada Lakovića (1980.) i **Neka druga žena** Mikija Stamenkovića (1981.).
Špijunski trileri funkcionirali su najbolje kada su bili situirani u ratno ili poratno razdoblje (**X-25 javlja**, na izvjestan način i **Kota 905** te **Kapetan Leši** i **Obračun**), ali kad su se odigravali u suvremeno doba, rezultati su znali biti groteskni kao u Stamenkovićevim filmovima **SB zatvara krug** (1974.), gdje je neprijatelj bila neimenovana strana sila, i **Opasni trag** (1984.), u kojem služba sigurnosti razotkriva albanske iredentiste.
Horor je u nas imao vrlo kratak vijek, najprije ga je uskrsnuo Krsto Papić u **Izbavitelju**, ali u vrlo mekoj verziji, dok je Goran Marković bio puno žešći u filmu **Variola Vera**, nalazeći vrlo realnu potku za žanr u izbijanju epidemije velikih boginja, a **Već viđeno** predstavlja remek-djelo horora, virtuozno režirano, čak je prikazano i u prestižnom programu Panorama berlinskog festivala. Svakako najefektniji komadić tog žanra je ustaško klanje u autobusu u filmu **Okupacija u 26 slika.**
Erotski filmovi? Možda bi sve bilo drukčije da nakon velikog uspjeha **Maškarade** nije uslijedilo Karađorđevo i dokrajčilo liberalna strujanja u kinematografiji. Otad se scene seksa toleriraju u zakučastim dramama (Zafranovićevi **Muke po Mati**, **Ujed anđela** i dr.), ali kad se Nikola Babić drznuo napraviti pravi meki pornić, **Medeni mjesec**, doživio je medijski linč – i velik odjek u kinima. Materijali prvog tvrdog pornića **Oaza** (1984.) u režiji Zvonimira Maycuga sudski su zaplijenjeni i proglašeni pornografijom. Godine 1988, kada su američki tvrdi pornići stigli u naša kina (**Strasti** Chucka Vincenta i dr.) Maycug je snimio novu verziju **Oaze**, koja je u kinima imala simboličan odjek, ali je imala rekordnu prodaju VHS tržištu.
Znanstvena fantastika? Samo jugoslavensko-čehoslovačka koprodukcija **Gosti iz galaksije** (1981.) Dušana Vukovića, s nevjerojatnim primjesama filma za djecu i horora. Najbolji dokaz da se u taj žanr nismo ni trebali petljati. Futurističke drame odnosno satire **Oxygen** i **Lijepe žene prolaze kroz grad**

nemaju puno veze s njim.

Ljubav i moda (1960.)

P: Avala film / **R: Ljubomir Radičević** / **S:** Nenad Jovičić i Lj. Radičević / **U:** Beba Lončar, Dušan Bulajić, Miodrag Petrović Čkalja

Koncept nije bio osobito zahtjevan, malo urbanoga glamura u boji, prve vespe na beogradskim ulicama, naočite glumice, popularni komičari i pjevači, modne revije i letenje jedrilicama, sve je to strpano u glazbenu komediju koja je u trenu osvojila Jugoslaviju. Za razliku od publike, kritika je nije dobro dočekala, pa nešto slično nije napravljeno sve do mjuzikla **Zvižduk u osam** (1962.) s Đorđem Marjanovićem, ali u crno-bijelom izdanju, što je gledatelje, dakako, razočaralo. Nostalgičari se i danas rado sjećaju tog filma kojeg je nadživio šlager „Devojko mala" u izvedbi Đuze Stojiljkovića, kasnije vješto prerađen od grupe Idoli.

Bombaši (1973.)

P: Avala film, **Kosova film** i **Zastava film** / **R: Predrag Golubović** / **S:** Ratko Đurović, P. Golubović i Vlatko Gilić / **U:** Ljubiša Samardžić, Bata Živojinović, Dunja Lango

Pomalo je nevjerojatno da je ovaj partizanski akcijski film dobio dva velika priznanja u Puli, Srebrnu arenu za najbolji film i Zlatnu arenu za mušku ulogu (Samardžić), ali žiri je očito cijenio novi trend u žanru: nije to bila drama, nije ni komedija, ima tu puno utjecaja špageti-vesterna, a „one-lineri" kao da su prepisani iz holivudskih filmova. Začudo, na scenariju je surađivao i inače mrtvački ozbiljni Vlatko Gilić. Vrlo jeftina produkcija u kojoj je sve usredotočeno oko dvije superzvijezde imala je velik uspjeh u kinima (300 tisuća gledatelja samo u Srbiji), pa je uslijedio vrlo sličan proizvod **Crveni udar**, s još više akcije i sprdanja: o realizmu nema govora jer glavna glumica Olivera Katarina (potpisana kao Olivera Vučo) nosi indijsku bluzu kakve su tada bile vrlo popularne među jugoslavenskom mladeži.

USPON I PAD YU FIMA

Od jugoslavenskog filmskog tržišta mnogi su imali koristi, ponajprije redatelji koji su zahvaljujući angažmanima iz drugih republika mogli održati stvaralački kontinuitet. Vojislav Nanović iz Beograda režirao je prvi makedonski film **Frosina** (1952.), a potom u BiH **Šolaju**. France Štiglic u Makedoniji je bio u dva navrata, za **Volču nok** i **Vizu na zloto**, da bi u Hrvatskoj napravio svoj najbolji film **Deveti krug**. Branko Bauer je za Vardar film režirao sjajne **Tri Ane**, a kad su scenarij za **Prekobrojnu** odbili u Zagrebu, odnio ga je u Beograd u Avala film. Isto je napravio i Obrad Gluščević s filmom **Lito vilovito**. Posebno je smiješna situacija bila u Jadran filmu početkom 60-ih, gdje su slovenski redatelji imali više posla nego hrvatski. Možda su se u zagrebačkom poduzeću nadali novom **Devetom krugu**, ali bit će da su htjeli priprijetiti svojim autorima, koji su tražili više honorare i bolje uvjete rada. Gostovanja diljem Jugoslavije nastavila su se sve do raspada države, ali 80-ih više nisu bila tako učestala kao prije.

Profitirali su i glumci. Pavle Vuisić je, recimo, često igrao u hrvatskim filmovima, ali teško da su u pitanju bile komercijalne pobude: bit će da je redateljima trebao jer su znali da je samo on u stanju ostvariti određenu vrstu junaka. Zamislite da vam je na raspolaganju katalog s 200 – 300 glumačkih imena i možete odabrati onoga koji vam odgovara?! Kao da ste u Hollywoodu. Zvonimir Berković htio je upravo Stevu Žigona i Milenu Dravić za **Rondo**, beogradski direktor fotografije Aleksandar Petković snimio mu je **Putovanje na mjesto nesreće**, jer Tomislav Pinter nije bio dostupan, a Živojin Pavlović svjesno se opredijelio za Ivicu Vidovića u **Zasedi**, samo što je u scenariju naglasio da njegov junak stiže iz splitskog podneblja.

Sve su to bile kreativne odluke, ali krajem 70-ih zaredale su hrvatsko-srpske koprodukcije iz čistog interesa, budući da bi pojedini film dobio dotacije i iz hrvatskog i iz srpskoga filmskog fonda, a kako bi imao „prolaz" na oba tržišta, glumačke podjele u pravilu su bile mješovite. Nije to bilo bez vraga jer **Rad na određeno vreme** bio je hit kako u Zagrebu tako i u Beogradu. Ponekad koprodukcije nisu bile nužna formula, **Tesna koža** osvajala je kina diljem Jugoslavije, iako je bila čisti srpski proizvod.

Jesu li se hrvatski filmovi gledali u Srbiji? Isprva da, potkraj šezdesetih postojala je svijest o zajedničkom jugoslavenskom kulturnom proizvodu, pa je film Kreše Golika **Imam dvije mame i dva tate** 1968. tamo vidjelo pedesetak tisuća gledatelja, što nije malo, jer je to bio naglašeno zagrebački film (istina, s Beograđankom Verom Čukić u važnoj ulozi), a nešto poslije **Živjeti od ljubavi** – jer je u pitanju vrlo prijemčiva melodrama – čak trostruko više. Nema veze što se film Antuna Vrdoljaka **U gori raste zelen bor** bavio banijskim partizanima, pa je čak proglašavan i nacionalističkim, u srpskim kinima skupio je preko 300 tisuća gledatelja. Redateljska reputacija

predstavljala je nešto ozbiljno, kao i oslanjanje na eksploatacijske štosove (seks, nasilje i sl.). Nimalo slučajno da su **Okupacija u 26 slika** i **Samo jednom se ljubi** bili takvi hitovi u Srbiji (potonjem je pomoglo i to što su glavne uloge igrali Miki Manojlović i Vladica Milosavljević).
Ipak, teško da se netko na svemu tome obogatio. Cijene ulaznica bile su suviše niske da bi filmovi ostvarili značajan profit, a povećane su doslovno preko noći tek krajem osamdesetih, kada su jugoslavenski distributeri počeli raditi na postotak s velikim holivudskim kompanijama, a i naučili se od njih ponešto o marketingu. Domaćih hitova tada, na žalost, više nije bilo.
Ipak, što su osamdesete više odmicale, to je jugoslavenstvo bilo manje na cijeni. Raspad Jugoslavije dogodio se puno prije nego što se to htjelo priznati. Srpska se kinematografija usmjerila prema lokalnim komedijama, koje su financirali sami prikazivači, poput spomenutih serijala **Tesna koža**, **Žikine dinastije** ili **Hajde da se volimo**, koji su, uzgred, zbog omiljenosti pučkog srpskog humora bili posvuda dobro prihvaćeni. Hrvatski film tih godina morao je imati poseban mamac da bi ga gledali u Srbiji, poput mekog pornića Nikole Babića **Medeni mjesec** ili prvog domaćeg cjelovečernjeg crtića **Čudesna šuma** Milana Blažekovića.
Usprkos redovitoj suradnji među kinematografijama u regiji (pomalo i prisilnoj, jer se u protivnom ne bi mogli natjecati na europskim filmskim fondovima), zajedničko tržište više nikad nije uspostavljeno. Jedina dva filma koja su dobro prošla u zemljama bivše Jugoslavije su **Karaula** Rajka Grlića (2006.), koja je imala svima prepoznatljivu temu – služenje vojnog roka u JNA, te **Parada** Srđana Dragojevića (2011.), u kojoj je variran zaplet **Sedam samuraja**, samo što su glavni likovi bili branitelji iz svake od zemalja raspadnute Jugoslavije.

Najgledaniji hrvatski filmovi u srpskim kinima (od 1969. do 1990.)

gledatelja
1. Bitka na Neretvi (V. Bulajić) 1 130 747
2. Banović Strahinja (V. Mimica) 453 155
3. Okupacija u 26 slika (L. Zafranović) 427 254
4. Medeni mjesec (N. Babić) 355 154
5. Samo jednom se ljubi (R. Grlić) 323 026
6. U gori raste zelen bor (A. Vrdoljak) 310 021
7. Čudesna šuma (M. Blažeković) 303 894
8. Vuk samotnjak (O. Gluščević) 295 508
9. Atentat u Sarajevu (V. Bulajić) 230 832
10. Kapetan Mikula Mali (O. Gluščević) 191 611

FILMSKE RADIONICE

Isprva je osnovano Državno filmsko preduzeće DFJ (1945.), a potom i Komitet za kinematografiju Vlade FNRJ (1946.), ali zamisao da se cijela filmska produkcija centralizira u Beogradu brzo se rasplinula: svaka je republika, pa i pokrajina, morala imati jedno poduzeće za proizvodnju filmova, koje su kontrolirali uprava i umjetnički savjeti. U Hrvatskoj se taj tvrdi koncept održao sve do kraja 50-ih, jedino je Jadran film smio snimati duge igrane filmove, što je distributeru Croatia filmu bilo striktno zabranjeno. Sustav je podriven „na mala vrata" kada je Zora film 1960. proizvela **Izgubljenu olovku**, a potom i **Veliko suđenje** i **Carevo novo ruho**, međutim, neracionalno poslovanje odvelo je poduzeće u stečaj.

U Srbiji to nije bilo lako izvedivo. Avala film bila je beogradski pandan Jadran filma, ali već 1949. pojavila se novosadska Zvezda film koja je uskoro producirala veliki hit **Čudotvorni mač.** Još gore, 1954. duge filmove počeo je proizvoditi UFUS (Udruženje filmskih umetnika Srbije), najprije kontroverznu koprodukciju sa Zapadnim Nijemcima **Posljednji most** (1954.), koja je usprkos ideološkim napadima postigla međunarodni uspjeh, potom i prvi jugoslavenski vestern **Ešalon doktora M.**, a osnovalo je i svoju podružnicu u Sloveniji Viba film, gdje je tamošnju filmsku produkciju kontrolirao Triglav film. U Makedoniji Vardar film nije imao nikakvu konkurenciju, kao ni Lovćen film u Crnoj Gori, Bosna film u BiH isprva je također uživao monopol, dok se 1953. nije pojavio Studio film i proizveo **Šolaju** te još jedan film, da bi se spojili 1957. U Srbiji se nakratko pojavila i Slavija film i producirala veliki hit **Kapetan Leši**, ali 1962. se skupa s UFUS-om utopila u Avala film.

Šezdesetih godina prošloga stoljeća o centralizaciji više nije moglo biti govora, pogotovo ne nakon privredne reforme sredinom tog desetljeća. U Srbiji duge filmove proizvodi čak i Kino Klub Beograd, gnijezdo „filmskih amatera" (njegove prve omnibuse **Kapi, vode, ratnici...** i **Grad** prije toga je producirao sarajevski Sutjeska film i ovaj potonji zabranio za prikazivanje, što je bio jedini takav slučaj u jugoslavenskoj kinematografiji), pojavljuju se i Centar film, Dunav film, Inex film (inače distributer) i Film danas, kasnije i Art film 80, a posvuda cvatu Filmske radne zajednice, kojima filmaši nastoje kontrolirati svoje proizvode.

U Hrvatskoj najvažnije su prinove FAS (Filmski autorski studio), koji se specijalizirao za alternativne projekte (ali je proizveo i provokativni **Lov na jelene**), da bi 1973. završio u stečaju, Croatia film dugo se bavio distribucijom prije nego što se odlučio za produkciju, no njegova je orijentacija uglavnom komercijalna (**Ljubav i poneka psovka**, **Tko pjeva zlo ne misli**, **Živjeti od ljubavi**), da bi od kraja 70-ih sve više ulazio u koprodukcije s beogradskim partnerima, na obostranu korist. Zagrebački Adria film nije debitirao osobito obećavajuće s **Prvim splitskim odredom** (1972.), najveći hit bio mu je

Medeni mjesec, a nakon dugog staža u dokumentarnim i animiranim filmovima, dugim igranim filmom počinje se baviti i Zagreb film (**Akcija stadion**, **Tajna Nikole Tesle**, **Vlakom prema jugu** i dr.). Nakratko je zanimljiv producent bila filmska redakcija Televizije Zagreb, koja je nakon **Ritma zločina** proizvela još tri filma, od kojih su dva filma bila ili televizijske drame prebačene na 35 mm vrpcu (**Noć poslije smrti**) ili skraćene serije (**Snađi se, druže**). I Split je u drugoj polovici 80-ih dobio svoje prvo filmsko poduzeće Marjan film (**Ljubavna pisma s predumišljajem**, **Kuća na pijesku**, **Kraljeva završnica**, **Diploma za smrt** i dr.**)** koje je pred raspad Jugoslavije također moralo u stečajni postupak. Nezadovoljan iskustvom s Adria filmom na **Medenom mjesecu**, Nikola Babić pokrenuo je vlastito poduzeće Urania film koje je proizvelo vrlo uspješni **Život sa stricem**. Nitko od njih ne financira film vlastitim novcem, nije bilo šanse da se to napravi od prihoda u kinima, svi ovise od potpore filmskog fonda, pa kad je procijenio da su se jači dogovorili na račun slabijih, Adria film je krajem 70-ih uspio poništiti već završen natječaj.

Toliki broj poduzeća izmicao je društvenoj kontroli, liberalna uprava poput one u novosadskom Neoplanta filmu na čelu sa Svetozarom Udovičkim odobravala je vrlo subverzivne projekte (**Rani radovi**, **W.R. Misterije organizma** i dr.), sve dok promjena uprave s novim direktorom Draškom Redžepom to nije dokinula. Paradoksalno, krahirali su upravo na „ziherici", partizanskom spektaklu **Veliki transport**, zbog kojeg su morali u stečaj.

Veći broj poduzeća nudio je redateljima i mogućnost taktiziranja: kad mu nisu odobrili **Slike iz života udarnika** u Bosna filmu, Bato Čengić prešao je u konkurentski Studio film, iznova obnovljen 1968. koji je podupirao projekte mlađih filmaša. Bosna film je pak propao 1975., otprilike kad i Studio film, njegovu arhivu preuzela je Sutjeska film, ali je u drugoj polovini 80-ih najjači producent postao sarajevski prikazivač Forum, čiji je najslavniji kućni redatelj bio Emir Kusturica (**Otac na službenom putu**, **Dom za vešanje**).

U Sloveniji nije baš bilo tako razigrano. Nakon što je sredinom 60-ih Viba film progutao Triglav film, to je poduzeće bez konkurencije u toj republici, proizvodi skupe srednjostrujaške, ali i alternativne filmove, međutim, to je i republika koja je poprilično odvojena od Jugoslavije, uostalom kao i pokrajina Kosovo, koja producira duge igrane filmove od 1968., ali u razmjerno malom broju, jer je i ovdje problem jezika, koji većina jugoslavenskog stanovništva ne razumije. Njihov jedini hit je **Uka i Bjeshkëve të Nemura / Vuk s Prokletija**.

Formulu za zaradu srpski su producenti otkrili u jeftinim komedijama s velikim zvijezdama, koje su zapravo financirali prikazivači. Nimalo slučajno, kada su ti filmovi krenuli u kina, angažirali su „brojače gledatelja", kako ih prikazivači ne bi prevarili.

Jadran film

U drugoj polovini 50-ih najjače jugoslavensko filmsko poduzeće, četiri je puta pobijedilo na pulskom festivalu, dobilo dvije nominacije za Oscara i jedan Zlatni globus, a dovelo je i kao gosta uglednog talijanskog redatelja Giuseppea De Santisa, koji je potpisao nagrađivanu **Cestu dugu godinu dana**. Tijekom šezdesetih im produkcija više nije na tako visokoj razini, iako i dalje bilježe uspjehe u Puli (**Licem u lice**, **Prometej s otoka Viševice)**, međutim, počeli su suradnju na serijalu o Winnetouu koja se za njih pokazala ključnom. Zahvaljujući koprodukcijama zarađuju sve više deviza, holivudski projekti sve su spektakularniji (serije „Vjetrovi rata" i „Rat i sjećanja"), pa su 80-ih neko vrijeme na drugom mjestu među hrvatskim poduzećima po deviznoj profitabilnosti. Izuzev slučaja s filmovima **Ludi dani** i **Mećava**, ne ulaze vlastitim sredstvima u domaći film, a filmaši ih ionako optužuju da preskupo naplaćuju svoje usluge.

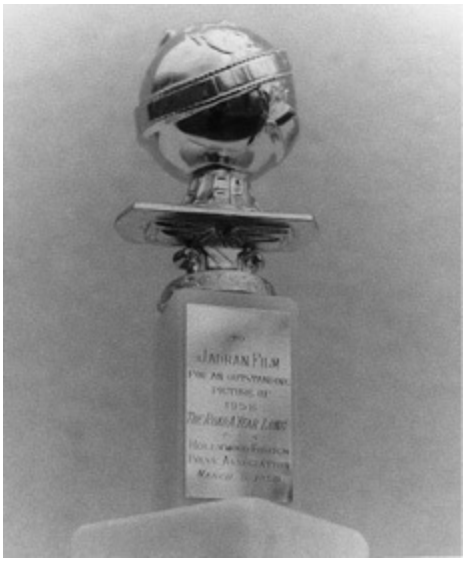

Zlatni globus Jadran filmu za **Cestu dugu godinu dana**

Avala film

Od 60-ih godina preuzimaju primat od Jadran filma u domaćoj produkciji, angažirali su prestižnog poljskog redatelja Andrzeja Wajdu za film **Sibirska ledi Magbet** (uspjeh je bio polovičan), poduprli su prve duge filmove Aleksandra Petrovića i Dušana Makavejeva, katkad i bez pročitanog scenarija, a dinamični direktor Ratko Dražević, bivši udbaš i notorni ženskar, najzaslužniji je za privremeno stasanje poduzeća u najjače u Jugoslaviji, jer je naslutio veliki potencijal **Skupljača perja** i nije žalio novac za njegovu promociju u Cannesu. I Avala film se naglašeno angažirao na koprodukcijama

(najveći projekt im je vikinški spektakl **Dugi brodovi**), ali ne tako uspješno kao Jadran film, a problem je bio i u tome što je dobio veliku konkurenciju u novim beogradskim filmskim poduzećima. Tijekom sedamdesetih tone u status „prvog među jednakima", a katkad i niže. Od 1975. do 1985. posluje u sastavu složene radne organizacije pod nazivom CFS Košutnjak – OOUR Avala film. Nakon privatizacije poduzeća u travnju 2015., u Srbiji je izbio veliki skandal, jer se ne zna što će biti s njegovim vrijednim filmskim fondom.

Centar film

Centar film isprva posluje pod nazivom FRZ – Filmska radna zajednica – Servis za organizovanje proizvodnje i prometa filmova, a od 1970. kao FRZ – Centar filmskih radnih zajednica SR Srbije. Ali, po špicama nije uvijek lako procijeniti gdje završava FRZ – Servis, a počinje FRZ – Centar, a i pisana dokumentacija tu često nije usuglašena. Naziv Centar film definitivno je na snazi od 1978., od filma **Boško Buha**. Njihova prva dva važna filma su **Buđenje pacova** i **Kad budem mrtav i beo** Živojina Pavlovića, stoga su se i smatrali jednim od uporišta tzv. crnog vala, kako je poslije nazvan taj trend zavirivanja u naličje socijalizma. Specijalnost su im bile i republičke koprodukcije, pa je zahvaljujući njima snimljen samostalni prvijenac Antuna Vrdoljaka **Kad čuješ zvona**. Na prijelazu 70-ih u 80-e prerastaju u vodeće srpsko produkcijsko poduzeće zahvaljujući filmovima **Specijalno vaspitanje**, **Nacionalna klasa do 785 ccm**, **Ko to tamo peva**, **Petrijin venac** i **Maratonci trče počasni krug**, međutim, vrlo uspješno posluju i kao distributer stranog filma. Zahvaljujući njima, **Ritam zločina** prebačen je na 35 mm vrpcu i prikazan u kinima.

GOSTI IZ SVIJETA

U Kraljevini Jugoslaviji na dalmatinskoj obali snimali su legendarni Friedrich Wilhelm Murnau (**Financije velikog vojvode** iz 1924.), još nekoliko filmskih zvijezda poput Willija Forsta, ali i vrlo popularna Slovenka Ita Rina. Njemačke, austrijske i talijanske ekipe rado su koristile prekrasne lokacije, pa zašto se to ne bi nastavilo i u socijalizmu? Naravno da jest, ali s jednom bitnom razlikom. Ovaj put Jugoslavija je imala solidnu kinematografiju, domaća filmska poduzeća bila su partner stranima, a ponekad su i ovdašnji redatelji potpisivali te filmove. Svakako najkompetentniji bio je František Čáp, koji je napravio jednu njemačku i jednu talijansku koprodukciju.

Stizale su i zvijezde, Jean Marais snimio je 1955. na našoj obali ljubavnu dramu **Goubbiah**, a dvije godine poslije kostimirani spektakl **Čuvaj se**, **La Tour!** veliki hit i u našim kinima. Procjena da su stranci ovdje štancali samo efemerne filmove nije štimala, jer je **Posljednji most** uglednog Helmuta Käutnera, s probojnom ulogom Marie Schell kao njemačkom bolničarkom koja se stjecajem okolnosti priključuje partizanima, postigao međunarodni uspjeh i oživio već zamrlu redateljevu karijeru. Leonid Lukov u Srbiji je režirao **Aleksu Dundića** (1958.), autentičnu priču o srpskom ratnom zarobljeniku (Branko Pleša) koji postaje crvenoarmejac, jedno od svojih najboljih ostvarenja, sličnije pustolovnom nego ratnom filmu. U Jugoslaviji je kao redatelj dugih igranih filmova debitirao Gillo Pontecorvo, kasnije čuven po **Bitki za Alžir**: prvijenac mu je bio **Veliki plavi put** (1958.) s Yvesom Montandom, Alidom Valli i još mladim Marijem Girottijem (poslije će uzeti pseudonim Terence Hill), napravljen u koprodukciji s Triglav filmom, dok je za svoj naredni film **Kapò** (1960.) odabrao za partnera Lovćen film i dobio nominaciju za Oscara: zvijezde te logoraške drame bili su Susan Strasberg, Laurent Terzieff i Emmanuelle Riva. Ugledni talijanski redatelj Alberto Lattuada tu je realizirao **Oluju** (1958.) po Puškinu sa Silvanom Mangano, a potom i **Stepu** (1962.) po Čehovu. Gostiju s pedigreom uistinu nije uzmanjkalo.

Posebno je zanimljiv bio slučaj Dubrava filma, zagrebačkog poduzeća koje je na prijelazu pedesetih u šezdesete nudilo usluge talijanskim producentima specijaliziranima za pseudopovijesne i mitološke spektakle, a povremeno figuriralo i kao koproducent, tako da su kraj Zagreba niknule kulise drevnih grčkih i rimskih građevina, a među zvijezdama koje su se prošetale hrvatskom metropolom bili su Anita Ekberg i Jack Palance. Tu je snimljen i **David i Golijat** (1960.) s Orsonom Wellesom u ulozi kralja Šaula, dok je naš Ivica Pajer bio mladi David i nadao se velikoj karijeri u Rimu, ali od toga – iako je film bio prilično popularan – nije bilo ništa. Dubrava film je propao jer su mnogi od troškova njegovih talijanskih partnera ostali nenaplaćeni.

Orson Welles – čest gost u Hrvatskoj

Čest gost Dubrava filma bio je upravo Welles, igrao je u **Austerlitzu** (1960.) legendarnog Abela Gancea, nakon toga u **Tatarima** (1961.), a zatim je u Zagrebu – ali s drugim producentima – realizirao dijelove svog **Procesa** (1962.). Krajem 60-ih režirao je na našoj obali najprije tv film „Besmrtna priča", a potom nezavršenu **Dubinu** (1970.). Glumio je u **Bitki na Neretvi**, **Sutjesci** i **Tajni Nikole Tesle.**

Božji oklop*: Uzbudljiva scena na zagrebačkom Dolcu*

Centralni filmski studio Košutnjak, koji se također bavio pružanjem usluga strancima (poslije je fuzioniran s Avala filmom), bio je puno oprezniji: blizu Beograda snimala se **Maratonska bitka** (1960.) s popularnim „Herkulesom" Steveom Reevesom u glavnoj ulozi, te niz drugih sličnih produkcija, ali osim kraha spektakla **Avanture Marka Pola** (1965.) u produkciji i koreži Raoula Lévyja (koji je poslije izvršio samoubojstvo), drugih većih skandala to poduzeće nije imalo. Štoviše, njihov najrespektabilniji koprodukcijski projekt bila je drama **Muški izlet** (1964.) u režiji renomiranog Wolfganga Staudtea, u kojoj grupa njemačkih turista zaluta u selu, gdje su neki od njih tijekom Drugoga svjetskog rata počinili pokolj. Mira Stupica i Nevenka Benković dobile su njemačke filmske nagrade u zlatu za glavnu i sporednu žensku ulogu.
Zahvaljujući serijalu o poglavici Winnetouu po romanima Karla Maya – s njemačkim Rialto filmom kao partnerom – Jadran film postupno preuzima primat na toj sceni. Već početkom 70-ih poduzeće pruža usluge skupom holivudskom mjuziklu **Guslač na krovu** (1971.), nagrađenom s tri Oscara, a poslije dobiva također velik broj unosnih poslova, poput talijansko-jugoslavenske koprodukcije Miklósa Jancsa **Privatni poroci, vrline javne** (1976.), tu su snimane scene **Sofijina izbora** (1982.) – s Meryl Streep u glavnoj ulozi – koje se odigravaju u Poljskoj, ali i američki akcijski film s

Tomom Selleckom **Najkraći put za Kinu** (1983.), u kojem je Jadran film naveden i kao koproducent. Dobroj reputaciji poduzeća pridonijela je činjenica da je Jugoslavija bila jedina zemlja u Istočnoj Europi s kojom je Hollywood rado poslovao, dok je drugdje iza „željezne zavjese" rijetko tražio partnere. Osim toga, u Jadran filmu oformila se ekipa vrhunskih profesionalaca na čelu s Brankom Lustigom, koja je osigurala da snimanje zahtjevnih serija kakve su „Vjetrovi rata" i „Rat i sjećanja" protekne bez problema.

Među zanimljivim koprodukcijama u drugim sredinama svakako vrijedi izdvojiti **Čuvare zamka** (1969.) s Burtom Lancasterom u režiji Sydneyja Pollacka, koproducent je bio Avala film, u Pančevu su 1987. izgrađene skupe kulise za talijansko-američku mini seriju „Mama Lucia" sa Sophijom Loren, a na Košutnjaku je slavni Andrzej Zulawski 1989. snimio svoju modernističku prilagodbu opere „Boris Godunov". Napuštene kulise još su dugo podsjećale prolaznike na tu produkciju.

Pad Berlinskoga zida odjednom je cijelu Istočnu Europu učinio konkurentnom za filmske i televizijske koprodukcije, isprva su najviše profitirali Češka, Mađarska i Slovačka, a kasnije i Bugarska i Rumunjska. Jugoslavija se ionako raspala, a njihovim nekad vodećim poduzećima ostala su samo sjećanja na bolju prošlost.

Blago u Srebrnom jezeru (1962.)

P: Rialto film, Jadran film i **Société nouvélle de cinematographie** / **R: Harald Reinl** / **S:** H. G. Petersson / **U:** Lex Barker, Pierre Brice, Götz George

Njemačkog producenta Horsta Wendlandta njegovi su klinci podsjetili da su romani Karla Maya kao stvoreni za ekranizacije, idealnog tumača uloge poglavice Winnetoua našao je u Francuzu Pierreu Briceu koji se isprva čudio takvoj ponudi, a Plitvička jezera bila su bogomdana lokacija za Srebrno jezero. Četrdesetogodišnji producent skupio je tri i pol milijuna DM, što je bio daleko najveći budžet nekog poratnog zapadnonjemačkog filma, ali nije požalio jer je film te godine završio na prvom mjestu top liste, a odlično se gledao i u cijeloj Europi, ne i u Americi, jer tamo nisu čitali Mayeve romane. Trilogija o Winnetouu koja je potom uslijedila bila je još uspješnija, nastavci su se snimali sve do 1968., kada je pomama za serijalom naglo jenjala. Njemački RTL upravo snima novu trilogiju koja će imati premijeru za Božić 2016.

Božji oklop (1986.)

P: Golden Harvest, Golden Way Films, Jadran film i **Paragon Films** / **R: Jackie Chan** / **S:** Edward Tang, Szeto Cheuk-Hon, Ken Lowe i John Sheppard / **U:** Jackie Chan, Alan Tam, Rosamund Kwan

Velika hongkonška zvijezda gotovo je polomio kralježnicu vratolomijama na zagrebačkom Dolcu, međutim, nakon nekoliko dana oporavka sve je bilo u redu. Film koji je snimio u Hrvatskoj ispao je jedan od njegovih najvećih hitova, u njemu kung fu majstor igra neku vrstu Indiane Jonesa u potrazi za neprocjenjivim blagom u vlasništvu zagonetnog svećeničkog reda. Potonji zapravo predstavlja skupinu franjevaca protiv kojih se Jackie – njega u filmu zovu Azijski Sokol – tuče šakama i nogama. Veliku ulogu ima naš Božidar Smiljanić, a ukoliko ste pažljivo gledali **Veliki obračun u Hong Kongu** (Project A 2, 1987.), mogli ste zapaziti da su neke od scena realizirane tijekom ove zagrebačke filmske pustolovine. Godine 1991. snimljen je i regularni nastavak, **Božji oklop 2**, ali s daleko većim budžetom.

Jackie Chan u filmu **Božji oklop**

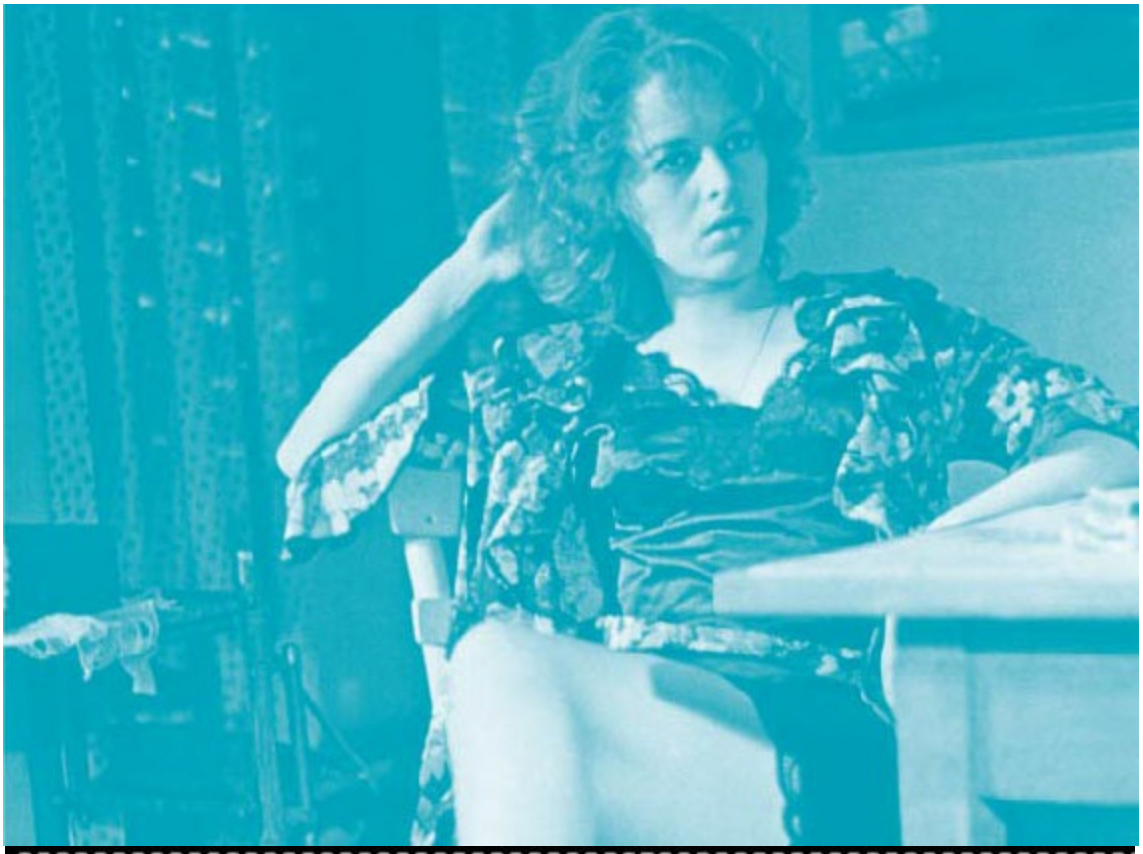

CRNI FILM I "OLOVNA VREMENA"

Mnogima je 1968. bila najuzbudljivija godina u tom desetljeću, ali jugoslavenskim filmašima to je zasigurno bila 1969. Na pulskom festivalu kao favorit je slovila **Zaseda** Živojina Pavlovića, redatelja koji je godinu prije pobijedio s filmom **Kad budem mrtav i beo**, ali već je znakovito bilo to što mu nisu dopustili da bude prikazan prvog dana u Areni, što je bila tradicija kad su laureati u pitanju, nego su ga gurnuli u dvoranu, inače namijenjenu informativnoj sekciji. Tamo su završili i **Rani radovi** Želimira Žilnika, koji su nešto prije pobijedili na berlinskom filmskom festivalu, što je bio prvi slučaj da neki jugoslavenski film dobije Zlatnog medvjeda, a selekcijska komisija procijenila je da se jedino tamo mogu prikazati i **Vrane**, redateljski prvijenac poznatog scenarističkog tandema Ljubiša Kozomara-Gordan Mihić.
Očito, nešto se gadno spremalo, a uskoro se doznalo i što. Žiri kojim je predsjedao Milutin Čolić, filmski kritičar Politike, rogoborio je protiv „crnih" tendencija u jugoslavenskoj kinematografiji, ostvarenja koja prikazuju društvo u mračnim bojama, sagledavaju u njemu samo negativnosti, pa su zato kao najbolje ostvarenje – na opće iznenađenje – izdvojili socijalnu dramu **Nizvodno od sunca**, solidan film, ali koji se nije mogao mjeriti sa **Zasedom** i l i **Ranim radovima**. Packu je dobio i Aleksandar Petrović, redatelj proslavljenih **Skupljača perja**, njegov novi film **Biće skoro propast sveta** dobio je, istina, Veliku brončanu arenu za film i režiju, ali mnogi su i u njemu vidjeli eventualnog pobjednika. Uveden je novi termin – crni val ili crni talas – koji je u medijima predstavljen kao nešto zloslutno.
Nije to bila definitivna pobjeda paradržavnih snaga.Već naredne godine u Puli trijumfirale su **Lisice** Krste Papića, koje su se po svemu skladno uklapale u trend crnog filma. Godine 1971. Pavlović je dobio drugu Zlatnu arenu za mračno **Rdeče klasje**, a 1972. Petrović je pobijedio s prestižnom koprodukcijom **Majstor i Margarita**, koju sistem zasigurno nije blagoslovio. Da stvar bude gora, izbila je afera s **Plastičnim Isusom** studenta Lazara Stojanovića, kojeg je njegov profesor Petrović ocijenio „peticom", i to je bio kraj. Otad pa sve do kraja desetljeća dovođenje u vezu s crnim valom značilo je nemogućnost prikazivanja u kinima ili privremeno bunkeriranje.
Dakako, sve je ovisilo o republici. Kada je Pavloviću onemogućen rad u Srbiji, Slovenci su mu dali novu šansu, tamo je snimio **Let mrtve ptice**, koji baš nije bio „crni film", ali je zato **Vdovstvo Karoline Žašler** Matjaža Klopčiča bilo njegov tipičan izdanak. Štos je bio u tome da slovenska kinematografija u jeku uzleta crnog filma nije imala puno takvih ostvarenja, pa je tako nadoknadila zaostatak, dok u Srbiji nije bilo govora o tome da nekakva žestoka društveno kritička drama dobije „zeleno svjetlo" za početak produkcije. Dušan Makavejev, čiji je **W.R. Misterije organizma** najprije dobio dopuštenje za prikazivanje pa mu je potom oduzeto, preselio se privremeno u Pariz, kao i Petrović, a Žilnik je otišao u Zapadnu Njemačku.

Crnog filma na prijelazu šezdesetih u sedamdesete bilo je posvuda, najviše u Srbiji, ali nešto malo i u Hrvatskoj (**Protest** i **Lov na jelene** Fadila Hadžića, **Mirisi, zlato i tamjan** Ante Babaje, već spomenute **Lisice**), dok je bosanski korifej tog trenda bio Bato Čengić (**Uloga moje porodice u svjetskoj revoluciji**, **Slike iz života udarnika**), a s njim su blisko surađivali direktor fotografije Karpo Godina i koscenarist Branko Vučićević. Crna slika društva bila je dobrodošao odmak u odnosu na nekadašnju ružičastu ili bezbojnu, a omogućio ju je procvat malih filmskih poduzeća u kojima se nije tražilo puno dozvola za odobravanje scenarija. Ukoliko su ih vodili direktori ili umjetnički savjetnici kojima je važniji bio odjek u kinima i u svijetu, a ne društvena podobnost, redatelji su mogli snimati što su htjeli. Makavejev je ispričao zgodnu anegdotu da ga nitko u Avala filmu nije pitao čime će se baviti njegov novi film **Ljubavni slučaj ili tragedija službenice PTT**, uprava je bila suviše zaokupljena produkcijom **Skupljača perja**, filma koji je angažirao sve kreativne pogone tog poduzeća.

Crni film ne datira tek od druge polovice 60-ih. Zametke nalazimo u remek-djelu Branka Bauera **Tri Ane** iz 1959., filmu koji pokušava prikazati kako ljudi uistinu žive: sirotinja bijedno, ali oni malo imućniji i te kako dobro. Nedoumica kojom je film dočekan dostatno svjedoči o njegovu prijelomnom značenju.

Povratak Živojina Pavlovića bio je poput „šake u oko", beogradska periferija sagledana je s društvenog dna, i zato je čekao dvije godine na dozvolu za prikazivanje, ali već su **Buđenje pacova** i **Kad budem mrtav i beo** predstavljali puno subverzivnija ostvarenja, sa **Zasedom** kao kulminacijom: pokazati da su se revolucijom najviše okoristili oportunisti ipak je bilo krajnje bezobrazno.

Preživjeti u „olovnim vremenima" nakon Karađorđeva nije bilo jednostavno. Žilnik se po povratku iz Zapadne Njemačke posvetio televizijskim dokumentarnim dramama, Čengić i Jovan Jovanović (njegov film **Mlad i zdrav kao ruža** ipak je najubojitije ostvarenje crnog vala) snimali su kratke igrane filmove i dokumentarce, Papić je igrao po rubu dok mu je to bilo dopušteno (**Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj**, **Izbavitelj**), ali nijedan od njegovih filmova iz 70-ih ne bi osobito uzbudio duhove da je napravljen krajem 60-ih. Društveno kritički filmovi iz „olovnih vremena" predstavljali su čistu „kamilicu" u odnosu na ključna ostvarenja crnoga vala.

Za proučavanje tog poticajnog trenda, kada se jugoslavenska kinematografija nakratko probila među najzanimljivije u svijetu, preporučljivo je pročitati knjigu i pogledati dokumentarac „Zabranjeni bez zabrane" (2007.), u kojem su Milan Nikodijević i Dinko Tucaković objasnili kako se država nosila s crnim filmom. Vrlo je dobra i knjiga Bogdana Tirnanića „Crni talas" (2008.), zbirka eseja čiji je autor jedan od protagonista tog razdoblja, a iznimno je koristan i „Jugoslovenski crni talas" Grega DeCuira mlađeg, Afroamerikanca koji je došao u Beograd proučavati taj fenomen.

Sveti pesak (1968.)

P : Neoplanta film i **Avala film** / **R** i **S : Miroslav Antić** / **U:** Čedomir Mihajlović, Želimira Žujović, Tihomir Pleskonjić

Poput slikara Miće Popovića, i novosadski pjesnik Miroslav Antić upustio se u svoju „filmsku avanturu", režirao je samo dva duga igrana filma, od kojih je jedino njegov prvijenac pravi predstavnik crnog filma. Zanimljiv je prvenstveno po tome što je to prvo jugoslavensko ostvarenje koje se drznulo pokazati kako je izgledala svakodnevica na Golom otoku i kako su tamo mučili zatvorenike: priča nije osobito koherentna, Antić je modernist kojeg tako nešto i ne zanima, a crno-bijela fotografija i neprofesionalni glumci stvaraju dojam da gledate nešto uistinu subverzivno. Film je imao urednu dozvolu za prikazivanje, ali do kina nikad nije stigao: zato je Rudolf Sremec koristio njegove seksi ulomke za svoj kratki kompilacijski film „Anatomija ljubavi" (1969.).

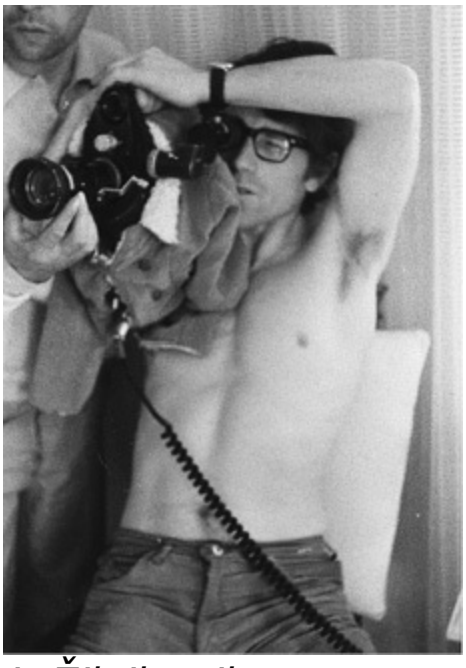

Želimir Žilnik – ikona crnoga vala

PRAŠKA ŠKOLA

U prvoj polovini sedamdesetih u tadašnjoj jugoslavenskoj kinematografiji stidljivo se probijao termin „praška škola". Označavao je studente praške filmske akademije FAMU, koji su u domaćem filmu tražili svoje mjesto pod suncem. S dva filma **Nedjelja** i **Muke po Mati** te Zlatnom medaljom na beogradskom festivalu kratkog metra („Prvi valcer" i „Ave Maria") Lordan Zafranović bio je najaktivniji, ali i prvijenci Srđana Karanovića i Rajka Grlića, **Društvena igra** i **Kud puklo da puklo** bili su poprilično zapaženi. Međutim, sve spomenute filmove puno je više podržavao dio kritike sklon modernističkom izričaju negoli publika, pa je „praška škola" kao fenomen bila na margini.

Do kraja desetljeća situacija se izmijenila. Godine 1976. praški je đak Goran Paskaljević dobio u Puli Zlatnu arenu za režiju **Čuvara plaže u zimskom periodu**, 1977. njegov kolega Goran Marković probio se i na međunarodne festivale **Specijalnim vaspitanjem**, a 1978. sve četiri glavne pulske nagrade – žirijem je predsjedao Fadil Hadžić – dobili su Pražani: Zafranović **(Okupacija u 26 slika**), Grlić **(Bravo maestro**), Paskaljević (**Pas koji je volio vozove**) i Karanović (**Miris poljskog cveća**). Mit o praškoj školi je stvoren, a kasnije i osnažen venecijanskim Zlatnim lavom za debi Emira Kusturice **Sjećaš li se, Dolly Bell**. Prašku „kliku" upotpunjavali su snimatelji Živko Zalar (radio s Grlićem, Karanovićem i Markovićem) i Vilko Filač (radio samo s Kusturicom).

Domaća je javnost uživala u činjenici što je nastupila nova generacija redatelja, koji su se školovali na jednoj od najuglednijih europskih filmskih akademija i isticala da je prošlo doba filmskih diletanata, međutim, Pražanima je malošto bilo zajedničko: Grlić i Karanović bili su najbliskiji po sklonosti poigravanju naracijom i oponašanju češkog sjetnog humora, Marković se vrlo brzo prebacio na žanrovske filmske strukture, Paskaljević je bio tradicionalist i sentimentalist, a Kusturica vizualno najvehementniji, što se svugdje znalo iznimno cijeniti. Ipak, svima je veliku uslugu napravila kampanjska strategija domaćeg filma: najprije je autorski film u prvoj polovici šezdesetih pomeo klasične filmaše kada su stvarali svoja najzrelija djela, a potom je ideološka čistka početkom sedamdesetih stegnula autorske prvake baš kada su postali međunarodna senzacija. Nedostatak povijesne svijesti pogodovao je veličanju praške škole: oštrica Grlićevih filmova **Bravo maestro** i **Samo jednom se ljubi** doimala se tupom u odnosu na **Zasedu** Živojina Pavlovića, **Okupacija u 26 slika** bila je manje suptilna analiza rađanja fašizma nego **Kaja, ubit ću te!** Vatroslava Mimice, Dušan Makavejev ipak je puno superiorniji modernist nego Kusturica i Karanović, a Markovićeva redateljska vještina manje je dojmljiva nego ona Branka Bauera. Ipak, Pražani su popunili prazninu u jugoslavenskoj kinematografiji u trenutku kada je ona gotovo izdahnula pod ideološkom

stegom, a i na međunarodnoj sceni je prepoznata kao zanimljiv istočnoeuropski fenomen.
Najvažnije je, međutim, da je praška škola vratila publiku u kina i definitivno dokinula mlitavi kreativni ugođaj i krajnju ideološku opreznost iz olovnih vremena. Ukoliko u ostvarenja crnoga vala ubrojimo **Skupljače perja**, **Ljubavni slučaj ili tragediju službenice PTT** i **Jutro**, i tamo je bilo hitova, ali treba priznati da je većina ostvarenja s tim predznakom razmjerno slabo prolazila u kinima. Pražani su se, naprotiv, i te kako borili za publiku, seksa i nasilja je u njihovim filmovima bilo napretek, Marković je čak napravio dva impresivna horora, ali i **Nacionalnu klasu do 785 ccm**, koja kao da je komercijalni odgovor na **Kad budem mrtav i beo** i **Mlad i zdrav kao ruža**, što su gledatelji i te kako znali cijeniti. Kusturica je pak bio poseban fenomen, međunarodni uspjeh njegova prva dva filma omogućio mu je da se u **Domu za vešanje** poigra telekinezom, što je bila poprilična hrabrost u kontekstu jugoslavenske kinematografije.
Ipak, dva najveća hita nisu napravili Pražani, nego Slobodan Šijan, njegove komedije **Ko to tamo peva** i **Maratonci trče počasni krug** osvojile su Jugoslaviju, a on pritom nije diplomirao na FAMU-u, nego na beogradskoj akademiji. Uzgred, napravio je i najsubverzivniji film toga razdoblja, **Kako sam sistematski uništen od idiota**.

Društvena igra (1972.)

P: Film danas / **R: Srđan Karanović** / **S:** Rajko Grlić i S. Karanović / **U:** Ratko Tankosić, Mirjana Tintar, Dušan Huđec

Sve je počelo uistinu poput igre, redatelj filma dao je oglas u novinama tražeći potencijalne glumce, ne postavljajući uvjete glede godina i izgleda, bilo je važno samo to imaju li kakvih zanimljivih ideja što bi htjeli igrati na ekranu. Zapravo, i to nije bio osobit uvjet, jer kad je odabrao protagoniste, ispalo je da oni jako često ne znaju što bi uopće radili pred kamerama. Uz Karanovića i Grlića filmska je ekipa bila sastavljena od vrhunskih profesionalaca (direktori fotografije Branko Perak i Aleksandar Petković, scenograf Dragoljub Ivkov, pomoćnik režije Dragan Kresoja), ali se film povremeno doimao kao amaterski rad, što nije bio osobit minus. Od glumačkih „otkrića" jedino je Ratko Tankosić napravio kakvu-takvu karijeru.

Kud puklo da puklo (1974.)

P: Jadran film / **R: Rajko Grlić** / **S:** R. Grlić i Srđan Karanović / **U:** Mladen Budiščak, Jagoda Kaloper, Feliks Smitka

Još jedna od modernističkih igrarija kojima su Pražani htjeli preporoditi jugoslavensku kinematografiju, dok se kasnije nisu dosjetili atraktivnijih ideja. Svojevrstan pandan **Društvenoj igri**, ali ponešto konvencionalnija, ova meta komedija računa na sudjelovanje gledatelja pa dvoje glavnih junaka (Budiščak i Kaloper), mladi bračni par, neprestano traže savjete kako da se ponašaju i uspiju u životu, obraćaju se u kameru dopuštajući da redatelj ispunjava sve njihove hirove. Gledatelji baš nisu bili raspoloženi za ovu vrstu igre, pa je film isfućkan u pulskoj areni, iako bi bolje prošao da je prikazan u manjoj dvorani.

Umjesto pogovora

Tko je napravio najveću reklamu jugoslavenskom filmu? Svakako hrvatska kulturna politika tijekom 1990-ih koja je smatrala da ga treba što prije zaboraviti i pretvorila ga u tabu-temu. Kada je krajem tog desetljeća nekadašnja zagrebačka Kinoteka u Kordunskoj ulici stidljivo najavila ciklus ratnog, tj. partizanskog filma, nastala je takva gužva za ulaznice, da se projekcija **Bitke na Neretvi** Veljka Bulajića morala čak i ponoviti.
Sredinom prošlog desetljeća HRT je počeo stavljati na program evergrine jugoslavenske kinematografije, probijajući led sa „zihericama", kao što su rana ostvarenja Emira Kusturice i Slobodana Šijana. Primjer je slijedio RTL, kronično u nedostatku domaćeg programa, a kulturne manifestacije od Zagreba do Splita i Rijeke koristile bi svaku priliku da nas podsjete na nekog već zaboravljenog autora ili film iz kinematografije bivše države.
Ipak, unatoč tim združenim naporima, činjenica je da jedni kinematografiju bivše Jugoslavije uopće ne poznaju (pogotovo mlađa generacija), a drugi je se pak slabo sjećaju. Razdoblje devedesetih, kada su ti filmovi bili prešutno zabranjeni, „krivac" je za mnoštvo mistifikacija: jugoslavenski je film poprimao mitske razmjere u odnosu na aktualne hrvatske filmske proizvode, doba kada se u redovima čekalo na ulaznice za domaće filmove činilo se čarobnim u odnosu na ono što se zbilo kasnije, a pulski festival na čiju su poneku projekciju navratili maršal Tito i njegova supruga Jovanka uspoređivalo se s balkanskim Cannesom. Ali je li doista bilo tako? Većina tih nostalgičnih procjena nema nikakvog uporišta u zbilji. Postoji nekoliko uobičajenih „teza" u kojima se provlače paušalne ocjene, a koje je potrebno dobro promotriti, odnosno odvagnuti za i protiv…

Jugoslavenska je kinematografija superiornija onima koje su se formirale u regiji u posljednja dva desetljeća.

Baš i ne. Nije pošteno uspoređivati nešto što je trajalo četiri i pol desetljeća s onim što traje puno kraće, a pritom su tijekom devedesetih jedino Srbija i Slovenija imale konzistentnu filmsku produkciju. Nove su kinematografije samo slijedile državni model uspostavljen u bivšoj Jugoslaviji (zapravo, prva ga je na ovim prostorima uvela NDH), a podudarnosti su ponekad vrlo zabavne. Recimo, što je drugo RSIZ (Republička samoupravna interesna zajednica) kinematografije koji je osamdesetih određivao filmsku djelatnost u Hrvatskoj nego današnji HAVC (Hrvatski audiovizualni centar).

Glede svjetskih priznanja, nove kinematografije imaju čak i bolju žetvu od bivše, jer su je obavile u dvostruko manje vremena. Nijedan jugoslavenski cjelovečernji igrani film nikad nije dobio Oscara, što je uspjelo **Ničijoj zemlji** Danisa Tanovića. **Rani radovi** Želimira Žilnika pobijedili su u Berlinu, ali i **Grbavica** Jasmile Žbanić. Tanović je tamo još u dva navrata izborio važne nagrade. Emir Kusturica osvojio je Cannes 1985. s **Ocem na službenom putu**, pa opet desetljeće kasnije s filmom **Underground**. Kusturica je dobio i Zlatnog lava u Veneciji za debitantski film (**Sjećaš li se, Dolly Bell**), ali podvig su kasnije ponovili i Makedonac Milčo Mančevski (**Prije kiše**) te Slovenac Jan Cvitkovič (**Kruh in mleko**). Većina autora iz regije spretno plivaju u međunarodnim vodama u potrazi za koproducentima, dok se njihovi prethodnici često nisu ni makli iz „vlastitog dvorišta". Također, hrvatski film imao je velike redatelje poput Branka Bauera, Kreše Golika, Ante Babaje i Zvonimira Berkovića, međutim, u njemu nikad nije postojala takva konstanta ujednačene kvalitete kao danas u „novom hrvatskom filmu".

Jugoslavenska je kinematografija bila provokativnija nego što su njezine nasljednice.

Da, **W.R. Misterije organizma**, **Buđenje pacova**, **Rani radovi** i tko zna što sve još ne. Lako je, međutim, biti provokativan u jednopartijskom sustavu, kada se brižno motri svaka gesta, kada znaš koga možeš provocirati. Drugo, olakotna je okolnost kada stvaraš u razdoblju koje je samo po sebi „revolucionarno", kao što je to bio prijelaz šezdesetih u sedamdesete prošloga stoljeća. Što danas nekoga može provocirati? **Metastaze** su, recimo, provokativnije ostvarenje od bilo kojeg hrvatskog filma iz vremena „hrvatskog proljeća" – kada su mnoge granice već bile srušene – ali danas se malotko za to i zanima: lik neofašista koji tumači Rene Bitorajac čak je većini i simpatičan. **Život i smrt porno bande** Mladena Đorđevića radikalniji je film od većine ostvarenja srpskoga crnog vala, jednako kao i **Srpski film** Srđana Spasojevića, ali dostatno ih je prikazati u kasnom večernjem terminu pa da nikoga ozbiljnije ne uznemire. Nekad su provokativne filmove diskretno „stavljali na led", za čime više nema potrebe. Subverzivne klasike „crnog talasa" stvorio je sam socijalizam, odnosno njegova nemogućnost da ama baš sve kontrolira. Danas kada ga više nema, ni subverzivnost nije tako zamamna.

Srpski film puno je bolji od hrvatskog.

Pravilnije bi bilo ustvrditi – drukčiji. Hrvatski su filmovi vrlo često intimistički, a srpski su ekstrovertniji, a time i komunikativniji. Dušan Makavejev zasluženo uživa svjetsku reputaciju, ali djelomično i stoga što je sam sebi bio odličan promotor, a i znao je staro pravilo da se radikalna forma najbolje prodaje uz radikalan sadržaj. Veliki hrvatski filmski autori nisu u svijetu imali

dostatno sugestivne zagovornike, iako bi slučajni namjernici ostali fascinirani Babajinim ili Golikovim ostvarenjima: na žalost, svoje ushićenje nisu dalje širili.
Mnogi će radije pogledati Šijanove komedije **Ko to tamo peva** ili **Maratonce** ili bilo što drugo s potpisom Dušana Kovačevića, međutim, ne treba podcijeniti ni hrvatske adute. U zagrebačkoj regiji nijedan film nije prošao tako dobro kao **Tko pjeva zlo ne misli**, ali već ga u Splitu nisu tako dobro razumjeli, a kamoli u Srbiji. Također, Brešanova komedija **Kako je počeo rat na mom otoku** bila je u nas gledanija od bilo kojeg srpskog filma tog žanra, dok Hribarov film **Što je muškarac bez brkova?** zavređuje usporedbu s dobrim francuskim filmovima, a ne s ostvarenjima naših susjeda.

Nekadašnji pulski festival bio je puno atraktivniji od ovog današnjeg.

Samo djelomično točno. Današnji pulski festival uspio je vratiti publiku u Arenu kada su na programu hrvatski filmovi, što je već velika stvar. Ostatak festivala puka je fikcija, koja se ionako podmiruje iz državnog i gradskog proračuna. Ipak, ni nekadašnji pulski festival nije baš bio blistava manifestacija, bez obzira na to koliko se starijim gledateljima zacakle oči kada ga spominju. Nije bilo nikakvih popratnih festivalskih programa, a vrijeme ste kratili objedima koji su trajali i po nekoliko sati. Ipak, mora se priznati da je bilo puno više glamura. Ljubiša Samardžić ili Bata Živojinović nisu imali ništa protiv da prošeću Pulom ili se okupaju na Zlatnim stijenama, dok hrvatski glumci danas jedva čekaju da uskoče u auto koji ih čeka ispred festivalskog centra. Osim toga, osamdesetih je godina Arena postupno sve više gubila publiku, tako da je taj golemi prostor u prosjeku danas bolje popunjen nego prije dva desetljeća.

Partizanski je film vrhunac populističkog filma jugoslavenske kinematografije: današnje kinematografije u regiji nemaju ništa tome slično.

Kao prvo, jugoslavenska je kinematografija imala stotine kina u kojima su partizanski filmovi mogli ostvarivati rekordne rezultate gledanosti. Najbolje kinomreže u regiji danas imaju Slovenija i Hrvatska, koje uopće ne njeguju domaći populistički film, nego prosperiraju isključivo od holivudskih proizvoda. Drugo, ni u Hollywoodu više ne rade vesterne. Partizanski film mogao je cvasti samo u bivšem režimu, a njegova mutacija – ratni film – imala je kratki proplamsaj samo u Srbiji (**Lepa sela lepo gore**, **Nož**, **Spasitelj**, **Neprijatelj**) i donekle u Hrvatskoj (**Kako je počeo rat na mom otoku**, **Broj 55**). Treće, nisu baš svi partizanski filmovi tako zabavni. Pokušajte ponovno pogledati **Otpisane** ili **Povratak otpisanih**! Komedije se čine puno dugovječnijom atrakcijom od partizanskog filma.

Josip Broz Tito bio je jedini državnik s ovih prostora kojeg je film uistinu zanimao.

Vjerojatno, ali privlačio ga je više glamur oko filma, dok mu se ukus iscrpljivao u obožavanju holivudskih žanrovskih filmova. Kada bi svratio pogled na domaći teren, uglavnom bi to bilo zbog ekscesa, pa su neka ostvarenja – **Rani radovi** – imala dosta problema zato što mu se nisu svidjela. Uostalom, koji bi državnik od ugleda htio da ga igra Richard Burton, i to u razdoblju kada su ga nazivali „pozerom"?! Za samu kinematografiju Tito nije napravio ništa supstancijalno, odnosno, možda samo posredno: Jadran film je osamdesetih godina prosperirao zahvaljujući tome što je Jugoslavija bila jedina zemlja iza „željezne zavjese" u koju su stranci mogli nesmetano dolaziti.
Slobodan Milošević lukavo je procijenio da film ne treba cenzurirati, jer djelić slobode nekima stvara iluziju potpune slobode. Mehanizam opresije u odnosu na kinematografiju bio je puno perfidniji nego u Titovo doba.
Franjo Tuđman imao je katastrofalan odnos prema filmu, što se ogledalo i u kinematografiji njegova doba. Njegov nasljednik Stipe Mesić nije pak napravio ništa da povrati koprodukcijske poslove, koje su u međuvremenu prigrabili Češka, Slovačka, Mađarska, Rumunjska i Bugarska, a u tom su pogledu i njegovi nasljednici poprilično inertni.